સંવીર.

વર્ષ ૧-અંક ૧
શ્રાવણ-૧૯૭૬
ઑગસ્ટ ૧૯૨૦

हिन्ददेवी

हिमाचल

कलकत्ता

जननी जन्म भूमिश्च
स्वर्गादपि गरीयसी॥

આ ડીબાચો ધર્મ વિજય પ્રેસમાં છાપ્યો.
રાયખડ-અમદાવાદ.

॥ श्री सद्‌गुरु समर्थ ॥

દેવી ! વિણા મધુર બજાવો !

દેવી ! સુદિવ્ય આજે વિણા મધુર બજાવો !
સંગીત સુધા ભર્યું એ ચિત-શાન્તિનું સુણાવો.

અંધેર પિછોડી ઓઢી ભૂલી માર્ગ માચું માર્યું—
ભટકી રહ્યું જગત આ તેને પ્રભા બનાવો.

ભાઇ સહુ પરસ્પર ઊંચુ નીચું ન કોઈ;
સમવેદના નો મોહન-મૃદુ-મંત્રને જગાવો.

કાઢો કલહનો પડદો કરુણાનું દ્યો હઠાવી;
"એકાત્મતા" નું દર્શન જગને ફરી કરાવો.

કંઇ કાળનું પડ્યું છે માનવ હૃદય નિરસ હા !
સુખકર પિયુષ-ધારા તેમાં વિમલ વહાવો.

સર્વનાશ જે કળાઓ-ઉદ્યમ ગયા છુપાઇ;
કૌશલમયી સ્થપાવી ફરી લેવરાવો લ્હાવો.

સાચી સ્વતંત્રતાને સમતાની ભાવનાઓ;
જય ! જય ! સરસ્વતી હે ! જગમાંહી જગમગાવો.

દેવી ! અજબ તમારી, વીણા ! અજબ બજાવો !
સુંદર સુરીલું ગાણું પુનઃ ઓર કંઇ સુણાવો !

रचनारः—श्रीयुत सत्यनारायण कविरत्न.

રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.

જય! હિન્દુસ્થાન!

જય વિદ્યા-બળ-બુદ્ધિ-નિધાન,
જન્મ-ભૂમિ-ગુણ-ગૌરવ ખાણ;
શાન્તિ—સુખનું વાસસ્થાન,
જય જય પાવન હિન્દુસ્થાન! ૧

સૌ સુખ-સાધન પૂર્ણ મહાન, તું છે જગમાં સ્વર્ગ સમાન;
તુજમાં અવતરવાને કાજ, અતિ ઉત્સુક છે દેવ-સમાજ. ૨
પરમ પુનિત તારાં જલ-વાયુ, વર્ધિત કરતાં રહે જન-આયુ;
અન્ન શાક ઘૃત ત્હારાં દુગ્ધ, કોના પ્રાણ ન કરતા મુગ્ધ! ૩
શાં તારાં વિદ્યા-વિજ્ઞાન! ભવ-દુઃખ છેદન હેતુ કૃપાણ;
સ્વર્ણ, રત્ન, મણી તારાં ધાન, **ધનપતિ**[1]નાં પણ હરતાં માન! ૪
શોભિત તવ શિર મુકુટ સમાન, પૂજ્ય હિમાલય ઔષધ-ખાણ;
પાર્શ્વ દેશમાં શોભિત રમ્ય, બ્રહ્મપુત્ર, નદ સિન્ધુ અગમ્ય. ૫
રત્નાકર કરતો નિત નાદ, ચુમ્બન કરતો રહે તવ પાદ;
કટિમાં તારે પાવન નામ, શોભિત વિંધ્યાચળ સમ ધામ. ૬
ગંગા, યમુના આદિ અનેક, એક એકથી ચડતી છેક;
નદિઓ કંઈક પખાળી અંગ, રહી બતાવી લહર ઉમંગ. ૭
કાળીદાસ, ભવભૂતિ સમાન, કવિવર તુજમાં થયા મહાન;
ભીમાર્જુન, ગાન્ગેય સમાન, રથી થયા તુંમાં બળવાન. ૮
કર્ણ સમા દાની વિખ્યાત, નિપજાવ્યા તેં ભારત માત!
સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર ભૂપાળ, જનમ્યા તવ કુખ દેવી દયાળ! ૯
પાણિનિ, શંકર, મનુ, પ્રહ્લાદ, જૈમિનિ, ગૌતમ, કપિલ કણાદ;
વ્યાસ, આદિ-કવિ[2] વિમલ ચરિત્ર, સૌની છે તું ભૂમિ પવિત્ર. ૧૦
"કર્મ-વીર" ને કર્મ-ભૂમિ તું, "ધર્મ-વીર" ને ધર્મ-ભૂમિ તું,
તું વૈકુણ્ઠ પરમ સુર-ધામ, जय जय! पावन हिन्दुस्थान! ૧૧

૧. કુબેર. ૨. વાલ્મીકિ મુનિ.

॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

કર્મવીર.

यं ब्रह्मा वरुणेन्द्र रुद्र मरुतः स्तुन्वंति दिव्यैः स्तवै-
र्वेदैः सांगपदक्रमोपनिषदैर्गायंति यं सामगाः ॥
ध्यानावस्थित तद्गतेन मनसा पश्यंति यं योगिनो ।
यस्यांतं न विदुः सुरासुरगणा देवाय तस्मै नमः ॥

ભાવાર્થ—બ્રહ્મા, વરૂણ, ઈન્દ્ર, અને મરૂત દેવતા દિવ્ય સ્તોત્રથી જેની સ્તુતિ કરેછે, એજ પ્રમાણે અંગ, પદ, ક્રમ અને ઉપનિષદ્ સહિત સામવેદનું ગાન કરનારા નિરંતર જેનું ગાન કર્યા કરે છે, યોગીજનો ધ્યાનપૂર્વક નિશ્ચળ અને એકાગ્ર મનથી એને જોયા કરે છે, દેવ અને દૈત્યોના ગણ જેના પારને પામી શકતા નથી એ દેવ-દયાઘનને અમારા અનંત કોટિ પ્રેમવંદન છે

જય ભગવન્ ! જય અંતર્યામી ! જય સચ્ચિદાનંદ ! જય બહુનામી ! આપ અનંત શક્તિમાન—કરૂણાનિધાનની અપૂર્વ કરૂણાભરી—અદૃશ્ય પ્રેરણાથી આજના મંગળમય ટાણે માતેશ્વરી ગુર્જરગિરાના સાહિત્યોદ્યાનમાં એક સૌગંધયુક્ત—આશાભર્યા નુતન પુષ્પ 'કર્મવીર'નો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. स्वर्गादपि गरीयसी ! એ સ્વર્ગ કરતાંય અત્યંત ગૌરવભરી સુભાગ્યવતી ગુર્જરીમૈયાની ઉજળી કુખેથી આજ ઑર એક મહાભાગ્ય બાળકનો જન્મ થાય છે !

બાળકનો જન્મ ! તેમાંય વળી 'કર્મવીર' સંતાનના જન્મથી માતાના સંતોષ—આનંદનો પાર હોય કે ? આંખ સ્હામે પુત્ર—પુત્રીનું મનમાન્યું લશ્કર હોય તોપણ તેનો તે કોઇ કાળેય અભાવ-અપચો હોય કે ? ના, ના, ત્યારે એટલામાં દળદરે શું ફીટ્યું ? પણ આશા છેને ! વાહ વાહ ! એ દયામયી માતાની માયા અને મમતાની મજા તો કોઈ સુભાગી સંતાનને પૂછવાથી જ ખબર પડે. મહાદેવી જનેતાના દૈવી સુખ-લોભથી એનસિબ સંતાનને અમે શું કહીએ ? પરંતુ હાથે કરીને એ માતૃ-સુખ-સ્વર્ગ-સુખને ઠેશે ચડાવનારા—એ સ્વર્ગીય સત્વભાવભરી જનનીને નિંદનારા, તેના નિશ્વાસા લેનારા, હાથે કરીને જગતમાં તેને બેઈજ્જત કરનારા કુઆંગાર—નિષ્ઠુર સંતાનનું અનંતકાળેય કલ્યાણ-મંગળ નથી. એક નહિ. શાસ્ત્રકારોએ શાસ્ત્રમાં ગમારેલી:—" જેના ઉદરથી જન્મ્યા તે માતા, માતૃભૂમિ અને માતૃભાષા." એ ત્રણેય માતાઓને ન સ્હાનાર, ન સેવનાર, ન પૂજનાર

પાષાણુ હૃદયનાં સંતાનોની આલોક કે પરલોકમાં અનંત કાળેય મુક્તિ નથી, એ સર્વથા સિદ્ધ વાત છે. છોને, જગત્ ચાર પૈસાની કહે ના એક બદામની; પણ એતો માતા તે માતાજ! મૂઠ વગર માતાના અવગુણ કોણ જુવે ? ન ગમતી હોય તે ભાન વગરના મહા બળાત્કારે-પ્હેરાણે એ પવિત્રતાની અધિદેવીને વર્ણસંકર વેષ સજાવે! એ તે શોભે કે? હા! સંતાનધર્મ-કર્ત્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થયાં તેમને બધુંય શોભે. તો પછી એ ધર્મ-કર્મભ્રષ્ટ પલ્ટણમાં ભળીને આ ‘કર્મવીર’ પણ ભગવાન જાણે માતાનાં કેવાંય હળદર કુંકશે! જેથી વગર તેનું ભાવિ ફળ કોણ કહે ? અસ્તુ.

જય! ગુર્જરી જય! જય! મૈયા જય! જય! મહાદેવી જય! તું બેફિકર રહે-નિર્ભય રહે! આ બાળક કોઇ પણ પ્રકારે કાલાઘેલા શબ્દોમાં કેવળ મનઃપ્રાણ પૂર્વક ત્હારી સેવા-સ્તુતિજ કરશે. પ્રેમ-ભક્તિ-શ્રદ્ધા વડે તે ત્હારૂં પૂજન-અર્ચન કરશે. આશાભર્યું-ઉત્સાહપૂર્વક-આનંદલ્હેર તને અભેદભાવે વંદન કરશે. તેનાથી મ્હોટાં-ન્હાનાં સહુ ભાણુડુઓની માનપૂર્વક મર્યાદ રાખશે-તેમની આજ્ઞા ઉઠાવશે-તેમનાં હૃદયને હરી લેશે. માતા! મનસ્વી-ઉચ્છૃંખલ વર્તનથી ત્હારી કુખને નહિ લજવે-ત્હારૂં નામ નહિ વગોવે-ત્હને પ્રાણાન્તેય નહિ સંતાપે-ત્હારૂં ગૌરવ અને પ્રતિષ્ઠાને રજે દાગ નહિ લાગવા દે! તું જેથી રીઝે, તું જેથી શોભે, તને જે ઠીક લાગે તેમજ તે કરશે. પછી તો જેવો ત્હારા અને ત્હેના પૂર્વના સંસ્કાર! પણ માતા! સાંભળ જોઉં! સાંભળે છે કે? હશે મા! બધું જવા દઈ જરી માથે વ્હાલભર્યો હાથ ફેરવીને આશિર્વાદ આપ જોઉં! કહે જોઇએ -શું કહે છે? એક વાર કહી નાખ:-“ दीर्घायु भव! कर्मवीर भव! धर्मवीर भव! सत्यभाषि भव! शान्तिप्रिय भव!” ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः।

મીલ-કારાગારથી મુક્ત થઈ, મીલની નોકરીમાં ફસાઇ મહાત્રાસ ભોગવતાં-મનુષ્યના રૂપમાં પશુ-જીવન ગાળતાં આ દેશનાં દુર્ભાગી છતાં ભોળાં નરનારીની યથાર્થ દયાજનક સ્થિતિનું હૃદયદ્રાવક દશ્ય મુખ્યત્વે ગુર્જર સમાજને સંપૂર્ણ રીતે બતાવી, તે તરફ જનમંડળની દૃષ્ટિ દોરવાની અને ગુર્જર સાહિત્યની યથાશક્તિ-મતિ સેવા કરવાની શુભ ઘડી કિરતારની સંપૂર્ણ કૃપા વગર આજ ‘કર્મવીર’ દ્વારા ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય? એ અબોલા-મૂગા જીવની સેવા કરવાનો શુભ યોગ અદૃશ્ય સત્તાએ અમારા નસીબમાં જ જાણે ન લખ્યો હોય! નહિ તો સર્વમાન્ય પૂજ્ય ગુર્જર સાક્ષર-વિદ્વાનોની દૃષ્ટિ એ દિશામાં કેમ ન પહોંચી તે અમો નથી સમજી શકતા! જે મીલ-ઉદ્યોગમાં આજકાલ આ દેશના અનેક સ્વતંત્ર ઉદ્યોગી-કર્મવીર પુરૂષો ભાન ભૂલીને તાજા નફાની લાલચમાં ફસાઇ ખેતી વાડી અને એવાજ બીજા અનેક સ્વતંત્ર વ્યાપાર-ઉદ્યોગને વિસારી બેઠા છે તેમને કર્ત્તવ્ય જ્ઞાન આપી, મૂળ-સત્ય માર્ગ પર લાવવા એ ઓછી મહત્વની વાત છે કે? ત્યારે આમ કેમ! આ વાસીદે સાંબેલું ગયા જેવો ઘાટ કેમ બન્યો? આથી એક રીતે અમને જેટલો ખેદ થાય છે, તેટલો જ બીજી રીતે અમને

આનંદ પણ થાય છે. યોગીજનોને પણ અગમ્ય એવો સેવા-ધર્મનો પરમ શ્રેષ્ટ યોગ અમને પ્રાપ્ત થયો તેને માટે અમે કેવળ પરમાત્માનો ઉપકાર! એ વગર બીજું શું કહી શકીએ! અસ્તુ.

"આજ નહિ તો કાલ, કાલ નહિ તો કાળાન્તરે પણ જો ઇશ્વરેચ્છા અનુકૂળ હશે તો એને માટે હું અવશ્ય પ્રયત્ન કરીશ." મીલમાં રાત-દિવસ મજૂરી કરતાં ભાંડુઓની સેવા કરવાનો આ શુભ સંકલ્પ પૂરાં વીસ વર્ષની ઉમ્મરે થયો હતો. પૂરાં છ વર્ષના લાંબા અંતરે એ જૂના પરંતુ જ્વલંત રીતે હૃદયમાં અસ્તિત્વ ધરાવતા-રમી રહેલા સતસંકલ્પ એજ દૃઢ ભાવના-બળના પ્રતાપે આજ 'કર્મવીર'નો જન્મ થાય છે. અજ્ઞાન-ઉન્મત્ત અવસ્થામાં કરેલો એ શુભ સંકલ્પ સર્વશક્તિમાન પરમાત્માની સંપૂર્ણ દયાથી આજ સિદ્ધ થાય છે. આજ આત્મા આનંદ-સાગરમાં નૃત્ય કરે છે. આજ આત્મા પરમાત્માની અલૌકિક કૃતિનો ખ્યાલ કરતાં કેવળ ભાનભૂલી જાય છે! નથી સમજણ પડતી કે: સદાસર્વદા પ્રાણીમાત્રના સતસંકલ્પ સિદ્ધ કરનાર સચરાચર વ્યાપક શ્રીહરિનો કેટલો પાડ માનવો! અનંતગુણનીધિનું ગુણ-કીર્તન ક્ષુદ્ર માનવપ્રાણી ક્યાંથી કરી શકે? સમર્થ યોગી-મુનિ પણ થાક્યા તો મનુષ્ય કોણ માત્ર? એ અનંત દયાધનના પાદ પદ્મમાં પુનઃ પુનઃ પ્રણામ વગર ક્ષુદ્ર જીવ બીજું શું કરી શકે? બસ એજ: જય પ્રભુ! જય! જય સચ્ચિદાનંદ! જય! જય સ્વામિન્! જય!

ઇશ્વરેચ્છા વગર એક સામાન્ય મનુષ્ય-પ્રાણી શું કરી શકે? પરન્તુ કુદરતનો જ એવો નિયમ છે કે: તે કોઇ પણ વસ્તુને હમેશાં એક જ અવસ્થામાં નથી રાખતી. મીલ-ઉદ્યોગનું વાતાવરણ આજ ફરી ગયું છે. તેમના સુખ-સૌભાગ્યનો સૂર્ય હાલમાં ઉગી નીકળ્યો છે. પ્રારબ્ધ યોગે તેઓ આજ પેટ પૂરતું અન્ન મેળવતા થયા છે. તેઓ કુટુંબની મર્યાદા ઢાંકવા સમર્થ થયા છે. એનું કારણ તેઓ સંપ અને સ્નેહમાં આગળ વધ્યા છે. તેમ છતાંય અમે અમારા જાતિ અનુભવ પરથી એટલું કહી શકીએ છીએ કે: તેમનામાં હજીય સત્ય-ધર્મ-જ્ઞાન જેવું જોઇએ તેવું નથી જણાતું, તેમની શારીરિક-માનસિક અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિ પણ કેવળ શરમ ઉપજાવે તેવી છે. તેમનામાં સત્ય-ધર્મ-જ્ઞાન પ્રસરે, તેમની શારીરિક-માનસિક અને આધ્યાત્મિક સ્થિતિ સુધરે, તેઓ પોતાના માલિક-ઉપરીને વ્હાલાં થઇ શકે એવા ઉપયોગી લેખો કર્મવીરમાં મુખ્ય આવશે. યાન્ત્રિક જ્ઞાન અને તેમાં થવા જોઇતા સુધારા-વધારા સંબંધી મહત્વના લેખ પણ વિસરી નહિ જવાય.

પ્રસ્તુત માસિકમાં કેવળ મીલ ઉદ્યોગને જ લગતા લેખો આવે તેના કરતાં જૂદા જૂદા વ્યાપાર-ઉદ્યોગ સંબંધી પણ લેખો આવે તો વ્યાપારી અને ઉદ્યોગીજનો પણ તે દ્વારા જેવો જોઇએ તેવો લાભ-જ્ઞાન મેળવી શકે. એવી અમારા કેટલાક સ્નેહી અને અમૂક વ્યાપારી બંધુઓની ખાસ સૂચનાઓને અમે અવશ્ય કીમતી ગણી પ્રેમપૂર્વક વધાવી લીધી છે. આ માસિકમાં માણસમાત્રને ઉપયોગી

થઇ પડે તેવા અનેક પ્રકારના વ્યાપાર-ઉદ્યોગ સંબંધી મહત્વના લેખ અમે પ્રકટ કરીશું. શરૂવાત તરીકે પ્રસ્તુત અંકમાં અમે વ્યાપાર-શિક્ષા સંબંધી જે લેખ પ્રકટ કર્યો છે તે 'કર્મવીર'ના ગ્રાહક બંધુઓએ અવશ્ય ધ્યાન પૂર્વક વાંચવા જેવો છે. આવતા માસથી એવો જ તેથીય વધારે ઉપયોગી 'ઉદ્યોગ-શિક્ષા' સંબંધી લેખ શરૂ થશે.

દુર્વ્યસને ચડેલા માણસોની અંતે કેવી દશા થાય છે એનો હૃદયદ્રાવક ચિતાર રજુ કરતી "સુશીલા" (ટુંકી વાર્તા) પરથી મીલના કારિગર બંધુઓ ઘણું જ જ્ઞાન-બોધ લઇ શકે તેમ છે. એ સંપૂર્ણ વાંચવા જેવી છે. અમે એ વાંચવાને ખાસ ભલામણ-પ્રાર્થના કરીયે છીએ. ત્યાર બાદ અનુક્રમે 'યાન્ત્રિક યુગની આલોચના, નીતિ-કર્તવ્ય-બોધ, અને કેવળ આનંદને અર્થેજ અત્યારે તો એક વાનગી તરીકે રજુ કરવામાં આવેલી 'પ્રવાસી' ની 'પ્રવાસપોથી' માંથી ગ્રાહક બંધુઓને કંઇક ભાવતો ખોરાક મળે છે એવી અમને ખાત્રી થશે તોજ તે અમે થોડી થોડી પ્રત્યેક અંકરૂપી પાત્રમાં ભરીને તેમની સમક્ષ ધરતા રહીશું. 'કર્મવીર' ના વાંચક બંધુઓની સેવામાં શરૂવાતના અંકથી જ શરૂ થએલી, જાણે એ સઘળી હકીકત નજર સ્હામે જ ન બનતી હોય એવું ભાન કરાવતી, તદ્દન નવીજ વસ્તુસ્થિતિ પરથી ઉપજાવી કાઢેલી ચાલુ વાર્ત્તા અમને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે કેઃ ગ્રાહક બંધુઓને જેવો જોઇએ તેવો આનંદ અર્પશે. જગ્યાના અભાવને લઇને આ અંકમાં અમે બીજા કેટલાક મહત્વના લેખ પ્રકટ કરી શકયા નથી; તે હવે પછી અનુક્રમે પ્રકટ થએ જશે. એક સામાન્ય સ્થિતિમાંથી પોતાના ઉત્સાહ અને કર્તવ્યપરાયણતાને લીધે ઉન્નતિના શિખર પર વિરાજેલા એક જગત્પૂજ્ય ઉદ્યોગી કર્મવીર નરરત્નનું આદર્શ દૃષ્ટાંત રૂપ જીવનચરિત્ર અને નોકરીઆત તેમજ વ્યાપારી વર્ગ અવકાશને વખતે નજીવી મુડીમાં અજમાયશ કરી શકે એવા ઘરગથ્થુ હુન્નર-ઉદ્યોગ પણ આવતા અંકમાં રજુ થશે.

કર્મવીરને અમે ખરેખર વ્યાપાર-ઉદ્યોગના માસિક તરીકે જ ઓળખાવા માગતા હોઇએ તો એક એ પણ બાબત અમારા લક્ષ્ય બહાર ન હોવી જોઇએ કેઃ વ્યાપાર એ કેટલી મહત્વની વસ્તુ છે. સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિ પહેલાં વાણિજ્યની ઉન્નતિની અગત્ય છે. અને તેટલા જ વાસ્તે અમારે વાણિજ્યની ઉન્નતિથી જગત્માં હરેક પ્રકારે સુખી નિવડેલા દેશો જેવા કે ઇન્ગ્લેંડ, જાપાન, ફ્રાન્સ, જર્મની, અમેરીકા વગેરેની વ્યાપાર કુશળતા, બુદ્ધિચાતુર્ય સંબંધી ઉપયોગી જ્ઞાન અમારે નિયમિત પૂરૂં પાડે જવું જોઇએ. વ્યાપારને અંગે બીજી કેટલીક જાણવા જેવી બાબતો પણ રહી તો નહિજ જાય.

દરિદ્રતાના ઘરબાર રૂપ આ દેશમાં ઉદ્યોગની અવદશા પરત્વે તો કંઇ પૂછવા જેવું રહ્યું જ નથી ! આ દેશના મુખ્યમાં મુખ્ય ઉદ્યોગમાં ખેતી અને વણાટ છે. આજ એ બે ઉદ્યોગની દશા કંઈક વિચિત્ર થઈ રહી છે. અધુરૂં હતું તે મીલ-ઉદ્યોગે પૂરૂં કર્યું છે. મીલોએ ખેડુતોનો કાળ પારખ્યો ! રજા બજા

ખેડુતોને કપાસ અને તંબાકુની ખેતીનો હડકવા લાગ્યો! ધાન્યની ખેતીના અભાવે દેશમાં દુષ્કાળે ઘર કર્યું! સઘળી પ્રજાની વાત ક્યાં કરીએ! ખેડુતના છોકરાં અન્ન વગર ટળવળે એ હાલત ઓછી શરમ ઉપજાવે એવી છે? ઉત્તમ ખેતી જેવો સ્વતંત્ર ઉદ્યોગ તજીને તાજો લાભ લેવાની ઇચ્છાથી ખેડુતો પરાધીન બન્યા! જગતનું પોષણ કરવાની-જગતની મર્યાદા ઢાંકવાની જવાબદારી તેઓ ભૂલી ગયા! પરિણામ એ આવ્યું કેઃ આજ પ્રારબ્ધ-કર્મ સંયોગે ખેડુતના બાળકો મનુષ્યના આકારમાં કેવળ પશુ જેવાં જણાય છે! ખળાં માગવા જતા બ્રાહ્મણોને આનંદ પૂર્વક ઉદારભાવ વડે સૂપડાં ભરીને ધાન્ય આપનાર ખેડુતોનાં બાળકોને ગયા વર્ષમાં ધાન્યને માટે ધર્માદા દુકાનોમાંથી કંગાલની માફક એક એક રૂપિયાનું અનાજ લેવા જતા જોઇને આ 'કર્મવીર' માસિક પ્રકટ કરવાનો અમારો સંકલ્પ પ્રબળ થઈ ઉઠયો હતો. એ દૃશ્ય તો આજ પણ અમારી આંખ આગળ તરવરી રહ્યું છે! આત્મગૌરવને વિસરી ગએલા કૃષિ બંધુઓના હૃદયમાં સ્વકર્તવ્યભાવના જાગૃત થાય અને નષ્ટપ્રાય કૃષિ ઉદ્યોગનો પુનરોદ્ધાર થાય-પ્રજાને એ ઉદ્યોગનો શોખ લાગે એ ધન્ય! ઘડી ક્યા! એ દિશામાં અમે સમય સમયે દૃષ્ટિ ફેંકતા રહીશું.

ખેતી જેવો બીજો મહત્વનો પવિત્ર ઉદ્યોગ હાથની શાળોનો વણાટ છેઃ તે તો રસાતાળમાં પહોંચ્યો છે. એ વિશ્વવિમોહન કારીગરી તો કોણ જાણે પૃથ્વીના પડમા ક્યાંય છુપાઇ ગઇ છે! આ બધા પ્રતાપ પ્રજા કર્ત્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થઇ તેના છે. ફરીથી મનઃ પ્રાણ પૂર્વક પ્રજા એ ઉદ્યોગને સજીવન કરવા-આગળ વધારવા શુભ સંકલ્પ કરે તો એમાં કંઈ જ મૂશ્કિલ નથી. હજીય પ્રયત્ન-બળ વડે ઢાકાની મલમલ હિન્દુસ્થાનના એક ન્હાનામાં ન્હાના ગામડામા વાસ કરતા દરિદ્ર કારિગરની ઝુંપડીમાંથી નીપજે તો તેમાં શું આશ્ચર્ય છે? પણ ક્યારે? નિરૂદ્યમી-આળસુ પ્રજા તે વાત લક્ષ્ય પર લે, એ ઉદ્યોગના પુનરોદ્ધાર માટે દૃઢ સંકલ્પ કરે ત્યારેજ! આ વિષય પણ 'કર્મવીર'ની દૃષ્ટિ બહાર નહિ જ રહે. પ્રજાને એ બાબતનો રસ લાગે તેવા લેખ મેળવી અમે સમયે સમયે પ્રકટ કરતા રહીશું. તદુપરાત વિદ્યા, બુદ્ધિ, કળા-કૌશલ્ય અને વિજ્ઞાન સંબંધી લેખો લખી-લખાવી ગ્રાહકોની સેવામાં સાદર કરતા રહીશું.

'કર્મવીર'નો મુખ્ય ઉદ્દેશ તો હરેક પ્રકારે સાદી, સરળ પરન્તુ ઓજસ્વતી ભાષામાં સંપૂર્ણ કર્તવ્ય જ્ઞાનથી ભરેલા ઉત્તમ લેખો અને કાવ્યો પ્રકટ કરી, ગુર્જર પ્રજાને કર્મ-મહાત્મ્ય સમજાવી, તેમને કર્તવ્યપરાયણતાનાં સ્તોત્ર સંભળાવી, કર્તવ્ય-શિક્ષાના મહામોંઘા પાઠ તેમની નજર આગળ ધરી, કેવળ કર્મ-જ્ઞાનની લગની લગાડવી એ જ છે. તેમણે નથી ભૂલવું જોઇતું કેઃ જગતમાં જે જે પ્રજાઓએ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરી છે, તે સઘળી પ્રજાઓએ કર્મ-મહાત્મ્ય સાંભળી, કર્મ-જ્ઞાન મેળવીને કર્મક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કર્યો છે. જેમણે કર્મદ્વારા પોતાની ઇષ્ટ વસ્તુ સાધ્ય કરી છે એવા જનોને સંસાર કર્મવીર કહે છે. એવા કર્મવીર મહા પુરૂષોએ પોતાના લક્ષ્ય-સ્થાનમાં પહોંચતાં સુધી લેશ વિરામ નથી લીધો! તેમણે

ત્યાં સુધી મોજ-શોખ, વિલાસ-વિભવની ઇચ્છા નથી કરી! તેમણે કાર્યસિદ્ધ થતાં સુધી ભૂખ-તરસને પણ નથી ગણકારી! તેમણે પ્રાણની માયા કોરાણે મૂકીને કર્તવ્યક્ષેત્રમાં ઝંપલાવ્યું છે. ત્યારે જ તેઓ વિજયી થયા છે! ત્યારે જ તેઓ આ જગતની પ્રીતિ અને પૂજાને પાત્ર થયા છે! ત્યારે જ તેઓ જગતવંદ્ય યશસ્વી કર્મવીર મનાયા છે! અત્યારે પણ જગજ્જનો તેથી જ તેમના નામ પર માથું નમાવે છે! તેમનાં કામ સાંભળીને વાહ! વાહ! ઉચારે છે! તેમને પ્રત્યક્ષ જોઈને તેમને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરે છે! એવાં કર્મવીર નર-નારીની જગતમાં બલીહારી છે! ભારતને ચરણે સર્વસ્વ સમર્પણ કરે એવાં ઉદ્યોગપ્રિય, કર્તવ્યપરાયણ સ્ત્રી-પુરૂષોની જ અત્યારે જરૂર છે. હિન્દુસ્થાનની ભૂમિ એ કર્મભૂમિ છે. એ કર્મ-ભૂમિમાં કંઈક કર્મવીર પેદા થયા છે. એ કર્મવીર મહાત્માઓના નામ અને કામનું આજ પણ જગત્ મુક્તકણ્ઠે ગુણ-કિર્તન કરે છે. જગતની પ્રજાને કર્તવ્યપરાયણતાનો પાઠ શિખવનાર આદિગુરૂ ભારતવર્ષ છે. સદ્ભાગ્ય વગર દેવભૂમિમાં જન્મ ક્યાંથી હોય! જય સ્વદેશ! જય ગુરૂદેવ!

પ્રસ્તુત માસિકમાં સુંદર-સચોટ લેખો અને કાવ્યો પ્રકટ કરી પ્રજા-હૃદયમાં નવો ઉત્સાહ-નવો આનંદ અને અપૂર્વ કર્તવ્યભાવના જાગૃત કરવી એ આંતરિક અભિલાષામાં અમે કેટલે અંશે સફળ થઈએ છીએ એ જોવાનું કામ પ્રજાનું છે. પ્રજાની પસંદગી-તેની સહાય્ય વગર અમારાથી એક ડગલું આગળ ન ભરાય એ સ્પષ્ટ વાત છે. 'કર્મવીર' પ્રજાને સર્વ રીતે પસંદ પડે એવું દિનપ્રતિદિન સર્વાંગ સુંદર બનાવવાને પ્રયત્ન કરતા જ રહીશું. પ્રત્યેક ગ્રાહકબંધુઓ સદ્ભાવપૂર્વક ગ્રાહકો વધારવાને શ્રમ લેશે. વાંચક સમૂદાય તેને જેવું જોઈએ તેવું ઉત્તેજન આપશે તો સૌની સેવા કરવામાં 'કર્મવીર' પણ કંઈ કચાશ નહિ રાખે. માસિક પ્રકટ થયા પહેલાં અગાઉથી ગ્રાહક થનાર બંધુઓનો અમે ઉપકાર માનીએ છીએ. ગ્રાહકો વધારવા જે સ્નેહીઓએ શ્રમ લીધો છે તેમનો અમે અંતઃકરણપૂર્વક પ્રથમ ઉપકાર માનીએ છીએ, આવતા અંકમાં એ સઘળા બંધુઓનો જાહેર રીતે ઉપકાર માનીશું. અમને ખાત્રી છે કે તેઓ અમણો ઉપકાર કરશે. અસ્તુ!

બંધુઓ! અત્યારે તો અમે લાંબુ લાંબુ લખીને-મ્હોટી મ્હોટી વાતોજ કરી છે. ભગવાન જાણે એમાનું અમારાથી શું બનશે, અમારાં સઘળાં કર્તવ્ય-કર્મની જવાબદારી અમે તે અનંતશક્તિસંપન્ન શ્રીહરિનેજ સોંપીએ છીએ. અમારી આ સત્પ્રવૃત્તિમાં સ્વાર્થને અંગે પણ પરમાર્થિક ભાવનાની ઝાંખી-નામની જ્યોતિ જણાશે તો અમને સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે કે એ અનંત કરૂણાનિધાન અવશ્ય સહાય્ય થશે! અમારા કર્તવ્યમાર્ગમાં આગળ વધવામાં તે અદૃશ્ય રીતે જરૂર બળ પ્રેરશે! મનુષ્ય હમેશાં મ્હોટીમ્હોટી આશાઓ રાખે છે-સત્સંકલ્પ કરે છે, પરન્તુ તે સિદ્ધ કરવા તે, સર્વેશ્વરના હાથમાં છે!

અંતિમ એ અનંતકોટિ બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ-સ્થિતિ અને લયકર્ત્તા સચરાચર વ્યાપક વિભુના પાદપદ્મમાં પ્રેમપૂર્વક પુનઃ પુનઃ સાષ્ટાંગ કરી અમે વિરમીએ છીએ. ભગવાન જગતમાત્રનું કલ્યાણ કરો! મનુષ્યમાત્રના હૃદયમાં શાન્તિ-અમૃત સિંચો! ભારતવર્ષનો જય જયકાર કરો! હરિઃ ૐ તત્સત્!!

લેખકઃ-"लक्ष्मी-कान्त."

॥ श्री गुरु समर्थ ॥

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

"દયા કરીને આપજ એ પલંગ ઉપર બેસો." સુશીલાએ પોતાના પતિ શિવપ્રસાદને કહ્યું. શિવપ્રસાદ એ સાંભળીને ચુપકીથી પલંગ ઉપર બેસી ગયો. સુશીલા પલંગની સ્હામે નીચે જોયપર બેસીને કહેવા લાગી "તમે હવે બસ રહેવા દઈને એકવાર તમારી દારૂ પીવાની ટેવ છોડીને જુવો, દિવસે દિવસે તમારૂં શરીર નરમ થતું જાય છે. અને આટલા આટલા પૈસા કમાવા છતાંય પેલા કાંધીઆનું તો વ્યાજનુંવ્યાજ ચડતુંજ જાય છે. છેવટે આ ઘરબાર પારકાં થઈ જશે. તમને દારૂની તે આવી ક્યાંથી ગજબ લત લાગી છે? તમને દારૂ ઉપર આટલો પ્રેમ શો?"

"તું જરાકે જરાક જૂઠું બોલે છે. મ્હને પ્રેમનો હક્ક ત્હારા ઉપરજ છે." શિવપ્રસાદે તરતજ ઉત્તર આપ્યો, અને સાથે સુશીલાનો ડાબો હાથ પકડીને ખેંચીને જોયપરથી ઉઠાડી તેને પોતાની પાસે પલંગપર બેસાડી. સુશીલાને હૃદય સાથે લગાવી શિવપ્રસાદે પૂછ્યું-"શું મ્હારો ત્હારા ઉપર પ્રેમ નથી?"

સુશીલાએ તેના મ્હોં સાથે મ્હોં લગાવીને ધીરેથી કહ્યું.-" પ્રેમ તો છે, પરન્તુ એ પ્રેમનો થોડોક ભાગ તમારા પેલા માનીતા શરાબ-દારૂને મળે છે. પ્રેમનો ભાગ પડે એ ઠીક નહિ. એ ભાગ પણ મ્હનેજ મળવો જોઈએ."

શિવપ્રસાદઃ "ભલે, એમજ થશે, પણ એ બધું હળવે હળવે બનશે" જો એકદમ દારૂ છોડી દઉં તો કાળજું ફાડીને મરી જવાની બીક લાગે છે વ્હાલી! ત્હારા કહ્યા પ્રમાણેજ કરીશ."

સુશીલાઃ "તો ઠીક, ધીરે ધીરે. જે દિવસે તમે નઠારૂં વ્યસન તજી દેશો. અને પેલા કાંધીઆનું અને બીજું પણ દેવું ચૂકવી દેશો ત્યારે મ્હારા જીવને ચેન પડશે. તે દિવસ મ્હારે સોનાનો ઉગ્યો એમ હું માનીશ. આટલી આટલી મહેનત-મજૂરી કરીને કેટલાય પૈસા લાવો છતાંય આ દશા! એ તે શું?

એ સાંભળીને શિવપ્રસાદે સુશીલાને પ્રેમથી ફરી પોતાની છાતી સાથે લગાવી અને તેને અનેક વ્હાલભર્યાં ચુમ્બન કરવા લાગ્યો. બેઉ જણે ભવિષ્યના આનંદનું સ્મરણ કરીને પ્રેમનાં આંસુ કાઢ્યાં. કેટલાક સમય સુધી બન્નો જણ ચૂપચાપ બેસી રહ્યાં, બાદ શિવપ્રસાદે બોલવું શરૂ કર્યું:–" પ્રિયે! મ્હને ફરી ગુજરેલા દિવસો યાદ આવે છે–એ દિવસો મ્હને હજી બહુજ સાંભળી આવે છે. જે દિવસે હું પૂરાં અઢાર વર્ષનો અને તું લગભગ પંદરેક વર્ષની હતી, અને જ્યારે મ્હને કોઈપણ પ્રકારનું વ્યસનજ ન્હોતું ત્યારે આપણે બેજણ કેવાં આનંદથી રહેતાં કરતાં હતાં. એ વખતનો આનંદ કેવો! ઘણીયવાર હું ત્હારા ઉપર વ્યર્થ રીસે ભરાઇને તને ગડદા–પાટુ મારતો અને તું જઇને બાની આગળ તેની ફરીઆદ કરતી એ બધી વાત સાંભળે છે કે? કોણ જાણે મ્હેં કેટલીયવાર ત્હને વગર વાંકે માર માર્યો હશે. પણ તે દિવસે ત્હેં પણ બહુ ક્રોધે ભરાઇને રડતાં રડતાં મ્હને જોરથી ધક્કો માર્યો એ બધું યાદ છે કે?"

સુશીલા આ બધું જોઇને હસતી હસતી સહજ મ્હોં કાવકુ રાખીને બોલી:–" એ તો મ્હને બહુજ સાંભરી આવે છે. ઓહોહોહો! આજતો તેને દસ–બાર વરસ થઇ ગયાં. એ દિવસતો ફરીવારકા આવતા હશે? તમને પણ એ બધુ યાદ છે ખરૂં?"

શિવપ્રસાદ: " કેમ નહિ? ત્યારે હવે હું જો આજથી વ્યસન છોડી દઉં, દેવું વિગેરે ચુકવી દઉં, અને બધુંય જવા દઇને, દુષ્ટ માણસોની સોબત તજી દઇ એક ન્હાની સરખી દુકાન ખોલું, તો શું તેથી પણ આ કષ્ટ ઓછું નહિ થાય? શું તોપણ એ દિવસ, એ પહેલાંના–ન્હાનપણના આનંદના દિવસ ફરી નહિ આવે?"

સુશીલાએ કહ્યું: " જરૂરથી મળશે. " ત્યારપછી બેઉ પતિ–પત્ની આનંદનાં આંસુ કાઢતાં કાઢતાં ચૂપ બની ગયાં. બેમાંથી એકેપણ આગળ એક શબ્દ સરખોય મ્હોંથી બ્હાર ન કાઢ્યો.

દ્વિતીય પરિચ્છેદ.

ઘણી રાત્રે શિવપ્રસાદ તેના એક દોસ્તદારને ત્યાં ગયો હતો. ત્યાં બધા દોસ્તદારો સરખે સરખા દારૂડીઆ–વ્યસની એકઠા થવાથી ખુબજ રંગ–પાણી ઉડ્યાં. શિવપ્રસાદ રાતના બાર ઉપર એક વાગે નીશામાં ચકચૂર બનીને લથડીઆં ખાતો ખાતો–મનફાવે તેમ રસ્તામાં બકતો બકતો ઘેર પહોંચ્યો. આખી રાત સુશીલાના બીચારીના ભોગ ગયા. તેને બીચારીને આખી રાત જરીકે જંપીને ઉંઘવા ન દીધી. ગડદા–પાટુ અને ગાળોનો વરસાદ વરસી રહ્યો. કેટલોય માર પડવા છતાં, કેટલીય ન સાંભળાય એવી ગાળો ખાતાં છતાંય ભલી માણસ કંઇ ન બોલી. ગમે તેમ સુશીલા બહુજ શાંતી–સહનશીલતાવાળી ખરેખર સાધ્વી સ્ત્રી હતી. એ જાણતી હતી કે: પતિ કેવળ નીશામાં હોવાથી મનફાવે તેવું તોફાન મચાવી રહ્યા છે.

સ્હવાર થતામાં તો શિવપ્રસાદને બરાબર ભાન આવ્યું. આખા શરીરમાં કળતર થવા માંડયું, અને કંઇક તાવ પણ ચડયો. ગરમીના દહાડા હતા. જેમ જેમ દિવસ ચડતો ગયો તેમ તેમ તાવ પણ વધતો ગયો, સુશીલા તેની પાસે જઇને બેઠી. અને તેના કપાળે હાથ ફેરવી પવન નાંખવા લાગી.

થોડા સમય પછી શિવપ્રસાદે ધીરે ધીરે આંખો ઉઘાડી. તેણે જોયું કે માથે હાથ ફેરવતી, ભક્તિભાવ પૂર્વક વિંજણો હલાવતી સુશીલા પાસે બેઠી છે. બેઉની આંખેઆંખ મળી. સુશીલાની આંખોમાં પાણી ભરાઇ આવ્યું. પણ આંસુ ન પડયાં. તેણે ધીરેથી કહ્યું "ફરી તમે શરૂ કર્યું ? પરમ દિવસે તમે શી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી એ કંઇ યાદ છે કે ?"

શિવપ્રસાદઃ "હા, યાદ છે. દારૂ ઓછો કરવાની."

સુશીલાઃ "આ ઓછો કરતા હશો ? આતે ઓછો થાય છે કે દિવસે દિવસે વધે છે ? શું આવી રીતે ઓછો થતો હશે ? ભલે, જો તમે તેને ન છોડી શકતા હો તો હવે હું તમારી સાથે નકામી માથાફોડ કરવાની નથી હું મ્હારે મ્હારૂં માથું ફોડી–ફોડી કાઢીને મરીશ."

શીવપ્રસાદઃ "ના, સુશીલા ! એવું ન કરીશ. તું માથું ના ફોડીશ ! હું મ્હારી દારૂની શીશી અને મારૂંનેજ નહિ ફોડું ?"

સુશીલાઃ "પણ એ બધું ક્યારે ?"

શિવપ્રસાદઃ "ઉભીરે, જરીક ઉભી રહે ! આ એક જે મ્હને લગભગ દસ વરસથી ખરાબ ટેવ પડી છે તે કહીએ એક દિવસમાં તે છુટી શકે કે ? ઓછામાં ઓછા દસ મહિનાતો લાગશેજ. કાલ મ્હેં તને કેટલુય ન કહેવાનું કહ્યું છે. સુશીલા ! હું તે વખતે પૂરા નીશામાં હતો. મ્હને માફ કરજે. મ્હને જોવાદે કોઈ ઠેકાણે સખતનો વાગ્યું નથીને. એમ કહીને શિવપ્રસાદે તેના બન્ને હાથને પોતાના બન્ને હાથમાં લઈ લીધા, અને તેને પોતાની પાસે ખેંચી લીધી. હવે સુશીલા આંસુ ન રોકી શકી તે રોતા રોતાં કહેવા લાગી: "એમાં મ્હારોજ વાંક છે, કારણકે હું તમને એ લત છોડવા, સખત પ્રતિજ્ઞા લેવરાવવા વ્યર્થ પ્રયત્ન કરૂંછું. પૃથ્વીમાં ઘણીયના ધણી મદ્યપાન કરનારા હશે, પણ તેમની સ્ત્રિઓ તો તેમને કંઇજ નથી કહેતી ! હું જ અભાગણી તમને નકામી દુ:ખી કરૂં છુ."

શિવપ્રસાદઃ "દુ:ખી ! એતો મહા આનંદની વાત છે. ત્હારો ધર્મનો મ્હારૂં રક્ષણ કરવાનો છે, મ્હારો નાશ થવા દેવાનો નથી. હું દારૂ છોડવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરૂં છુ. ધીરે ધીરે હું દારૂનું એક ટીપું સુદ્ધાં નહિ ચાખું." સુશીલાએ વચ્ચે વાતને અટકાવીને પૂછ્યું- "દુધ લાવી આપું ? પીશો ?"

શિવપ્રસાદઃ "થોડુંક ઠંડું કરીને લાવોને."

એ સાંભળીને સુશીલા ત્યાંથી ઉઠીને ચાલી ગઈ. ચોકમાં જઇને જોયું તો વાસણ માંજનારી વાસણ માંજી રહી હતી, તેણે પુછયુંઃ "બ્હેન ! ભાઇને કેમ છે ?"

સુશીલાઃ "ઠીક છે. તું મ્હને જલ્દીથી એક પ્યાલો માંજી આપને. મ્હારે તેમને માટે થોડુંક દુધ લઇ જવું છે."

ચાકરડીએ તરતજ એક પ્યાલો માંજી–વિછળીને આપ્યો. સુશીલા કઢાઇમાંથી દુધ લઇને પતિ પાસે ગઈ. દુધ પીને શિવપ્રસાદ સુઈ ગયો. સુશીલા બ્હાર ચાલી ગઇ.

દાસી ચૂલ્હો ચેતાવા જતી હતી. સુશીલાએ તેને જતી અટકાવીને કહ્યું: "આજે નથી રાંધવુ. ચૂલ્હો ન સળગાવીશ.

દાસીએ પૂછ્યું: "એમ કેમ ?"

સુશીલા: "આજ મ્હારે અપવાસ છે–આજ વ્રત છે."

દાસી: "આજ વ્રત શેનું ?"

સુશીલા: "છે, તું નથી જાણતી."

દાસી: "બ્હેન ! ત્યારે તો હું મારે ઘેર જઉં છું."

સુશીલા: "જા, પણ સાંજે વખત થાય એટલે પાછી વેળાસર આવજે. આજ મ્હારે કર્ણમુક્તેશ્વર મહાદેવ એક દિવો અને નાળીયર લઇને જવું છે–સમજી."

'સમજી' કહીને દાસી ઘરમાંથી બહાર ચાલી ગઈ.

તૃતીય પરિચ્છેદ.

શિવપ્રસાદની પોળમાં એક શિવનારાયણ અને તેની સ્ત્રી શિવલક્ષ્મી રહેતાં હતાં. શિવપ્રસાદ અને શિવનારાયણનો એવો કંઇ સારો મેળાપ ન્હોતો; પરંતુ સુશીલા અને શિવલક્ષ્મી બેઉ એક બીજાને સારી રીતે સ્હતાં હતાં. જ્યારે ઘરમાંથી પુરૂષો બહાર કામકાજ–નોકરી પર ચાલ્યા જતા ત્યારે શિવલક્ષ્મી સુશીલાની પાસે આવતી, કેટલીએ ઉપદેશની વાતો સાંભળતી, અને જ્ઞાન લેતી; ત્યારે શું ? આજની સ્ત્રિઓની માફક તેમને લોકોની ઓટલી–કુથલી કરતાં ન્હોતી આવડતી કે ?

આજ પણ શિવલક્ષ્મીએ બેટે ચડતાં ચડતાં નીસરણીમાંથીજ હાંક મારી:–"કેમ, પ્રમાદલાલ ઘરમાં છે કે ? આજ મ્હારે એક બહુ જરૂરની વાત કરવી છે."

સુશીલા: "આવો, આવો, ઘરમાં કોઈ નથી."

એ સાંભળીને શિવલક્ષ્મી બેઠકવાળા મેડામાં જ્યાં આગળ સુશીલા બેઠી હતી ત્યાં ગઈ. સુશીલાએ તેને હસતાં હસતાં મીઠા–મ્હાલા ઉપજે એવા શબ્દોથી આવકાર આપ્યો; કારણકે તે તેને પોતાની મ્હોટી બેન જેવી ગણતી હતી. તેવીજ રીતે પ્રણામ કરીને શિવલક્ષ્મીએ કહ્યું: "બ્હેન ! મ્હને આશીર્વાદ આપો કે હું તમારા જેવી થઉં.

સુશીલા: "મ્હારા જેવી ! મ્હારામાં તે એવું શું છે ? કંઇજ નહિ. મ્હારાથી પણ વધુ સારાં થાઓ. મહાસતી સીતા અને સાવિત્રીનાં જીવનચરિત્ર વાંચો. ન ભણ્યાં હોય તેમણે જેવી એવી અનેક પતિવ્રતા સતિઓની, સતી અને ગુણવાન સ્ત્રિઓ પાસે બેસી વાતો સાંભળવી, અને જ્ઞાન મેળવવું."

શિવલક્ષ્મી: "ઠીક, આ પણ એક ઘણી સારી વાત કહી; પણ તમે બીજું કાંઇ જાણો છો!"

સુશીલા: "શું?"

શિવલક્ષ્મી:—"હાલે પેલી કાળીએ કાંગીએ તમારા ઘર-માલની હરાજી કરાવી નાંખશે. મ્હને માફ કરજો બ્હેન! મ્હારે વગર ક્યારની આ વાત તમને કહેવી પડી."

આ સાંભળીને સુશીલાને જરાક પણ દુ:ખ ન ઉપજ્યું, અને કહેવા લાગી: "એમા કંઈ નહિ. તમે તેની જરીકે ફીકર ન કરશો. જે થવાનું હશે તે થશે, તેમાં તમે અને હું શું કરી શકીશું! એતો ભગવાનની મરજી. મ્હારી પાસે એટલું નાણું નથી કે હું કરજ દેવું ચૂકવી દઉં."

શિવલક્ષ્મી: "સુશીલાનો હાથ પકડીને બોલી. "પણ બ્હેન! એક ઉપાયથી તમારા આ ઘરની હરાજી થતી અટકે તેમ છે. તમે મ્હારી વાત માનો તો કહું."

સુશીલા: "માનવા જેવી હશે તો કેમ નહિ માનું."

એ સાંભળીને શિવલક્ષ્મીએ પોતાનો ગળામાંથી એક મોતીનો કીમતિ હાર કાઢીને સુશીલાની ગોદમાં પધરાવી દીધો, અને કહ્યું. "આને ઝવેરી બજારમાં જઇ વેચીને તેનાં જે નાણાં આવે તેનાથી તમારૂં કરજ દેવું ચૂકવી આ તમારા બાપદાદાનું ઘર જતું અટકાવો."

ચતુર્થ પરિચ્છેદ.

બીજે દિવસે શિવલક્ષ્મીના કહેવા મુજબ કાળીઆ કાંધીઆએ શિવપ્રસાદના ઘરનું લીલાઉ કરી દીધું. સુશીલા પોતાનાજ ઘરમાં ભાડે રહેવા લાગી. સુશીલા સારી રીતે સમજી કેઃ આ બધા પ્રતાપ નઠારા વ્યસનનાજ છે. શિવપ્રસાદની હવે સંપૂર્ણ રીતે આંખ ઉઘડી કેઃ આ બધાં કારસ્થાન મદિરા દેવીનાં છે. પરંતુ બેજણ મૌન્ય રહ્યાં. જે સમયે મકાનની હરાજી થવા લાગી તે સમયે કોઇની આંખમાંથી પાણીનું ટીપુ સરખુ ન નીકળ્યું.

હવે મકાનનુ ભાડુ આપવુ પડશે. સુશીલાએ વિચાર કર્યો કે હવે, આ મોંઘવારીના વખતમાં એટલું બધું ભાડુ પણ શી રીતે ભરાશે. તેણે ઠરાવ કર્યો કેઃ હવે નોકર–ચાકર રાખે પતે એમ નથી, તેમને હવે રજા આપવી એજ ઠીક છે. બીજે દિવસે તેણે ચાકરડીને અને નોકરને તે બાબત સૂચના આપી દીધી. નોકરડીએ ઘણુંય કહ્યું કેઃ મ્હને હવે આવી ચાકરી ક્યાં મળશે, પરન્તુ સમયસૂચકતાવાળી સમજુ સત્યાગ્રહી સુશીલાએ તેનું કહેવું જરીકે ન સાંભળ્યું. આખરે નોકરડીને ઘરમાંથી વિદાય થવુ પડ્યુ. જતી વખતે તેણે કહ્યુંઃ " બ્હેન ! જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે મ્હને ખબર આપજો, એ તો હું પણ બેચાર દિવસે મળવા કરવા આવે જઇશ તો. મનમાં જરીકે ઓછું ન આણુશો. વાસણ કૂસણ માંજી, કામકાજ કરી જઇશ. "

ચાકરડીના ગયા પછી સુશીલા ઘરનાં બારણાં વગેરે બંધ કરી વાસણ અજવાળવા બેઠી. વરલોઇ કડાઇ, તપેલીઓ, લોટા વગેરે ન્હાનાં મ્હોટાં વાસણ માંજતાં માંજતાં તેને આખા શરીરે પરસેવો પરસેવો વળી ગયો. એણે બીચારીએ આટલી મહેનત કયે દહાડે કરેલી ? હા ! તેણે એક ચ્હા પીવાનો પ્યાલો સરખો કોઇ વખત ઉટક્યો નથી, તેને આજ આટલાં બધાં વાસણ માંજતાં માંજતાં નવનેજાં થયાં. થોડાજ સમયમાં સુશીલા પરસેવાથી તરબોળ થઇ ગઇ. એ ન્હોતી જાણુતી કેઃ વાસણ માંજવામાં આટલી બધી મહેનત–મજૂરી પડતી હશે. જો તેને તેની અગાઉથી ખબર હોતતો તે દાસીને કદી રજા ન આપત.

હમણાં વાસણ માંજી રહી હતી, એટલામાં બહારથી શિવપ્રસાદે બારણાની સાંકળ ખખડાવી.

સુશીલાએ ઉતાવળે ઉતાવળે હાથ–પગ ધોઇ નાંખી, મ્હોંપરથી પરસેવો લૂછી નાંખી જઇને તરત બારણું ઉઘાડ્યું. ઘરમાં પેસતાંજ શિવપ્રસાદે પૂછ્યું:–" આ વાસણ કોણ માંજતુ હતું ? તમારૂં મ્હોં આજ આટલુ બધુ લાલચોળ શાથી થઇ ગયું છે ? નોકરડી ક્યાં ગઇ ?"

સુશીલાઃ " તેને તો મ્હેં આજે કાઢી મૂકી–રજા આપી છે. "

શિવપ્રસાદઃ " પણ એમ કેમ ?"

સુશીલાઃ " એતો, એમજ. "

શિવપ્રસાદ: "નહિ, તું એને નહિ રજા આપી શકે, ત્યારે આ ગદ્ધા વૈતરૂ નથી કરવાનું-હને હું એક પણ વાસણ નહિ માંજવા દઉં."

સુશીલા: "નહિ માંજવા દ્યો તો પછી ચાકરડીને પગાર ક્યાંથી આપશો? વળી ઘરનું તો મહિને મહિને ભાડું ચુકવવું પડશે. હવે હું નકામું ખરચ જરીકે નહિ કરવા દઉં, જો મ્હારૂં કહ્યું નહિ માનો તો હું ભીંત સાથે માથું ફોડીને મરીશ. મ્હારાથી હવે એ ઉડાઉ ખરચ નહિ જોવાય."

શિવપ્રસાદે કહ્યું: "મહા આફત છે. જરા જરા વાતમાં આવો ક્રોધ કરે એ શું? જાઓ તમને ફાવે એમ કરો. હું એમાં કશુંય ન જાણું." એમ કહીને શિવપ્રસાદ બ્હાર ચાલ્યો ગયો.

પંચમ પરિચ્છેદ.

આજ સ્વહારના કોણ જાણે શિવપ્રસાદ ક્યાં ચાલ્યા ગયા છે. આ તરફ બીચારી સુશીલાને સહજ સખત તાવ આવ્યો છે. એ આખો દિવસ બેહોશ બની ગઈ હતી. તેને પાણી પીવરાવે એવું એક માણસ ઘરમાં ન્હોતું. આખા દિવસની પાણીને માટે તડફડાટ કરી રહી, પરંતુ વ્યસની શિવપ્રસાદને તેની શી પરવાહ હોય!

સાયંકાળ થતાં સુશીલાને તાવ સહજ કમતી થયો. હવે તેને સહજ ભાન આવ્યું. તે પથારીમાં આમતેમ આળોટતી-પાસાં બદલતી વિચાર કરવા લાગી:-"ગત પહરા આવી પણ હજી મ્હારા નાથ ન આવ્યા! આજ આખા દિવસનું તેમણે કશું ખાધું નથી. હાય! ભૂખને લીધે તે આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયા હશે. હમણે જો કદાચ આવી ચડશે તો હું તેમને શું ખાવા આપીશ. હજી રાંધ્યું તો છે નહિ. એમને શી ખબર કે મ્હારી આજ શી સ્થિતિ છે. લાવને ઉઠીને તેમના જોગી બે પૂરીઓ તો બનાવી મૂકું." એમ વિચાર કરીને સુશીલા ઉઠવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી; પરન્તુ અશક્તિને લીધે તેને ચક્કર આવવાથી ફરી તે જમીનપર ગબડીપડી અત્યંત ધીરે ધીરે તે રસોડા તરફ ગઇ. ત્યાં જઇને તેણે જોયું તો ડબ્બામાં લોટ સરખોય ન મળે! પૂરીઓ તે ક્યાંથી કરે. તે રસોડામાંથી બ્હાર નીકળી બ્હારનાં-બારણાનાં કમાડ ઉઘાડીને ભીંતે હાથ દઇ દઇને અંધારામાં કેટલેક છેટે સુધી ગઇ. બે ચાર મિનિટમાં તે શિવલક્ષ્મીને ઘેર પહોંચી. શિવલક્ષ્મીને બોલાવી. એ એકાએક સુશીલાને જોઇને ચમકી ગઇ. તેને ઘણુંજ આશ્ચર્ય થયું. તેણે તરત આગળ આવીને પૂછ્યું: "બ્હેન! આટલી મોડી રાતે એકલાં અહીં ક્યાંથી? આવો, કહો શું છે! આવો, આવો, અંદર આવો."

સુશીલા—"ના શિવલક્ષ્મી-હજી તો તે આવ્યા પણ નથી."

શિવલક્ષ્મી—"ઠીક, પણ છે શું! તમારે કંઈ જોઇએ છીએ!"

સુશીલા—" જોઇએ છે ! શિવલક્ષ્મી ! ધન નહિ, હાર નહિ, પૈસા નહિ; પણ મ્હારે એક ચપટી આટો જોઇએ છે. તને યાદ છે કે ? મ્હેં કહ્યું હતું કેઃ મ્હારે જરૂર પડશે તો હું ત્હારે ત્યાં આવીને ખાવાને અન્ન માગીશ; પણ રૂપિઆ તો નહિજ લઉં. આજ હું એજ અન્ન મેળવવા ત્હારા આંગણા આગળ ભીખ માગવા આવી છું—મ્હને ભીખ આપીશ કે ?

શિવલક્ષ્મી—" હરિ હરિ હરિ ! આ તું શું કહે છે ? બ્હેન ! આવું અણઘટતું બોલીને તું મ્હને નકામી લજ્જિત ન કરીશ ! મ્હને નિરર્થક પાપમાં ન નાંખ ! પણ મ્હને જરી હરકત ન હોય તો કહો કેઃ તમે એ લોટ લઇ જઇને શું કરશો ? હવે રાત તો પડી ગઈ છે. ક્યારે રાંધશો અને ખાવા ક્યારે પામશો ? આજ મ્હારે ત્યાંજ જમી લ્યો. તમારૂં શરીર પણ નરમ જણાય છે. હમેશાં આવી રીતે દુઃખ વેઠશો તો મરી જશો. "

સુશીલા—બ્હેન ! હું તો કેવળ એજ માગું છું કે:—ભગવાન પતિના પહેલાં મ્હોત આપે. તેમનાં દર્શન કરતાં કરતાં—તેમનામાં ચીત્ત રાખી શાન્તિથી મરૂં એટલે થયું."

શિવલક્ષ્મી—" એવા વ્યસની પતિનાં દર્શન ! " સુશીલાએ તેને આગળ બોલતી અટકાવીને ઉત્તર આપ્યો:—" વ્યસની છે તો શું થયું ? પતિ તો છે." પછી સુશીલાએ સહજ ઉતાવળેથી કહ્યું. " શિવલક્ષ્મી ! હવે એ બધીય વાત જવા દઇને તું ત્હારે મ્હને લોટ આપી દેને—વાર થાય છે—બારણાં પણ ઉઘાડાં મૂકીને આવી છું. "

એ સાંભળતાની સાથે આગળ કંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર શિવલક્ષ્મીએ ઘરમાંથી આટો લાવીને આપ્યો. સુશીલા તરતજ પાછે પગલે ઘરમાં આવીને તેણે જોયું તો, તેના આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. જોયું સ્વામી સ્હામે ઉભા છે. સુશીલાએ ધારીને જોયું તો તેને જણાયું કે, તેની આંખો નીશાને લીધે લાલ હિંગળોક જેવી બની ગઈ છે.

શિવપ્રસાદે સુશીલાને જોતાંની સાથે આંખો ફેરવી ગુસ્સે થઇને પૂછ્યું—" તું આટલી બધી મોડી રાત સુધી ક્યાં ગઈ હતી ? "

સુશીલાએ સહજ નમ્રતાપૂર્વક કહ્યું:—" ત્યાં ગઇતી. "

શિવપ્રસાદે મ્હોટો ઘાંટો પાડીને ધમકી બતાવીને કહ્યું—" ત્યાં ! કયા બદમાસને ત્યાં ? "

બદમાસ એ શબ્દ સાંભળતાની સાથે સુશીલા ચોંકી ગઈ. તેના સુકોમળ દુઃખી હૃદયમાં આથી એક પ્રકારની આગ સળગી રહી—તે ફફડી ગઇ, પણ બીચારી શું કરે ! તેના નાદાન—દારૂડીઆ પતિને ક્યાંથી ખબર પડે કે તેણે તદ્દન અઘટિત શબ્દો ઉચ્ચારી એક અબળાના હૃદયને કેટલું હચમચાવી મૂક્યું. સુશીલાએ રોતાં રોતાં કહ્યું: "શિવલક્ષ્મીને ત્યાં."

શિવપ્રસાદે આ વખતે પહેલા કરતાંય મ્હોટી ગર્જના કરીને કહ્યું:—" એ કોણ ? સાફ સાફ કહી નાંખ. તેની પાસે કે તેના પતિની પાસે ? આટલી રાતે એવું તે શું કામ પડ્યું ? "

સુશીલાએ રડવું બંધ કરીને કહ્યું—"જો તમને મ્હારા ઉપર વ્હેમ હોયતો ભલે. હું હાલમાં કંઇ કહી શકતી નથી કે, હું ત્યાં કેમ ગઇ હતી. ફાવે તો મ્હને મારી નાંખો, તેની મ્હને જરીકે ના નથી. "

શિવપ્રસાદ:—" નહિ બતલાવે ? દુષ્ટ—વ્યભીચારિણી ! જો હું કેવી રીતે એ કહેવરાવું છું." એવું કહીને શિવપ્રસાદે સુશીલાના બે હાથ પકડીને તેના ગાલપર બે ચાર તમાચા માર્યા

[અપૂર્ણ.]

લેખકઃ—" ર. મ. ભટ્ટ."

પ્રથમ પદ.

વ્યાપાર (વ્હેપાર) નું મહત્વ.

ખરીદવા અને વેચવાના ધંધાને વ્યાપાર કહેવામાં આવે છે. જ્યારે સ્હોંઘવારી થાય ત્યારે માલ ખરીદવો અને મોંઘવારી થાય એટલે વેચવો, એ વ્યાપારીનું મુખ્ય કામ છે. વ્યાપાર શબ્દનો અર્થ દેખીતો ઘણો જ સીધો સરળ અને અત્યંત તુચ્છ જણાય છે, પરન્તુ એમ નથી. વ્યાપારની મહત્તા અને ઉપયોગીતા ઘણીજ અલૌકિક પ્રકારની છે. વ્યાપારનું કામ બહુજ ગહન અને સંપૂર્ણ ખંત-કાબેલિયતનું છે. રાજકાજની બાબતમાં જેવી રીતે સાર્વભૌમસત્તા—બાદશાહીની બલીહારી છે, તેવી જ રીતે કામ ધંધામાં વ્યાપારની વાત ન્યારી છે બાદશાહી—સાર્વભૌમ સત્તાની માફક વ્યાપાર પણ જબરદસ્ત—સર્વવ્યાપક છે બાદશાહી ચલાવવામાં જેમ રાજ કાર્યની નિપૂણતા, ચતુરાઈ, પ્રજાના હૃદયની પરિક્ષા, તેની સ્થિતિ તપાસવાની તિક્ષ્ણ બુદ્ધિ દૂરદર્શિતા આદિ ગુણોની આવશ્યકતા છે, તેમ વ્યાપારમાં પણ છે. વ્યાપારમાં તો એની પગલે

ફેર ફેર દેશ પરદેશ તે સબંધી તપાસ કરતા રહેવું જોઇએ. માલ દુકાનમાં જોઇએ તેટલો પૂરા પ્રમાણમાં રાખી, જુનો ન ખપતો માલ પણ ઘાટ જોઇને કોઇપણ પ્રકારે વિક્રય કરવો જ જોઇએ. વ્યર્થ વ્યાજ ખાદ ભોગવવાનો વારો ન આવે એ ખાસ જોવાનું છે. દુકાનમાં ભરેલા માલની બરાબર બારીકાઇથી તપાસ રાખી જે વખતે જેવો ગ્રાહક આવ્યો તેવી રીતે તેને મન ગમતી વાત તેના અંતરમાં સારી રીતે ઠસાવી, તેને ખુશ કરી રૂપિઆને બદલે બે રૂપિઆનો વકરો કરવો ત્યાંજ ખરી ખૂબી છે. વ્યાપારી ગ્રાહકને લીધે ઉજળા છે. ગ્રાહકનું સન્માન જાળવી તેમને સંતોષ આપવાનું કામ જેઓ સાચા વ્હેપારી છે તેઓ જ જાણે છે. આજના જમાનામાં કેટલાક હલકા દિલના, એક ટકા જેટલીય અક્કલ વગરના મગજના ફરેલા જુવાનીયાઓ લેભાગુ વ્યાપારી થઈ પડેલા લાલ સાહેબોને જાણે ગ્રાહકની પરવાજ નથી એમ માનીને તેઓ ગ્રાહકોની સાથે એક એવા પ્રકારનું અસભ્ય-નીચ માણસને છાજે તેવું વર્તન ચલાવે છે; પણ તેમને તે વખતે ખબર નથી પડતી કે; તેથી તેઓ પોતાની, વ્યાપારની, અને પેઢીની સાથે કરીને શાખ બગાડે છે. હમેશાં વ્યાપારીનું દિલ વિશાળ હોવું જોઇએ, તેનો સ્વભાવ આનંદી મિલનસાર હોવો જોઇએ. ગ્રાહકનો કેવી રીતે પ્રેમ મેળવી શકાય તેવી તેનામાં ચાલાકી-અક્કલ હોવી જોઇએ. ગ્રાહકોની પરવાહ વગરના વ્યાપારીઓએ જાણવું જોઇએ કે; દિલરૂબા જેવા થઇને ફરવાનો પ્રતાપ એ ગરીબ-કે તવંગર ગ્રાહકોનો છે. ખરી રીતે ખરો સમજુ વ્યાપારી તો એજ કે; જે ગ્રાહકને પોતાના માથાના મુગટ-મણી જેવો ગણી તેને ખૂશ કરી પાંચને બદલે પચાસનો માલ પધરાવે છે. વ્યાપાર એટલે બે ટપલાં મારીને ચાલ્યા રહેવા જેવી તુચ્છ હલામન નથી.

પ્રજાને જોઇએ તેવો માલ પેદા કરી-કરાવી પૂરો પાડવાનું કામ વ્યાપારીનું છે; અને ત્યારે જ ટંકશાળ પડે છે. વ્યાપારીઓ જો સમજે તો તેમની જોખમદારી કંઇ ઓછી નથી. તેમણે સારી રીતે એ પરખી લેવું જોઇએ કે; ક્યાં ક્યાં-ક્યા દેશમાં શેના શેના મ્હોટા મ્હોટા ધનાઢ્ય વ્યાપારિઓ છે, તેઓ કેવી રીતે વ્યાપાર ખેડે છે, તેમની સંપત્તિ કટલી છે, તેમનો પ્રભાવ અને તેમની પ્રતિષ્ઠા કેટલી છે, તેમની વ્યાપાર કરવાની રૂઢી કેવી છે. એ વ્યાપારના જબરજસ્ત ખીલવણને લીધે એ દેશ કેટલો સુખી છે, એ દેશમાં કેટલું ધન છે, અને તેમાંથી આપણે શું શું શિખવાનું છે. સારી સારી મ્હોટી મ્હોટી કંપનીઓ કાઢી લોકોની પાસેથી પૈસા લઇ-માનો કે શેર ભરાવી તેનો તેમના જ લાભ અર્થે-દેશના વ્યાપાર ને આગળ વધારવા કયે રસ્તે ઉપયોગ કરવો, આંધળા લુલા, અપંગ મનુષ્યો પાસેથી કેવી રીતે કામ લેવું, તેમને કામ ધંધે વળગાડી સુખી કરવા, દેશના નાશ પામેલા હુન્નર-ઉદ્યોગને આળસ કર્યા વગર સત્વર આગળ વધારવા, નવાનવા ધંધા શોધી કાઢી પ્રજાને નવું જ્ઞાન આપવું એ બધું કામ કેવળ વ્યાપારીનું છે. આજતો અમારા દેશની અવસ્થા કંઇક વિચિત્ર જ થઈ રહી છે, એક રોટલાના ટુકડાને જેવી રીતે અનેક કુતરાં વળગે તેવી રીતે પારકી અક્કલ પ્રમાણે ચાલનારા, પારકાના મહાપરિશ્રમે મેળવેલા ટુકડા-પર તાપ મારનારા વ્યાપારિઓની સંખ્યા જ્યાં ત્યાં બહુજ વધી ગઈ છે. અને એજ કેવળ દેશના દુર્ભાગ્યની વાત છે. દેશ આબાદ થાય, દેશમાં નવા નવા હુન્નર-ઉદ્યોગ વધે એ જાણનારી કોણ વ્યાપાર કરે છે ? પ્રજાને લુંટી પાપી પેટ ભરવાની પ્રવૃત્તિ વ્યાપારી વર્ગ નહિ તજે ત્યાં સુધી કાંતુ પિંજ્યુ કપાસ જ માની લેવું. એથી શું વળ્યું ? અત્યારે

સુતરના મીલોની એટલી બધી અગત્ય છે કે: રેશમ અને ઉનની ? વૉઇલ-વૉયલ પહેરવા-પહેરાવવાનો હડકવા થાય છે, પરન્તુ એ કેમ બને છે ને કોઇએ તપાસ કરી છે, અને જાણતા હોય તો કોઇને તે તરફ લક્ષ્ય આપવાનુ સુઝે છે કે ? તેવી જ રીતે ખાંડની, કાગળની, મોંઘવારી અને તેની ખપતનો ખ્યાલ કોઇને થાય છે કે ?

વ્યાપારી અને તેના વ્યાપારના વાત જુદી જ છે? એ કામમાં માથુ મારવાનુ કામ અડફઉ-લેભાગુ માણસોનું નથી. અરે! તેમનાથી તેમાં ચંચુ પ્રવેશ પણ ન થઇ શકે. જે પ્રમાણે એક જાદુગર-મદારી મોરલી વગાડીને મહાન વિષધર-સાપને પોતાની તરફ ખેંચી લે છે, તે જ પ્રમાણે વ્યાપારિએ એક પ્રકારની એવી મોહિની ભરેલી વાંસળી વગાડવી જોઇએ કે: દુનિયાને જે ધન પોતાના પ્રાણ કરતાંય વધારે વ્હાલુ છે, તે ધનનો મોહ તેઓ છોડી તે લાવી લાવીને તેમના પગમાં મૂકી જાય-અરે! એ ધન મોરલીનો નાદ સાંભળી એની મેળે દોડતું ખેંચાઈ આવે. સંસારના લોકોને ખાવા-પિવાની, અશન-આગમની, અન્ન-વસ્ત્રની જેટલી જેટલી ચીજોની જરૂર છે તે સઘળી વસ્તુઓની ચિન્તા રાખી જગતને પૂરી પાડવાનું કામ વ્યાપારીનું છે. નફકરા માંદ થઇને ફરે એ જનાય ન શોભે.

કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે: વ્યાપાર એ સંસારમાં મ્હોટામા મ્હોટો વ્યવહાર છે. રાજ્ય કારભાર કરતાંય વ્યાપારનું કામ અત્યંત કઠણ છે. વ્યાપારની વ્યાપકતા અને રાજ્યસત્તા એક સરખી છે. અને તેથી જ વ્યાપાર એક સ્વતંત્ર અને અત્યંત ગહન બાબત મનાય છે. *વ્યાપાર એ ઉત્તમમાં ઉત્તમ કળા છે. વ્યાપાર એ અનેક દુર્ઘટ અને મહાન લ્હેરથી ભરેલો છે.* વ્યાપારી મનુષ્ય સ્વભાવ અને જગતની સત્તાનો પોતાના હાથમાં કાબૂ ધરાવી શકે છે. વ્યાપારી મનુષ્ય-સ્વભાવને બહુ જ સરસ રીતે પારખી શકે છે. મનુષ્ય માત્રની જરૂરીયાત અને તેમની ઇચ્છાઓ પૂરી પાડવી એ કામ વ્યાપારીનુ છે. વ્યાપારીને-એક ફક્ત વ્યાપારીને જ-એ વાતનો અધિકાર, એ વાતનુ માન છે-વ્યાપારીમા જ એ બાબતનુ ચાતુર્ય એ બાબતની સત્તા-છે કે એ લોકોની સમ્પત્તિનો, લોકોની જરૂરીયાતનો, લોકોના વ્યસનો, જેવો જોઇએ તેવો ઉપયોગ કરે, અને અર્થશાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા શ્રમ વિભાગની જેવી જોઇએ તેવી વ્યવસ્થા કરે. રાજ્ય-સત્તાથી જે કામ ન થાય તે કામ વ્યાપારી જોત જોતામાં કરી નાખે છે. અતુલ સત્તા, અસંખ્ય સૈન્ય અને મહાન શક્તિથી જે કામ મ્હોટા રાજરાજેન્દ્રથી પણ ન થાય તે કામ એક વ્યાપારી પોતાની હિમ્મત, કલ્પનાશક્તિ અને યુક્તિથી અનાયાસે કરી શકે છે.

વ્યાપારના જેવી ઉપયોગી એક પણ સાધન નથી, તેમ કોઇ પણ કળા વ્યાપાર-કળાના જેવી મહત્વની નથી. નીતિવેત્તાઓએ-વિદ્વાનોએ તેથીજ વ્યાપારને ઉચ્ચ સ્થાન આપ્યું છે. મહામાયા-અગમ્ય મોહિની એ કઇ વસ્તુ છે! ક્યાં છે! છે કેવળ: "व्यापारे वसति लक्ष्मी राज्यद्वारे तथैव च ॥" "લક્ષ્મી વસે વ્યાપારમાં કે, હિન્યરાજ્ય દ્વારમાં." વાંચક! રાજાજનો દાસનુ ધર ભૂલી ગયા હશે!

દ્વિતીય પદ.

ધંધો.

મનુષ્ય પોતાનો વખત, પૈસો, ચિત્ત અને મહેનતનો જે કામમાં ઉપયોગ કરે છે તેને ધંધો કહેવાય છે. મનુષ્યમાત્ર પોતાના પેટને વાસ્તે જે ઉદ્યમ-કામ કરે છે તેને ધંધો કહે છે. પેટ ભરવા માટે ચલાવેલા ઉદ્યોગને તેમજ કમાવાના સાધનને ધંધો કહે છે. વેચવા-ખરીદવામાં, સમયનો સ્થિતિ પ્રમાણે સદુપયોગ કરવામાં, કલ્પનાની સામગ્રી એકઠી કરવામાં, પોતાને ઉપયોગી-લાભદાયી પદાર્થોનો સંગ્રહ કરવામાં મહેનતનું ફળ ભોગવવા અને તે દ્વારા મરજી મુજબ ફાયદો મેળવવામાં માણસને જે ઉદ્યોગ કરવો પડે, જે પરિશ્રમ વેઠવો પડે, જે જે યુક્તિઓ લડાવવી પડે, જે ચતુરાઇ-ચાલાકી વાપરવી પડે, જે પૈસો ખરચવો પડે, એ સઘળા વ્યાપારને ધંધો કહે છે. પ્રત્યેક માણસને અવશ્ય કંઇને કંઇ ધંધો કરવો જ પડે છે. દરેક માણસ ધંધાર્થી છે. એમાં એ એક બાબત છે કે: ધંધા ઘણી જાતના છે. પ્રત્યેક માણસને કંઇ એકજ ધંધો રૂચે એવું નથી હતું, પરન્તુ દરેક માણસને ધંધો કર્યા વગર છુટકો જ નથી થતો. એવો એક પણ માણસ નથી હોતો કે જેને કંઇ ધંધો ન કરવો પડે પ્રત્યેક માણસને ધંધાનું જ્ઞાન મેળવવું પડે છે. ધંધો વ્યવસાયને વળગ્યો છે. ધંધાની શરૂઆત કર્યા પહેલાં ધંધાનું જ્ઞાન મેળવવું એ ઠીક છે. ધંધો એ એક સામાન્ય શબ્દ છે, અને તેના અનેક પ્રકાર છે–૧ વ્યાપાર–ઉદ્યોગ. ૨ ધીરધાર–કારખાનાં, ૩ કળા–કૌશલ્ય, ૪ ખેતીવાડી, ૫ વિદ્યા–વૃત્તિ અને છઠું બીજાં પરચુરણ કામ, આ પ્રમાણે ધંધાના મુખ્ય છ ભેદ જણાય છે.

વ્યાપાર એ દેશોન્નતિનું ભાન કરાવનારૂં એક મુખ્ય લક્ષણ છે. શાન્તિના સામ્રાજ્યમાં સુખ અને વિલાસ ફેલાવવાનું કામ વ્યાપારીનું છે. નવા નવા દેશ અને જંગલોમાં પણ પ્રસરીને અમન ચમન વરસાવી મુકવી એ વ્યાપારનું કામ છે. દેશ છતી લીધા પછી જ્યારે શૂરવીર સિપાહિઓનાં અસ્ત્ર–શસ્ત્રને પાછાં સૌ સૌને ઠેકાણે મુકવામાં આવે છે, અને જ્યારે વ્યાપાર જોસભેર ચાલવા લાગે છે, ત્યારે કહેવાય છે કે: હવે તો સુખ–શાન્તિનો વખત આવ્યો છે એવે વખતે શહેર–નગરોની સંપૂર્ણ ઉન્નતિ, પરગણાનો વૈભવ, દેશની સમૃદ્ધિ, પ્રજાનો આનંદ વિલાસ, ગરીબોની રોજી અને દરેક પ્રકારનો ઉદ્યોગ વ્યાપારને લીધે જ પેદા થાય છે. લોકોને ઉદ્યોગ બતલાવવા, ગરીબોને ધંધા–રોજગારે વળગાડવા અને તેમને તેમની મહેનતનો યોગ્ય બદલો આપવો એ વ્યાપારના હાથમાં છે. લોકોની જરૂરીયાતોને પહોંચી વળવું, અને રસીકજનોના મનોરથ સિદ્ધ થવાની વ્યવસ્થા કરવી એ પણ વ્યાપારનું અંગ છે. સાર્વભૌમ સત્તા અર્થાત બાદશાહી સત્તા, વ્યાપારીનું કામ, અને ધર્મનો અધિકાર, એ ત્રણેની સત્તા જગતમાં સૌના ઉપર ચાલતી નજરે પડે છે. તો પણ આ સ્થળે અમારે એટલું તો કહેવું જોઇએ કે: જગતમાં ધર્મની સત્તાની બલિહારી છે. પ્રજા એ સત્તાને આધિન પોતાની મેળે પ્રેમથી થાય છે. અસ્તુ.

વ્યાપારનો ખરેખરો આધાર સત્ય અને સારાસાર વિચાર પર અવલંબન કરી રહ્યો છે. એ મૂળ પાયા ઉપર જ વ્યાપારની આખી ભીંત ચણાએલી છે. વ્યાપાર મતલબ

કે, માયેમાયા પાયા ઉપર જ,–જૂઠા નામના–શેર–સટ્ટા પર નહિ. વ્યાપારના બે ભેદ છે. એક ખોટો અને બીજો સાચો. ખોટામાં સટ્ટો–જુગાર, શરત–લોટરી વગેરે સમજવાં છે. સારો ઉચ્ચ પ્રકારનો પ્રતિદિન વ્યાપાર જ્યારે માણસને ન આવડે ત્યારે જ તેનું ઉપરના અવળે રસ્તે મન દોડે છે. જે ધંધાનો મુખ્ય પાયો સચ્ચાઇ, સારાસાર-વિવેક અને શુદ્ધતા ઉપર નથી, એ ધંધો કાંઈ એવો કેમ ન હોય પણ તે આજ નહિ તો કાલ, કાલ નહિ તો થોડા સમય પછી પણ જરૂર ભાંગી પડ્યા વગર નહિ રહે. અને એવા હાનિકારક ધંધા પડી ભાગે એથી જ પ્રજાને પરિણામે લાભ છે. અનેક મનુષ્યોની અને મુખ્ય તો જેઓ કેવળ ધનના ભૂખ્યા વ્યાપારિઓ છે તેમની એક પ્રકારની એવી માન્યતા હોય છે કે, જૂઠું બોલ્યા વગર તો વ્યાપાર જ નથી થતો. કદાચ આવી ભાવનાવાળા વેપારી પૈસો પેદા કરતા હશે પણ સાચા માણસ ; ક્યાં ? જીંદગીની સાર્થકતા તો સાચા વ્યાપારી–ખરેખર મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવામાંજ છે. કોક કોક તો એવું જ માની બેઠેલા હોય છે કે વ્યાપારી બે ત્રણ જાતની ચોપડી રાખે તેનો જરીકે વાંધો નહિ, પરન્તુ એવું સમજવું એ મ્હોટી ભૂલ છે. "વ્યાપારીના જૂઠાણા"ને ગેરવ્યાજબી ગણીને કાયદા પૂર્વક તેનો અમુક કોર્ટમાં કેસ નથી ચાલતો, તેથી એમ ન કહી શકાય કે એ જૂઠું નથી જ. વ્યાપારનો પ્રત્યેક વ્યવહાર–લેવડ–દેવડ–કેવળ સત્ય ઉપર જ નભતો જોઇએ. જે શાહુકાર લેવડ–દેવડમાં સત્યતા ન રાખતો હોય–જે અપ્રમાણિક વ્યવહાર રાખતો હોય તે કદી પણ આગામાં સારી ઉન્નતિ નથી મેળવી શકતા. કેવળ નીતિની ચારિત્ર્યની દૃષ્ટિએ જ પ્રમાણિકતાની જરૂર છે એવું નથી. પરન્તુ વ્યાપારમાં પણ એ પ્રમાણે ચાલવું–વર્તવું એ ઉત્તમ રીત છે. સારી બરકતનું, ઉન્નતિનું, અભિવૃદ્ધિનું, યશનું અને સફળતાનું એક માત્ર બીજ પ્રમાણિકતા જ છે. પ્રમાણિકતાની સાથે શાહુકારી પણ હોવી જોઇએ. શાહુકારી (આબરૂદારી) અને પ્રમાણિકતા એ અલગ અલગ બાબત છે. કોઇ વ્યાપારી પ્રમાણિક ન હોય પણ શાહુકાર હોય છે, તેમ અમુક આબરૂદાર હોવા છતાં પ્રમાણિકતા તેનાથી સો ગાઉ દૂર હોય છે. પ્રમાણિકપણાનો સંબંધ લેવડ–દેવડ સાથે અને શાહુકારીનો સંબંધ હૃદયના ગુણોની સાથે છે. યોગ્ય વખતે લોકોની લેવડ–દેવડમાં ચોક્કસ રહેવું અને કોઇને ફસાવવાની ઇચ્છા ન રાખવી એ બધાનો સમાવેશ પ્રમાણિકપણામાં થાય છે એ પ્રમાણિકતા હોવા છતાંય માણસ આબરૂદાર નથી હોઈ શકતો. પોતાના પાડોશીઓની, જ્ઞાતિજનોની, સંબંધિઓની તેમજ પોતાના જેવા જ સરખે સરખાની પારકાઓના સ્હોં આગળ વ્યર્થ નિન્દા કરવી એ આબરૂદાર માણસનું કામ નથી. ચાટામાં અગર પોતાના બજારમાં બીજા વ્યાપારિઓની નિન્દા–ચોવટી કરવી એ ટેવ પણ છોડવા જેવી છે. બીજાઓને બદનામ કરવા એ કદી સજ્જનતાઇ ન કહેવાય. ખરી રીતે જોવા જતાં તો જે માલની પોતાને વધારે અગત્ય ન હોય તેમ છતાં તે માલ કોઇ બીજા ખરિદી ન શકે અને સારી રીતે તે બીજાનો મનગમતો ભાવ વધારી શકાય એવી ઇચ્છા કરી બીજાને વ્યર્થ નુકસાનમાં ઉતારવા પ્રયત્ન કરવો એ પણ વખાણવા જોગ નથી. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, જે કામ તમને ગેરવ્યાજબી લાગે તે કેવળ નીતિ અને ચારિત્ર્યની દૃષ્ટિએ જ હીન છે એમ નથી, પરન્તુ તેથી વ્યાપારમાં પણ બેઇજ્જત પેદા થાય છે.

ધંધાની ખૂબિઓ કાંઇ ગમે તેવી કેમ ન હોય પણ તેથી લાભ જ મેળવવાનો છે એવી

માન્યતા ઘણા માણસોની હોય છે; પરન્તુ તેમણે જાણવું જોઇએ કે, એ યુક્તિઓથી લોકોનો પોતાના ઉપરથી વિશ્વાસ ઉઠાડી લાભને બદલે પરિણામે હાનિ વેઠવી પડશે. ડાહ્યા–સાચા વ્યાપારિઓએ એ વ્યાપારિઓની ખૂબિઓનું સ્વપ્નેય અનુકરણ ન કરવું જોઇએ, કે જેથી પોતાની પ્રમાણિકતા અને શાહૂકારીને જરીક પણ બટ્ટો લાગે. એ રીતિ બિલકુલ પસંદ કરવા જોગ નથી. વ્યાપારીએ હમેશાં પ્રમાણિકતા ઉપરજ દઢ રહેવું જોઇએ. પ્રમાણિક વ્યાપારમાં એક પ્રકારનો અનન્ય આનંદ છે. એ ખરેખર સત્ય છે કે: પ્રમાણિકતા શુદ્ધ આનંદની નદી છે. જ્યાં પ્રમાણિકતા છે. જ્યાં શાહૂકારી છે ત્યાં આગળ સદા સર્વદા આનંદ! આનંદ! અને આનંદ જ છે!

હવે જુદા જુદા ધંધાના મુખ્ય મુખ્ય વિભાગો સંબંધી એક બે મુખ્ય વાતો કહીને અમે એ વિષય પૂરો કરીશું. ધંધાનો સૌથી પહેલો અને મુખ્ય વિભાગ વ્યાપાર–ઉદ્યમ છે. એ ધંધાનું મુખ્ય તત્વ એ છે કે: ભાવ જ્યારે નરમ હોય ત્યારે માલ ખરીદવો અને તેજ થાય ત્યારે વેચવો. જે માણસ એ વાત બરાબર સમજે છે કે: જ્યારે સ્હોંઘવારી થાય ત્યારે માલ સંઘરવો અને મોંઘવારી થાય ત્યારે ઘાટ જોઇને વેચવો. તેને માટે પછી એવો વિચાર કરવાની આવશ્યકતા જ નથી રહેતી કે એ વ્યાપારી છે કે નહિ. જે માણસ એ પ્રમાણે કાર્ય કરે છે એ જ વ્યાપારી–ઉદ્યમી છે. જુદી જુદી જણસોનો વ્યાપાર કરવાથી વ્યાપારીઓનાં નામ જુદાં જુદાં ગણાય છે. જેમકે: કાપડના વ્યાપારી, અનાજના, સોના–ચાંદીના, જવેરાતના, શાકના, ફળફુલના વગેરે. આ પ્રમાણે જુદા જુદા માલના નામ પરથી વ્યાપારીઓનાં પણ જુદાં જુદાં નામ ગણાય છે. જેમકે, કાપડીઆ, કરીઆ, જવેરી, ગાંધી વગેરે. પરન્તુ એ દરેક ધંધો ફક્ત એક જ તત્વ પર અવલંબન કરી રહ્યો છે, અને એ તત્વનું નામ છે—' વ્યાપાર '

વાંચક! હવે પછી આપણે **મીલો** અને **કારખાના** સંબંધી વિચાર કરીશું

[અપૂર્ણ.]

---

(૧) દરેક વ્યાપારી અને શેઠે હમેશાં પોતાના મનમાં એકજ સવાલ કરવો ઘટે છે કે: "જેમ હું મ્હારાં બાળકો તરફ વર્તું છું, તેમજ મ્હારા નોકરો તરફ વર્તું છું કે નહિ?"

(૨) સસ્તામાં સસ્તુ ખરિદી મોંઘામાં મોંઘુ વેચવું એના જેવું માણસને નામોશી લગાડનારૂં બીજું એકે નથી.

(૩) જેઓ જૂઠનો વ્યાપાર કરી, પૈસો મેળવીને ફુલાય છે તે તેઓના મોતની નિશાની છે. "પૂજ્ય."

+ **મીલો અને કારખાના** સંબંધી જ્ઞાન ધરાવનાર સજ્જનો એ લાઇનના માણસોને ઉપયોગી થઇ પડે તેવા સારા–બોધદાયક લેખ કાગળની એક જ બાજુએ, સારા અક્ષરે લખી મોકલશે અને તે ઉપયોગી જણાશે તો યોગ્ય સમયે તેને માસિકમાં સ્થાન અપાશે. મીલ લાઇનના અનુભવી તેમજ વ્યાપાર–ઉદ્યોગની બાબતમાં રસ લેતા હોય તેવા વિદ્વાનોને તાકીદે લેખ લખી મોકલવા અમે પ્રેમ પૂર્વક આમંત્રણ કરીએ છીએ.

"વ્યવસ્થાપક."

લેખકઃ-શ્રીયુત્ શંકરલાલ જ. જાની, એન્જીનીઅર.

યાન્ત્રિક યુગની આલોચના.

આનન્દો ! સજ્જનો ! આજ આનન્દો ! આજ મંગળ દિવસ છે. ગુજરાતના પત્ર મનદમાં પ્રકૃતિની પ્રેરણા પામ્યા કર્મવીર આજ આપણી સમક્ષ જન્મે છે. આવો ! આપણે પણ આજ ઉત્સવ પાળીએ, યાન્ત્રિકયુગની આલોચના કરીએ. અને એ બાળકનાં ભાગ્ય પરત્વે મંગલ લઈ કૃતાર્થ થઈએ.

સજ્જનો ! એ તો જગપ્રસિદ્ધ વાત છે કે વિસમી શતાબ્દિમાં જગતનાં વિવિધ આશ્ચર્ય જે જડમાંથી શક્તિ ઉપયોગી નિવડી છે, તે સ્ફુરણાનું એક અધિક લક્ષણ છે. વસન્તાનિલની સુમધુર લહરી જેમ સર્વ પ્રકૃતિને સચેતન કરે છે તેમ વિસમી શતાબ્દિના પ્રકૃતિ જ્ઞાનથી પૃથ્વી પર સર્વત્ર નવચેતન સ્ફુર્યું છે. મનુષ્ય હૃદયમાં નવીન ભાવનાઓ પ્રવૃત્ત થઈ છે, અને સર્વત્ર પ્રકૃતિના વિજય ઘોષ વાગે છે. પૂર્વનાં કળા-કૌશલ્ય આજ પશ્ચિમનાં મન્દિર અલંકારે છે, વૃદ્ધિ પામે છે, અને જગતને નમાવે છે. કવિ વાણી છે કે: "અમેરિકાનું નવયૌવન કળા-કૌશલ્ય, * * * * * * બ્રિટનનું વયોવૃદ્ધ શાણું મહાબળ, જર્મન જહાજનું ભરસાગરે સાહસ, જાપાનનાં જયરંગી કેસરીયાં. * * * * * *" ત્યાં પળે પળે કુદરતનાં સત્વોનો નવીન આવિર્ભાવ થાય છે. ક્ષણે ક્ષણે નૂતન શોધો થાય છે, અને ક્ષણે ક્ષણે નવીન યંત્રો નવયના દાખવે છે. એમ ભૌતિક સાધનો પૂર્ણતાએ પહોંચે છે, નવીન ઉદ્યોગો જન્માવે છે, પોષે છે, વિકસાવે છે. અને સામાન્ય બુદ્ધિને મ્લાન કરે છે. આ ગર્જના કરતા નવયુગને વિદ્વાનો યાન્ત્રિક યુગ (Engineering era) નામ આપે છે.

સજ્જનો ! આ નવીન યુગમાં વરાળ, વાયુ અને વિદ્યુત્ પ્રભુ નિર્મિત કિંકરો તરીકે મનુષ્યને જીવનની પળે પળે અનેક ચમત્કારો દર્શાવે છે, અને પોતાની ઉપયોગિતામાં વૃદ્ધિ કરે છે. તે અમોઘ મોહક શક્તિ મનુષ્યના જીવનને પોતાના શાસનમાં રાખે છે; અને ભક્તિ ભાવે મનુષ્યના નમ્ર સેવક તરીકે પણ વર્તે છે. તે મનુષ્યને ક્ષણમાં સેંકડો ગાઉ દૂર લઈ જાય છે; તો ક્ષણમાં ગગન ભ્રમણ પણ કરાવે છે. તે મનુષ્યને ક્ષણમાં સમુદ્રની સપાટી ઉપર ફેરવે છે; તો ક્ષણમાં ત્હેના ગર્ભમાં લઈ જઈ અમૂલ્ય રત્નો આપે છે. તે ક્ષણમાં પૃથ્વીનાં પડ ફોડી નાખી ભૂગર્ભના અગાધ ક્ષેત્રનાં દર્શન કરાવે છે, તો ક્ષણમાં કાળના કીર્તિ સ્તમ્ભ જેવા ગિરિ શિખરોને પણ જમીનદોસ્ત કરી નાખે છે.

તે ક્ષણે ક્ષણે મનુષ્યના વિચારો અને વાતો દૂર અતિ દૂર લઈ જાય છે. તે સૂવા, બેસવા, ખાવા, પીવા વગેરે સર્વ ભોગ્ય પદાર્થો માટે એક આજ્ઞાધિન સેવક તરીકે મનુષ્ય ઇચ્છાને આધિન વર્તે છે, તે રાજ્ય લક્ષ્મી સમા અનેક કિલ્લાઓ, મહાલયો અને મન્દિરોને ક્ષણમાં ઉભા કરે છે, અને ક્ષણમાં ત્હેમને ધરાશાયી પણ કરી નાખે છે. તે સર્વ મનુષ્ય પ્રાણીના જીવનને પ્રતિ પળે પોષે છે, અને ક્ષણમાં સુકુમાર દેહલતાનો નાશ પણ કરે છે. આ અદ્‌ભૂત માયાવિ શક્તિને ભૌતિક સાધનોથી સંયમમાં રાખનાર તે એક ઇજનેર છે. ઇજનેરની મહત્તા વિષે એક અમેરિકન વિદ્વાન લખે છે કે: " Engineers are dominating world affairs to-day as never before. Their trained minds, their ability to do big things in big ways, their experience in applying scientific principles to do the working out of business and industrial problems, are rendering signally constructive service to every phase of world activities military, civil and industrial." ઇજનેરોના બુદ્ધિકૌશલ્યથી પ્રગતિમાન આ સર્વમાન શક્તિના વિકાસની યથાર્થતા યુરોપના પ્રચણ્ડ મહાયુદ્ધે જગતને જણાવી છે; મારેજ કલાનિપૂણો ત્હેને યાન્ત્રિક વિગ્રહ Engineering war કહે છે. તે વિષે ફરીને તેજ અમેરિકન વિદ્વાન કહે છે કે:—Under the stimulus of war, engineering in all branches is going through a rapid process of evolution."

સજ્જનો ! અર્જુન, કર્ણ વગેરે મહારથીનાં વરૂણાસ્ત્ર અને ગરુડાસ્ત્ર જેવાં બાણ, શ્રીકૃષ્ણચન્દ્રનું પુષ્પ વિમાન અને સુદર્શનચક્ર, શ્રી રામના સેતુબન્ધની કથા, પાણીપતનો કીર્તિ સ્તમ્ભ સમો વજ્ર સ્તમ્ભ, આત્રસૂબાની તલવારો, ખાલાંચાદ, બુંદેલખંડ અને દક્ષિણની ખનીજ દ્રવ્યોની ખાણો, અને ત્હેમાંનાં કીમતિ દ્રવ્યો, દેશી રાજાઓની તોપો અને બન્દૂકો, બુદ્ધ અને જૈનનાં દેવમન્દિરોની ભવ્યતા, દીલ્હીનાં દિવાને આમ, દિવાને ખાસ અને તાજમહાલ તથા અન્ય મુસલમાન મકબરોની મનમોહક કારીગરી અને રમ્યતા, ચીતોડનો ભવ્ય મિનાર, જયપૂરના દેદિપ્યમાન કળશો, લીલાંછમ વિશાળ ખેતરો અને ઉત્તમ કૃષિશાસ્ત્ર, વિશ્વકર્માનું શિલ્પ શાસ્ત્ર. તથા ઋષિ મુનિઓનાં શાસ્ત્રીય પ્રવચનો, એ વિજ્ઞાનની સર્વોત્કૃષ્ટતાએ પહોંચેલા સાત્વિક ભારતનાં અવશેષ પણ પ્રતિભાપૂર્ણ ઇજનેરી સાધનો અને સાહિત્ય છે. તે મહા બુદ્ધિશાળીની વિચાર શક્તિને પણ કાણુસર સ્તમ્ભાવે છે. અત્યારનું આપણું દીન ભારત ! પૂર્વની પ્રાચીન જાહોજલાલી અને પશ્ચિમના અર્વાચીન બુદ્ધિ વિકાસના દયા પાત્રમાં ઝૂલે છે ત્હેનો ખ્યાલ સહજ જ થઈ શકે તેમ છે. જે દેશની અવશેષ કારીગરીની સુન્દરતાના દર્શન માત્રથીજ જોનારના હૃદયમાં પૂજ્યભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. તે દેશના તનુજોને પશ્ચિમના કળા–કૌશલ્ય સમક્ષ બ્હીને મ્હોડે ઉભા રહી નમ્યું આપતાં દયા સહૃદય ભારતવાસીની લાગણી પુનરોદ્ધાર માટે સતેજ નહિ થાય ?

સજ્જનો ! આ સ્થિતિમાંથી પોતાનો ઉદ્ધાર અને ઉન્નતિ કરવા કોણુ નથી ચ્હાય ? પોતાનો ઉદ્ધાર અને ઉન્નતિ કરવાં તે પ્રત્યેક દેશના પ્રત્યેક વ્યક્તિની પ્રથમ ફરજ છે. **સ્વામી વિવેકાનંદ** લખે છે કે " ઉઠો ! જાગૃત થાઓ ! આયુષ્ય ઘણું ટૂંકું છે, વફીલાત કરવા કરતાં વધારે મહત્વનાં કામ કરવાનાં ઘણાંય પડ્યાં છે. તમારી સ્વભૂમિના ભલાને માટે,

આખી માનવજાતિની સેવા માટે, તમારી જીંદગીનું બલિદાન આપવું એ જ ધર્મ સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે." જ્યરંગી કેસરીયાનો ન્હાનકડો ટાપુ જાપાન' તે આપણું પાડોશી! જુઓ 'તેની પવનવેગી પ્રગતિ' જગદ્વ્યાપિ મહાયુદ્ધના સમયમાં ત્હેણે આપણને શું શિખવ્યું છે? તપાસો! ઇજનેરી બુદ્ધિ-કૌશલ્યનો પ્રભાવ ત્હેણે કેટલો પાડ્યો છે? આપણે તેના કેટલા અંશે છીએ? નક્કી માનજો કે જગતના સંગ્રહિત વ્યવહારમાં આપણા, અને સમગ્ર દેશનાં જીવન અને શાન્તિ, ઇજનેરી ધંધાની ઉન્નતિમાં જ સમાયલાં છે. આ પ્રગતિક યુગમાં આળસ ત્યજો અને સ્મરણે રાખો કેઃ—' Awake arise and dream no more." જુઓ! પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણાએ નીકળેલો પ્રગતિક પવન, પશ્ચિમની પ્રગતિને બહલાવી, પૂર્વમાં જાપાન ઉપર ફરીને પોતાની મીઠી લહરી પ્રસારે છે; અને ત્હેની મન્દ શિતળતા આશાવંતા હિન્દમાં પણ આવે છે. અને પ્રવૃત્તિઅર્થે સાહસો કળા અને સૌન્દર્યનાં દૃષ્ટિબિન્દુથી નિરાશાં પણ જન્મે છે; અને એક દિવસ એવો પણ આવશે કે હિન્દમાં તે પ્રગતિક પવનની મધુર લહરી પ્રસરી રહેશે. પરન્તુ હિન્દનાં અહોભાગ્ય તો ત્યારે જ મનાય કે જ્યારે સ્વાર્થ લઘુતા મટીને કળા અને સૌન્દર્યના ઔદાર્યભાવ ભરી પ્રાચીન ભાવના પુનઃ પ્રકટ થઈ સુયોગ્ય વાણિજ્ય પ્રસરે.

સજ્જનો! જુઓ! અમેરિકાનું કળા-કૌશલ્ય, બ્રિટનની વ્યાપારશીલતા, જર્મન વ્હાણનું સાહસ, અને આપણા પાડોશી-આગન્તુકના ન્હાનકડા ટાપૂ જાપાનની ઉન્નતિ નિહાળો! શાં કારણ હશે ત્હેનાં વારુ? અમેરિકાના કારનેજીના જેવા કળાભુવન જેવું કળાભુવન ક્યાં છે હિન્દમાં? ત્યાંના ઇન્સ્ટીટ્યુટસ્ ઑફ મીકેનીકલ, ઇલેક્ટ્રીકલ અને સીવીલ અન્જીનીઅર્સ જેવી સંસ્થા હિન્દમાં છે કે? સોસાયટી ઑફ અન્જીનીઅર્સ અને એસોસીએશન ઑફ મશીનીસ્ટસ્ તથા ત્હેવાં બીજાં ઇજનેરી મંડળો હિન્દમાં ક્યાં છે? ઇંગ્લેંડના રૉયલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ, રૉયલ કોલેજ, ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઑફ મીકેનીકલ એન્ડ સીવીલ અન્જીનીઅર્સ, અને બીજાં ઉપયોગી મંડળો જેવાં મંડળો હિન્દમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે કે? જાપાન અને જર્મનીની ઇજનેરી કૉલેજો, યુનીવર્સીટીઓ, રાત્રિશાળાઓ, અને સંખ્યાબંધ મંડળો જેવાં મંડળો પણ ક્યાં છે? ઇજનેરી મંડળોમાં સભાસદ થવાની પવિત્ર ફરજ તરીકેની જર્મનીના પ્રત્યેક ઇજનેરી ધંધાદારીના જેવી ઉત્કટ ભાવના અહીં કોનામાં છે? જાપાન, જર્મની, ઈંગ્લેન્ડ, અમેરિકા વગેરે દેશોનું સ્વભાષામાં ખીલેલું ઇજનેરી સાહિત્ય ક્યાં છે હિન્દની માતૃભાષામાં!

સજ્જનો! અત્યારે એક ગૌરવની આનંદની વાત છે કેઃ આપણા દેશમાં પણ પશ્ચિમનો એ ગૌરવવાયુ વાવા લાગ્યો છે, અને કળા-કૌશલ્યનો શુભ સંચાર થયો છે. આ પ્રગતિપૂનામાં બેંગલોરનું ઇન્સ્ટીટ્યુટ ઑફ સાયન્સ, પૂના અને રૂરકીની ઇજનેરી કૉલેજો, પ્રખ્યાત મુંબાઈ, અમદાવાદ, વડોદરા, સુરત અને નવસારીનાં કળાભુવનો સહકાર ભર્યો યથાશક્તિ ન્યૂનાધિક ભાગ લે છે. ત્હેમાંનાં કેટલાંક ભુવનો અને કૉલેજોનો શિક્ષણક્રમ ઇંગ્લીશ ભાષા દ્વારા ચાલે છે, અને કેટલાંકનો શિક્ષણક્રમ માતૃભાષા દ્વારા ચાલે છે. ઇજનેરી સાહિત્યનો માતૃભાષા દ્વારા વિકાસ થવાના અભાવને લીધે જ તે અહીં પછાત જણાય છે. તો સ્વદેશ એને સ્વદેશની ઉન્નતિ ચ્હાનાર વિદ્વાનોની ફરજ છે કે ત્હેમણે ઇજનેરી

ધંધાના વિકાસ માટે પરભાષાનો ભાણ્ડાર સ્વભાષામાંભરી ઇજનેરી સાહિત્યની વૃદ્ધિ કરવા યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. આ શિવાય હિન્દમાં કેટલીક ગણીગાંઠી સંસ્થાઓ પણ હયાતીમાં છે. થોડા સમય ઉપર કલકત્તામાં સને ૧૯૧૯ ના જાન્યુઆરી માસમાં મળેલી ઇજનેરી કૉન્ગ્રેસના પરિણામ રૂપે એક "સોસાઇટી ઓફ એન્જીનીયર્સ" નામક સંસ્થાનો હિન્દમાં ઇજનેરી ધંધાનો વિકાસ કરવાના હેતુથી ઉદ્ભવ થયો છે; અને તે એક સૌભાગ્યની વાત છે. અસ્તુ.

સજ્જનો ! જે દેશનો વિકાસ ઇજનેરી કેળવણીનાં ન્હાનાં મ્હોટાં કળાભૂવનો અને મંડળો દ્વારા થયો છે, જેમનો ભાષા ભાણ્ડાર ઇજનેરી સાહિત્યનાં હજારો પુસ્તકો, માસિકો, ત્રિમાસિકો અને સાપ્તાહિકો, નિબન્ધો અને વ્યાખ્યાનોથી ભરપૂર છે, તે તરફ દૃષ્ટિ કરતાં નિઃશંક કબૂલ કરવું પડશે કે: આવાં જ સાધનોથી લોક સમુદનું જ્ઞાન એકઠું થાય છે, શુદ્ધ થાય છે અને વધે છે. એટલે એ તો સહજ જ સ્હમજાય છે કે: કોઇ પણ મહાન્ કાર્ય ફળીભૂત થવા માટે બન્ધારણની અત્યન્ત આવશ્યકતા છે. અને તે જ ધોરણ ઉપર ઇજનેરી ધંધાદારી ગૃહસ્થોએ પરસ્પર સંપ અને જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવામાં તથા તેમની ઉન્નતિના ઉપાયો યોજવાને, પ્રત્યેક ઇજનેરી ધંધામાં જે જે અડચણો અને અનિષ્ટ રિવાજ જણાય તે દૂર કરવા, અથવા ત્હેમાં હિત ધરાવનાર ગૃહસ્થો અને સત્તાધિકારીઓ પાસે દૂર કરાવવા, સર્વે પ્રકારનાં ઇજનેરી સાહિત્યનો વિકાસ ગુજરાતી ભાષા દ્વારા કરવા તથા પરસ્પર સહાનુભૂતિ રાખવાના ઉદ્દેશથી ઇજનેરી મંડળો સ્થાપવાં જોઇએ. ત્હેમાં નિબન્ધો અને વ્યાખ્યાનો અપાવાં જોઇએ, અને ત્હેને અંગે પ્રયોગશાળાઓ અને પુસ્તકાલયો પણ ખોલાવાં જોઇએ. તથા પરસ્પર જ્ઞાનની ચર્ચા કરવા માસિકો અને સાપ્તાહિકો પણ ચલાવવાં જોઇએ. આજ આપણી સમક્ષ જન્મ પામતું આશાવન્તું "કર્મવીર." કર્મના વિજય બોધ સર્વત્ર ઉદ્બોધી ગુજરાતનો ભાષા ભાણ્ડાર સમૃદ્ધ કરે, અને ગુજરાતિઓની સદા સેવા કરે એ જ પરમાત્મા પ્રત્યે મ્હારી આન્તર પ્રાર્થના છે.*

---

* પ્રસ્તુત લેખમાં ઇજનેરી કળા અને ઇજનેર એટલે એન્જીન, બોયલરને લગતું જ્ઞાન અને તે જાણનાર માણસ જ ત્હેવો અર્થ સ્વીકાર્યો નથી; પરન્તુ સર્વ પ્રકારનાં યન્ત્ર, ત્હેમની ઇમારત તથા ત્હેને લગતું જ્ઞાન અને તે જાણનાર માણસ ત્હેવો અર્થ સ્વીકાર્યો છે, એટલે પક્ષપાતનો દોષ ન આવે તો ઠીક.

એક રીતે કર્મવીરનો અર્થ Machinist (મશીનીસ્ટ) થઈ શકે.

અમને આશા છે કે: કર્મવીરના વાંચક બન્ધુઓને સ્નેહી ભાઇશ્રી નાનીનો મહત્વનો લેખ અવશ્ય પસંદ પડશે જ. કૃપા કરી તેવા ઉપયોગી લેખ લખી મોકલવા અમે યાન્ત્રિક જ્ઞાનના અનુભવી અભ્યાસી વિદ્વાનોને પ્રેમ પૂર્વક આમંત્રણ કરીએ છીએ. કળા-કૌશલ્ય, વ્યાપાર-ઉદ્યોગ સંબંધી લેખોને આ માસિકમાં પ્રથમ સ્થાન મળશે.

"વ્યવસ્થાપક."

लेखकः-“ मुमुक्षु. ”

नीति-कर्तव्य-बोध.

यस्मिञ्जने मदकरी कलभश्च तुल्यौ
यत्रापि नास्ति हयरासभयोर्विशेषः ।
विद्वज्जनस्तदितरश्च न यत्र भिन्नः
कस्तत्र नाम गुणिनामधिवासरागः ॥

“ જે જનની નજરે ઉન્મત્ત ગજાધિપ,[1] હાથી સમાન જણાએ, ”
“ જે જનની નજરે જરી અશ્વને ગર્દભમાં[2] નવ ફેર[3] મનાએ, ”
“ જે સ્થળમાં વિદ્વાન અને જન મૂરખ એકજ તુલ્ય ભણાએ, ”
“ તે સ્થળમાં ગુણવાન જને પણ રહેવું ન એ મહા કષ્ટ[4] ગણાએ. ” ૧

वह्निः समुद्भवति निर्मथनेन काष्ठा
दम्भो ददाति वसुधा च निखन्यमाना ।
गच्छन्प्रयास्यति शनैरपि चाध्वनोऽन्त-
मारब्ध कार्य इह किं न नरः करोति ॥

“ વારંવાર મથ્યાથી જેમ નિશ્ચે કાષ્ઠેથી અગ્નિ ઝરે, ”
“ ખોદ્યા ખૂબ કરેથી ભૂમિ, જળની ધારા મહા નીસરે, ”
“ ચાલતાં નિયમિત નિત્ય જરીએ ના માર્ગ લાંબો ટકે, ”
“ કાર્યારંભ કર્યા પછી મનુષ્ય તે કહો શું કરી ના શકે ? ” ૨

स्वकर्म धर्मार्जितजीवितानां
स्वस्त्रेषु दारेषु सदा रतानाम् ।
जितेन्द्रियाणामतिथिप्रियाणां
गृहेऽपि मोक्षः पुरुषोत्तमानाम् ॥

“ તત્પર રહે છે નિત્ય જે, નિજ ધર્મને સત્કર્મમાં, ”
“ સંતોષ માને છે સદા જે, સ્નેહથી નિજ પત્નીમાં, ”
“ ઇન્દ્રિયજીત,[5] અતિથિતણો, સત્કાર જે કરતા રહે, ”
“ છે "મોક્ષ-મંદિર" એજ પુરૂષ-શ્રેષ્ઠનું ઘર શાસ્ત્ર કહે. ” ૩

यशस्करे कर्मणि मित्र संग्रहे
प्रियासु नारीष्वधनेषु बंधुषु।
क्रतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये
धनव्ययोऽष्टासु न गण्यते बुधैः॥

" સત્કર્મથી યશ દિવ્ય, ત્યમ સન્મિત્ર પ્રેમે પામવા, "
" પ્રિય પત્ની, બંધુ, લગ્ન શુભ, મહાયજ્ઞ કે રહો યાગમાં, "
"પાછળ પડી રિપુ[6] નાશ કરી, જન વ્યસનથી અળગા થવા,"
" એ અષ્ટ[7] સિદ્ધિ માટ, ધનનો મોહ ધીર[8] નવ ધારતા. " ૪

उत्साह संपन्नमदीर्घसूत्रं
क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम्।
शूरं कृतज्ञं दृढ निश्चयं च
लक्ष्मीः स्वयं वाञ्छति वासहेतोः॥

" ઉત્સાહિ. સાહસિક, કારીગરી પ્રવિણુ, "
" વ્યસનો વિહિન,[9] શૂર કેવળ કર્મવીર, "
" દૃઢ આગ્રહી. પુરૂષ જે સ્થળમાં વસે છે, "
" ત્યાં લક્ષ્મી નિશ્ચય નિવાસ સદા કરે છે. " ૫

वाङ्माधुर्याद्याति लोके प्रियत्वं
वाक्पारुष्याद्याति लोकेऽप्रियत्वं।
किं तद्द्रव्यं कोकिलेनोपनीतं
को वा लोके गर्दभस्यापराधः॥

" મીઠાં બોલાં મનુષ્ય જગમાં સર્વનો પ્રેમ. પામે; "
" કડવી વાણી કહી ઉચરતાં જગતનો સ્નેહ વામે,[10] "
" કોકિલાએ દઈ દીધું શું ને-ગર્દભે શું બગાડયું ? "
" કડવાં-મીઠાં વચન પરથી સારૂં. બૂરૂં મનાયું. " ૬

वरं दारिद्र्यमन्यायप्रभवाद्विभवादिह।
कृशताभिमता देहे पीनता न तु शोफतः॥

" અન્યાયથી ધન મેળવી થવું લક્ષ્મીવાળા. તે થકી, "
" નિઃશંક દુઃખ-દારિદ્રય ભોગવવું સુહિતકર છે નકી, "
" થવું રોગથી ફુલી જઈ ખુશી એ સર્વકાળ અનિષ્ટ છે, "
" ઘણું તેથી દુર્બળ રહેવું એ સુખકારી-કેવળ ઇષ્ટ છે. " ૭

અપૂર્ણ.

---

૧ મદ ઝરતો-મહાન હાથી. ૨ ગધેડું. ૩ ફરક. ૪ સારૂ. ૫ જેણે ઇન્દ્રિયોને જીતી છે એવા. ૬ શત્રુ. ૭ ૮ સદ્‌ગુણી માણસો. ૯ વગરના. ૧૦ ઓછો થાય.

કંઈક જાણવા જોગ.

ઝેરાહ કૉલબર્ન (Gerah Collburn)—આ એક અદ્ભુત અંકગણિત શાસ્ત્રી હતો. તેણે પોતાની અદ્ભુત શક્તિથી સઘળાં ભણેલાં માણસોને છક કરી નાંખ્યા છે. તેણે મ્હોડેથી ગણિત કરવાની નવી રૂઢી શોધી કહાડી હતી. હવે આ અદ્ભુત શક્તિ પોતાની માતા તરફથી તેણે કેવી રીતે મેળવી હતી તે આપણે તપાસી જોઇએ.

મીસીસ આર્ડ્મ્સ નામની સ્ત્રી આ સખ્સની માતાને સારી રીતે ઓળખતી હતી. તે જણાવે છે કે: ઝેરાહ કોલબર્નની માતા કાપડ ઉપર જુદી જુદી આકૃતિ વણીને પોતાનું ગુજરાન કરતી હતી. આ આકૃતિ વણવાને ઘણી જ બારીકાઇથી ગણત્રી કરવી પડે છે. તે વારવાર નવી આકૃતિ પોતાના મનથી ઉપજાવી કહાડતી, અને પોતે ઉપજાવી કહાડેલી આકૃતિ પછી તે વણતી હતી. અઘરી આકૃતિ વણવા તાગની ઘણી બારિકાઇથી ગણત્રી કરવી પડતી. દિવસના દિવસ સુધી તેણે એ આકૃતિ કહાડવાને મ્હેનત કરી, પણ તે સઘળી ફોકટ ગઇ. એક દિવસ આખી રાત આ આકૃતિ વણવાને માટે તેણે ગણત્રી કરી અને આખર થાકી ગઇ, તે એ વણવાનું કાર્ય છોડી દેવાની અણી ઉપર હતી, એવામાં એના મનમાં એક નવી ગણત્રી ઉપજી આવી. તેને એમ થઇ આવ્યુ કે-જો અમુક તાર આ પ્રમાણે ગોઠવીને વણવામા આવે તો આ આકૃતિ વણી શકાય. જ્હારે તેણે આ ગણત્રી પ્રમાણે વણવાથી વગર મ્હેનતે પેલી આકૃતિ વણી શકાઇ. આ આકૃતિની પાછળ પોતે નિરાશ થઇ ત્યાં સુધી મથ્યા કરી અને અંતે તેમાં તેણે ફતેહ મેળવી. ગણત્રીની મનની શક્તિને તેણે આટલી બધી ખીલવેલી હતી, તે વખતે તેને હ-મેલ હતા. આ સમયે ઝેરાહ તેના ઉદરમાં હતો. ઝેરાહ કોલબર્ન નવી ગણત્રીના શાસ્ત્રનો શોધક અને મનની અદ્ભુત શક્તિ ધરાવતો હતો; તેનું કારણ એટલુ જ કે: જ્યારે તે માતાના પેટમાં હતો ત્યારે તેની માતાએ ગણત્રીની અમુક ચોક્કસ આકૃતિ વણવા હદ ઉપરાંત મગજ શક્તિ વાપરી હતી. આ પ્રસિદ્ધ પુરૂષ જ્યારે ચાર વર્ષનો હતો ત્યારથી જ તેના મ્હોં ઉપર એક પ્રકારનું વિલક્ષણ તેજ ઝળકતું હતું. તે જાણે કંઇ ગણત્રી ન કરતો હોય તેવો જણાતો. એનું નામ ગર્ભજન્ય સંસ્કાર ! ગર્ભિણી સ્ત્રીઓએ આળસુ અને નિરૂદ્યમી બેસી રહેવું જરીકે વ્યાજબી નથી. ઉંચા વિચાર અને ઉત્તમ કાર્યો કરવાથી બાળકો નિવાંજ ઉત્તમ સંસ્કારી નીવડે છે. (હિન્દી માસિક.)

❖ ❖ ❖ ❖ ❖

ટ્રેડસી બોર્ડના ૧૯૧૮ ના રિપોર્ટ પરથી જણાય છે કે—ગ્રેટબ્રિટન અને આયર્લેંડ વગેરે સંયુક્ત રાજ્યોમાં એકંદર ૫૦ લાખ સ્ત્રીઓ અનેક પ્રકારના ઉદ્યોગ-ધંધામાં ગુંથાએલી હતી. એ સિવાય ઘરગથ્થુ કામધંધો અથવા ઘવાએલા સૈનિકોની સાર-વારમાં રોકાએલી સ્ત્રિઓની સંખ્યા તો જુદી જ !

યુદ્ધ શરૂ થયા બાદ ૧૯૧૭ ની આખર સુધી એટલે એકંદર ૩ વર્ષમાં ૧૨ લાખ ૫૬ હજાર પુરૂષોની જગ્યાઓ સ્ત્રીઓથી પૂરવામાં આવી હતી. તેમાંની ૪ લાખ ૩૮ હજાર ઉદ્યોગ ધંધામાં, ૩ લાખ ૮ હજાર વ્યાપારમાં, અને ૧ લાખ ૮૭ હજાર સરકારી નોકરીમાં જોડાએલી હતી. કંઇક પુરૂષો લડાઇમાંથી પાછા ન ફર્યા અને તેમની જગ્યોએ સ્ત્રિઓ કાયમ થઇ ગઇ. ગયા યુદ્ધ સમયમાં યુરોપની સ્ત્રિઓએ જે સેવા ઉઠાવી છે તેની તો બલીહારી જ ! હિન્દુસ્થાનની સ્ત્રિઓ તરફથી આ સંબંધી કંઇ આશા રખાય એવું છે કે ? પુરૂષોને રમવાની પુતળીઓ જેવી બની ઠનીને રવડે હુન્નર-ઉદ્યોગનું કંઇ વળશે કે ? સ્ત્રી-જીવનમાંથી પુરૂષો કંઇ શીખી શકશે કે ?

❀ ❀ ❀ ❀ ❀

ચતુર જાપાનેઃ—ગયા યુદ્ધથી ઉદ્યોગ-વ્યાપારમાં આગળ વધી તેણે દિન પ્રતિદિન કેટલો વધારે અને સસ્તે મૂલ્યે પાકો માલ હિન્દુસ્થાનની કોટે વળગાડ્યો ? તપાસો જોઇએઃ—

જાપાનથી સાલવાર પાકો માલ આ દેશમાં આવ્યો તેની વિગતઃ—

૧૯૧૩-૧૪	પૌંડ	૩૧,૮૦,૦૦૦
૧૯૧૪-૧૫	”	૨૯,૧૬,૦૦૦
૧૯૧૮-૧૯	”	૨,૨૪,૦૫,૦૦૦

ઉપરના આંકડા પરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે: ૧૯૧૩-૧૪ ની સાલ કરતાં ૧૯૧૮-૧૯ માં તેણે લગભગ સાતગણો માલ વધારે હિન્દુસ્થાનને પૂરો પાડયો. આપણે જાપાનની શી સેવા કરી ?

❀ ❀ ❀ ❀ ❀

બ્હેરો હોંશીઆર પણ શરમાયો !—રેલ્વેના રસ્તામાં એક વાવટો ઝાલીને ઉભા રહેનાર કુલીની એક ઓરડી હતી. ઓરડીમાં કુલી, તેની સ્ત્રી અને છોકરાં રહેતાં હતાં. અતિશય મોંઘવારી એટલે ટુંકા પગારમાં કુટુંબનું પોષણ કરવામાં મુશ્કેલી નડવાથી બૈરીના કહેવાથી જંગલમાં ઘાસ-ચારાનો તોટો ન હોવાથી તેણે એક ગાય રાખી. દરરોજ પેલી બૈરી ગાયની શેરડ (દોહવું) કહાડતી હોવાથી એક સમયે મહા ઉપાધી આવીને ઉપસ્થિત થઈ. ઘરમાં બૈરી માંદી પડી. હવે ગાયની શેરડ કોણ કાઢે ? બાયડો બિચારો શેરડ કાઢવા ગયો પણ ગાયે તો લાતો ફેંકવા માંડી. આખરે તેણે એક યુક્તિ અજ-માવી. તે પોતાની બૈરીનાં કપડાં પહેરી ગાયની શેરડ કાઢવા બેઠો, એટલે ગાયે દોહવા દીધું. એટલામાં મેઈલની સિટી વાગી. પેલો બિચારો દૂધ દોહવાનું પડતું મૂકીને દાંડ્લો દાંડ્લો નિશાન બતાવવા ગયો. દાઢી-મુછવાળી ખુબસુરત બૈરીને વાવટો પકડીને ઉભી રહેલી જોઇને ગાડીમાં બેસનાર માણસો તો ખુશ ખુશ થઈ ગયા. અને એક તો બ્હારી-માંથી હરખનો માર્યો ઉથલી પડયો ! પડનારની શી દશા થઇ ત્હેની કંઈ ખબર પડી નથી; પણ નિશાનવાળો તો બિચારો ખૂબ જ શરમાઇ ગયો !

* આવા સત્ય બનેલા બનાવો જેઓ અમને લખી જણાવશે તેમનો અમે ઉપકાર માનીશું. અને તે પ્રકટ કરવા વ્યાજબી લાગશે તો યોગ્ય સમયે તેને આ માસિકમાં અમે સ્થાન આપીશું.

“વ્યવસ્થાપક.”

પ્રવાસ પોથી.

મજુરીઆં કે. ખજુરીઆં ? ઓલ્ તારી ભલી થાય ! તમે તો જાદુ કરી, જાગી કરી, ઠીક કરી, ભલી કરી. ઓટીમાંથી ફિર ફાડનાંથ જરી ચાર ન મળે ! ધાક કરે છે કે: દેવ ! તમે તો તગારે તરસ્યા અને જોઆએ જન્મ્યા ! એ વાત ખરી: રાજ ! હવે તો દાદા આદમની દૂંક કરી નાખના લાગ્યા છો ! આનો આગગની બળી હબાગી હબાગીને આજ હાથે ચૂકવના લાગો છો ? એ વાત ખરી કે ? ગૈડ-મા-બાપ કહે કે: અમે તો નમસ્કાર ન આપીએ, વાથઆર ન આપીએ, ગ્નીઆર તો દોષ જ ગેનુ, અને બદામઆર તો ઓલ્કૌજ નહિ ! અરે ! કંઇ જેવી તેવી વાત ! માં દાગું દવારમા ભલા પધરાવે ગૈડ માદૈમ એકવાર માગખાનામાં કરવા આવે, અને બહુજ ઇજ્જે ચાખશ ત્યાંથ આજનો વાત ખમતો. કેમ જાણે માગી દાગી ક્યાંથીય ચાલ્ટ થઇ ગયા ! તેમાં તો કામ ધંધો કોરાવે મહીને એકએક હાતીમને-મજુરીઆઓ પિપુડીઓ, સિસકીઓ, તાલીઓ વગાડીને "એક્સીડંટ" "એક્સીડંટ" કરીને બહાર આગી ગયા ! ખરી વાત હતે આવી ત્યારે ખમ્યાથા, પણ એનો "બોવ પડ્યો પોદળો જરીક ધુળ લીધા વનો ગયે કે ?" ગૈડ માદૈમે દવાગના પ્યૂરમાં ખાનાની દવા બનાવી માર એકદમ "પ્રાઈટ પૌશ" થવુ જોઇએ, નહિતો એક ફુગનવી આદે આખર જાજ્ઞાજ છાને પ્રયોજન પામ ? બેડો પાર ! એલ્ તમારી જે રહે રે મજુરીઆં ! એવો પેચ બંસીબાસા હરેનાના કે તમારી અમને ચારની દશા આવે છે. હરેજ હમગજ્ પડી. તેથીજ તમારો મકરવાર તરત વગે છે. કેમ ખરું કે ? બીરાદર ! તમે તો ગૈડીઆની મજના બાલ થયા દેખું ! તેથીજ રાજ આગમે મોગમે માલ પાણી ઝુડતા દેખું ! પણ જો જો હાં, જરી કે વાયરે ન ચડતા. નહિ તો "ખરી હોળાયમી." જ્ય તો સલામતાલેકુમ ! મોની જખત સેઠ માદમ્કુ અમારી સલામ કહેના ! પ્રણામ બોલના ! ગુડ બાય સનાના ! દવા દેના !

માતાજી આવ્યાંતાં એમણે તો કહ્યું કે: આજ નહિ, કાલ નહિ, તેમ કાળાંતરેય કાટખૂણનો મેળ નહિ ખાય ! હું તો ભડક્યો ! અરે ! ફફડી ગયો ! પણ જાણો છોને ? મ્હેતો એ માતાજીને મ્હારા બગલાંની ટોપી ઉતારી ઘણુંય કહ્યું: “એ માતાજી ! દયા કરો. મેહેરબાની કરો. રહેમ કરો. મીઠી નજર કરો. ફાવે તે કરો પણ એતો આંખો કાઢીને કહે કે: ઉંહું૦૦૦૦૦ ઓ ! મ્હારાં માતાજી...! એટલાર પિતાજીને કાને ઉં હું હું હું હું પહોંચાડવા ચોને ! હજીયે ઉં હું હું હું હું ? કી......ક. કે પછી ઊંહુનું ઓલટ ઘોડા પડીઆ કરતું છે ?

હવે તો થાક્યા. પૂરા થાક્યા. ગજબ થાક્યા. રજેરજ થાક્યા. ચાડીયાથી, માખણીયાથી, અભાગીઆથી, ખેમલાથી, રતનીઆથી, તીભલાથી, બ્હેરીઆ, કાણીઆ, જમાલીઆ, આપજી બધાય ખુદ્રથલથી થાક્યા. કોણજાણે એ કોગળીઆ કઇએ કોયલાની ખાણમાંથી પાક્યા હશે ! બધાં એમનાંજ વદાયાં. કાટખુણની મ્હાજન ફોરફીટ થઇ, રદ બાતલ થઇ રદે દફે થઇ, બેરમ બેરમ થઇ, અરે ! જવાની આવ્યા અગાઉજ અભાગણી બાળપણમાંથીજ બારોબાર વૃદ્ધાવસ્થામાં પેસી ગઇ ! આ ઓછા દુ:ખની વાત ? ઓછા કલેષ કંકાસની વાત ! ઓછી નાલાયકીની વાત ? જેવી તેવી શરમની વાત ? આ આનુ નામ જ કળીયુગનુ મહાત્મ. નહિ તો જવાની આવ્યા વગર બુઢાપો હોય કે ? નથી કહેતા કે: મુછો આવ્યા પહેલાં માંડવો ? આતો એવાજો ઘાટ થયો. કંઇકનાં બીચારાનાં છોકરાં ઝભલાં–ટોપી માટે બરાડ પાડે છે. અરે ! કંઇકની બૈરીઓ આ મોંઘવારીમાં ઘરમાં બેઠી બેઠી ધણીના ધણીનાં છાજીયાં લેછે. નાના કરે, પણ શું ? પાછી કૂળની મ્હોંકાણ ! આબરૂની પંચાત ! ઉપાધી તે કંઇ ઓછી છે ? ભલા બીચારા કારકુનો ? તેમની નથી પડી દેવને, નથી પડી દાનવને, માનવને તો ક્યાંથી જ પડી હોય ? એમનુ કેમ કોઇ કશું સાંભળતુ નથી, જોતુ નથી, માનતુ નથી, કરતું નથી. એ ભાગ્યશાળીઓના ભાગ્ય આગળનું પાંદડુ પણ ખુદા જાણે કેમ ફરતુ નથી ! એક ઇલાજ છે. એક કીમીઓ છે, એક બુટ્ટી છે, એક ઇલમ છે. એ એકમાં અનેક વાત ભરી છે, એ તો તરણા ઓથે ડુંગર છે. નથી કહ્યું:–એ...... તરણા ઓથે ડુંગર રે.........ડુંગર કોઇ દેખે નહિઈ. મયેં સબી જાનતાહું–મગર કયા કરૂં યાર ! વોતો બડી મુશ્કીલકી બાતહય ! ખુદા ખબર કરે.

* * * * * * *

“પ્રવાસી.”

મરદ કોણ ?—મુંબાઇની પાસે જી. આઇ. પી. રેલ્વેનું ઘાટકૂપર નામનું એક સ્ટેશન છે. એક દિવસ એક ટ્રેઇનમાં અમુક બે સ્ત્રિઓ મુસાફરી કરતી હતી. સ્ટેશન પર ગાડી ઉભી રહેતાંની સાથે એ બેઉ સ્ત્રિઓએ ગાર્ડને કહ્યું કે: જ્યાં સુધી અમારો ડબ્બો પ્લેટફોર્મ આગળ નહિ લઇ જવામાં આવે ત્યાં સુધી અમે ગાડીમાંથી નહિ ઉતરીએ. શું ગાર્ડ સાહેબ તે એમ માને કે ? ગાર્ડ સાહેબે વિસલ મારીને ગાડી ઉપાડી. બન્ને સ્ત્રિઓએ તરત જ બે બાજુની “ગાડી ઉભી રાખવાની સાંકળ” જોરથી ખેંચીને ગાડી ઉભી રાખી. થોડાક સમય પછી ફરી ગાડી ચાલી. લલનાઓએ ફરી સાંકળ ખેંચી. છેવટે થાકીને ગાર્ડ સાહેબને ગાડી પ્લેટફોર્મ પર લાવવી પડી !

લેખકઃ-છોટાલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.

॥ श्री सद्गुरवे नमः ॥

ભયંકર ભૂલ અથવા

મજૂર કે આલમનું નૂર?

એક સુબોધક, મનોરંજક, શૃંગાર, કરૂણારસપૂર્ણ
સામાજિક નવલકથા.

પ્રથમ પરિચ્છેદ.

અમીર! તુરત મરે રે?

द्वाविमावम्भसि क्षेप्यौ गाढं बध्वा गलेशिलाम ।
धनिनमप्रदातारं दरिद्रमतपस्विनाम ॥

સૂર્યદેવ ! સાન વગરનાં સંસારી જનો ભાન ભૂલીને મિથ્યા માન–મસ્તમાં તણાઇ જઈ, માણસપણું ગુમાવી પશુવૃત્તિ ધારણ કરે તેનો જરીકે વાંધો નહિ; પણ આ તે શું ? હમેશાં સાંજ પડતાં ઉભી પૂંછડીએ નાસવું પડે છે, કરેલાં કર્મનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા, મ્હોં સંતાડતા ક્યાંય વિદાય થવું પડે છે તે તને યાદ કેમ નથી રહેતું વારૂ ? આગળનું તો બધું ભૂલી જ જાય છે ? આ ઉછાંછળાપણું શું ? આ હલકટપણું શું ? હદથી વધારે કરીએ એ જરીકે કામમાં ન આવે. આ રૈંફ શો ? આ કોપ શો ? આ તે મગરૂબી શી ? જરા ત્હારી મોટાઇ તો સાચવ. લે, દેવ ! તું મ્હોટો. પણ જરી કંઇક તો રહેમ રાખ્ય.

લગભગ એક અઠવાડીઆથી ભગવાન સૂર્યનારાયણે મહાકાળ રૂપ ધારણ કર્યું છે. આખો દિવસ અગ્નિનો વરસાદ વરસી રહે છે. કંઇક લોકો માર્ગ પર અને ચોગાનમાં ખાટલા ઢાળી ઢાળીને દિગંબર જેવા બનીને પડી રહે છે; પણ ઉંઘ ક્યાં ? ઘરમાં સૂનારાઓના ભલા માણસોના જીવ જાણે છે. અરે ! પારણામાં–ઘોડીઆમાં સૂતેલાં કુમળાં બાળકો તાપનાં માર્યાં પળે પળે ઝબકીને જાગી ઉઠે છે. સંસારનાં મનુષ્યોથી જાણે પવનદેવ પણ રીસાયા ન હોય એમ લાગે છે. એક જરીક પવનનું નામ ન મળે. લોક બળ્યું બળ્યું થઈ જાય છે, પણ કરે શું ? ટેબલ–ખુરશી, ગાદી–તકિયા વાસણકુસણ જે ચીજ જુવો તે ગરમ ગરમ લાહ્ય જેવી. અરે ! રામ રામ રામ ! આખા દિવસનાં મહેનત–મજુરી કરીને કંટાળેલાં–થાકેલાં મગજને વિશ્રાન્તિ ક્યાં ! તેમના અભાગી જીવને બે ઘડી શાંતિ પણ ક્યાં ? જીવને કંઇક ચેન વળશે એમ ધારીને ચોપાટી પર કે બાગમાં, કાંકરીએ કે એલિસબ્રિજ પર હવા ખાવા જનાર શોખીન નાજુક નર–નારી વા ખાવાને બદલે થાકીને આખર ધક્કા ખાઇને વ્હીલે મ્હોંએ પાછાં આવે છે. એમની અમીરી–અમલદારી આવે વખતે જરીએ કામમાં નથી આવતી. જો બને એવું હોય તો તેઓ પણ રાવણની માફક બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ્વર અને સૂર્ય, ચંદ્ર, વગેરે દેવતાઓનેય ખાટલાના પાયે બાંધતાં આઘું પાછું જુવે તેમ નથી. રાવણ જેવી રાક્ષસી વૃત્તિ ધારણ કરતાં તો તેમને રજે પણ વાર ન લાગે, પણ જાણો છોજને: "વો દિન કહાં કે મીયાં સાહબ કે પાઉંમેં જુતી ?" એમની નાજૂકાઇ–સલૂકાઇનો વિચાર થતાં અમનેય ઘણું લાગી આવે છે, પણ કરીએ શું ? ફક્ત લાચાર ! દીલગીર ! અફસોસ !

પાછો આજ સ્હવારથી જ ઉકળાટ શરૂ થયો છે. કોઇને કાંઇ પણ કામકાજ કરવાનું સુજતું નથી. ભૈરાંને રાંધવાનું તો ગમે જ ક્યાંથી ? ત્યારે શું સમજવું ? આજ સંસાર કાર્ય બંધ રહેશે કે ? ના, એમ તો કોઇ કાળેય ન બને. જગતનું તંત્ર તો અટક્યા વગર એમને એમ ચાલ્યા જ કરવાનું. ટાઢ–તડકાથી ભડકી ગયે જરાય દહાડો ન વળે. ભગવાનની માયા જ એવી છે. એ તો બધું એમનું એમ જ ચાલ્યું જાય.

પલંગમાં પાસાં ઘસતાં સર રહીમભાઇએ મહા પ્હરાણે–અદ્ધર શ્વાસે આજ આખી રાત ગાળી, અને સ્હવાર થતાંમાં તો ઝાડે–ઝપટે જઈ આવી, ન્હાપાણી કરી, કોઇની સાથે કંઇ પણ વાતચિત કર્યા વગર સાતમાં પાંચે મોટરને મનશાર બીચ તરફ હંકાવી મૂકી. ગઇ સાંજનું જ શેઠનું ચક્કર ઠેકાણે નથી ધારીને, નોકર–ચાકરોએ; આજ સ્હવારે શેઠ બંગલામાંથી બહાર નીકળ્યા ત્યાં સુધી આમ તેમ અદ્ધર જીવે સંતાકુકડી રમ્યા કરી

છે. કોની મકદૂર કે એવે વખતે અમસ્તુંએ કોઇ આડું ઉતરી શકે ! શેઠાણી સરખાંય વખત ઓળખીને વર્ત્તે તો પછી બીજાનું તો પૂછવું જ શું ! ગઇ કાલ રાતના શેઠાણીએ સ્વાભાવિક રીતે હળવે રહીને માત્ર એટલું જ પૂછ્યું કે: "અમણે થોડા દિવસથી કેમ કંઇ તમારા જીવને જરીકે આરામ નથી જણાતો વારૂ ! તમને વ્યર્થ વલોપાત કરવાની ટેવ-પડી છે. આ બધું કોના સારૂ ?" મૂળ નો ઉકળેલા પછી શું બાકી ! શેઠાણીને ઉધડાં જ લઈ નાંખ્યાં, અને એ આખી રાત ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે તોરમાં ને તોરમાં જ વિતાવી. સ્હવાર થતાંમાં તો મુનિ મહારાજ મોટર જોડાવીને બંગલામાંથી એકદમ અંતર્ધાન થઈ ગયા.

કાળુપુર બહાર સરસપુરને રસ્તે આવેલી ધી મનચાર મીલ્સના કુલ કામદારોએ જ્યા સુધી પોતાને પૂરતો સંતોષ ન મળે ત્યાં સુધી કોઈ પણ માણસે કામ પરં ન ચડવાને સખ્ત બહીષ્કાર કર્યો છે. દરરોજના નિયમ મુજબ બરાબર સાડા ૭ વાગે મીલ ચાલુ થવાની વિસલ થયા છતાં એક પણ માણસ કામ પર ચડ્યુ નથી. સંખ્યાબંધ કામદારો ઑફીસ આગળના વિશાળ ચોગાનમાં શાંતિથી ઇન્સાફ મેળવવાની ખાતર શેઠના આવવાની રાહ જોતા આતુર હૃદયે ઉભા થઇ રહ્યા છે. મુકરદમો અને મસ્તરોએ તેમને ઘણુંય સમજાવ્યું, ઘણીય ખોળા પાઘડીઓ કરી; પણ તેઓ એકના બે ન થયા તે ન જ થયા. મેનેજરને જોઇને જે લોકો ઘચરી જતા, તે લોકોનાથી ભય પામીને મેનેજરે કોણ જાણે શા કારણથી ક્યાંય ચાલતી પકડી છે. બે-ચાર વખત બંગલે તપાસ કરતા છતાં મેનેજરનો પત્તો ન ખાધો. તેમના ઘરના વિશ્વાસુ-ઉપરથી નથી નથી કરી, આંખના અણસારા વડે ઘરમાં છે એમ સુચવતા નોકરો દ્વારા ચતુર કામદારો ચેતી ગયા કે: મેનેજર સાહેબ ઘરમાં હોવા છતાં ભયના માર્યા બહાર નીકળી શકતા નથી. શેઠને બંગલે બે-ચાર વાર ટૅલીફોન કર્યો પણ ત્યાંથી તો એક જ ઉત્તર મળતા રહ્યા કે: "આજ તો શેઠ સાહેબ સ્હવારના સાત વાગ્યાના બંગલેથી નીકળી ચૂક્યા છે. અને ઘણે ભાગે તો તેઓ મનચાર મીલ તરફ જ રવાના થયા છે. "સ્ટ્રીમ વધારે છે માટે સાવધ રહેજો !"

જમાદાર સાહેબની બકરીને માટે પાલો લેવા જવાની સાફ ઘસીને ચોકખી ના પાડવાથી બિચારા ઝંપાવાળા સિપાહીના ભોગ મળ્યા. તેના એ ગુન્હાની તપાસ થઈ, અને મેનેજર સાહેબે તે રાતે વેંને ભલા માણસને ડબલ ડ્યુટી સોંપી. મોંઘવારીનો વખત એટલે બિચારો ઉંચો નીચો પણ કેવી રીતે થાય ! આખી રાતનું અખંડ જાગરણ કરવું પડ્યું. તેનું શરીર ભરાઇ આવ્યું, અને મગજ ચડી ગયું. ભોગ જોગે પવનની લહર આવવાથી ઝાંપાવાળો ઝોકે ચડ્યો, ર્‌હેતી બિચારાની આંખ મળી ગઇ. એટલામાં શેઠ સાહેબની મોટર આવતી કે ઝાંપા આગળ ઉભી રહી. હમેશના નિયમ મુજબ ફ્રાઇવરે ભૂંગળીમાં શાબ્દ થતાંની સાથે જ ભોં ભોં કરવા માંડ્યું હતું. પણ ઝાંપો ન ઉઘડ્યો તે ન જ ઉઘડ્યો. મોટરમાં રહે રહે ફ્રાઇવરે બે-ચાર હાંક મારી અને ફરી અવાજ કર્યો. એ જ વખતે ઝાંપાવાળાની આંખ ઉઘડી ગઈ, કમખતે શેઠની મોટર ઝાંપા આગળ આવીને ઉભી રહેલી જોઈ. ઝાંપાવાળો ફફડી ગયો, તેના પગ પાણી પાણી થઈ ગયા, તેની આંખે અંધારાં આવી ગયાં, આંખો ચોળતાં ચોળતાં ઉતાવળે પગલે જઈ તેણે ઝાંપો ઉઘાડી

નાંખ્યો, અને દ્વારાણે જતો કે બે હાથે શેઠજીને સલામ કરતો નીચો વળીને ઉભો રહ્યો; પણ બધુંય વ્યર્થ ! મોટરમાં રહે રહે શેઠ સાહેબે એવી ગર્જના કરી કે: મીયાંભાઇએ લુંગીમાં પેસાબ કરી નાંખ્યો. ઝાંપામાં દાખલ થતાં જ ચાલતી મોટરે શેઠ સાહેબે બકરી ઇદ કરી–ઝાંપાવાળાને રજા આપી; અને અત્યારથી જ આજ આખા દિવસમાં કરવાનાં જુલ્મી કાર્યનું ખાતમુહૂર્ત–મંગળાચરણ કર્યું.

મોટરને સ્હામેથી આવતી જોઈ કામદારો આશ્ચર્યભર્યા વિવેક પુર્વક હારબંધ ગોઠવાઇ ગયા. પુર દમામમાં ને દમામમાં શેઠ સાહેબ મોટરમાંથી ઉતરીને કામદારના સ્હામી નજરે સરખી પણ કર્યા વગર ઑફિસ તરફ ચાલતા થયા. એન્જીનિઅર, વીવીંગ માસ્તર, સ્પીનીંગ માસ્તર, જમાદાર, હવાલદાર વગેરેએ પણ મુજાવરની માફક પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યું. સૌ સાહેબોએ નમી નમીને સલામો કર્યા બાદ શેઠે પ્રશ્ન કર્યો: "શરાબજી ! આ મજૂરીઆં શા ઠરાવ પર આવ્યાં છે ?"

ઉત્તર:—જી ! તેઓએ તો ચોક્કસ એવો જ ઠરાવ કર્યો છે કે: "જ્યાં સુધી ત્હેમને સંતોષવામાં ન આવે ત્યાં સુધી કોઇએ કામ ઉપર ન ચડવું. હમેશના કરતાં તેઓ આ વખતે વધારે મક્કમ જણાય છે."

પ્રશ્ન: "અલ્યા, શુસ્તાદ ! તું માસ્તરી કરે છે કે: ૦૦૦૦ ?" આ ત્હારાં મજૂરીઆં ત્હારા કબજામાં નથી રહેતાં ? તમે બધાએ મળીને આ મીલને ગધેડે ચડાવવાનો વિચાર કર્યો લાગે છે. ખરશેદ ક્યાં છે ?

ઉ: સ્હવારના જણાયા નથી. સાંભળવા મુજબ કંઈ કારણસર બહાર ગયા છે.

પ્ર: બ્હાર ગયા છે ? એમને કોઇ પુછનાર છે કે ? જાઓ, બંગલે તપાસ કરો જોઇએ ?

બીજી બાજુ આખર રાહ જોઇ–થાકીને એક વયોવૃદ્ધ કામદારે ઑફીસનાં બારણાં આગળ આવી હાથ જોડીને હાંક મારી: "ગરીબ પરવર ! જરીક બહાર આવીને અમારૂં પણ કંઇક સાંભળશો કે ?"

શેઠ સાહેબ મનમાં તો બહુ જ સારી રીતે સમજે છે કે: "જેવો વખત એવાં વાજાં વગાડવાં જોઇએ; પરંતુ આટલી ઘડી માન ખાટશું, અતિશય બેંચપકડ કરવાથી આખર તૂટી જશે ધારીને ખૂબ ગંભીરાઇ ધારણ કરીને શેઠ આવતાં કે ઑફિસના ઓટલા પર પડેલી એક આરામચૅર પર બેસ, એક પછી એક સઘળા કામદારનું ટોળું અદબપુર્વક આવીને ત્યાં આગળ જમે થઈ ગયું. શેઠે સહજ રોફમાં પ્રશ્ન કર્યો:–

"કેમ અલ્યા, ઇસ્માઇલ ! ત્હેં આ શું કરવા ધાર્યું છે ?"

ઉ: "નામવર ! એમાંનું આપનાથી ક્યાં કશુંય અજાણ્યું છે ? આપને તો ખુદાએ મ્હોટા બનાવ્યા છે, આપે તો બહુ જ મ્હોટું દિલ રાખવું જોઇએ, કંપનીને એમાં કંઇ ખુટી જવાનું નથી. સૌના જીવને સંતોષ થશે, અને એમાં આપની શોભા વધશે."

પ્ર: "મ્હોટાં દિલ રાખવાથી જ આજ, અમારે માથે ચડી ભાગવા તૈયાર થયા છો. તને ક્યાં ખબર નથી કે: એવા આ મીલમાં કેટલા Accident બનાવ બન્યા છે.

અરે, એવા તો કેટલાય કપાયા અને મરી ગયા, પણ કંપનીએ એક ચાદરનો કકડો નથી આપ્યો કકડો. તમને આજ કંપની પંદર રૂપિઆ આપે છે એ થોડા પડે છે? જાણે અભાગી ગરજે જ આવે છે ને!"

ઉઃ "શેઠ! ગરજ તો અમારી પહેલી. પણ અભાગિના એ બધા વખત હવે વહી ગયા. ખરશેદ સાહેબના છોકરાનો છોકરો પૂરા બાર મહિનાનોય ન્હોતો થયો, અને મરી ગયો તેમાં તો તેઓ સાહેબ ત્રણ દિવસ સુધી તો મીલમાં ફરવા સરખા ન્હોતા આવ્યા અરે! લોકો સહી કરાવવા જાય તો તેમને બિચારાને કરડવા ધાય! શેઠ સાહેબ! આ તો નથી બાર મહિનાનો કે બાર વરસનો. ગરીબ રાંડીરાંડનો એકનો એક પૂરાં પચિસ વર્ષનો નવયુવાન છોકરો વગર મ્હોતે મરી ગયો છે. સમજ્યા? તેના લોહીથી ત્રણસો માંચા ખરડાયા છે. જરી માણસના દિલથી વિચાર કરો! સરકાર મા-બાપ ફરજીઆત કાયદો ઘડશે તો શું કરશો? અમે તોફાની કર્યા તો રહ્યા. કારકુનોને કેટલા ન્હાલ કર્યા?"

શેઠે જણવ્યું કેઃ "જે આમને આમ દમ ખાઇ ગયા તો બધી આબરૂને માંચે પાણી ફરશે. "માણસના દિલથી" એ શબ્દો કાને પડતાની સાથે તેમનો પિત્તો ઉછળી ગયો તેમની આંખ લાલચોળ થઇ ગઇ, તેમણે આંખ ફેરવીને કહ્યુંઃ "જા જા, શયતાન! જરી બોલતાં લજવાય છે? પંદર રૂપિઆ તો શું પણ હવે તો એક ફુટી બદામ સરખી નહિ મળે સમજ્યો? બેવકૂફ! બોલે છે કે ભસે છે? આમ તોફાન કરવાથી પૈસા મળતા હશે? એવા લાખ મરે તો કંપનીને ક્યાં ન્હાવા ઉડવાનું છે! કારકુનોની તમને શી પડી છે?"

ઉઃ શેઠ! મ્હને માફ કરો. એવુ ન કહો. લાખની ક્યાં વાત કરો છો? એક ક્યાં છે? અરે! કંઇક ઠેકાણે તાળાં વસાયાં અને વસાશે. આ કરોડ રૂપિઆની મિલકતની આખર કુતરાં ઉજાણી કરશે. માણસને છાજે એવુ બોલો રાજા! ગરીબ હોવાથી માણસ માણસ મટી જાય છે કે? ગરીબને લીધે આપ ઉજળા છો. તેમના કલ્યાણમાં જ તમારૂં કલ્યાણ છે. હાય! નિષ્ઠુરતાની તે કંઇ હદ છે કે? ભલે, કારકુનોના જેવાં ભાગ્ય. પણ મરનાર કારિગરના માંસના ટુકડા એકઠા ન્હોતા થયા અને તમારા મેનેજરને મીલ ચાલુ કરવાની સૂચના કરતાં જરી કે શરમ આવી કે? આઠ વર્ષની ન્હાની ઉમ્મરમાંથી તમારી મીલમાં કામ કરનાર સત્તર વર્ષના જુના કારિગરની તમને જરીકે લાગણી થાય છે કે? અરે! મહેલ્લાનું કુતરૂં મરી જાય તોય માણસોને રડવું આવે છે! તમારા એ જુના કારિગરને માટે આ માગણી કરતા અમને શરમ આવે છે. ઉતરનો કંઇ જવાબ? કેઃ પછી પશ્ચિમના પવનનો સપાટો વાગશે ત્યારે જ આંખ ઉઘડશે!

"મ્હેં તમને અગાઉથી જે આપવાને કહ્યું છે, તે પરવડતું હોય તો તે લઇને વાર કર્યા વગર કામપર હાજર થાઓ, નહિતર તમારો બધાંનો આજ દિન સુધીનો પગાર ચૂકવી આપવાની વ્યવસ્થા થશે. હવે હું તમારી બીજી એક પણ વાત સાંભળવા માગતો નથી. તમને પરવડતી વાત છે" કહી શેઠ સાહેબ બેઠા હતા ત્યાંથી ઉઠી ઉભા થયા, અને ઑફિસમાં જઇને બેઠા. મેનેજર અને માસ્તરને સૂચના કરી દીધી કેઃ "એ મજુરીઆનો પગાર એકદમ ચૂકવી આપવો."

કારિગર તો ધારતા હતા કે: શેઠ પોતાનો કરેલો નિશ્ચય જરૂરથી થોડો ઘણોય ફેરવશે; પણ તેમની એ ધારણા સમૂળગી ખોટી પડી. ઉલટો શેઠે તો આજ છેવટે ૭ ચોંક સારૂ નકારમાં જ જવાબ આપી દીધો. આખર લાચાર થઇને ન છૂટકે લગભગ ત્રણસો કારિગરો મીલના કંપાઉન્ડમાંથી બહાર નીકળી ગયા. નજર પહોંચી ત્યાં સુધી શેઠ જોઇ રહ્યા, પણ કારિગર વ્યર્થ શા સારૂ પાછું વાળીને જુવે ? વાંચક! કોણ કહે છે કે: કારિગરો મૂર્ખ છે ? કોણ કહે છે કે: વિવેકહીન છે ? કોણ કે છે કે: તેમનામાં સંપ અને સ્નેહ નથી ? જો નહોય તો આ વ્યર્થ ઉપાધી વ્હોરવાનું કંઇ કારણ ?

તેઓ શ્રીમંત નથી છતાં કેવા દયા–ભાવવાળા છે ! અમે તેમને મજુર નહિ કહીએ, તેઓ સાચા કારિગર છે. તેઓ ઉદ્યોગપ્રિય–તેઓજ યથાર્થ '**કર્મવીર**' છે. હિન્દુ–ઇસ્લામ પ્રત્યેક જણે હળીમળી પોતાના માંહોમાંહે ઉઘરાણું–ટીપ કરી, મરનાર કારિગરની વૃદ્ધા માતાને રૂપિઆ સાડા ત્રણસોની સહાય કરવા તેઓએ પ્રશંસનીય વ્યવસ્થા કરી છે; પરન્તુ કંપની તરફથી બીજા દોઢસોએક મળે તો પૂરા પાંચસો થાય એમ ધારીને, કેવળ મીલ માલેકની દાનશૂરતા, દયાળુતા, પોતાના કારિગરની મમતા જોવાની ખાતર જ તેમણે અત્યાર સુધી વાત ખેંચી પકડી. પણ એ દયા ક્યાં ? એ ભાવ ક્યાં ? એ મમતા અને માયા પણ ક્યાં ? કારિગરો ત્યાંથી સમજીને પોતાના મીલ માલેકના હૃદયની પરીક્ષા કરી. લાચાર થઈ માલીકના ગુણગાન કરતા, કેવળ શોકનો જ ભાવ ધારણ કરી મીલમાંથી ચાલી નીકળ્યા.

વાંચક ! જુવો ! આ દેશના કારિગર કેવા–કેટલા શાન્તિપ્રિય છે ! કેટલી સહન-શીલતાવાળા છે ! કેવા સ્નેહ–ભાવ વાળા છે ! તેમના પ્રત્યેકના મ્હોંપર તમને અત્યારે શોકની કેટલી છાયા જણાય છે ? તેમને અજ્ઞાન–અણસમજુ કહેનાર માણસજ મ્હોટી ભૂલ કરે છે. ત્રણસો–સાડાત્રણસો કારિગરનું જૂથ છતાં, બિલકુલ શાન્તિથી, કોઈ પણ પ્રકારના તોફાન–શયતાન વગર તેઓ પોતાની મનઃ કામના પૂર્ણ કરવા આગળને આગળ કેવા હારબંધ ચાલ્યા જાય છે ! કાળુપુર, પાંચકુવા, સારંગપુર, રાયપુરનો દરવાજો વટાવી તેઓએ સીધી કાંકરીયાની સડક હાથપર લીધી. હવે તેઓ પલ્ટણની માફક બરાબર હારબંધ જતા જણાય છે કેટલાક વખતપર ડૉ. મહાદેવપ્રસાદનું વિજળીનું દવાખાનું હતું તેની નજીકના એક "**અમીના પૅલેસ**" ના વિશાળ ચોગાનમાં કારિગરો વ્યવસ્થાપૂર્વક ગોઠવાઈ ગયા. દરવાજા પરના પહેરાવાળા–ભૈયાએ પણ કોણ જાણે શાથીએ વગર આના-કાનીએ સઘળા–કામદારોને માન પૂર્વક અંદર દાખલ થવા દીધા એ પણ એજ સૂચવે છે કે: હિન્દુસ્થાનની પ્રજા પ્રત્યેક કોમને પોતાના આત્મિય–સ્વજન પ્રમાણે ચાહે છે–માન આપે છે. દેશના સુખ–સૌભાગ્યનું કેવળ એજ શુભ મંગળાચરણ છે.

બંગલાના એક ભાગમાં–પ્રાર્થનામંદિરમાં અમીના ખુદાની બંદગી કરી રહી હતી. અચાનક લગભગ સાઠ–સિત્તેર વર્ષની એક મુસલમાન વૃદ્ધા ડોશીએ તે ખંડમાં પ્રવેશ કર્યો. તેજ ઘડીએ અમીનાએ મ્હોં ફેરવીને જોયું. વૃદ્ધા અવશ્ય કંઇક અગત્યના સમાચાર કહેવા ઉતાવળથી આવી હતી. પણ કોણ જાણે તેને શુંએ સાંભરી આવ્યું !" તે કંઇજ કહી શકી નહિ. આંખે અંધારાં આવવાથી તે એકદમ જમીનપર બેસી ગઈ. તેની આંખમાંથી

ચોધાર આંસુ ચાલવા લાગ્યાં. તે બની ફાટ રોવા લાગી. એ આક્રંદ દયાનીધિ અમીના વધારે વખત જોઇ શકે કે ? વૃદ્ધાની પાસે જઇ અમીનાએ પૂછ્યું: " માતમા ! આજ એકદમ આવું તમને કોઇએ કંઇ કહ્યું કે ? તમને શીક તો કંઇ નથી કહી મયાને ? નોકર-ચાકરમાંથી તમને કોઇએ ન કહેવાના શબ્દો કહ્યા છે ? ગઇ કાલ બપોર પછી સમજણમાં આવ્યાં નહિ તેથી તમને ઠપકો મળવાનો ભય લાગ્યો ! નથી ને તમને કોઇ કંઇ કહે એમ ધારીને તમારા મનથી જ રડ્યા કરો છો ! તમારા કહેવા ઉપરથી તો હું બહુ જ સારી રીતે જાણું છું કે તમારો ઉસ્માન તો બહુ જ સમજુ-આજ્ઞાંકિત્ છે. તેણે તો તમને કંઇ નથી કહ્યું વારૂ ? ના ના, એ છોકરો તો બહુજ ડાહ્યો-શાણો છે. મ્હેં તેને બે-ચાર વખત જોયો છે. તે તમને જરીક દુભવે તેવો નથી !

અમીના જેમ જેમ તેના છોકરા સબંધી વાત-વખાણ કરતી ગઇ, તેમ તેમ વૃદ્ધા ધ્રુસકે ને ધ્રુસકે રોવા લાગી આથી તો અમીના વધારે વ્યાકૂળ બની ગઇ. તે ન સમજી શકી કે: આજ વૃદ્ધાને શું થયું છે. તેની તરફથી સંતોષકારક જવાબ ન મળવાથી દયાને વશ થએલી મ્હેલની માલિકણ આતૂરતા પૂર્વક એ સબંધી તપાસ કરવા ઝરૂખામાં આવી. ત્યાં તેણે શું જોયું ? અમીના તેજ પળે એક ક્ષણ પણ વાર કર્યા વગર વિજળીના વેગે બે નિસરણીઓ ઉતરની કે: ઓટલાપર જઇને ઉભી રહી તેને જોતાની સાથે કામદારોએ તેને પ્રેમપૂર્વક માથું નમાવ્યું: તે વખતે અમીનાને સ્વર્ગીય આનંદ થયો. પણ અચાનક આતે શું ! કારિગરો પણ કંઇ કહેવા જતા હતા તેટલામાં સર્વની આંખમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં. પ્રત્યેક જણની આંખમાંથી આંસુની ધારાઓ વહેવા લાગી. અમીના-સ્ત્રી હૃદય આ દૃશ્ય વધારે સમય જોઇ શકે કે ? તેની આંખમાં પણ આંસુ ભરાઇ આવ્યાં. સદ્ભાવ પૂર્વક તેણે હાથ લંબાવી તેમને પોતાની પાસે બોલાવ્યા. અંતરના કષ્ટને ઘડીભર દબાવી તેઓ સ્વસ્થ થઇ, હાથ જોડીને આગળ આવીને ઉભા રહ્યા. અમીનાએ બે હાથ વડે આશ્વાસન આપતાં પ્રશ્ન કર્યો: " મને કહેશો કે: તમે બધા ભાઇઓ ક્યાંથી આવો છો ? "

બધામાંથી એક જણે આગળ આવી બે હાથ જોડીને વિનય-પૂર્વક જવાબ આપ્યો: " અમે સઘળા આપના તાબેદાર-આશ્રિત છીએ અત્યારે અમે મીલમાંથીજ ચાલ્યા આવીએ છીએ. "

પ્રશ્ન: " કયી મીલ ? "

ઉ: " મનવાર. "

પ્ર: " શું તમે મનવાર મીલના-મ્હારી પોતાની મીલના કામદાર છો ? "

ઉ: " હા, જી ! "

પ્ર: " તો તમને કષ્ટ પામવાનું કંઇજ કારણ નથી. તમને આટલા બધા દિલગીર થવાનું એવુ શું કારણ બન્યું છે ? "

ઉ: " ગઇ કાલ બપોરના સાડાબાર વાગે મીલ બંધ થયા પછી ચાલુ થતી વખતે પટો ચઢાવવા જતાં એક યુવાન ઇસ્લામ કારિગર બંધુનું મ્હોત થયું છે. "

પ્ર: " શું, કહો છો ! પટા ચઢાવવાનું કામ કારિગરનું હોય છે કે ! હા ! પણ મરનારનું કેમ થયું ? "

ઉ: " મરનારનું શું થાય ! તમારી મીલમાં કામ કરતાં કારિગરે જીવ ખોયો. બિચારો કુતરાના મોતે મરી ગયો. ગરીબનું મ્હોં કોને આવે ! ગરીબને કોણ સ્હાય ? અમારા કરતાં તો તમારા ઘરનાં પશુ ભાગ્યશાળી ! "

પ્ર: " ના, ના, તમે જરીક ઉશ્કેરાશો નહિ; જે હોય તે મ્હને શાન્તિથી સમજાવો. હું અવશ્ય તમારે માટે બનતું કરીશ. કહો, તમે શી ઇચ્છાથી અહીં આવ્યા છો એ કહેશો ? "

ઉ: " સહાય–ઇન્સાફ–અભયદાન. "

પ્ર: " તમે નિર્ભય છો. તમને શાની સહાય્ય–શેનો ઇન્સાફ જોઇએ છે ? તમને અવશ્ય યોગ્ય ઇન્સાફ મળશે. "

ઉ: " મરનાર કારિગર તેની માનો એકનો એક છોકરો હતો. તેનું ભરણ પોષણ કરનાર એજ હતો. તેની વૃદ્ધ માતાને અમુક સહાય્ય મળવી જોઇએ. શું અમે બધા જોટીદાર છતાં અમારા એ બિરાદરની મા છેલ્લી ઘડીએ જીવતાં ભૂખે મરશે કે ? ન કરે નારાયણ અને કાલ સ્હવારે અમારી એ વ્હલે થઇ તો અમારાં માત–પિતાની કોણ સંભાળ લેશે ? "

પ્ર: " મીલ તરફથી તો તેને મદદ મળી જ હશે ? ગભરાશો ના. હું પણ યોગ્ય કરીશ. "

ઉ: " મરનારને દફનાવવાના કાર્યને માટે મીલ તરફથી પંદર રૂપિયા આપ્યાના કહ્યા છે, પણ હવે તો એક બદામ સરખી આપવાં શેઠસાહેબ સાફ ના પાડે છે. મીલના સઘળા કામદારોએ મળીને લગભગ સાડા ત્રણસો રૂપિયાની રકમ એકઠી કરી છે. આ બધાં કારસ્થાન પેલા મેનેજરનાં છે. સાધુના રૂપમાં એ શયતાનનાં મૂળ તો કંઇક ઉંડે પાતાળમાં છે; નહિ તો અમારા શેઠજી તો રાજા જેવા છે. હવે તો થાક્યા છીએ. અમારી હાથની શાળોનો ઉદ્યોગ પડી ભાગવા પછી–અમે ખેતી અને એવાં જ અમારાં બીજા સ્વતંત્ર–કર્તવ્યથી ભ્રષ્ટ થયા પછી અમારી દશા કંઇક જૂદી જ જાતની થઇ છે ! બિચારા કેટલાય વાંઝીયાબાના યુવાનિઆઓ એ રાક્ષસી સાંચાઓમાં ફસાઇને વગર મોતે મરી ગયા છે ! હરી ! તમને કહેવાનું તો બીજું ઘણુંય છે. શું કહીએ અને શું ન કહીએ ! "

પ્ર: " ઠીક, તમારી માગણી શી છે ? "

ઉ: " અમારાથી કશુંય ગેર વ્યાજબી થાય કે ! અનુચિત માગણી અમારાથી કદીએ ન થાય. એમણે અમને આપ્યું છે એવું બીજું કોણ આપે એમ છે. તેઓ તો અમારા અન્નદાતા છે. તેમની સામે અમારાથી ઉંચે અક્ષરે ભાગ્યે–તેય બોલાય ! અમે તમને દરેક રીતે માન આપવા બંધાયા છીએ. પણ શેઠાણી સાહેબ ! મરનાર કારિગરની અસહાય –નિરાધાર માના ભરણપોષણની તો કંઇક વ્યવસ્થા થવી ઘટે છેને ? બસ, બીજું અમારે કંઇ નથી જોઇતું. જેવી આજ એની દશા થઇ, એવી કાલ સ્હવારે અમારી પણ કેમ ન બને ! "

શેઠજીના ત્રાસની કથા આજ પહેલી જ વાર શેઠાણીને કાને આવી છે એમ નથી; તેમણે, તો કકલીયનાર એવાં કંઇક નાટક પ્રત્યક્ષ જોયાં છે. એવે વખતે ઉદાર દિલનાં

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને પૂજ્ય સ્વામી વિવેકાનંદના ભક્તોને અપૂર્વ પ્રસાદી !

સસ્તું ઉત્તમ ધાર્મિક સાહિત્ય ! જ્ઞાન ભક્તિ અને વૈરાગ્યના લેખો, કાવ્યો !

સસ્તુ ધાર્મિક માસિક ! દર મહિને અમૃતની વૃષ્ટિ !

તુર્તજ ગ્રાહક થાઓ ! દરેક ધર્મ–સમ્પ્રદાયના ધર્મ પિપાસુ–જિજ્ઞાસુઓને ઉપયોગી.

ભારત જીવન.

(વાર્ષિક મૂલ્ય રૂા. ૨–૮–૦ પોસ્ટેજ સાથે. અસાડથી શરૂ થયું છે.)

૧ લી ભેટ—શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ તથા સ્વામી વિવેકાનંદની મ્હોટી છબી ૧૨×૧૦ ફ્રેમમાં રાખવા યોગ્ય આર્ટ પેપર ઉપર, અત્યુત્તમ સુંદર.

૨ જી ભેટ—રાજયોગ. યોગેશ્વર સ્વામી વિવેકાનંદજીની અમર લેખિની સદ્ગુરુની કૃપાથી જે યોગાભ્યાસ વડે સ્વામીજીએ ઇશ્વર દર્શન કર્યાં તેજ સર્વ અનુભવ સિદ્ધ ક્રિયાઓ, યોગાભ્યાસનું વિવેચન અથથી ઇતિ સુધી. પ્રાણનું અદ્ભુત સામર્થ્ય, પ્રાણાયામ–પ્રાણ કેવી રીતે વશ કરવો તેની પદ્ધતિ, હૃદય ચક્રનું વર્ણન, કુંડલિની શક્તિ, જાગૃત કરવાની વિધિ, પ્રત્યાહાર, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ ઇત્યાદિ યોગાભ્યાસનાં સર્વ પગથિયાં, યોગ સિદ્ધિનાં ચિહ્ન, ગુપ્ત તેજ પ્રગટ થવું, યોગ્ય પરિશ્રમ કરવાથી છ મહિનામાં યોગ્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થવા માટે **સ્વામી વિવેકાનંદજીનું વચન**, યોગીને દીર્ઘાયુષ્ય, રિદ્ધિ સિદ્ધિનું અદ્ભુત સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થવું વગેરે શાસ્ત્ર વિષયો અર્વાચીન શાસ્ત્ર પદ્ધતિથી પ્રસિદ્ધ કર્યા છે. ગૃહસ્થાશ્રમી બંધુઓએ આ માસીકના ગ્રાહક થઇ "રાજયોગ" પુસ્તકદ્વારા ત્રિવિધ દુઃખનો નાશ કરી સુખ, સંપત્તિ અને સંતતિ મેળવવાનું ઉત્તમ સાધન પ્રાપ્ત કરવું. (ભેટનું પોસ્ટ ખર્ચ જુદું.)

લેખો—ગુજરાતમાં સનાતન ધાર્મિક–આધ્યાત્મિક–જ્ઞાનની મ્હોટી ખોટ છે. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ તથા રામકૃષ્ણ મિશનના સ્થાપક, પરમહંસદેવના પ્રિય શિષ્ય પૂજ્યપાદ **સ્વામી વિવેકાનંદજી** તથા જનક વિદેહીવત્ મહાત્મા રામચંદ્ર તથા પૂજ્ય સ્વામી બ્રહ્માનંદજી, સ્વામી સારદાનંદજી, સ્વામી યોગવિમલજી, સ્વામી યોગવિનોદજી, સ્વામી યોગવિલાસજી, સ્વામી રામાનંદજી ઉપરાંત બીજા ગૃહસ્થ સન્યાસીઓ, બી. એ. અને એમ. એ. પ્રોફેસરો, ઉપરાંત બીજા વિદ્વાનોના લખેલા જીવ, આત્મા, માયા, બ્રહ્મ, ઈશ્વર પરબ્રહ્મ, પુનર્જન્મ, ધર્મરહસ્ય, ભક્તિયોગ, ધ્યાનયોગ, કર્મયોગ, રાજયોગ, ધ્યાન, ધારણા, પ્રાણાયામ, યોગ, સમાધિ, ઉપાસના, ૐકાર રહસ્ય, ગાયત્રી અને સંધ્યા રહસ્ય, આહાર, વિહારતત્વ, લગ્ન રહસ્ય, ગીતાનાં ઉપદેશ વચનો તથા ચરીત્રો વગેરે અનેક ધાર્મિક લેખો બંગાળી ભાષામાં પ્રગટ કર્યા છે તેનાં સરલ ભાષાન્તર પ્રકટ થશે. **સ્વામી વિવેકાનંદજી તથા તેમના અન્ય ગુરુબંધુઓએ જે જ્ઞાનામૃત બંગાળી પ્રજાને વહેંચ્યું છે તેજ "ભારત જીવન" દ્વારા ગુર્જર**

પાછળ–જુઓ.

પ્રભુને અર્પણ કરવાની શરૂઆત થઇ છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન તેજ અમર જ્ઞાન છે. બ્રહ્મ-વિદ્યા તેજ અમર વિદ્યા છે. વેદ, દર્શન ઉપનિષદ વગેરે સત્શાસ્ત્રોનાં ગૂઢ વચનો સરલ તેજસ્વી ભાષામાં પ્રકટ થશે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય આદિ બંધુઓએ વાંચી સુખ શાન્તિ સાધવી. સાચો આનંદ ઇશ્વર ભક્તિમાંજ છે તે પ્રાપ્ત કરવો.

નવલકથા—યોગાનંદજીનો યોગાશ્રમ અથવા જીવન મુક્તિનો મહામંત્ર—નામક જ્ઞાનોપદેશક–અતિ બોધક સામાજિક ધાર્મિક નવલ કથા ડાહ્યાભાઇ રામચંદ્ર મહેતાને હાથે લખાય છે. બ્રહ્મચારિણી, શાંતિનિકેતન અને આનંદમંદીર નવલકથાઓના જેવીજ સુંદર અને બોધપ્રદ હોવાથી શરૂવાતથીજ સર્વેએ ગ્રાહક થઇ આ અતિ ઉત્તમ નવલકથા વાંચવી જોઇએ.

મોંઘવારી—હાલ કાગળ વગેરેની ઘણી મોંઘવારી છતાં દેશ સેવા બજાવવાની ધારણાથી જ આ ધર્મ–કૃત્ય શરૂ કર્યું છે સાહિત્ય વિલાસી શ્રીમંત અને સાધારણ સ્થીતિના સર્વ સદ્ગૃહસ્થોએ "ભારત જીવન" ના ગ્રાહક થઇ ધાર્મિક જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવું ધર્મથીજ મનુષ્યને આલોક પરલોકમાં શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે.

અર્વાચીન સતીમંડળ—પ્રાચીન સતીઓનાં જીવન વૃત્તાન્ત કરતાં હાલના સમયમાં થતી સતીઓનાં જીવન ચરિત્ર બહુ અસરકારક હોય છે તેથી તે શરૂ કર્યા છે. સ્ત્રીઓએ ખાસ વાંચવાં જોઇએ.

ભારત સંતમંડળ—હાલમાં થઇ ગયલા અને વિદ્યમાન સાચા ત્યાગી, વિરાગી, સંતપુરૂષોનાં જીવનચરિત્ર પ્રકટ થાયછે. પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ વાંચવાં જોઇએ.

અમર સાહિત્ય—ધર્મ–પ્રાણ સન્યાસીઓની પવિત્ર કલમથી લખાયલા લેખો-તે સત્ સાહિત્ય અમર સાહિત્ય છે. તે ઘેર ઘેર વંચાય, પ્રત્યેક મનુષ્ય નિત્ય પાઠ કરે, અને સંસારમાં સ્વર્ગનું સુખ ભોગવી આનંદ શાંતિ પ્રાપ્ત કરે એજ અમારી ઇચ્છા છે. અવશ્ય વાંચો, વંચાવો ઘરમાં સંગ્રહ કરો. આ સાહિત્ય અનંતકાળ આબાલ વૃદ્ધ પુરૂષ અને સ્ત્રીઓને ઉપયોગી થશે.

વાર્ષિક મૂલ્ય—માત્ર રૂા. ૨–૮–૦ (પોસ્ટેજ સાથે) વી. પી. ખર્ચ ૦–૧–૦ તથા ભેટનું પોસ્ટેજ વધુ. આફ્રીકાના ગ્રાહકોએ રૂા. ૩–૮–૦ અથવા શીલીંગ ૧૦ નો પોસ્ટલ ઓર્ડર મોકલવો. (ભેટનો છબીઓ અને 'રાજયોગ' પુસ્તક રજીસ્ટર કરી મોકલવાનો પોષ્ટ ખર્ચ રૂ. ૦–૩–૦ વધુ લેવાશે.)

☞ "ભારત જીવન"ના ૧૯૨૧ ના જુના ગ્રાહકોએ બાકી રહેલું લવાજમ વસુલ જતાં રૂપીઆનો રૂા. ૨–૦–૦ અને ભેટનું પોસ્ટેજ જુદું આપવું પડશે. આફ્રીકાના ગ્રાહકોએ ૫ શીલીંગનો પોષ્ટલ ઓર્ડર મોકલવો.

પત્ર વ્યવહાર—સર્વ પત્ર વ્યવહાર મનિઓર્ડર નિચલે શીરનામે મોકલવા જવાબ માટે અવશ્ય રિપ્લાઇ કાર્ડ કે ટીકીટ બીડવી.

ઠુ. ન. ધર્મપ્રાણ એજન્ટો જોઇએ છીએ. ઇચ્છા હોય તેમણે લખવું.

ડાહ્યાભાઇ રામચંદ્ર મહેતા.

સમ્પાદક ભારતજીવન—

અમદાવાદ—AHMEDABAD.

કર્મવીર.
વર્ષ ૧.
અંક ૧.

વિષયાનુક્રમણિકા

સંવત ૧૯૭૬ શ્રાવણી-પૂર્ણિમા.
સને ૧૯૨૦ ઑગષ્ટ ૨૦ મી

કર્મવીરના નિયમો.

૧. આ માસિક દરેક હિન્દુ મહિનાની પૂર્ણિમાએ પ્રકટ થશે.

૨. વી. પી. પોસ્ટેજ સહિત આ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૫-૦ છે. વર્ષ શ્રાવણ મહિનાથીજ ગણવામાં આવશે. છૂટક નકલની કિંમત મુખપૃષ્ઠપર જોઇ લેવી. ભેટનું પુસ્તક તૈયાર થએથી મોકલવામાં આવશે તેનું પોસ્ટેજ જુદું લેવામાં આવશે.

૩ ગ્રાહકોએ પોતાનું ઠેકાણું બદલાતાં અમને તુરત ખબર આપવી. કોઇપણ પ્રકારનો પત્ર-વ્યવહાર કરતી વખતે ગ્રાહક નંબર જરૂર લખવો. જવાબ માટે રીપ્લાય કાર્ડ અથવા ટીકીટ બીડવા ભૂલવું નહિ.

૪. આફ્રિકાના ગ્રાહકોએ રૂ. ૩-૪-૦ નો મનીઑર્ડર કરવો.

૫. મનીઑર્ડર તથા સર્વ પ્રકારનો પત્ર-વ્યવહાર વ્યવસ્થાપકને શિરનામેજ કરવો

લેખકોને સૂચના:—

૧. કૃપા કરીને લેખક બંધુઓએ પોતાના લેખ કવિતાઓ, હાંસિયો પાડીને કાગળની એકજ બાજુએ ચોખ્ખા અક્ષરે લખી મોકલવા. લેખમાં અમારી જાણ માટે પૂરેપૂરું શિરનામું લખવું.

૨. વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક વિષયો સંબંધી લેખોને આ માસિકમાં પ્રથમ સ્થાન મળશે. ખાસ ઉદ્યોગ સંબંધી લેખોને અગ્રસ્થાન મળશે.

૩. અમને મોકલેલા લેખ પસંદ પડેથી સવડે પ્રકટ થશે. કૃપા કરી અપૂર્ણ લેખો ન મોકલવા. પત્ર વ્યવહાર નીચેના શિરનામેજ કરવો:—

રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.
વ્યવસ્થાપક:—"કર્મવીર."
રાયપુર,—અમદાવાદ.

ગ્રાહકોને અગત્યની સૂચના.

૧. કોઇપણ મીલમાં અગર કોઇપણ ઠેકાણે ગમે તે જગ્યા ખાલી હોય તો તેની અમને તરત ખબર આપવી.

૨. કોઇપણ પ્રકારનું કામ જાણનાર આર્યબંધુઓ જેઓ નોકરી વગર ઘેર બેઠા હોય તેમણે અમને પોતાના નામ-ઠામ-ગામ સાથે, અને તેઓ શું કામ જાણે છે વગેરે લખી જણાવવું.

૩. ગ્રાહકો પૈકી જેઓ કોઇપણ પ્રકારનો હુન્નર-ઉદ્યોગ જાણતા હોય અને જેઓ જનસમાજને ચાર્જ આપવા અશકત હોય તેમણે અમને લખી જણાવવાથી તે બાબત યોગ્ય વ્યવસ્થા થશે.

૪. આ માસિક જે જે ગામમાં જાય તે તે ગામમાં શીશા ગ્રાન્ટે વખાણવા લાયક બને છે, તેમજ ત્યાં શાનો વ્યાપાર-ધંધો વધારે ચાલે છે, અને ત્યાંના પ્રતિષ્ઠિત વ્યાપારિઓ-કારિગરો કોણ કોણ છે તે અમને લખી જણાવવા તસ્દી લેવી.

૫. વ્યાપાર-ઉદ્યોગનું જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા છતાં જેઓ લવાજમ ભરીને કર્મવીર માસિક મંગાવવા ખરેખર અશક્ત હોય તેમણે અમને વગર દરકતે લખી જણાવવું; યોગ્ય થશે.

૬. જે જે મીલોમાં અને કારખાનામાં આ માસિક જતું હોય ત્યાંની જાણવા-પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી સત્ય બનેલી હકિકત અમને દરેક મહિને લખી જણાવવાથી અવશ્ય પ્રકટ કરવામાં આવશે.

૭. જે આર્યબંધુઓ પોતાની ખાસ ફરજ સમજીને બે અથવા તેથી વધારે ગ્રાહક કરી મોકલવા તસ્દી લેશે તે સજ્જનોનાં નામ આવતા અંકમાં પ્રકટ થશે-આભાર માનવામાં આવશે.

૮. નવા ગ્રાહકોએ પોતાનો ધંધો-હોદ્દો લખવા ભૂલવું નહિ (ફક્ત મીલમાં હોય તેમણેજ).

॥ नमामि त्वां भारती ॥ Regd No. — —

કર્મવીર.

વર્ષ ૧ લું—અંક ૨ જો. [ભાદરવો—૧૯૭૬.] સપ્ટેમ્બર—૧૯૨૦

હૈ૦ કર્મવીર ભગવાન તિલકરાજ.

॥ कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥

કર્મ એજ છે કાર્ય અમારૂં કહેનારા ભગવાન.

જન્મ સંવત્ ૧૯૧૨ અષાડ કૃષ્ણ ૬. મૃત્યુ સંવત્ ૧૯૭૬ અ. શ્રાવણ કૃષ્ણ ૨.

વાર્ષિક લવાજમ:—
ટ. ખ. સહિત રૂ. ૨-૫-૦.
છુટક નકલના ૦-૬-૦.

વ્યવસ્થાપક અને પ્રકાશક:—
રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.
રાયપુર—અમદાવાદ

વાર્ષિક લવાજમ:—વી. પી. પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૨-૫-૦

આ એકજ છુટક નકલના- રૂ. ૦-૬-૬. વી. પી. પોસ્ટેજ જુદું.

સંવત ૧૯૭૬ ભાદ્રપદ પૂર્ણિમા. સને ૧૯૨૦ સપ્ટેમ્બર ૨૮મી.

અનુક્રમણિકા.

એક પ્રાર્થના.—**કર્મવીર**ના પ્રત્યેક ગ્રાહકબંધુની ફરજ છે કે: જો તેમને કર્મવીર તરફ સ્નેહ-મમતા હોય તો તેમણે પોતાના **સ્નેહી-સંબંધીઓને** તેના ગ્રાહક થવા આગ્રહપૂર્વક ભલામણ કરવી. અમારી આ પ્રાર્થના ધ્યાનમાં લઇ જો પ્રત્યેક ગ્રાહકબંધુઓ ફક્ત બબ્બે ગ્રાહકો કરી મોકલે તો અમે પણ તેમને મનમાનતાં ભોજન પીરસવામાં ક્યારા નહિ રાખીએ.

સુચના:—અમદાવાદના કેટલાક ગ્રાહકબંધુઓનાં લવાજમ હજુ સુધી અમને મળ્યાં નથી. તેમણે લવાજમ મોકલીને અમારી છાપેલી પહોંચ મંગાવી લેવી. હવે પછી ત્રીજો નવો અંક નીકળતાં સુધી જે બંધુઓનાં લવાજમ બાકી હશે તેમના ઉપર વી. પી. કરવામાં આવશે, તે સ્વીકારી લેવા કૃપા કરવી.

પ્રકાશક:—
રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.
ઠે. રાયપુર બાઙિઆની પોળ,
અમદાવાદ.

આ માસિકપત્ર ચીમનલાલ ઇશ્વરલાલે પોતાના પાનકોરને નાકે ગુલીઓળમાં આવેલા 'વસંત' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું અમદાવાદ.

॥ श्री सद्गुरु समर्थ ॥

ભારત-સેવા.

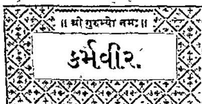
([illegible])

॥ श्री गुरु समर्थ ॥

 કર્મ મહાત્મ્ય.

સુણો સકળ ભારત-સંતાન, કરી કર્મ પામો સન્માન;
સૌ સુખનું કારણ છે કર્મ, એજ મુખ્ય માનવનો ધર્મ.
પરાધીન કિંવા સ્વાધીન, હો ધનાઢ્ય અથવા અતિ દીન;
રહો સત્કર્મ ધર્મમાં લીન, થઈને નિત આલસ્ય વિહીન.
જેજે થયા વીરવર ધીર, જ્ઞાની ઋષિ મુનિ વિમલ-શરીર;
એ સૌ જાણો કર્મ-પ્રભાવ, કર્મહીન જન ક્યાંથી લે લ્હાવ.
પામી આ દુર્લભ નર-દેહ, બનો નહિ આળસ કેરે ગેહ;
જ્યાં સુધી રહે દેહમાં પ્રાણ, ત્યાં લગી કરો કર્મ-સન્માન.
સૌ સુખ-સિદ્ધિ કર્મ વશ જાણ, કરો ના કદી કર્મ-અપમાન;
જપ તપ યોગ યજ્ઞ ને ધ્યાન, સૌનું છે શુભ કર્મ નિદાન.
જે સઘળાં છે જડ જીવ જહાન, ભલા બુરા ગુણ અવગુણ ખાણ;
એ સૌના છે હેતુ મહાન, કર્મ શુભાશુભ એક પ્રધાન.
મળે સત્કર્મ થકી સુખ ભોગ, ટળે આલસ્ય દુઃખ ભય રોગ;
કરી દુષ્કર્મ-વિષય વિષ-યોગ, ભોગવે કષ્ટ દુરીજન લોક.
ચાહો જો પોતાનું કલ્યાણ, નિત્ય સત્કર્મે રાખો ધ્યાન;
સુજન કરી કર્મ તજી ભય શોક; સુધારે લોક અને પરલોક.
મૂરખ આળસુ એક સમાન, કરી કંઇ શકે ન કર્મ-વિધાન;
એથી નિત્ય નિજ શક્તિ અનુસાર, કરો કંઇ કર્મ નીતિ વિચાર.
કહી કંઇ ભાગ્ય તણા છે ભોગ; પામતા દુઃખ તજી ઉદ્યોગ;
કરે જે કંઈ ઉદ્યમ-વ્યાપાર, કદી દુઃખ પામે ના તલભાર.
છે ઉદ્યમ સૌ સુખનું મૂળ, મટાડે એ અંતરનું શૂળ;
એથી ઉદ્યોગ કરો કંઇ મહાન, પામશો દિનપ્રતિદિન સન્માન.
કરો નિત્ય દૈહિક વ્યાયામ, થશે તન સુડોળને બળ-ધામ;
કરો માનસિક શ્રમે અભ્યાસ, હમેશાં થશે બુદ્ધિ-વિકાસ.
એવી કરો વસ્તુજ-વ્યાપાર, ઉઘડશે તેથી ભાગ્યનું દ્વાર;
પહેલાં પાળો નિજ-પરિવાર; પછીથી કરો દેશ-ઉપકાર.
તમે દેજો દીનજનને દાન, હૃદયમાં રાખ્યા વિણ અભિમાન;
કરો ના દુષ્ટ જનોથી પ્રીત, સદાએ રહો સજ્જનની રીત.
સહુની સાથે યોગ્ય વ્યવહાર, રાખીને બનો વિનય-આગાર;
પામી આનંદ સકળ સંસાર, તમારો ગાશે જય જયકાર.
કર્મથી વિશ્વ સકળ વશ થાય, ધર્મથી અવિચળ પદ પમાય;
ભક્તિથી ઈશ્વર કરશે પ્યાર "કર્મવીર" નો થશે બેડોપાર.

" કુમુદચંદ્ર "

ગુજરાતની ગર્જના:—લાંબી ઊંઘ લીધા પછી સદ્ભાગ્યે—ઉત્તમ અવસરે ગુજરાત જાગી ગયું છે. આજે કેટલાક સમયથી ગુજરાતનું જીવન પ્રગતિમય થઈ રહ્યું છે. ગુજરાતી બંધુઓના શુદ્ધ—સાત્વીક હૃદયમાં સત્ય—કર્તવ્ય ભાવનાઓ સ્ફુરી રહી છે. આનો હેતુ: ગુરુ કૃપાથી ગુજરાત નવજીવન પામ્યું છે. વારીજાઉં એ ગુરુને! નમન એ ભારતનંદન ગુર્જર-રાષ્ટ્રને! ધન્ય! એ ગુજરાતિઓની કર્તવ્યપરાયણતાને!

ચોથી ગુજરાત રાજકીય પરિષદ:—આ પરિષદ ઑગસ્ટની તા. ૨૭–૨૮ અને ૨૯ મીએ **શ્રી. અબ્બાસ તૈયબજીના** પ્રમુખપણા નીચે અમદાવાદમાં ઉત્સાહના મંડપમાં ભરવામાં આવી હતી. પરિષદમાં સર્વાનુમતે કેટલાક મહત્વના ઠરાવ પસાર થયા છે. કોઈ પણ જાતના મત–ભેદ વગર પરિષદે પોતાનું પવિત્ર કાર્ય નિર્વિઘ્ને સુંદર રીતે પુરૂં કરી એમાં જોવી જોઈએ એવી સફળતા મેળવી છે એમાં કોઈજ શક નથી.

સંસાર સુધારા પરિષદ:—આ પરિષદ પણ ભગવાન જાણે કેટલા નમિએ જીવન ધારણ કરી રહી છે, એ પણ રાજકીય પરિષદની સાથમાં રહીને ઑગસ્ટની તા. ૨૮–૩૦ મી એ ડૉક્ટર [illegible] પ્રમુખપણા નીચે એજ મંડપમાં ભરવામાં આવી હતી. આ પરિષદમાં પણ **સ્ત્રી કેળવણી**, બાળ લગ્ન, કુરિવાજો, કન્યા વિક્રય, મજુરોના હિત આદિના મહત્વના ઠરાવો થયા છે. અમને આ પરિષદમાં વાણીનું બળ વિશેષ જણાયું છે.

કૈ૦ કર્મવીર તિલકમહારાજનું

સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.

લોકમાન્ય બળવંતરાય ગંગાધર તિલકનો જન્મ સને ૧૮૫૬ ના જુલાઈ મહિનાની ૨૩ મી તારીખે રત્નાગિરીમાં થયો હતો. તેમના પિતા પૂજ્ય ગંગાધર રામચંદ્ર તિલક ત્યાં પહેલા આસિસ્ટંટ માસ્તર હતા. ત્યારબાદ તેઓ થાણામાં કેળવણીખાતામાં ડેપ્યુટિ ઇન્સપેક્ટર થયા હતા. જે સમયે પિતાનું મૃત્યુ થયું તે સમયે તિલકમહારાજની ઉમ્મર ૧૫ વર્ષની હતી. પોતે એંટ્રંસ પાસ કરીને ડેક્કન કૉલેજમાં વિદ્યાભ્યાસ શરૂ કર્યો, અને ત્યાં આગળ ૧૮૭૬ માં ઑનર્સની સાથે B. A; બી. એ નીપરિક્ષા પાસ કર્યા બાદ તેઓ ૧૮૭૯ માં વકિલાતની પરિક્ષામાં પાસ થયા. વકિલાતની પરિક્ષા પાસ કરવા છતાં વકિલાત કે સરકારી નોકરી કરવાની તેમની રજે ઇચ્છા ન્હોતી. એમને કેવળ સ્વદેશ-સેવાનીજ લગની લાગી હતી. એજ અરસામાં પ્રસિદ્ધ દેશભક્ત શ્રીયુત આગરકરની સાથે તેમને સ્નેહ બંધાયો. બેઉ મિત્રોએ સાથે મળીને એક અંગ્રેજી સ્કૂલ અને કૉલેજ ઉઘાડવાનો નિશ્ચય કર્યો. એ સંકલ્પના પરિણામે અંતે તેમણે શ્રીયુત વિષ્ણુકૃષ્ણ ચિપળુનકરની મદદથી સને ૧૮૮૦ ના જાન્યુઆરી મહિનામાં "પૂના ન્યુ ઇંગ્લિશ સ્કૂલ"ની સ્થાપના કરી. ત્યારબાદ તેમણે અંગ્રેજીમાં "મરાઠા" અને મરાઠીમાં "કેસરી" નામક અઠવાડિક પત્ર પ્રકટ કરવા માંડ્યું. શરીરની નસોમાં કર્તવ્યપરાયણતાનું ગરમ લોહી વહી રહ્યું હતું. મગજમાં સ્વતંત્રતા અને સ્વધર્મના ઉત્કર્ષની ભાવનાઓ પૂરજોસમાં ઘૂમી રહી હતી, અને હૃદયમાં સુધારાના પ્રબળ તરંગો ઉછળી રહ્યા હતા એવે સમયે એ બાલવીરના હાથમાં અજ્ઞાન અંધકારમાં ભટકતા જગતને દિશા બતાવવાની સેંકડો કેંડલપાવરની રોશની આપી શકે એવો "કેસરી" નામનો ચેરાગ-દિપક આવ્યો પછી શું પૂછવું! જ્યાં જરીક ગેરવ્યાજબી વાત જોવા-સાંભળવામાં આવી કે તેઓ તરતજ તેના ખરા સ્વરૂપમાં સાચી-ખોટી સમાજને જણાવી દેતા. પરંતુ હમેશાં જગતમાં સાચી વાત સાંભળીને સહન કરવાવાળા વિરલજ હોય છે. કોલ્હાપુર રાજ્યના કારભારી, મહારાજા સાહેબની સાથે અનુચિત વ્યવહાર રાખતા હતા એ સબંધી ટીકા કરવાથી તિલક-મહારાજ ઉપર કેસ ચાલ્યો અને તેમાં તેમને ચાર મહિનાની સાદી જેલની સજા થઇ. અહીંથીજ તિલકમહારાજના લોકકલ્યાણકારક જીવનનો પ્રારંભ થાય છે.

આ તરફ કેળવણીના સંબંધમાં તિલકમહારાજે શ્રીયુત નામ જોશીની સાથે મળીને ૧૮૮૪ માં પુનામાં "ડેક્કન ઍજ્યુકેશન સોસાઇટી"ની સ્થાપના કરી, અને ત્યારપછી પ્રૉફેસર કેલ્કર, ધ્રુવ, ગોખલે વગેરેની સહાયતાથી એ સોસાઇટી તરફથીજ પુનામાં અને ૧૮૮૫ માં ફરગ્યુસન કૉલેજ ઉઘાડી. એ મશહૂર કૉલેજ અને સ્કૂલની સાથે લોકમાન્યને પાંચ વર્ષ સુધી સબંધ રહ્યો.

સને ૧૮૮૮ માં તિલકમહારાજને તેમના જુના મિત્ર આગરકરની સાથે સામાજીક તથા ધાર્મિક બાબતોમાં અમુક મતભેદ પડવાથી આગરકરને કેસરી સાથેનો સબંધ છોડવો પડ્યો. પ્રોફેસર કેલકર અને ગોખલેને પણ પત્રોની સાથે સબંધ રાખવાની ઇચ્છા ન્હોતી; આથી બેઉ પત્રોનુ અધિપતિપણુ એકલા તિલકમહારાજના હાથમાં આવ્યું. તે પછી બ્હેંચણી થતાં કેસરી અને મરાઠા તિલકમહારાજને મલ્યાં, અને કેસરી અને મરાઠાપત્ર જ્યાં છપાતાં હતાં એ આર્યભૂષણ પ્રેસ પેલા બે ગૃહસ્થોના ભાગમાં આવ્યું. એજ સમયમાં "એજ ઑફ કન્સેંટ બિલ" અર્થાત પતિ-પત્નીનો સબંધ બાળી જીંદગી સુધી ન હોવો જોઇએ આ સબંધી એક બિલ ધારાસભામાં રજુ કરવામાં આવ્યું. સનાતન-હિન્દૂ ધર્મ પ્રતિષ્ઠાને આથી દાગ લાગશે એવું ધારીને દૃઢ ધર્મવીર તિલક મહારાજે તેનો વિરોધ કર્યો, તેમણે સ્પષ્ટ જાહેર કર્યુ કે: અમારા સામાજીક રીતરીવાજોમાં જે કંઈ ફેરફાર કરવાના છે તેનો અધિકાર સમાજને-પ્રજાને છે, સરકાર અગર અન્ય કોઇ તેમા હાથ ઘાલી શકેજ નહિ. આ ઉપરથી પુનાના સુધારકોએ તિલક મહારાજની ખૂબ ખોદણી-ટિકાઓ કરી એમ કહેવાય છે. એટલે સુધી કે: આ વાદવિવાદે મહા મોટુ ભયંકરરૂપ લીધુ હતું. આ વખતે તિલકમહારાજે કાયદાનો અભ્યાસ કરાવવાનો એક શિક્ષણવર્ગ ઉઘાડ્યો હતો. તેમાંથી જે કંઇ સમય મળતો તેમાં તેઓએ વેદ અને પુરાણનો અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. પોતે જ્યોતિષશાસ્ત્ર અને ગણિતના પ્રખર વિદ્વાનતો હતાજ અને તેથી તેમણે એ સઘળાં શાસ્ત્રોના પ્રમાણોથી વેદનુ પુરાતન તત્વ સિદ્ધ કરવાને માટે એક લેખ લખ્યો. એ લેખ તેમણે ૧૮૯૨ માં લંડનમાં મળનારી "ઇન્ટરનેશનલ કૉન્ગ્રેસ ઑફ ઓરિયન્ટલ્સ"માં મોકલ્યો. ત્યાં મૅક્ષમૂલર, વેબર, વ્હિટન આદિ યુરપના સઘળા પ્રસિદ્ધ સંસ્કૃત જાણનારા વિદ્વાનોએ લોકમાન્ય તિલક મહારાજના વૈદિક સાહિત્યના જ્ઞાન સબંધી મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી અને અમેરિકાના જ્હોનહોપકિન્સ વિશ્વવિદ્યાલયના પ્રોફેસર ડાક્ટર બ્લૂમફિલ્ડે લોકમાન્યને વૈદિક સાહિત્યના સિદ્ધ માની લીધા. બાદ એ લેખ "ઓરિયન" અર્થાત "વેદોના પુરાતનત્વની શોધ" નામથી પ્રકટ કરવામાં આવ્યો. તેમાં તેમણે પ્રમાણ અને સાથે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ ખરખરીને સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે: ઋગ્વેદના મંત્ર ઇસાથી ૪૦૦૦ વર્ષ પહેલાંના છે. જેથી જગતમાં સભ્યતામાં સૌથી પહેલી ગણના થવાનુ માન હિન્દુઓને છે. એ ગૌરવ હિન્દુઓના બાપનું છે.

આ વખતે તિલકમહારાજના મિત્ર રાવસાહેબ બાપટ જેઓ વડોદરા રાજ્યના દીવાન હતા તેમના ઉપર અમૂક આરોપ આવ્યો અને તેનો કેસ ચાલ્યો. તિલક મહારાજ જાણતા હતા કે: આ વાત તદ્દન ખોટી છે. તેથી તેમણે પોતાના મિત્રના બચાવને માટે અત્યંત મહેનત કરી, અને એવી ખૂબીથી તેની પેરવી કરી કે, મોટા મોટા વકીલોના પણ આશ્ચર્યનો પાર ન રહ્યો. સૌ છક થઈ ગયા. અને તેમના મિત્ર એ આરોપમાંથી મુક્ત થઇ ગયા. ધન્ય ! લોકમાન્ય ! ધન્ય ! તમારો મિત્ર પ્રેમ !

બીજું શું કહીએ, જો તિલક મહારાજ વકિલાત કરતા હોત તો તેઓ હિન્દુસ્થાનના સૌથી મોટામાં મોટા વકીલ અથવા તો જજ બન્યા હોત: પરન્તુ એ દેવ પુરૂષનો શરૂવાતથીજ પોતાનુ જીવન સ્વદેશ-સ્વધર્મની સેવામાં સમર્પણ કરી ચૂક્યા

હતા. ધીરે ધીરે તેમણે પોતાના પગ રાજનૈતિકક્ષેત્રમાં દેશવા માંડયા. તેઓ કૉન્ગ્રેસની ડેક્કન સ્ટૅન્ડિંગ કમિટીના સેક્રેટરી તરીકે ચુંટાયા, અને મુંબઈની પ્રાંતિક પરિષદનાં પાંચ અધિવેશનની વ્યવસ્થાનું કાર્ય તેમણે સફળતા પૂર્વક કર્યું. ત્યારબાદ તેઓ મુંબાઈ વિશ્વવિદ્યાલયના ફેલો અને પુના મ્યુનિસિપાલિટીના મેંબર તરીકે પસંદગી પામ્યા. સને ૧૮૯૫ માં પૂના કૉન્ગ્રેસ કમિટીના પોતે સૅક્રેટરી નિમાયા. એ સમયે સામાજીક પરિષદ પણ કૉન્ગ્રેસના મંડપમાંજ ભરવાનો વિચાર થતો હતો, પરન્તુ તિલક મહારાજનું કહેવુ એવુ હતુ કેઃ સામાજીક અને રાજનૈતિક કાર્યો એક બીજાથી અલગ અલગ રાખવાં જોઈએ. આ મતભેદને લીધે તેમને મંત્રિપદ છોડવું પડયુ, તોપણ કૉંગ્રેસની સફળતાને માટે પોતે સંપૂર્ણ મદદ કરતા રહ્યાં. સામાજીક બાબતોમાં તિલકમહારાજને અનેક લોકોએ જુના વિચારના માની લીધા; પરન્તુ તેમના સમસ્ત જીવનનું બારિકાઈથી અવલોકન કરનાર માણુસ જોઈ શકશે કે તેમની એ માન્યતા કેવળ અસત્ય છે. ગમે તેમ પણ તેઓ આદર્શ વિવેચક હતા. તેમણે પોતાની પુત્રિઓને શિક્ષણ આપીને સાથે જુના વિચારના મુજબ પોતે બાળલગ્નના હિમાયતી નથી એ પણ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું છે. ભગવદ્‌ગીતા ઉપર આજ સુધી જેટલી પુરાણી અને સર્વ સમ્મત ટિકાઓ છે, એના ઉપર અંધવિશ્વાસ ન રાખતાં, તેમણે એક નવીજ ગંભીર વિવેચનાપૂર્ણ ટીકા કરી છે, જે "ગીતા રહસ્ય" નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ એટલી બધી સર્વપ્રિય થઈ પડી કેઃ તેની એક પ્રતનુ (૩) રૂપિઆ મૂલ્ય હોવા છતાં લગભગ એક અઠવાડીઆ જેટલા ટૂંક સમયમાં ૫૦૦૦ પ્રતો ઉપડી ગઈ ! હિન્દિ, બંગાળી, ગુજરાતી, તામિલ આદિ ભાષાઓમાં તેના અનુવાદ થયા અને થઇ રહ્યા છે. એટલુંજ નહિ પણ શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ જાણવા અને માનવા છતાં તેમણે "સમુદ્રયાત્રા" કરી છે. અમારા તિલકમહારાજ સમાજ સુધારણાના પ્રશ્નમાં રસ ધરાવતા હતા, પરન્તુ તેમનું કહેવુ એવુ હતુ કેઃ સુધારા સૌએ સહમત થઈને કરવા જોઇએ. વ્યર્થ વાડા બાંધવાથી કંઇજ નં વળે. સુધારા કરવા જતાં ધર્મ પણ સચવાવો જોઇએ.

સન ૧૮૯૬ માં મુંબાઈ ઇલાકામાં ભયંકર દુષ્કાળ પડયો. એ વિકટ પ્રસંગે પોતાના દુઃખ–દારિદ્રય પિડિત દેશબાંધુઓની કરૂણાવસ્થા જોઇને તિલકમહારાજનું હૃદય દ્રવિભૂત થઇ ગયુ. તેમણે સરકારની સાથે મળીને પિડિતજનોનું સંરક્ષણ–સહાય્ય કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો; પણ સરકારને તેમની સાથે કામ કરવું ઠીક ન લાગવાથી, તેમણે પોતે એકલાએજ પોતાનુ કાર્ય જારી રાખ્યુ. આ પ્રમાણે શરૂવાતના પ્લેગમાં તેમણે દીન–રોગી–દુઃખીજનોની અનેક પ્રકારે સેવા કરી. તેમણે તે પ્રસંગે એક દવાખાનું પણ ઉઘાડયું હતુ. આ દેશના અનેક હિતૈષિઓની માફક તેમણે કેવળ વાણીથીજ દેશ અને દેશવાસિઓની સેવા નથી કરી, તેમણે તો જાતે કેડ બાંધી છે. તેમની એ શુદ્ધ સાર્વજનિક સેવાઓને લીધેજ તેઓ ઉત્તરોત્તર લોકમાન્ય થએ ગયા હતા. મહારાષ્ટ્ર વીર છત્રપતિ શિવાજી મહારાજની જયંતિ ઉજવવાની શરૂવાત કરનાર એજ મહાપુરૂષ છે. દુર્ભાગ્યથી મહારાષ્ટ્રમાં વીરશ્રી પુનઃ ચમકાવનાર એજ જયંતિ અને તેના પ્રેરક તિલકરાજ છે. રાયઘડમાં શ્રી શિવાજી મહારાજની સમાધી ઉપરજ જયંતિ મહોત્સવ ઉજવવાનો હતો, પરન્તુ એમને લીધેજ તેમને જે દિવસે રાજ્યાભિષેક થયો હતો તે

દિવસે ઉજવવામાં આવ્યો હતો. આ ઉત્સવનો સંપૂર્ણ વૃત્તાંત કેસરીમાં પ્રકટ થયો હતો. એટલામાં મી. રૅંડ અને લૅફ્ટેનન્ટ ઍયરેસ્ટનાં ખુન થયાં. સરકારની સમજમાં એમ આવ્યું કેઃ આ સઘળો પ્રતાપ કેસરીના લેખોનો છે. એટલા માટે તિલકમહારાજને આરોપી ઠરાવ્યા. તેમના ઉપર કેસ ચાલ્યો. ગુન્હો સાબિત કર્યો, અને ૧૮ મહિનાની સખ્ત કેદની સજા ફરમાવવામાં આવી. સખ્ત કેદની શિક્ષા એટલે સ્વાસ્થ્ય નાદુરસ્ત રહે એ દેખીતીજ વાત છે. અસ્તુ.

પ્રિવી કાઉન્સિલ સુધી અપીલ કરવામાં આવી પણ મજા નામંજૂર ન થઇ. ત્યારે પ્રોફેસર મૅક્ષમૂલર અને મી. વિલિયમહન્ટરે મહારાણી વિક્ટોરિયાને પ્રાર્થના કરી કેઃ તિલક જેવા સમર્થ વિદ્વાનને આવી સખ્ત સજા ન થવી જોઇએ–એટલી કૃપાતો જરૂર થવી જોઈએ. એ સહૃદય મહાનુભાવોની પ્રાર્થનાનો સ્વીકાર થયો અને તિલકમહારાજનો છુટકારો થયો, પરન્તુ એટલી શરત કરવામાં આવી કે. તેમણે સાર્વજનિક ઉત્સવોમાં ભાગ ન લેવો. જેલમાંથી છુટ્યા બાદ તિલકમહારાજે પોતાની તબિયત ઠીક થાય એટલો સમય આરામ લીધો, અને તંદુરસ્ત થવાની સાથે તેમણે પુનઃ રાજનૈતિક કાર્યોપર દ્રષ્ટિ ફેંકી. તેઓ ૧૮૯૮ મા મદ્રાસની કૉન્ગ્રેસમાં ગયા, અને ત્યાંથી ઠેકાણે ઠેકાણે વ્યાખ્યાનો આપતા તેઓ ઠેઠ સીલોન–લંકા પહોંચ્યા. તેમણે હજીપણ વેદોનુ અધ્યયન છોડ્યુ નહોતુ, અને તેના પરિણામ સ્વરૂપ તેમણે વેદ અને અત્યંત અર્વાચિન ભુગર્ભશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોથી "ધી આર્કટિકહોમ ઑફ ધી વેદાઝ" નામક પુસ્તકમાં એ સિદ્ધ કર્યું કેઃ સંસારની પ્રત્યેક સુસભ્યજાતિઓનુ મૂળ નિવાસસ્થાન ઉત્તર ધ્રુવ પ્રદેશ છે. જો કે તેમનો એ મત વિદ્વાનોએ ન માન્યો, તો પણ એવો એક દિવસ જરૂર આવશે કેઃ જે દિવસે લોકમાન્યની એ માન્યતાનો સંપૂર્ણ વિજય થશે. તેમની શોધ સર્વાંશે નવીન અને સાચી હતી. અમેરિકાના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉક્ટર એફ. ડબલ્યુ. વૉરને પણ તેની પ્રશંસા કરી છે.

ત્યારબાદ તાઇ મહારાજનો મુકદમો ચાલ્યો. પ્રારબ્ધવશાત એ મહાપુરૂષને તેમાં પણ કેટલુંક નિરર્થક સહન કરવું પડ્યુ. પણ પરિણામે તો "સત્યનો જય" જ થયો.

૧૯૦૫ માં લૉર્ડકર્ઝનની મહત્વાકાંક્ષાઓએ તિલકમહારાજની કાર્યશક્તિને એક અપૂર્વ ચેતના આપી. લૉર્ડકર્ઝને બંગાળાના ભાગલા પડ્યા અને આખા દેશમાં સ્વદેશી અને બૉયકૉટનો પવન વહી રહ્યો. આ આન્દોલનમાં લોકમાન્યનો હાથ હતો. કારણ કેઃ એ પોતે કૉન્ગ્રેસવાળાઓની ભિક્ષા માગવાની પ્રથાને પસંદ કરનારા ન્હોતા. પોતાના કર્તવ્ય–બળથી મેળવવાનો તેમને જબરો મોહ હતો. બીજે વર્ષે શ્રીયુત બાબુ બિપિનચંદ્રપાલે લોકમાન્ય તિલકમહારાજને કૉંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે પસંદ કરવાની પોતાની ઇચ્છા સમસ્ત દેશને જણાવી દીધી, પરન્તુ નરમદળવાળા નેતાઓને ડર લાગ્યો કેઃ જો લોકમાન્ય કૉંગ્રેસના પ્રમુખસ્થાનપર આવશે તો જરૂર એક જબરજસ્ત જ્વાળામુખી ફાટશે; તેથી તેમણે સ્વ. ડૉ. દાદાભાઈ નૌરોજીને પ્રમુખ તરીકે પસંદ કરવાનો જણાવ્યું. અને ત્યારે એ ભુજંગપરજ સૌની પસંદગી ઉતરી. નરમદળવાળાઓનો સંપૂર્ણ વિરોધ છતાં તિલક મહારાજના સમર્થનથી કૉન્ગ્રેસમાં બૉયકૉટનો ઠરાવ પસાર થઇ ગયો. ત્યારબાદ, ૧૯૦૭ માં સુરતની

કૉન્ગ્રેસનો ઝગડો થયો અને તિલકમહારાજે કૉન્ગ્રેસ સાથેનો પોતાનો સબંધ છોડી નાખ્યો. ત્યારબાદ તેમણે વ્યસન નિષેધ પરત્વે મહાપ્રયાસ કર્યો. **તેમનાં પ્રયત્નથી હજારો મજૂરોએ–કામદારોએ દારૂ પિવાનો બંધ કર્યો.** કૉન્ગ્રેસ ભાગ્યાની હિલચાલ શાન્ત પડી હતી એટલામાં અચાનક મુજફરપુરમાં પહેલવહેલો બૉમ્બ-ફુટયો, જેથી આખા હિન્દુસ્થાનમાં ખળભળાટ મચી ગયો. આ પરદેશી ગોળાનો જન્મ હિન્દુસ્થાનમાં થયો જોઈ નામદાર બ્રિટિશ સરકારે એ આન્દોલન બંધ કરવાનો યત્ન શરૂ કર્યો તુરતજ લોકમાન્ય તિલકના મિત્ર, " કાળ "ના અધિપતિ શ્રીયુત પ્રાંજપેપર રાજદ્રોહનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો અને તે પછી લોકમાન્યનો વારો આવ્યો. તેમને મુંબાઈના સરદારગૃહમાં પરહેજ કરવામાં આવ્યા. તેમને ઘેર–પુનામાં તથા સિંહગઢમાં ઝડતિઓ લેવાઈ. આઠ દિવસ પર્યંત તેમના ઉપર કેસ ચાલ્યો અને પરિણામે બહુમતિથી તેમને છ વર્ષની કેદ અને એક હજાર રૂપિયા દંડની સજા થઇ. આખર સજામાં ઘટાડો ન થયો પણ સાદી જેલ થઈ, અને દંડ માફ કરવામાં આવ્યો. પ્રિવી કાઉન્સિલમાં અપિલ કરવા છતાં કંઇ વળ્યું ના.

એ છ વર્ષની કેદ દરમિયાન આખા દેશમાં રાજનૈતિક કાર્ય શિથિલ થઈ ગયાં. નરમદળવાળાઓને ભાવતું હતુ અને પિયરિયાં મળ્યાં એ વાળો ઘાટ થયો: જેલમાં રહે રહે તિલકમહારાજે પ્રસિદ્ધ **"ગીતા રહસ્ય"**ગ્રંથ લખ્યો. જે સબંધી શરૂવાતમાં લખાઇ ગયું છે. તિલક મહારાજના કારાવાસ દરમિયાન એક મહાન્ કૌટુમ્બિક દુર્ઘટના બની ગઇ. જ્યારથી એમને મંડાલામાં મોકલવામાં આવ્યા ત્યારથી તેમનાં ધર્મપત્નીએ પતિ વિયોગને લીધે અન્ન ત્યાગ કર્યું. ફક્ત દુધ અને ફળ ઉપરજ તેમણે રહેવા માંડયુ, પરિણામ એ આવ્યુ કેઃ તેમનુ શરીર લથડતુ ગયુ અને અંતે તિલક મહારાજના જેલમાંથી છૂટયા પહેલાંજ તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો. આથી તિલક મહારાજને મહા કષ્ટ થયું. પૂરાં છએ વર્ષે જેલમાંથી છૂટયા બાદ રાષ્ટ્રિયદળના જીવમાં જીવ આવ્યો. મહાયુદ્ધની શરૂવાત થઇજ ચૂકીતી. તિલકમહારાજે પોતાના દેશબંધુઓને અંગ્રેજ સરકારને ખરા દીલથી મદદ કરવાનો ઉપદેશ કર્યો. અને સાથે તેમણે પોતે પોતાના જ્યેષ્ઠ પુત્રને યુદ્ધમાં મોકલવાનો નિશ્ચય કર્યો. શ્રીમતી ઍનીબિસેંટ આદિના યત્નોથી, અને કૉન્ગ્રેસના બંધારણના નિયમોમાં અમુક સામયિક ફેરફાર થવાથી દુર્ભાગ્ય ભારતના ભાવી હિતની ખાતર તિલકમહારાજ પુનઃ ૧૯૧૫ માં લખનૌ કૉન્ગ્રેસમાં આવી મળ્યા. સુરતના ઝગડા બાદ નરમ અને ગરમદળવાળાઓ હવે પછી ગરમ દળવાળાઓનુ જોર વધતુજ ગયુ. ૧૯૧૬ પછી સરકારને જે તે વાત સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જાહેર કરવાનું અંતમાં એક પ્રકારનુ વિલક્ષણ બળ આવ્યું. નજરબંદીની ધમાલ મચી ગઈ. શ્રીમતી ઍનીબિસેંટ અને તેના બે સાથિઓને નજર કેદ કરવામાં આવ્યાં. અને તેને લીધે સમસ્ત બંગાળમાં હાહાકાર વ્યાપ ગયો. આ સમયે તિલકમહારાજની પાસેથી પણ સારી ચાલના જામિન માગવામાં આવ્યા; પરન્તુ હાઈકોર્ટથી તેમની જીત થઇ. ૧૯૧૭ ના ઑગસ્ટમાં બ્રિટિશ કૅબિનેટે ભારતમાં અંગ્રેજ રાજના ઉદ્દેશ્યને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ કરી બતાવવાના હેતુથી ભારતને ઉત્તર દાયિત્વ પૂર્ણશાસન–સ્વરાજ આપવાને સ્થિર કર્યું. ત્યારબાદ ભારતમંત્રિ મી. મોંટેગ્યુસાહેબ શાસનસુધાર ઉપર સૌને સલાહ આપવાને માટે હિન્દુસ્થાનમાં આવ્યા. તે અગાઉજ સરકાર તરફથી તિલકમહારાજને પોતાના પ્રાન્તમાં

આવવાની મનાઈ કરવામાં આવી; પરન્તુ મી. મોંટેગ્યુની દિલ્હીમાં મુલાકાત લેવાની તેમને પરવાનગી મળી હતી; પણ તેમાં એટલી શરત કરવામાં આવી કેઃ તેમણે શહેરમાં કોઇપણ ઠેકાણે વ્યાખ્યાન આપવું નહિ. તે પછી તિલકમહારાજ પોતે સ્થાપન કરેલા હિન્દી સ્વરાજ્ય સંઘની તરફથી ડેપ્યુટેશન લઇને વિલાયત જવા તૈયાર થયા, જેને માટે તેમને ભારતસરકાર તરફથી રજા પણ મળી હતી, અને તેઓ અહીંથી રવાના થઇ ઠેઠ કોલંબો સુધીએ પહોંચી ગયા હતા, ત્યાં વચ્ચેજ ઇંગ્લંડ સરકારના હુકમથી તેમને આગળ વધતાં અટકાવવામાં આવ્યા. સને ૧૯૧૮ માં ભારતસરકારને જર્મનીના આક્રમણ સબંધી અમૂક વિચાર કરવાનો હતો તે પ્રસંગે દિલ્હીમાં એક વૉર કૉન્ફરન્સ ભરવામાં આવી, જેમાં દેશના અનેક નેતાઓને આમંત્રણ અપાયાં, પરન્તુ લોકમાન્ય અને ઍનીબિસેંટને ન બોલાવવામાં આવ્યાં; તોપણ મુંબઇમાં ભરવામાં આવેલી પ્રાંતિય વૉર કૉન્ફરન્સમાં સરકારે લોકમાન્ય તિલક મહારાજને નોતર્યા હતા. તેઓશ્રી ત્યાં ગયા. કૉન્ફરન્સમાં એવો ઠરાવ મૂકવામાં આવ્યો કેઃ સૌએ સાથે મળીને યુદ્ધમાં હરેક પ્રકારે મદદ કરવી જોઇએ. તિલક મહારાજે કહ્યું કેઃ જ્યાં સુધી ચાલુ સ્થિતિમા કંઇપણ ફેરફાર કરવામાં ન આવે ત્યાંસુધી સંપૂર્ણરીતે મદદ કરી શકાશે નહિ. આ ઉપરથી તિલકમહારાજને આગળ બોલતા જતાં લૉર્ડ વિલિંગડન સાહેબે તેમને અટકાવ્યા એટલે તેઓ પોતે અને તેમના અનુયાયિઓ એ સ્થાન—સભાનો ત્યાગ કરી ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. ત્યારબાદ મહાત્મા ગાંધીજીના પ્રમુખપણા નીચે આમની સભામાં લોકમાન્ય તિલકમહારાજે કહ્યું કેઃ જો અંગ્રેજ સરકાર હિન્દુઓને સૈન્યમાં ઉચ્ચી જગાઓ આપવી હોય અને તેમની સાથે ઉત્તમ વર્તન રાખવા બંધાતી હોય તો હું એકલોજ મહારાષ્ટ્રમાંથી પાંચ હજાર સિપાહિઓ આપી શકું છું. જો કે મને તો એથી અનેક ઘણી વધારે ઉમેદ છે કેઃ હું પચીસહજાર એકઠા કરી શકું એમ છે. જો હું મારા કહેવા મુજબ ન કરી શકું તો પાંચહજારમાં જેટલા ઓછા પડે તે દરેક દીઠ સો સો રૂપિઆ આપવાના જામિન આપવા તૈયાર છું. એટલું કહીને તિલક મહારાજે પચાસહજાર રૂપિઆનો ચૅક મહાત્મા ગાંધીજીના નામપર મોકલી આપ્યો. પરન્તુ સરકારે તેમને આનો કંઇજ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ. ત્યારબાદ લોકમાન્યને ભાષણ કરતા રોકવામાં આવ્યા. સર વૅલેન્ટાઇન શિરોલે ઇન્ડિઅન અનરેસ્ટ "ભારતીય અસંતોષ" નામક પુસ્તકમાં તિલકમહારાજ ઉપર ઘણાજ ખરાબ આક્ષેપ મૂક્યા હતા એટલા વાસ્તે તેઓ તેની ઉપર કેસ ચલાવવાને . માટે ઇંગ્લૅંડ ગયા. સૌ સારી રીતે જાણે છે કે તેમાં તેઓ કેમ કેવી રીતે હાર્યા. વિલાયતમાં રહીને તેમણે કોંગ્રેસ ડેપ્યુટેશનના અધ્યક્ષની મદદથી ઘણુંજ કાર્ય કર્યું ત્યાંની પ્રજાને, અને ખાસ કરીને "મજૂર મંડળ" ને હિન્દુસ્થાનની ખરી સ્થિતિ સમજાવી તેમની સહાનુભૂતિ મેળવી. તે ઉપરાંત તેમણે સુલેહ પરિષદ તથા પ્રેસિડંટ વિલ્સનની આગળ હિન્દુસ્થાનનો મામલો રજુ કરીને ભારતીય પ્રશ્નને આંતર્ રાષ્ટ્રિય સ્વરૂપ બનાવ્યું. અમેરિકામાં દેશપાર થએલા પંડ્યા લાલાલજપતરાયને પણ તેઓએ ઘણીજ મદદ કરી હતી. જ્યારે લોકમાન્ય ઇંગ્લંડ જવા તૈયાર થયા હતા તે વખતે ડિસેંબરમાં ભરાનારીરાષ્ટ્રિ મહાસભાના પ્રમુખ તરીકે તેમને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા, પરન્તુ તેમનાથી રોકાય એવું ન હોવાથી તેમને એ મહાપદનો અસ્વીકાર કરવો પડ્યો. આ વર્ષે પણ

ચાંપ્રસ આશા રખાતી હતી કે તેઓશ્રી નાગપુરની કોંગ્રેસના પ્રમુખ તરીકે ચૂંટાશે, પરન્તુ **ઇશ્વરેચ્છા બલિયસિ !** કૉન્ગ્રેસ મેયાને તેમની અધ્યક્ષતાનું સૌભાગ્ય ન પ્રાપ્ત થયુ, અને અમારા દેશના હૃદયસમ્રાટ, પ્રજાના પિતા, ભારત પ્રજાની આંધળાની આંખ જેવા લોકમાન્ય નેતા, સ્વતંત્રતાના એ સૂર્ય ભગવાનતિલકરાજ પોતાની ૬૫ મી વર્ષગાંઠના ૮ દિવસ પછી ગઇ ૩૧ મી જુલાઇની મહાકાળ રાત્રિએ બરાબર ૧૨ ઉપર ૫૦ મિનિટે પોતાના આ કર્મક્ષેત્ર ભારતવર્ષને નિસ્તેજ કરીને હમેશને માટે આ પાપિ પૃથ્વીમાંથી અંતર્ધાન થઇ ગયા. હાય ! તેત્રિસકરોડ હિન્દવાસિઓની સાથે પોતાના બ પુત્ર તથા બે પુત્રિઓને અને સ્નેહી—સમ્બંધિઓને અનંત શોક—દુઃખ સાગરમાં રડતા મૂકી ચાલ્યા ગયા. લોકમાન્ય તિલક ! જો અમે રાજા રામચંદ્ર ભગવાન કૃષ્ણ, શ્રી શંકરાચાર્ય અને બુદ્ધને, જો અમે પ્રતાપિ પ્રતાપ અને શ્રી શિવાજીને આવી પડતીના સમયે પણ નથી ભૂલી શકતા તો, તમેજ ભારતપ્રજાના હૃદયમાં જગાડેલી રાષ્ટ્રિય ભાવનાઓ, ભાવિસ્વતંત્રતાના વિજયગાનમાં, લોકમાન્ય તિલક ! તમારા પ્રાતઃસ્મર્ણિય કર્ણપવિત્ર નામની કૃતજ્ઞતાપૂર્વક યાદ કરતી રહેશે.*

*" કર્મવીર " પરથી અનુવાદ.

લેખકઃ રા. ના. દ. પરેલ.

તિલક અવસાન.

સોરઠા.

શીદને આવી સાલ ઓગણીસેં છોતેરની;
નમ્યો હિંદનો ભાનુ તિલક અસ્તાચળ ભણી. ૧
ઉગશે પાછો સૂર્ય રશ્મિથી જગ છાવશે;
ગયો હિંદનો પૂત્ર પાછો ફરી ના આવશે. ૨
નભ મંડળનો નાથ સોળ કળાથી શોભતો;
આજે પાડી રાત તેજસ્વી તારો ખર્યો. ૩
તાજ વગરનો રાજ ગયો સિંહ મહારાષ્ટ્રનો;
રડતાં મૂકી આજ હિંદી બાળુડાં અરે. ૪
ગયો હિંદનો વીર નર ગયું ભારત તણું;
ગગન ગજવનો વીર લાંબી સોડે જઇ સૂતો. ૫
ગજવ્યું હિંદુસ્તાન બીષણ જેના ગર્જને;
લાગે છે વેરાન આજે તેહ અવસાનથી. ૬
રમ્ય દીસતું ખાસ ગૌરવર્ણુ ભારત તણું;
તેજહીન બન્યું હાય ! રહેવાતાં તિલક હવે. ૭
તુટી હિંદની પાંખ કળકળતું પૃથ્વી પડ્યું;
સર્વ બનીને રાંક ચોધારે રડતાં પ્રભુ. ૮
મૂકી જગમાં નામ ધામ પ્રભુના તું ગયો;
કરવા પૂરૂં કામ રહ્યું અધૂરું આવી જે. ૯
કરવા દર્શન ખાસ આસ ગર્ગ સિધાવીયો;
બની દિવ્ય દરબાર હિંદ દાદ સુણાવશે. ૧૦

लेखक:—" लक्ष्मी-कान्त "

॥ श्री गुरु समर्थ ॥

અને જોરથી એક એવો ધક્કો માર્યો કે, તે બિચારી ઓહ! રામ! કરતી ધડાક દઈને ભોંયપર પડી. પડતાં પડતાંય તેના નિષ્ઠુર પતિએ પાછી ઉપરથી એક ઠોકર લગાવી દીધી. અંધારામાં લોટ શિવપ્રસાદના હાથમાં ન આવ્યો.

શિવપ્રસાદે મરવા જેવી થઈ ગએલી બૈરીને પુન: લાત મારીને બેઠી કરી, અને "નીકળ પાપિણી–મ્હારા ઘરમાંથી એકવાર બ્હાર નીકળને, નીકળે છે કે? મ્હારા ઘરમાં આવાં બિચ્ચેરનું કામ નહિ જરી કે " કહી બરડામાં કેટલીય મુક્કીઓ લગાવી દીધી.

સુશીલાએ મહા પ્રયાસે રડતાં રડતાં કહ્યું "નાથ! આજ તમને આ શું થયું છે જરા વિચાર કરો. નીશામાં આવી જઈ તમે આજ શું શું કર્યું છે, અને વળી શું કરવા તૈયાર થયા છો!"

શિવપ્રસાદ: "હું જે કહું છું તે ઠીકજ કહું છું. નીશો મ્હને નહિ પણ તને ચડ્યો છે. એ નીશામાં તેં શું કર્યું તેની તને અત્યારે ખબર નથી પડતી. ત્યારે જો જીવતા રહેવું હોય તો તું ત્હારે મ્હારા ઘરમાંથી હાલને હાલ ચાલતી થા."

"વિચારો, હજી વિચારો, હું અવશ્ય તમારી આજ્ઞા પાલન કરીશ–પણ પાછળથી પસ્તાશોના!" સુશિલાએ આક્રંદ કરતાં કહ્યું.

શિવપ્રસાદ: "અરે! દૂર થા, ચંડાળણી! શું તને મ્હોતની પણ બિક નથી?"

એ સાંભળીને સુશિલા કંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર ઘર બ્હાર નીકળી ગઈ. ઘરમા એક દિવો આછો આછો સળગી રહ્યો હતો, એ પણ આ પળે ઘરમાંથી એકાએક લક્ષ્મીને અપમાનિત થઈ ચાલી જતી જોઈ ઓલવાઈ ગયો. શિવપ્રસાદે તેને સળગાવવા ઘણુંએ વળખાં માર્યા પણ એ દીવો એનો બાપ પણ સળગ્યો નહિ. છેવટે ઘરમાં એમને એમ અંધારામાં પથારી કર્યા વગર ભોંય ઢાંઢીઆ ઘાલી ભીંતને અઢેલીને બેસી રહ્યો–સૂઈ ગયો.

આ એક પ્રકારનું શમણું છે. શું સુશિલા કોઇ દિવસ મ્હને તજી ને એમ જાય કે ? એ એકદમ " સુશિલા ! વ્હાલી સુશિલા ! કહીને બૂમ પાડી ઉઠયોઃ પણ કંઇ ઉત્તર ન મળ્યો, કેવળ વ્હાલી સુશિલા એજ શબ્દ આખા ઘરમાં ગુંજી રહ્યો.

ઉભા થતાની સાથે ચારે બાજુ નજર કરીને તેણે જોયું કે " બોગપર લોટ વેરાયો છે." એ એનું કારણ શોધી રહ્યો હતો એટલામાં કોઈએ બહારથી બારીનાં બારણાં ઠબકેલાં હોય તેમ લાગવાથી શીવપ્રસાદે પૂછયું:-" કોણ ?"

શબ્દ થયોઃ " હું. "

શિવપ્રસાદઃ " જે હોય તે અંદર ચાલ્યા આવો. "

એ સાંભળતાની સાથે શિવનારાયણ (શિવલક્ષ્મીનો પતિ) ઘરમાં આવ્યો. શિવનારાયણને જોતાની સાથે શિવપ્રસાદ એક બાળકની માફક ધ્રુસકે ધ્રુસકે-બોરબોર જેવડાં આંસુ કાઢતો રોઈ રહ્યો. તેણે તેને રાતની બધીએ કર્મકથા કહી સંભળાવી. એ સાંભળીને શિવનારાયણે કહ્યું: " હવે આપની શી મરજી છે ? આપને શાની ઇચ્છા છે ? આપ એકલા બેઠા બેઠા શાના મનોરથ કરો છો ?"

શિવપ્રસાદઃ " હું ચાહું છું:-કેવળ મ્હારી સુશિલા. "

શિવનારાયણઃ " તમારી એ વાત તો હવે મ્હને ઘણીજ અસંભવિત જેવી લાગે છે. એ આદર્શ પતિ-ભક્તિ પરાયણા સતી જે તમારે માટેજ લોટ લેવા ગઇ હતી, તેને તમે વ્યભિચારિણી કહી ! પછી એ કેવીરીતે દેહ ધારણ કરી શકે ? એ મહાદેવી હવે સ્વર્ગમાં હશે. તમારા વ્યસનમાં હવે તમને એ બાધ કરવા નહિ આવે. કેમ ? "

એ સાંભળતાની સાથે શિવપ્રસાદ " સુશિલા સુશીલા કહી પોક મકતો બહાર નીકળ્યો. તેણે મહોલ્લાના કૂવા કુવા અને વાવ જોઇ-તપાસી લીધા પણ સુશિલાની લાસનો કંઇ પત્તો ન લાગ્યો. છેવટે થાકીને સાંજરે ઘેર ગયો. ઘરમાં કોઈપણ માણસ ન હોવાથી, આખું ઘર તેને ખાવા ધાવા લાગ્યું. એ જઇને ખાટલામાં પડયો.

ખાટલામાં આળોટતો આળોટતો તે સુશિલાના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવા લાગ્યો. તેની મીઠી મીઠી વાતોને સંભાળીને મ્હોયે માથે ચાદર ઓઢીને ડુસકાં લેતો લેતો રોવા લાગ્યો. પણ ત્યાં કેવળ સર્વવ્યાપક ઇશ્વર અને આકાશના નક્ષત્રમંડળ વગર બીજું કોણ હોય ?

માણુસને અમુક વસ્તુ હાથથી ગયા પછીજ તેની કિમ્મતની ખબર પડે છે. પાછળથીજ તેની જરૂર-ઉપયોગિતા જણાય છે. એરીજ રીતે મરી ગયા પછીજ માણુસની કદર થાય છે. હાય ! મેં જો તેની એક ઝમી પણ પડાવી રાખી હોત તો આજ કામ આવત. ખબર હોત તો કેટલાક લોકો કહે છે તેમ તેની બોલી પણ ગ્રામોફોનની થાળીઓમાં ઉતરાવત. હરિ હરિ ! હવે તેનુ કેમ થાય ! હે ભગવાન ! જરી દયા કરીને એનું એકવાર શમણામાં પણ તેનાં દર્શન કરાવે તો હું તેનાં પૂર્ણ હૃદયભરીને દર્શન કરી લઉં. મ્હેં તેને કેટલી દુઃખી કરી, મારી-ટીપી, પણ હાય ! એ તો મરી ગઇ ! ઇશ્વર ! હેતો મ્હને બરાબર કર્મફળ આપજે બાપ ! "

શિવપ્રસાદ અને સને આખી રાતનાં સંકલ્પ વિકલ્પ કરવા લાગ્યો. તેણે વિચાર્યુંઃ-" જો હવે એકવાર સુશિલા મળે તો હું તેને કહી દઉં કે જો હવે હું દારૂ પીવાનું હમેશને માટે છોડી દઉં છું. હાય ! જો એ એકવાર શમણામાં જણાય તો !"

આવા વિચારે કરતો કરતો શિવપ્રસાદ આંખો બંધ કરીને ઉપરાનાં ફાંફાં મારવા લાગ્યો. આંખો બંધ કરતાની સાથેજ તે સ્વપ્નમાં સુશિલાને જોવા લાગ્યો. તેણે જોયું કે: સુશિલા એક મેલું કપડું પહેરી ધીરે ધીરે તેની પાસે ચાલી આવે છે. એ સ્વપ્ન શિવપ્રસાદને બહુજ મીઠું લાગ્યું. તેને સ્વપ્નમાં માલમ પડવા લાગ્યું કે: એ સ્વપ્ન જોઈ રહ્યો છે. એણે બહુજ જોરથી આંખ દબાવી દીધી. કારણ કે: રખેને સ્વપ્નું બંધ થઈ જાય! ફરી શિવપ્રસાદે જોયું કે: સુશિલા તેના સ્હામે આવીને ઉભી રહી છે. આથી તેને બહુજ આનંદ થવા લાગ્યો. પછી સુશિલાએ શિવપ્રસાદના માથા ઉપર પોતાનો હાથ મુક્યો. આથી સ્વપ્નમાં પણ શિવપ્રસાદના શરીરનાં રોમાંચ જાગૃત થઈ ઉઠ્યાં! પછી તેણે જોરથી સુશિલાનો હાથ પકડીને કહ્યું: "હું હવે તને નહિ જવા દઉં. હું જાણું છું કે: હું સ્વપ્નમાં છું, પણ હવે આંખજ નહિ ઉઘાડું. વ્હાલી! તું મ્હને મુકીને એકલી ક્યાં ચાલી ગઈ? તું ખરેખર સતી છો! પતિ તજીને જવું તમને પાલવે કે? વ્હાલી ગઈ કે?"

સુશિલા: "ક્યાંએ નથી ગઈ. જુવોને, આ શું-હું તો તમારા સ્હામે ઉભી છું?"

શિવપ્રસાદ: "અરે: આતો ખોટો સમણાનો દેખાવ છે." સુશિલા: "ના, ના, આંખો તો ઉઘાડો! મ્હારા સ્હામું તો જુવો!"

રોતાં રોતાં શિવપ્રસાદે કહ્યું: "પાછી મ્હને તજીને નાશી જઈશ કે? આવી નિર્દય!"

સુશીલા: "પ્રાણેશ્વર! તમારા સમ, હું નહિ નાશી જઉં. તમે જરી આંખનો ઉઘાડો."

શિવપ્રસાદ: "લે ત્યારે, જોજે હો વ્હાલી હવે હું આંખ ઉઘાડું છું." એમ કહીને તેણે જોરથી સુશિલાનો હાથ પકડીને આંખો ઉઘાડી દીધી. તેણે જોયું કે. નજર સ્હામે ખરેખર સુશિલા જ છે. શિવપ્રસાદ આનંદથી વિહ્વળ બની ગયો. સુશિલાને હૃદય સાથે ચાંપી હાંફતે હાંફતે બોલ્યો:—" હું ધારતો હતો કે: ત્હેં આત્મહત્યા કરી. ગમેતેમ પણ મારાં કર્મ કરતાં ભાગ્ય ઉજળું નીકળ્યું."

સુશિલાએ દાંત વચ્ચે જીભ દબાવીને કહ્યું: "અરરર! જીવ હત્યા જેવું કુકાર્ય હું કદી ન કરૂં. આ શરીર મ્હારૂં નથી, એ તમારૂં છે. તમારી આજ્ઞા વગર હું કંઈ કરી શકું એમ નથી. તમને અર્પેલા પ્રાણ હું કેવી રીતે તજી શકું! આ કાયા તો મારા કંથની છે. કહો! ખરીને!"

એ સાંભળીને શિવપ્રસાદે તેને એક સ્નેહ ચૂંબન કરીને કહ્યું,—"તું અત્યારસુધી ક્યાં હતી?".

સુશિલા: "આખો દહાડો ઘરમાં છુપાઈ રહી હતી. હું તમારી દારૂ છોડવાની સખ્ત પ્રતિજ્ઞાની જ વાટ જોઈ રહી હતી. તમે અંતઃકરણપૂર્વક સંકલ્પ કર્યો, અને હું તેજ વખતે બહાર નીકળી આવી. પછી! પછી ફરી પાણી ગ્રહણ કર્યુ" પછી શું થયું? એ વાંચો પોતેજ વિચાર કરી લેશો.

ધન્ય સુશિલા! સ્ત્રી ચરિત્રનો સદુપયોગ તો સંસારમાં ત્હેં એકલીએજ કરી

मारकोनीनुं माहात्म्य.

આજે અમે વાંચકોને સાત સમુદ્ર અને તેર નદીઓની પાર લઇ જઈ, રહેલ કરાવવા માગીએ છીએ. " કર્મવીર " ના વાંચકોને હિંદુસ્તાનના અનેક મહાપુરુષો અને સન્નારીઓનાં તેમજ પરદેશી વીર પુરુષો તથા વીર નારીઓનાં જીવનચરિત્રો વંચાવવાની ઇચ્છા છે તેમાં આજે જે મહાપુરુષનું જીવનચરિત્ર લખવામાં આવે છે તે તેઓને વાંચવા લાયક હોવા સાથે તેમને તેમાંથી ઘણું શિખવાનું મળે એમ છે. એટલુંજ નહિ પણ તેમને કર્તવ્ય માર્ગે પ્રેરે એમ છે. ચાલો, આવો. વાંચક બંધુઓ! આજે આપણે ઇટાલી દેશના બોલોગ્ના નગરમાં જઇએ. જુવો, આ સુંદર વાટિકામાં એક, એકવિશ વર્ષનો યુવક શું કરી રહ્યો છે ? તેની સ્હામે અનેક ઓજારો પડયાં છે. શું તમે જાણી શકો છો કે એ યુવક કોણ છે અને તે શું કરી રહ્યો છે ! સાંભળો:—

એ યુવકનું નામ મારકોની છે. તે પોતાના પિતાના આ બગિચામાં એક એવી વસ્તુની શોધ કરી રહ્યો છે કે જેથી થોડા સમય પછી સંસારને તે ચકિત કરી દેશે! તે વિજળી સંબંધી ઓજારોને સ્હામે રાખીને એવો ઉદ્યોગ કરી રહ્યો છે કે કયા પ્રકારે પર્વતની ટોચ ઉપર રાખેલી ધાતુની ચાદરમાંથી અને જમીનમાં દાટેલી ધાતુના કટકામાંથી તણખા નીકળે ! તેના બધા મિત્ર તેને દિવાનો (ગાંડો) સમજતા હતા અને કહેતા હતા કે આ શોધખોળનો બધો વખત વૃથા જશે પરંતુ કોણ જાણતું હતું કે એજ દિવાનો ઉત્સાહી યુવક, એજ શોધ ખોળથી એક એવી શક્તિ પેદા કરશે કે જે શક્તિ મનુષ્ય માત્રને માટે પરમ લાભદાયક થશે. જે આકાશમાં અદ્રશ્ય થઇને, વગર સ્પર્શ કરે જ, સમુદ્રના મધ્યમાં ડુબતા વહાણ—સ્ટીમરોનો ઉદ્ધાર કરવામાં મદદ કરશે, જે સ્ટીમરોમાં હત્યા કરી ન્હાસતા ખુનીઓની શોધ બતાવશે, શત્રુઓની છુપી વાર્તા એક ખુણેથી બીજે ખુણે પહોંચાડશે અને જે સ્ટીમરોનાં પ્રવાસ કરતા પ્રવાસીઓને દેશ દેશાન્તરના સમાચારો પહોંચાડશે. મહાપુરૂષ મારકોની ! ત્હને ધન્ય છે ! ત્હેં ત્હારા નામને અમર કર્યું છે ! ભારત વર્ષના શ્રીમંત યુવકો ! મોજ શોખમાં પડી રહી સંપતનો દુરૂપયોગ શા માટે કરી રહ્યા છો ? ઉઠો ! જાગૃત થાઓ ! અને મારકોની શું કરે છે તે તરફ ધ્યાન આપો ! શ્રીયુત જગન્નાથ ખન્ના નામના એક હિંદી ઉત્સાહી પુરૂષ અમેરિકાને પ્રવાસે જતા હતા. તેમણે " સરસ્વતી " માં લખ્યું છે કે— જ્યારે હું સ્ટીમરમાં બેસી વિલાયતથી અમેરિકા જતો હતો ત્યારે જરમની અને ફ્રાન્સ વચ્ચે મોરોક્કોના વિષયમાં ઝગડો ચાલી રહ્યો હતો અને ચીનમાં ચાલતી રાજનીતિ વિરૂદ્ધ બળવાનો આરંભ થયો હતો ! આ સર્વ સમાચાર સ્ટીમરો ઉપર કોણે પહોંચાડ્યા હતા ! એ તેજ શક્તિ હતી કે જે મારકોનીએ પેદા કરી હતી. ભોજનગૃહમાં મુસાફરીઓની મોટી ભીડ થઇ રહી હતી, તેનું શું કારણ ? તેનું કારણ માત્ર એજ હતું કે ત્યાં વાયરલેસ ટેલેગ્રાફી (તારનાં દોરડાં વગર) ના યંત્ર દ્વારા અપાતા સમાચારો વાંચી સંભળાવવામાં આવતા હતા. તેઓ ન્યુયોર્ક

અને લંડનથી તથા જરમની, ફ્રાન્સ અને ચીનથી આવેલા સમાચાર સંભળાવતા હતા.

વળી સાંભળો ! લંડનથી કેનેડા જનાર "મોન્ટ્રોઝ (Montrose) નામક સ્ટીમરની એક ઓરડીમાં એક ન્હાનું યંત્ર ગોઠવવામાં આવ્યું હતું. તે અદ્‌ભુત યંત્ર એકાએક "ટપ્ ટપ્" અવાજ કરવા લાગ્યું. તેના ઉત્તરમાં ઓરડીમાં બેઠેલા માણસે પણ "ટપ્ ટપ્" અવાજ કર્યા. શું તમે જાણી શકો છો કે એ માણસે શું ઉત્તર આપ્યો ! એ માણસે ૧૦૦ માઇલ જેટલે વેગળે આયર્લેન્ડને કીનારે ગોઠવેલા વાયરલેસ ટેલિગ્રાફી સ્ટેશન ઉપર ખબર આપી કે: " અમે ખુશીમાં છીએ. કહો, શું કહેવા માગો છો ! " આટલું કહેવામાં કાંઇ પણ વખત લાગ્યો નહિ. જાણે એક ઓરડામાંથી નીકળી બીજા ઓરડાનું બારણું ઉઘાડી વાતચિત કરી લીધી ! થોડીજ પળમાં જવાબ આવ્યો કે: " તપાસ કરો, તમારી સ્ટીમરમાં બેસીને ખુની ડાક્ટર ક્રિપન અને મિસ લિનેવી ન્હાસી જતાં તો નથી ?" તુરતજ ઉત્તર વાળવામાં આવ્યો કે: " મને સંદેહ છે કે સ્ટીમરમાં તેઓ છે. " આટલો જવાબ મળવા પછી શું જોઇએ ? ચારે તરફથી તારો આવવા જવા લાગ્યા. ઇંગ્લેંડથી અને કેનેડાથી પણ તાર પર તાર છુટવા લાગ્યા. ગમ્મતની વાત તો એજ હતી કે એ વખતે ડાક્ટર ક્રિપન પોતેજ તારના યંત્ર પાસે બેઠા બેઠા કેપ્ટનની, સાથે વાતચિત કરતા હતા. ડાક્ટરે યંત્ર જોઇ કહ્યું કે, "વાહ ! આ અતિ અદ્‌ભુત પદાર્થ છે." તેને બિચારાને થોડીજ ખબર હતી કે એજ અદ્‌ભુત પદાર્થ ત્હેનો શત્રુ બની પડશે ! ખરેખર તેમજ થયું. એજ યંત્રની મદદ વડે ખુની ડાક્ટર ક્રિપનને અને મિસ લિનેવીને પકડવામાં આવ્યાં હતા !

થાય મિ. મારકોનીનું ! તેની બુદ્ધિનાં અમૃત–ફળ આ સ્ટીમર ઉપર અમર હતાં, અર્થાત્ આ સ્ટીમર ઉપર વાયરલેસ ટેલિગ્રાફીનું યંત્ર હતું. સ્ટીમરના કેપ્ટને ચારે તરફ ખબર મોકલી દીધી. થોડી પળમાંજ કેટલીક સ્ટીમરો થોડે છેગળે હતી તેમણે ખબર મોકલી કે "ગભરાશો નહિ ! અમે આવી પહોંચીએ છીએ." બસ, પછી પૂછવું શું ! થોડા વખતમાંજ કેટલીક સ્ટીમરો આવી પહોંચી અને મિ. ક્ષાપન તથા તેની સાથેના ઉતારૂઓને બચાવી લીધા. તેમજ તેઓને જ્યાં જવું હતું ત્યાં લઈ ગયા. આ પ્રમાણે એ વાયરલેસ ટેલિગ્રાફી યંત્રે અનેક માણસોના જીવ બચાવ્યા છે. જો એ યંત્ર ન હોત તો તેમનો પત્તો પણ લાગત નહિ કે તેઓ ક્યાં ગયા ? કાં તો સમુદ્રના અતલ જળમાંજ તેમના કિંમતિ દેહ જળજંતુઓના ભોગ થઈ પડયા હોત ! કર્મવીર મારકોની ! ત્હારો ઉપકાર ભૂલાય તેમ નથી !

એ વિચિત્ર તારમાં એવી કઈ વિચિત્રતા છે કે જેથી તેમાં એવી અદ્ભુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઇ છે ? યુક્તિ બિલકુલ સરળ અને સાદી છે. હા, જોવામાં તો બહુ ગુંચવણ ભરેલી માલમ પડે છે પણ તે ગુંચવણ ઉકેલવામાં અને તેનો ઉપયોગ કરવામાં બુદ્ધિનું કામ છે. નેત્રદ્વારા સૂર્યનાં કિરણોનો પ્રકાશ જોવામાં જેટલી વિચિત્રતા છે તેટલીજ વિચિત્રતા આ યંત્રમાં છે. કરોડો માઇલ વેગળે હોવા છતાં સૂર્ય જેમ આકાશ દ્વારા પોતાનાં કિરણોનો પ્રકાશ આપણા તરફ ફેંકે છે, અને નેત્ર તે પ્રકાશને પકડી લે છે. તેજ પ્રમાણે તાર વગરનું એક યંત્ર ખાસ તરંગો (કિરણો)ને આકાશમાં ઉત્પન્ન કરે છે, અને બીજું યંત્ર તેને પકડી લેછે. ઇ. સ. ૧૮૮૭ માં વૈજ્ઞાનિક વિદ્વાન પ્રોફેસર હર્ટે એવું બતાવી આપ્યું હતું કે: વિજળીની ચિણગારિઓ, આ પ્રકારની લહરો (કિરણો)ને આકાશમાં પેદા કરે છે. પરંતુ તેનો શોધ કરી ઉપયોગમાં લાવવાનું મિ. મારકોનીના ભાગ્યમાં લખ્યું હશે. તેમ ન હોતતો મિ. હર્ટનો જ્ઞાનાનુભાવ અંધારામાં કેમ પડી રહ્યો ? તેણે વિશેષ બુદ્ધિ ચલાવી, વાયરલેસ ટેલિગ્રાફી કેમ શોધી કહાડી નહિ ! વિજયદેવી કોને વરમાળ આરોપે છે તે કેમ કહી શકાય ? આ વિષય સંબંધી મનોરંજક વાર્તા બીજે કોઇ પ્રસંગે લખવામાં આવશે. હમણાં માત્ર મિ. મારકોની જેવો વિચિત્ર મનુષ્યના સંબંધમાંજ કંઈક લખવામાં આવે છે.

મિસ્ટર મારકોનીની માતા આઇરિશ સ્ત્રી હતી અને તેનો પિતા ઇટેલિયન હતો. જ્યારે મારકોની ૨૧ વર્ષની ઉમ્મરનો હતો ત્યારથી તેના મનમાં એવોજ વિચાર ઉત્પન્ન થયો હતો કે વિજળીના તરંગોને તારના કામમાં કેવી રીતે લાવવાં ? પહેલાં તેમણે એક ઓરડામાંથી બીજા ઓરડામાં ખબર પહોંચાડવાનો યત્ન કર્યો. ત્યારપછી પોતાના પિતાના એક બગિચાના છેડાથી બીજા છેડા સુધી ખબર પહોંચાડવા લાગ્યો. અનેક પ્રયત્નો કર્યા પછી છેવટે તે ફત્તેહમંદ થયો. મારકોનીએ સૌથી વધારે કામ તો તે વખતે કર્યું કે જે વખતે તેણે બનાવેલાં યંત્રો વિજળીના તરંગોને પકડી શક્યાં. બસ, એ યંત્રોમાંજ ખુબી હતી. અનેક પ્રકારનો ઉદ્યોગ કરીને પણ તેણે વિજળીના પ્રવાહને પકડવાનું યંત્ર બનાવ્યું. અંતિમ એની ફત્તેહ થઇ. વિજયદેવીએ તેના હૃદયમાં કહ્યું હતું કે: વીર ! યત્ન કર ! યત્ન કર ! રત્ન મળશે ! તેણે તેમ કર્યું ! અમૂલ્ય રત્ન મળ્યું !

માર્કોની કેવળ માત્ર વૈજ્ઞાનિકજ નહતો, કારણકે ઘણા વિજ્ઞાનવેત્તા માત્ર વૈજ્ઞાનિકજ હોય છે, માર્કોની તો વૈજ્ઞાનિકની સાથે સાથે વેપારી પણ હતો. ઇ. સ. ૧૮૯૬ મ તે ઈંગ્લેંડ ગયો. ત્યાં તેણે કેટલીએક શોધખોળ કરી. ત્યાં તેને એવી સફળતા મળી કે તેણે બીજી જુનને દિવસે વાયરલેસ ટેલેગ્રાફીનું પેટંટ મેળવવા અરજી નોંધાવી.

આ યુવાન પુરૂષનો ઉદ્યોગ પ્રકૃતિદેવીના ગુપ્ત રહસ્યને જાણી લેવામાં ઘણોજ પ્રશંસાપાત્ર અને શિક્ષાપ્રદ છે. તેને ખાત્રી હતી કે, જે મહાન ગૂઢરહસ્યની તે શોધ કરતો હતો તેને તે અવશ્ય શોધી શકશે. તેણે ઘણાં વરસ સુધી રાતદિવસ સખ્ત પરિશ્રમ કર્યો છે. અનેક વખતે નિરાશા મળવા છતાં પણ તે હાર્યો નથી. તે તો આગળને આગળ પોતાની શોધખોળ ચાલુ રાખતોજ હતો. તે કદી પણ નિરાશ થતો નહિ! તેથીજ આજે પરિણામ એ આવ્યું છે કે તેનો પ્રબલ સફળ થયો છે. તેની આશાનાં ઝળકતાં કિરણો વિશ્વના અનેક ખુણામાં પ્રકાશી રહ્યાં છે.

ઇ. સ. ૧૮૯૭ ના માર્ચ માસમાં મહાપુરૂષ માર્કોનીએ લંડનના સેલિસબરીના મેદાનમાં, ચાર મૈલના છેટામાં વાયરલેસ ટેલેગ્રાફીનો સંદેશો મોકલ્યો. આ પ્રયોગમાં સંફળતા મળી. અનેક લોકોએ આ પ્રયોગની ખાત્રી કરી. પશ્ચિમના બુદ્ધિમાન લોકોએ પણ જાણી લીધું કે: ખરેખર, આ એક મહત્ અને નવિન અદ્ભૂત શોધ છે. ઈ. સ. ૧૯૦૨ માં મિસ્ટર માર્કોનીએ યુરોપ અને અમેરિકાની વચમાં એ પ્રકારે તાર મોકલ્યા.

ગયાં વિશ વર્ષમાં તો એ (દોરડાં વગરના) તાર યંત્ર વડે લોકોને અનેક ફાયદા થયા. આજકાલ તો ઘણી નવી સ્ટીમરો ઉપર એજ વાયરલેસ (દોરડાં વગરના) તાર-યંત્રો મોકલવામાં આવે છે. એ તાર યંત્ર વગરની સ્ટીમરજ નકામી ગણાય છે. વાત પણ ખરી છે કે વખતે દરિયામાં સ્ટીમરને કંઈ અકસ્માત નડ્યો તો ત્યાં તેનો કોણ બેલી? જો માર્કોનીવાળું યંત્ર હોય તો ગમે ત્યાંથી મદદ આવી પહોંચે. સ્ટીમરના બે છેડા ઉપર બે તાર મોકલવામાં આવે છે. તે બન્નેને જોડાયલા બે તાર નીચેની એક ઓરડીમાં મોકલવામાં હોય છે. જેમાં યંત્ર મોકલું હોય છે તે વડે તાર મેલાય છે અને મોકલાય છે. આ યંત્ર સાધારણ તારના યંત્ર જેવુંજ હોય છે.

ત્યારે તેનાજ વિચારોમાં પડેલો જણાય છે. હિંદુસ્થાનના અકળાડીયા લોકો પેઠે તે થોડું કામ કરી વધારે બડબડાટ કરનાર નથી. જ્યારે તે કોઈ કામ પુરે કરી રહેશે, ત્યારેજ સમસ્ત વિશ્વને તેની ખબર પડશે અને ત્યારેજ સઘળા ચકિત થશે! ભારતવર્ષના સ્વાર્થી શ્રીમંતો! તમે મીલો કહાડો, બેંકો કાઢો. બીજા ગમે તેવાં કારખાનાં કાઢો અને તમારી ત્રીજોરી ભરો! પણ તે મહાત્મા મારકોનીના ઉદ્યોગની તુલનામાં કદી પણ નહિ આવે! દેશનું હિત ઇચ્છનારા દેશહિતૈષી સજ્જનો! દેશનું હિત સાધવાનાં જેટલાં સાધનો છે તેની પાછળ ખંતથી લાગી જાઓ! અહંકાર છોડો! સમભાવ રાખો! સતત ઉદ્યોગે વળગો! તેજ દેશનું કલ્યાણ છે! દેશના યુવકો થોડું ઘણું ભણીને ગમે તેવી નોકરીની ધુંસરીમાં પડી જાય છે અને જ્યારે જૂવો ત્યારે નિઃશ્વાસ નાખતા જણાય છે. તેમણે પણ મિ. મારકોનીનો દાખલો લેવો જોઇએ. શ્રીમંત પુત્રોએ તો આવાં આવાં દેશહિતનાં મહત્વનાં કાર્યોમાંજ રાતદિવસ ગુંથાવું જોઇએ કે જેથી તેમનું નામ પણ એક દિવસ તરુણ, ઉદ્યોગી મારકોનીની પેઠે સમસ્ત વિશ્વમાં પ્રસિદ્ધ થાય અને તેમની શોધથી અનેક જીવો ઉપર ઉપકાર થાય.*

ભારતજીવન–અમદાવાદ. } ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મ્હેતા.

સેવાના સન્માર્ગ.

(મંદાક્રાન્તા:)

આવો વીરા જનહિત તણાં કાર્ય ખંતે ઉપાડી,
કરો કેરું તિમિર સઘળું દેશમાંથી નિવારી:
દુઃખી દર્દી સરળ દિલનાં ભાંડુઓને નિહાળી,
સેવાવૃત્તિ ઉર જગવીને નોંખીએ દર્દ ટાળી. ૧

માંડી રૂડી પરબ જગમાં જ્ઞાનપિપાસુ કાજે,
પૂરી રીતે સકળ જનને પાઇને જ્ઞાન આજે;
ભિક્ષા માગી ઉદર ભરતા દ્રવ્ય વિનાં જનો જે;
પ્રામિ કેરા સરળ રસ્તા રહેમને દાખવીએ. ૨

વસ્ત્રો વિના નગન ફરતાં આપણાં ભાંડુઓને,
યુક્તિઓ સૌ ઉત્પત્તિ તણી ખંતથી શીખવીને;
નિરાધારી પરિસ્થિતિ બધી ઉલટાવી સમૂળી,
આપી દૈએ સ્વબળદાખવે એવી શિક્ષા અમૂલી. ૩

ભિક્ષા કેરાં નબળાં કામને ફેંકી નાખી,
શિક્ષા કેરો અચળ સબળા પાઠ ચોદિશ આપી;
દુઃખો દર્દી ભરતભૂમિનાં મૂળમાંથી ઉથાપી,
સુખો કેરા સબળ રસ્તા સર્વને દ્યો બતાવી. ૪

જ્યાવરીલીલા, સાન્તાક્રુજ, બહેનઃ ૧૯૭૧. } સીતારામ જે. શર્મા.

---

*આ લેખ પ્રથમ "ભારતજીવન" માસિકપત્ર માટે ૧૯૧૧ માં લખાયેલ હતો.

કોઈ એક સુપ્રસિદ્ધ ગોરાસાહેબે લખ્યું છે કેઃ ઢાકાની મલમલ હાથમાં લઈને જોતાં મનમાં સ્વાભાવિક એવો પ્રશ્ન પેદા થાય છે કેઃ "આને દેવ લોકોએ વણી હશે કે શું! એને જોવાથી મનમાં ખરેખર એમજ થાય છે કેઃ આ મનુષ્યકૃત કારિગરી નથી. માણસ જાત કાળાંતરેય આવું સુંદર કાર્ય હાથથી કદી ન કરી શકે.*

"હાં! ચોર હાથ આવ્યો ખરો!" બહુજ લાંબા વખતની વાત છે. હિન્દુસ્તાનના એક ઉજ્જડ ભાગમાં એક ઝુંપડીમાં એક અંગ્રેજ બહાદુર સુતેલો હતો, તેવામાં મધ્યરાતની વખતે તેની આંખ ઉઘડી ગઈ! તેણે જોયું કેઃ ભીંતમાં એક મોટું બાખરૂ પડ્યું છે, અને તેમાંથી ચોરના ટાંટિયા લટકતા જણાય છે. સાવચેત રહીને બરાબર ઝુંપડીમાં તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું કેઃ મ્હારા વ્હાલા હમારાઓ ઝુંપડીને મેદાન જેવી કરીને, સાફ કરીને, જે હાથ આવ્યું તે લઈને નાઠા છે. પણ હજી તેઓ બધાય નાસી જાય તે પહેલાં એક ઉભા ચોરને છટકી જતો જોઈને સાહેબે તો જોરથી તેના ટાંટિયા પકડી લીધા અને બોલ્યાઃ "હાં ચોર હાથ આવ્યો ખરો." અને તેને ઝુંપડીની અંદર ખેંચવા લાગ્યા સાથે બહારની બાજુથી પણ કોઈ ખેંચતું હોય તેમ જણાયું. પતંગના પેચની માફક ચોરની બિચારાની ખેંચમતાણી થઈ! પણ અરે! રામ રામ રામ રામ! જોતજોતામાં સાહેબ બિચારો પોતાના હાથમાં ટાંટિયા સહિત ધડાક દઈને ભોંયપર ગબડી પડ્યો. બહારથી ખેંચતા ચોરોએ આખર માથું કાપી લઈને માથા વગરનું લોહીથી દદડતું શરીર જોસથી અંદરની બાજુ ફેંકી મૂક્યું! આથી સાહેબ પડ્યા તો પડ્યા પણ લોહીથી ખૂબ ખરડાયા! ભલા આદમી ગભરાયા! પડતાં પડતાં સાહેબની આંખના ડોળા બહાર નીકળી પડ્યા અને બોલાઈ જવાયુંઃ "Oh my Lord, (ઓ! મ્હારા પ્રભુ!) સાલા બ્હોત અફસોસ!" બહારના ચોર પોતાના ભરાઈ ગયેલા સાથીનું માથું કાપી લઈને તાળી બજાવામાંથી ઉભી પૂંછડીએ જાય નાઠા! પણ બહારથી ઝુંપડીને સાંકળ ચડાવતા ગયા. તેનું કેમ? કેઃ હવેથી સાહેબ પણ ચોરની માફક પેલા બાખડામાંથી પેસવા-નીકળવાનું રાખશે? ફુરસદે તપાસ કરજો. સાહેબજી!

ખરેખર ઠંડા પડી ગયા! એક ખરેખર પણ મૂરખ જવાન એક દિવસ તરતનાં-તદ્દન પૉલીશ કરેલાં બુટ પહેરીને ચબડચૂ કરતો ફરવા ચાલ્યો. રસ્તે જતાં તેને જોઈને એક કુતરાએ ખૂબ ભસવા માંડ્યું આવી કુતરાની બેઅદબી જોઈને ઈસ્કી જવાન તો બહુજ ગુસ્સે થઈ ગયા-તેમને ખૂબ મીજાજ ચડી ગયો. તેણે આંખ ફેરવીને-મોટા મોટા ડોળા કાઢી કુતરાની માફક ઘૂરકીયાં કરીને એ કુતરાના ધણીને પૂછ્યુંઃ અરેરા! અફસોસ! તારા કુતરાને જરી સમાલતો ખરો-માણસ જોયા વગર જેને તેને ભસભસ કેમ કરે છે? કુતરાનો માલીક જે એક ગરિબ મજૂર હતો તેણે હળવે રહીને જવાબ આપ્યોઃ સાહેબ! જરી ઠંડા થાઓ! એ બિચારો આપના બુટમાં તેના પોતાના જેવોજ બીજો કુતરો જોઈને તેને ભસે છે. મારો કુતરો બિલકુલ બેગુન્હા છે. વાંક આપનો ગણું કે આપના બુટનો?

લેખકઃ–રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.

॥ શ્રી સદ્‌ગુરવે નમઃ ॥

ભયંકર ભૂલ અથવા

સઝૂર કે આલમનું નૂર ?

એક સુબોધક, મનોરંજક, શૃંગાર, કરૂણારસપૂર્ણ

સામાજિક નવલકથા.

પ્રથમ પરિચ્છેદ. (ચાલુ)

અમીના ! હેરાન થશે કે ?

શેઠાણીને ઘણુંજ લાગી આવે છે; પણ કરે શું ? પતિના કાર્યમાં કેવળ માથું ન મારવું એમ ધારીનેજ આજ સુધી તેઓ મૌન્ય રહ્યાં છે; પરન્તુ આજનો ઇતિહાસ સાંભળીને શેઠાણી ચકિત્ થઇ ગયાં; પોતાના ખાવિંદ છતાં શેઠાણીને તેમની નિષ્ઠુરતા તરફ તિરસ્કાર ઉપજ્યો. શેઠાણીએ અનેકવાર કહ્યું છે કે: " આ કરોડો રૂપિઆની મિલ્કત કોણ જાણે કોણ ભોગવશે; માટે પ્રજાને જેની જરૂર હોય તેવી ઉદ્યોગશાળાઓ–પાઠશાળાઓ, ધર્મ–શાળાઓ સ્થાપો કે જેથી અધમ અવસ્થા ભોગવતા ભાંડુઓની દશા કંઇક સુધરે. અરે ! કંઇ નહિ તો છેવટે તમારી પોતાની ઇસ્લામ કોમને માટે પણ તમે તેનો સદુપયોગ નહિ કરો તો પછી એ લખલુટ લક્ષ્મી તમારા શા કામમાં આવશે ?

પણ, એમાંનું શેઠને ગળે કંઇજ ન ઉતરે ! આજ જ્યારે તેટલો તિરસ્કાર થાય તો સહન કરીને, જે બને તે જોયા કરીને; કારિગરોને યોગ્ય ઇન્સાફ અપાવવા શેઠાણીએ પોતાના મનથી દૃઢ સંકલ્પ કર્યો છે. બંગલાના કેટલાક માણસો શેઠાણીની પાછળ અદબ રાખીને ઉભા રહ્યા છે. શેઠાણીની આવી અપૂર્વ માયા–દયા પ્રત્યક્ષ જોઇને તેઓ આનંદ સાથે આશ્ચર્ય પામી ગયા છે. તેઓ શેઠાણીની ગુણમાળા ગાઇ રહ્યા છે. બંગલાના દરેક નોકરો શેઠાણીને માતૃવત્ ચ્હાય છે. તેમની આજ્ઞા થતા પહેલાં તેઓ સર્વ વસ્તુ હાજર કરે છે. નોકરોનો એજ ધર્મ છે. તેમના કલ્યાણને માટે શેઠાણી હમેશાં પોતાનાથી બનતું કરે છે. શેઠાણીની આજ્ઞા થતાં મુનિમે રૂપિઆ પાંચસો લાવીને કારિગરના હાથમાં મૂકી દીધા. એથી કારિ-ગરો તો આનંદ આનંદ પામી ગયા. તેઓ માથા પરથી ટોપિઓ–ફાળીઆં ઉતારી માથાં નમાવી પૂર્ણ હૃદયથી પોતાની કૃતજ્ઞતા પ્રકટ કરવા લાગ્યા. કેટલાકને તો હર્ષના આંસુ આવી ગયાં ! ધન્ય ! શેઠાણી ! ધન્ય ! તમારી ઉદારતા ! કહેતા સર્વ કામદારો એ મહાદેવીના દર્શન કરતા રહ્યા. શેઠાણી આશ્વાસન આપી, મરનાર તરફ પોતાની પૂર્ણ દીલથી દિલસોજી

અમીનો પર તેઓ ખૂબજ ગુસ્સે થઇ ગયા. તેમણે મોટરમાંથી ઉતરતા પહેલાંજ વિચાર કરી નાખ્યો છે કે: "આજ અમીનાને પણ તેના મનસ્વિપણાનો પુરો સ્વાદ ચખાડવો. ઑરત જાત વગર પૂછે મરદના કામકાજમાં વચ્ચે માથું મારે-દખલ કરે એ તે શું! તેણે કારિગરોને ગુપ્ત મદદ કરીને મ્હારી આબરૂને મ્હોટો બટ્ટો લગાડયો છે. એ કમજાત ઑરતે મ્હારો ઘર બ્હારનો રોફ ક્યાં કોઇ દિવસ જોયો છે! ઓહ! શું કરવું? આ છેવટના શબ્દો તેમનાથી ઉતાવળે બોલાઇ ગયા; અને તેઓ મોટરમાંથી ઉતરી પડયા. છૂટા પડતાં પડતાંય કંગાલ સુલતાનમહંમદે વચ્ચે ઉમેરણ કર્યું: "શેઠ સાહેબ! બસ, હવે જે થવું તે થયું. વ્યર્થ કલેશ ન કરતા. આટલો વખત દરગુજરે કરશો. એતો ઑરત જાત હમેશાં એવીજ હોય છે. બેશક: તેમણે એ કામ વ્યાજબી તો નથી જ કર્યું: હવે! સાહેબજી! સાહેબજી!" કહીને માનવ-ચપતાન સુલતાન મહમદ પાછો મોટરમાં ચોંટી ગયો. મોટર ડ્રાઇવરને કાજ તો ઘણીય ચડી પણ શેઠના સાળા કરતાંય વધારે માનીતો એટલે એને ભૂક્કા ગયા વગર છૂટકો?

આ તરફ શેઠ પેલેસમાં દાખલ થયા. કોઇની સલામ-પ્રણામ ઝીલ્યા વગર તેઓ તો તોરમાંને તોરમાં પોતાની મેળે જઇને દિવાનખાનામાં દાખલ થયા. અભિમાનમાં ગળી ગયેલા શેઠને આજ ભૂખનું પણ ભાન નથી. ચાકરે ચારપાંચવાર આવીને દૂર રહે રહે બ્હીતાં બ્હીતાં ન્હાવાનું પાણી કાઢયાની સૂચના કરી, પણ જાણે શેઠ સાંભળતાજ નથી! છેલ્લી વખતે નોકરે આવીને કહેતાની સાથે જેમ ભૂખ્યો વાઘ બકરા ઉપર તૂટી પડે તેમ તેને ઉધડોજ લઇ નાખ્યો. એ બિચારો આંગળ જરીક પણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર થથરતો થથરતો ત્યાંથી વિદાય થઇ ગયો. શેઠાણીની પાસે જઇને તેણે રડતાં રડતાં આ સઘળી હકિકત તેમને કહી સંભળાવી. આથી શેઠાણીને વધારે ખેદ થયો. તેમને ચોક્કસ ખાત્રી હતી કે: આજ અત્યારે શેઠની પાસે જવામાં કલ્યાણ નથી; પણ જે થાય તે શાન્તિથી સહન કરવાનો નિશ્ચય કરીને શેઠાણીએ પતિની પાસે જવા માંડયું. ઑરતેથી દિવાનખાનાના મધ્ય ભાગમાં પડેલી એક આરામખુરશીપર બેસીને બહુજ નમ્રતા પૂર્વક તેમણે કહ્યું: "આજ જીવને કેમ કંઇ આરામ નથી લાગતો? જુવોને! સાડાબાર એક વાગવા આવ્યો. હજી તો ન્હાવાનું પણ ઠેકાણું નથી! આમને આમ અનિયમિત ખાવા પિવામાં-નકામી ઉપાધિઓમાં શરીર બગાડી નાખશો. તમારા જમ્યા વગર બિચારા નોકર ચાકર પણ કેવી રીતે ખાય-પરવારે!"

પતિ: "એ ત્હારી બધી સલાહ અને ડહાપણની વાતો હવે રહેવાદે! તું ત્હારી મેળે ત્હારા નોકરો-ચાકરોને સાચવ્યા કર! તમને લોકોને હદથી વધારે સ્વતંત્રતા આપવાનોજ આ પરિણામ છે."

પત્ની: "નાથ! કેમ! શો પરિણામ? આપની પ્રતિષ્ઠાને દાગ તો નથી લાગ્યોને!"

પતિ: "પ્રતિષ્ઠાને દાગ લગાડવાનો બાકી હવે વધારે શું બાકી છે? બાકી હોય તો પુરો કરો! બસ કરો! રહેવા દો! એ બધી ચાલાકી બંધ કરો!"

પત્ની: "તમે આ શું કહો છો! આની મને જરીએ ગમ નથી પડતી! તમારી પ્રતિષ્ઠા મ્હેં વધારી છે કે ઘટાડી છે નાથ!"

પતિ: મ્હારા જે નોકરો ને મ્હેં લાત લગાવીને દૂર કાઢયા તેને તેં પાંખમાં ઘાલ્યા! [illegible] એનું શું કારણ?"

થશે. કારિગર નહિ હોય તે દિવસે આ રડયા ખડયા હુન્નર ઉદ્યોગ પણ રસાતળમાં પહોંચી જશે. જો તેગનો ઋણ પાંશરો હોય તો તમારૂ કામ તેઓ નભાવશે, તેમના કામમાં તમારાથી ચંચૂ પ્રવેશ નહિ થાય. ખુદાનો-પાક પરવરદીગારનો ડર રાખો! તેને અને તમને પેદા કરનાર તે એકજ માલીક છે. એમની કારિગરી પર તમે ફુલો છો-જુવો છો! તમે કોણ? ખરેખરા કર્મવીર તો કેવળ તેઓજ છે. "

અમીનાનો સર્વત્ર વાણીપ્રવાહ વહેતો જોઇને શેઠને નખશિખા પર્યંત આગ લાગી ગઈ! તેમણે જહાંગિરી અમલ ચલાવ્યો અને પહેરાવાળાને હાંક મારી એ કોઇથી કયાં અજાણ્યું છે?

વાંચક! અમીના હેરાન થશે કે? ભગવાન જાણે! ઇશ્વરના ઘરનો ન્યાય તો એવોજ છે કે જેની આંખમાં અમી ન હોય એજ અંતે હેરાન થાય! જુવો! શું થાય છે.

મણિલાલ ન. દોશી.

સેવાધર્મની ભાવના.

મન્દાક્રાન્તા છંદ.

ચાલો મિત્રો! પરહિતતણાં કામ આજે કરીશું,
દુઃખી જે જે નજર પડતાં, દુઃખ તેનાં હરીશું;
શાન્તિ દેવા જિગરબળથી સ્વાર્થનો ભોગ આપી,
રૂઝાવીશું હૃદય વણુને દુઃખના હેતુ ટાળી.
આંસુડાં જે નયન ઝરતાં લુછીશું નિજ હસ્તે,
સિંચીશું ત્યાં પ્રણય જળની વારિ ધારાજ પ્રીતે;
શોકે ડુબ્યું વદન નિરખી શાન્તિ તેને દઇશું,
નિમિત્તે જે ઉદ્‌ભવ થયો નાશ તેનો કરીશું.
અજ્ઞાનીના તિમિર પટનો ભંગ કરવા નિમિત્તે,
વિદ્યાનાં જે પ્રબળ કિરણો ફેંકીશું શુદ્ધ ચિત્તે;
દેખી જેવો બળહીન જગે ધીરીશું વીર્ય ખંતે,
જેથી તેઓ ધીરજ ધરીને ચાલશે યોગ્ય પંથે.
લોકોમાંહે નિરખી અશુચિ દેખ તો ના ધરીશું,
દૃષ્ટાંતેથી શિખવી શુચિતા મેલ જલ્દી હરીશું;
જ્યાં જ્યાં જેવી જરૂર પડતી સેવનાની અમોરી,
ત્યાં ત્યાં તેવી અમ હૃદય તો આપશે રોવ ભારી.
'સેવા,' 'સેવા,' અવનીતલમાં ધર્મ બીજો ન જાણું,
સેવા! સેવા! રટણ કરીને કાર્યમાં તેજ આણું;
સેવાનો છે વિકટ પથ તો તોય તેને ગ્રહીશું,
પ્રાણી સેવા કરી સુગુરૂના માર્ગમાં વિચરીશું.

કર્મવીરના નિયમો.

૧. આ માસિક દરેક હિન્દુ મહિનાની પૂર્ણિમાએ પ્રકટ થશે.

૨. વી. પી. પોસ્ટેજ સહિત આ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૯-૦ છે. મનીઑર્ડર કરનારે રૂા. ૨-૫-૦ મોકલવા. વર્ષ શ્રાવણ મહિનાથીજ ગણવામાં આવશે. છૂટક નકલની કિમ્મત મુખપૃષ્ઠપર જોઇ લેવી. ભેટનું પુસ્તક તૈયાર થએથી મોકલવામાં આવશે.

૩. ગ્રાહકોએ પોતાનું ઠેકાણું બદલાતાં અમને તુરત ખબર આપવી કોઇપણ પ્રકારનો પત્ર-વ્યવહાર કરતી વખતે ગ્રાહક નંબર જરૂર લખવો. જવાબ માટે રીપ્લાય કાર્ડ અથવા ટીકીટ બીડવા ભૂલવું નહિ.

૪. આફ્રિકાના ગ્રાહકોએ રૂા. ૩-૪-૦ નો મનીઑર્ડર કરવો.

૫. મનીઑર્ડર તથા સર્વ પ્રકારનો પત્ર-વ્યવહાર વ્યવસ્થાપકને શિરનામેજ કરવો.

લેખકોને સૂચનાઃ—

૧. કૃપા કરીને લેખક બંધુઓએ પોતાના લેખ, કવિતાઓ, હાંસિયો પાડીને કાગળની એકજ બાજુએ ચોકખા અક્ષરે લખી મોકલવા. લેખમાં અમારી જાણ માટે પૂરેપૂરૂં શિરનામું લખવું.

૨. વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક વિષયો સંબંધી લેખોને આ માસિકમાં પ્રથમ સ્થાન મળશે. બીજા ઉદ્યોગ સંબંધી લેખોને અગ્રસ્થાન મળશે.

૩. અમને મળેલા લેખ પસંદ પડેથી સવડે પ્રકટ થશે. કૃપા કરી અધુરા લેખો ન મોકલવા. પત્ર વ્યવહાર નીચેના શિરનામેજ કરવોઃ—

ગ્રાહકો વધારી શકે એવા એજન્ટોની નાકીદે જરૂર છે.

રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.
વ્યવસ્થાપકઃ-" કર્મવીર. "
ગયપુર,—અમદાવાદ.

ગ્રાહકોને અગત્યની સૂચના.

૧. કોઈપણ મીલમાં અગર કોઈપણ ઠેકાણે ગમે તે જગ્યા ખાલી હોય તો તેની અમને તરત ખબર આપવી.

૨. કોઈપણ પ્રકારનું કામ જાણનાર ગ્રાહક બંધુઓ જેઓ નોકરી વગર ઘેર બેઠા હોય તેમણે અમને પોતાના નામ-ઠામ-ગામ સાથે, અને તેઓ શું કામ જાણે છે વગેરે લખી જણાવવું.

૩. ગ્રાહકો પૈકી જેઓ કોઈપણ પ્રકારનો હુન્નર-ઉદ્યોગ જાણતા હોય અને જેઓ લવાજમનો ખર્ચ આપવા અશક્ત હોય તેમણે અમને લખી જણાવવાથી તે બાબત યોગ્ય વ્યવસ્થા થશે.

૪. આ માસિક જે જે ગામમાં જાય તે તે ગામમાં શી શી ચીજો વખાણવા લાયક બને છે. તેમજ ત્યાં શાનો વ્યાપાર-ધંધો વધારે ચાલે છે, અને ત્યાંના પ્રતિષ્ઠિત વ્યાપારીઓ કારિગરો કોણ કોણ છે તે અમને લખી જણાવવા તસ્દી લેવી.

૫. વ્યાપાર-ઉદ્યોગનું જ્ઞાન મેળવવાની હોંસ છતાં જેઓ લવાજમ ભરીને કર્મવીર માસિક મંગાવવા ખરેખર અશક્ત હોય તેમણે અમને વગર ફરકતે લખી જણાવવું; યોગ્ય થશે.

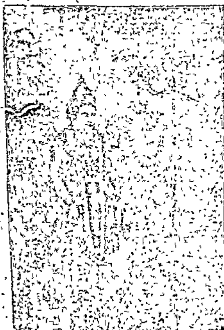
૬. જે જે મીલોમાં અને કારખાનાઓમાં આ માસિક જતું હોય ત્યાંની જાણવા-પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી સત્ય બનેલી હકિકત અમને દરેક મહિને લખી જણાવવાથી અવશ્ય પ્રકટ કરવામાં આવશે.

૭. જે ગ્રાહકબંધુઓ પોતાની ખાસ ફરજ સમજીને બે અથવા તેથી વધારે ગ્રાહક કરી મોકલવા તસ્દી લેશે તે સજ્જનોનાં નામ આવતા અંકમાં પ્રકટ થશે-આભાર માનવામાં આવશે.

કર્મવીર.

વર્ષ ૨ જું—અંક ૫-૬. [ઓગસ્ટ-સપ્ટે-૧૯૦૮] ડી. અ. ૨૦-૨૧.

॥ कर्म प्रयोगेण नर्तयन्ति धन्याः । कर्म प्रतिपादयन्ति धर्मविदः ॥

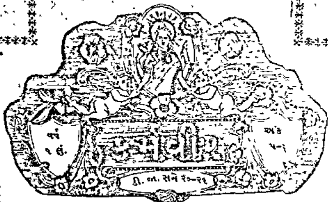

॥ न्यायं सिद्धावपि कर्म कर्ता धन्यतमेऽपुरुषेण धर्मवीरः ॥ १ ॥

વાર્ષિક લવાજમ—રૂ. ૧-૪-૦
વી. પી. ખર્ચ ૦-૩-૦ જુદું
છુટક નકલના ૦-૧-૬.

વ્યવસ્થાપક અને પ્રકાશક—
રણછોડદાસ ... શેઠ.
ઠેકાણું—અમદાવાદ

॥ શ્રી સદ્‌ગુરુ સમર્થ ॥

॥ वन्देमातरम् ॥

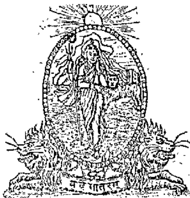
જય! માતૃભૂમિ માતેશ્વરી વન્દે!
અગણિત પરિજન અપાર માયા;
સૈન્ય સમ ધર્મ-શક્તિ સહુ ત્હારાં,
વેદ-પુરાણ, શાસ્ત્ર સમ્મતિરત,
ષડ્‌ઋતુ સહજ વિહારિણિ સુખદે! જય!

અનુપમ ગિરિ-વન નદી સરોવર;
સિન્ધુ તટસ્થ વિશાલ ક્ષેત્ર તવ,
સ્વર્ગોપમ સુખ અતુલિત વિદ્યા,
સાઠ કોટિ ભુજધારિણિ મમસે! જય!

સર્વ સૌખ્ય ને સસ્ય સુસજ્જિત;
શુદ્ધ વાયુ-જલ મધુ રસમેળિત;
ભૂમિ સ્વર્ગસમ વિશ્વ વિમોહિની;
વસુધા સુયશ પ્રસારિણિ સુમને! જય!

રમ્ય વિલાસ વિભવ વિસ્તારિણી,
સકલ કલા-કૌશલ્ય સ્વામિની,
લોક વિદિત સૌન્દર્ય સુદામિની,
ભારત શોક નિવારિણિ સ્વપ્રભુ તે! જય!

"કુસુમાકર."

हिन्दमाताने एक सैनिकनुं आश्वासन.

નહિ અશ્રુ તમે મા સારો,
શા માટે હિંમત હારો ?
"બેડી પડી છે ભુજ કર માંહિ આથી કોઈ ઉગારો"
તેત્રિસ કોટિ પૂત્ર છતાંએ તવ મુખમાં ઉદગારો ?
શું બાયલા પૂત્ર હજારો ?
નહિ અશ્રુ તમે મા સારો. ૧.

જીવ જતાંયે નહિ મૂકીશું કર એ માત તમારો,
અર્પણ તન મન ધન સૌ કરશું જ્યમ જ્યમ આવશે વારો,
નવ થાય એમાં ઉધારો,
નહિ અશ્રુ તમે મા સારો. ૨.

કાચું સોનું જેમાં પાકે એ માવડી દેશ તમારો,
"तत्वमसि"ના ગાજી રહ્યા જ્યાં નિશદીન બહુ ઉચ્ચારો,
ફુટયો વળી વેદ જ્ઞાન ફુવારો,
નહિ અશ્રુ તમે મા સારો. ૩.

ગંગા સિંધુ અને કાવેરી બ્રહ્મપુત્રાનો આરો,
પુનિત મોક્ષ બધાને દેનાં એ મહિમાય તમારો,

प्रकृति नहि टळे.

ગઝલ.

યુદ્ધ જતાં વીર કમ્પ થયે,
    રણ—નહી છોડે તે નહી છોડે;
ગંભીર ભર્યો રત્નાકર સાગર,
    તટ—નહી ત્યજે તે નહી ત્યજે. ૧

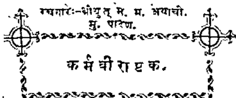
શુદ્ધ અને નિષ્કામ હૃદય,
    સ્નેહ—નહી ભૂલે તે નહી ભૂલે;
ચતુર ગૃહિણી પ્રાણ પતિ શું,
    ધર્મ—નહી ચૂકે તે નહી ચૂકે. ૨

ભૂખ થકી અતિ દીન થતાં સિંહ,
    તૃણ—નહી લીયે તે નહી લીયે;
પ્રાણ જતી પણ સજ્જન જગમાં,
    ગર્વ—નહી ધરે તે નહી ધરે. ૩

તન તોડી પુરૂષાર્થ કરે પણ,
    ભાવી—નહી ફરે તે નહી ફરે;
સંત હૃદય દુભવે કદી લોકો,
    રોષ—નહી ધરે તે નહી ધરે. ૪

જીવ જતાં પછી જન્મ થશે જે,
    "પ્રકૃતિ—નહિ ટળે" તે નહી ટળે;
યુદ્ધ જતાં વીર કમ્પ થયો,
    રણ—નહી છોડે તે નહી છોડે. ૫

[रसगंज] — "गरिमीकान्त."

रचनारः-श्रीयुत् म. म. अयाची.
मु. पाटण.

कर्मवीराष्टक.

કર્મક્ષેત્ર પવિત્ર ભારત ભુમી માતા જગદ્ગુરુ સદા
જાગી ભારત બાળ! સતત થશો કર્મ પ્રવીણો બધા,
થૈ સૌ કર્મ પ્રવીણ, કર્મ કરતા સંસિદ્ધિ પામો સદા
વિશ્વે શિષ્ટ, વિશિષ્ટ ઇષ્ટ જગમાં, દાખો અનિષ્ટો બધાં. ૧

કર્મે નિષ્ઠિત કર્મવીર વિરલા છે ધન્ય તેને સદા
વર્તે વિશ્વ હિતાર્થ જેહ સતતે તેને વખાણે બધા,
નાના સંકટને સહે પણ નહિં કર્તવ્ય ચૂકે જરા
સાચી જે પકડેલ ટેક ન તજે, પૂરી કરે તે ખરા. ૨

લાંબા લેખ લખાવવા બહુ લખ્યા, આપે ન લેગે લખ્યું
ભાખ્યાં ભાષણ, મોકલ્યાં વિષ વિધાં પોતે ન પાળ્યુ ભણ્યું,
મ્હોટા પંડિત-પેપરો પણ ઘણી આશ્ચર્ય વાતો કરે
તેથી ઇષ્ટ સધાય શું? વિપરીતી વાતો કર્યે શું વળે? ૩

વીતી વાત વૃથા કથા બહુ કરી, શાસ્ત્રાબ્ધિ ઊંડાં મથ્યા
તેથી ઇષ્ટ સધાય શું? મરવા નિદ્રા વિના સૌ વૃથા,
વર્તીને વરતાવનાર વિરલા કોઇ મહાત્માજનો
તેઓના અનુવર્તને સુરાગી, સૌ કર્મવીરો બનો. ૪

નાના દેશ વિદેશ ખૂબ વિચરી, કર્મે પ્રવીણો થઇ
સાચાં સાધન સિદ્ધ સત્વર કરી, સૌ ભાવ ભાવે રહી.
ઉદ્યોગે પુનરેવ કુંભર કળા આ દેશમાં વિસ્તરી
દેશોદ્ધારક કર્મવીર જગમાં સંસિદ્ધિ પામો ખરી. ૫

ત્યાગી સ્વાર્થ પરાર્થ તત્પર રહી તજિષ્ટ સૌને કરે
દેશોદ્ધારક કર્મવીર વિરલા, છે ધન્ય તેને ખરે,
તેના જો અનુવર્તને વરતિયે તો દેશ આ ઉદ્ધરે
"કર્તવ્યૈક પરાયણો જન કરે સામ્રાજ્ય લક્ષ્મી કરે" ૬

સામાન્યે અધિકાર સર્વ જનનો લેખાય 'કર્મો વિષે'
ને વર્ણાશ્રમના વિશેષ સઘળા ધર્મો વિભિન્નો દિસે,
જે સામાન્ય, વિશેષ, ધર્મ સમજી, મર્યાદ માંહે રહી
કર્તવ્યો કરશે ઉદાર મતિને, સિદ્ધિપ્રદ ભીતરી. ૭

કર્તવ્યૈક પરાયણુ જિગરમાં પંકાય પૂજાય છે
દેશોદ્ધારક કર્મવીર જનને નિત્યે હરિ સહાય છે,
નીતિને મનિરૂપાંકર પ્રભુપદે. યાચે અયાચી સદા
આઠે રત્નકૂટ મસ્ત થજો કર્મ પ્રવીરો બધા. ૮

લેખકઃ—શ્રીયુત વાસુદેવ રામચંદ્ર શૈલત.

શાર્દૂલ.

એવો એક ગિરિ હતો ત્રિકુટ જે નામે હતો શોભતો,
જેનાં શૃંગ હતાં વળી ત્રણ રૂડાં રૌપ્યાયસાહેમનાં,
જેના પાદ પખાળતો ક્ષીર નિધિ ઊર્મિની માળાવડે
ભૂમિ ભૂષણરૂપ એ ગિરિ હતો શોભાવતો વિશ્વને; ૧

સગ્ધરા

જેની દૈવી ગુફામાં, રમણ કરી રહ્યા, કિન્નરો અપ્સરાઓ,
સિદ્ધોને ચારણોના, વળી અતિ સુખી, જોડલાં નિત્ય ત્યાંએ,
સાથે વિદ્યાધરોને, સુરયુવતિઓ ને. વિશેષે બહુય,
ગાંધર્વો વાસ વસતા, પરમ મુદિત થઈ, ભોગવી ભોગ સૌય;

...કાન્તા.

રોષ—નહી ...ગ મોરો-દનોજ,
...જતાં પછી જન્મ ...ત્યાં કરે એ દીઠાજ,
"પ્રકૃતિ—નહિ ...ન ત્યાં ચાંદિનીમાં,
...સ્વર્ગમાં જે ગજે ના:
યુદ્ધ જતાં વીર કમ્પ ર
રણુ—નહી ...
...ના વિધિ વૃક્ષો હતાં,
[रसकुंज] — મંદાર જે બહુ શોભનાં,

સહકારનાં[2] ઝાડમાં દ્રુમો જ્યાં માલિકાની[3] વેલડી,
ખર્જૂર[4], તાલ[5] તમાલને કનુ[6] વળી જાંબુ મળી,
ને નાળીએરી મનોહરી એલાલના[7] બહુ મેંદની,
નાના વિધિ કદળી અને દાડીમ વૃક્ષ બહુ નવી,
જ્યાં કુમળે લલના રહેલી મોરનીની[8] વેલ છે,
ને બાર માસ મનાવ જ્યાં ઋતુરાજનું[9] સામ્રાજ્ય છે;

શાર્દૂલ.

ને ઉદ્યાન વિષે હતું સર હતું ત્યાં નિત્ય ને વારિમાં,
ખિલતાં કોમળ કાન્તિમય કનકનાં સરસિજ મન માનતાં,
જેનાપર મધુપાનનો મધુર રવ ભૂંગો નિનાદી રહે,
ને ત્યાં હંસી હંસ સદા ફરતા વારિ વિષે ફરી રહે

ઇન્દ્રવજ્રા.

વળી હતી તે જલમાં રૂપાળી,
સુવાસિતા માધવી વેલ સારી,
રૂડું હતું ત્યાં નીર વર્ણ પાણી,
મનોહરીઆ[10] હતી મોદ માણી;

શાર્દૂલ.

ગ્રીષ્મે એક દીને પછી તત્સરે સંતપ્ત થઇ આવિઓ,
મેરો મત્ત કરીન્દ્ર જે કલભ[11] મદ પત્ની બહુ લાવીઓ,
આવીને જળમાંહી સ્નાન કરીને નીજ પુષ્કરાગ્રે[12] કીધું
શીતળ પદ્મ ઘણાંમનું રૂચીર બહુ આકંઠ વારિ પીધું.

મંદાક્રાન્તા.

એવે આવ્યો વિધિ પ્રભિત ત્યાં એક એ ગ્રાહ[13] મોટો,
પાદે પકડ્યો રમણ કરતો તે કરી મત્તને તો,
એમ્બે ખેંચે પણ નહિ શકેલ પાદ તે તો છુટતી
દેખી આવી સ્થિતિ દુઃખિત થઇ નારિઓ એની ભારી.

---

૨ આમ્રવૃક્ષ. ૩ નવમાલિકા. ૪ ખજુરી. ૫ તાડવૃક્ષ. ૬ ચોરી. ૭ હાથીઓની
[illegible]. ૮ દ્રાક્ષની લતા. ૯ વસંત. ૧૦ શોભા. ૧૧ હાથીનાં બચ્ચાં. ૧૨ સૂંઢના [illegible]
[illegible] મગર

જામ્યું ઘણું આવું અહિંજ યુદ્ધ,
ગજેન્દ્રને નક્રતણું[૧૪] અનુપ;
દીનો ગયા આમ વહી ઘણાય,
લઇ શક્યો નહિ પદ તો જરાય.

વસંતતિલકા.

જાણ્યું પછી ગજપતિ નહિ કામ થાય,
માટે સ્મરૂ મન વિષે હરિકૃષ્ણરાય;
કોઇયે કરી નહિ શકે અહિંયાં સહાય,
મુકાવશે નક્કી મને ગરૂડાધિરાય.

ઇન્દ્રવજ્રા.

વિચારીને એમ નગેન્દ્ર, આપ,
કર્યો હૃદે પરમેશ જાપ;
"नमो नमोस्तु पुरुषोत्तमाय,"
તવ કૃપાથી સહુ કામ થાય.

શાર્દૂલ.

સુણીને જાપ કરીન્દ્રનો જગપતિ આવ્યા ધરી ચક્રને
વાસુદેવ શ્રીનાથ તે ત્વરિત થઈ છોડાવવા હસ્તિને
પરમાત્મા પરમેશ જે દુઃખી સદા થાતા દુઃખી દેખીને
પોતાના સહુ ભક્તને ભૂમિપરે જે સૌખ્ય દેતા અને

વસંતતિલકા.

ધારિ સ્વહસ્તમહિં[૧૫] એક પ્રફુલ્લ પદ્મ
ઉંચે કરી કર પ્રતિ[૧૬] પ્રભુને ગજેન્દ્ર,
નિહાળીને યદુપતિ પછી તે વદ્યો ને,
"नारायणाखिलगुरोभगवन्नमस्ते."

શાર્દૂલ.

છોડાવ્યો પ્રભુએ ગજેન્દ્ર ઝટ ત્યાં એ ગ્રાહથી આદરે,
વરસાવ્યાં નભમંડળેથી કુસુમો સુરમંડળે ત્યાહરે,
ધારી મોદ મહા ઉરે ઉલટથી ગાન્ધર્વ ગીતો કરે,
સુણશે જે હરિ ચિન્તને જીવ સહુ સંસાર સહેજે તરે.

દેખીતી વાત છે. તેઓ તો માને છે કે: સંસાર અને સમાજનું ભવિષ્ય પણ તેમના પોતાના હાથમાં છે. અમેરીકામાં વૅશિંગટનમાં ભરાએલી પહેલી મજૂર પરિષદમાં હિન્દુસ્થાન તરફથી પણ અમુક પ્રતિનિધિઓએ ભાગ લીધો હતો, અને તેમાં પ્રત્યેક દેશની પ્રજાને અનુકૂળ એવા કેટલાક મહત્વના ઠરાવો થયા હતા. આ દેશના ગરિબ-મહેનતુ મજૂર વર્ગની દશાનું વર્ણન કરતાં મ્હોટું પુસ્તક ભરાય એમ છે. દાખલા તરીકે આપણે અહીં સ્ત્રીઓ અને બાળક મજૂરોને બીજા દેશોને હિસાબે વધારે કામ કરવું પડે છે. આટલું જતાંય વધારે વખત કામ કરવા છતાંય તેમને તે કામના પ્રમાણમાં મજૂરી નથી મળતી. વિલાયતના મજૂરો ઓછા કલાક કામ કરીને જેટલી મજૂરી મેળવે છે તેટલી મજૂરી હિન્દુસ્તાનના મજૂરો વધારે વખત કામ કરવા છતાં નથી મેળવી શકતા આ દેશના મજૂરોની અજ્ઞાનતાને લાભ લઈ મુડીવાળાઓએ આજ સુધી ઘર અને બંગલાઓને સોનાનાં નળીઆં કરી નાંખ્યાં છે, હવે જ્યારે મજૂરોની આંખો ઉઘડી છે અને તેઓ જ્યારે તેમના હક-મહેતાણું ચોખ્ખ-રીતે માગે છે ત્યારે તે તેમને ઠીક નથી લાગતું. ઉલટું આ દેશના શાંતિપ્રિય વફાદાર કારિગરો-મજૂરોને તોફાની-હડતાળીયા કહી તેમની વાતને મારી નાખવામાં-તેમને સમય પર ચોખ્ખો અન્યાય આપવામાં, આવે છે. ગમે તેમ કહો પણ સમય જોતાં આ દેશના કારખાનાવાળાઓને ઓછા દરે મજૂરો મળે છે, મજૂરી કંઇક ઓછી છે. યુરોપના મજૂરોને એક બીજું ખૂંચે છે. તેમની ઇચ્છા છે કે: આખા જગતમાં કામનો વખત એક સરખો થઇ જાય ચાહે મેજીસ્ટ્રેટ હોય કે-બીલ મજૂર પણ તેઓ અન્તે એકજ વખતે કામપરથી છૂટી જાય અને મજૂરી પણ તેમની બરાબરજ મળે. આટલું ડહાપણ છતાં સોમણ તેલે બંધાઈ કેમ! દાખલા તરીકે ટ્રાન્સવાલમાં હિન્દુઓ જે પગારમાં જેટલો વખત કામ કરે છે, તેટલો વખત કામ કરીને ગોરા મજૂરો વધારે મહેનતાણું મેળવે છે. આ દેશના મજૂરોને તેમની પોતાની હાલની અવસ્થા સુધારતાં બેશક ભારે ઉદ્યોગ કરવો પડશે, અને તેને માટે તેમને યુરોપના મજૂરોના મંડળ અને તેમની સ્થિતિનું સમયે સમયે કોઇ પણ પ્રકારે નિરિક્ષણ કરતા રહેવું જોઇશે. આમાં પહેલી બાબત જ્ઞાનની છે. બીજી બાબત એકતાની છે. એ એક ખાસ અગત્યની બાબત છે કે જ્યાં જ્યાં મીલો અને કારખાના હોય ત્યાં ત્યાં મજૂરોની-કામદારોની સંસ્થાઓ મંડળો, મહાજનો સ્થપાય અને એ પ્રત્યેક મહાજનની વ્યવસ્થા અમુક એક મુખ્ય સંસ્થા પ્રમાણે થએ જાય. દાખલા તરીકે અમદાવાદમાં શ્રીમતી અનસુયા બ્હેનના ઉદ્યોગથી મીલ મજૂરોનાં મહાજનો બંધાઇ તેનું કાર્ય તેમની જાતી દેખરેખ નીચે "સેવાશ્રમ" માં જ થએ જાય છે, તેમ પ્રત્યેક શહેરમાં જ્યાં મજૂર વર્ગ હોય ત્યાં આવાં મહાજનો કોઇ સારો પ્રતિષ્ઠિત શહેરના આગેવાન નીચે સ્થપાય અને ત્યાંનું કામકાજ અમદાવાદના "સેવાશ્રમ" મુજબ વ્યવસ્થિત રીતે એકસરખું થએ જાય એ ઇચ્છવા જોગ છે. સાંભળવા મુજબ સુરત-ભરૂચ વગેરે શહેરોનાં મજૂર મંડળોએ અમદાવાદના "સેવાશ્રમ" ને કેન્દ્રસ્થ તરીકે સ્વીકાર્યું છે, તે પ્રમાણે વડોદરાનું **મજૂર મહાજન મંડળ** અને નડીઆદ વગેરે શહેરોના મજૂરો પણ પોતપોતાની સંસ્થાઓ બાંધી અમદાવાદને જ કેન્દ્ર તરીકે સ્વીકારી પોતાનું હીત સાધી લે એ પસંદ કરવા જેવુ નથી શું? આથી આગળ વધતાં "સમગ્ર ભારતીય મજૂર પરિષદ" સ્થપાય તોયજી તે દ્વારા તો તેઓમાં કોઇ વિલક્ષણ જ

નીતિને તે સદંતર વખોડી કાઢે છે. અને મજૂર વર્ગના હિતને અર્થે સમગ્ર હિન્દી રાષ્ટ્રીય પરિષદ કમિટીએ એક ખાસ કમિટિ નીમવી. " સ–વિ."

મજૂરોનું હિત સાધવા જગત મથે છે ખરૂં પણ મજૂરોની આંખો ક્યારે ઉઘડશે ?

શ્રી વડોદરા મજૂર મહાજનમંડળઃ—આજે કેટલોક સમય થયાં વડોદરામાં આ નામનું મંડળ સ્થપાયું છે. તેના પ્રમુખ પૂજ્યશ્રી શ્યામસ્વરૂપ બાળયોગિન્ છે, અને જાણીતા હિન્દ વિજય પત્રના અધિપતિ તે મંડળના સેક્રેટરી છે. મંડળમાં દાખલ થનારને માટે ૦–૪–૦ ચાર આના દાખલ-ફી રાખવામાં આવી છે. માસિક ફી પણ ૦–૪–૦ ચાર આના જ છે. સદરહુ મંડળમાં આટલા થોડાજ સમયમાં અમારા સાંભળવા મુજબ લગભગ પાંચસો એક મજૂર બંધુઓ જોડાયા છે, અને થોડાજ સમયમાં બીજા બસો–પાંચસો વધી જવાનો સંભવ છે. શ્રીમાન્ બાલયોગિન્ જેવા નિડર–સત્પુરૂષ મજૂર મહાજન-મંડળના નેતા થયા છે એ જાણીને અમને અત્યાનંદ થાય છે, આથી અમે ત્યાંના મજૂર-મંડળને મહાભાગ્યશાળી માનીએ છીએ. સમયે સમયે તેઓશ્રી સુબોધક વ્યાખ્યાનોદ્વારા સારી સલાહ–ઉત્તમ જ્ઞાન આપતા રહી મજૂર મહાજનમંડળની સર્વ પ્રકારે ઉન્નતિ કરે એવી અમે તેમને પ્રાર્થના કરીએ છીએ. તે સાથે મંડળમાં જોડાએલા પ્રત્યેક બંધુઓને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તી શાન્તિ અને દ્રઢતા પૂર્વક પોતાના મંડળને બળવાન બનાવવા પ્રયત્ન કરતા રહેવાને ખાસ આગ્રહ કરીએ છીએ. તે ઉપરાંત જે બંધુઓ આ મંડળમાં નથી જોડાયા તેમને અમે એ મંડળમાં જોડાઇ આવા ઉત્તમ અવસરે પ્રત્યેક મજૂર બંધુઓની સાથે મિત્રતાની–ભાઇચારાની ગાંઠથી જોડાઇ ભાગ્યશાળી થવાની ભલામણ કરીએ છીએ. એથી જ સુખ–શાન્તિ મળશે. એથી જ માન અને ઇન્સાફ મળશે. એથી જ મજૂર અને મજૂરમંડળની–મીલ ઉદ્યોગની ઉન્નતિ થશે એમાં કંઇજ શક નથી. આવું એક સુંદર કાર્ય શરૂ કરનાર આગેવાન હિન્દુ–ઇસ્લામ બંધુઓને અમે ખરેખર ધન્યવાદ આપ્યા વગર રહી શકતા નથી. મંડળ સંબંધી જાણવા–પ્રસિદ્ધ કરવા જેવી હકિકત અમને જણાવવાથી તે અમે ખુશીથી "કર્મવીર" માં પ્રકટ કરીશું.

ડેરી કંપનિઓઃ—હિંદુસ્તાનમાં જેમ ઘી વપરાય છે તેમ વિલાયતમાં નથી, ત્યાં આગળ તો માખણ અર્થાત મલાઇ [Cream] નો ઉપયોગ થાય છે. અંગ્રેજી શબ્દકોશમાં ઘી શબ્દ જ નજરે પડતો નથી ને ઘી તરીકે ઓળખાવવા પણ ઘીને Ghee જ કહે છે. પરદેશના મલાઇ ખાનારાઓના અખાઇ તેનું કાર્ય તેમણે–દુધની બહુજ મોંઘવારી કરી મૂકી છે. એ મલાઇ બનાવવા માટે પ્રત્યેક શહેરમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં ઠેરઠેર જોવામાં આવે છે, એ ડેરીઓ થતા [illegible] આગેવાન તરીકે સ્ત્રીઓને કેવળ દુધ પીવાના–ગોળવવાના પણ સાંસા પડે [illegible] એકસરખું શું છે, કાકા, પુરૂષો લેક નાખો અને ધર્માચાર્યોએ આ બાબત [illegible] જેવી છે, પૈસાના લોભી બની પરિણામે જાતે હેરાન થનારા મારૂં [illegible] પરિણામ દુધ બેચવામાં પિવાતા આવી સેંકડા પૈસા લઇ પરમ આનંદ માને છે. [illegible] પોતાની આસપાસ શું અસર થાય છે એની એમને ગમ નથી પડતી. આ ડેરીઓને લીધે દુધ અને ઘીની અછત એકલા શહેરોમાં જ છે એમ નથી પણ ન્હાનાં ન્હાનાં ગામડાઓમાં–માનો કે પ્રત્યેક સ્થળે તેની મોંઘવારી જણાય છે. ડેરીઓમાં દુધ વેચનારા અને ડેરીઓના આ દેશના–દેશી વ્યાપારિઓ પણ આથી "પરનાં

પેટ ચોળીને પિડા કરી જ્ય બુદ્ધિ ગઇ બહાર "

હિતવચન. (ગયા અંકથી ચાલુ.)

૩૩. આળસુ રહેવાથી અસંતોષ, અનીતિ, દરિદ્રતા અને રોગ વધે છે.

૩૪. નીયમના નીયમીત અભ્યાસથી ગમે તેવી અશક્ય જણાતી વસ્તુ પણ શક્ય થઇ જાય છે.

૩૫. શુધ્ધ સંકલ્પ—સાત્વિકભાવના ઘણો લાંબે સમયે પણ ફળીભુત થયે વીના કદાપી રહેતી નથી.

૩૬. દેશાટણ કરવાથી અનેક ફાયદા થાય છે, માટે સમય અને સાધન હોય તો અવશ્ય દેશાટણ કરવું.

૩૭. કુદરતની રચનાનું અને તેના કાયદાનું પ્રતિદીન બારીક અવલોકન કરવું એ અતિ હીતકર્તા છે.

૩૮. ખરા અંતઃકરણથી પ્રાર્થના કરી હોય તો ચાલતા ઠેકાણે અને અને નીરાંત વખતે મનની એકાગ્રતાનો અભ્યાસ કરો.

૩૯. દુનીયાના દરેક વૈભવો અને ભોગ્યોપભોગનાં સઘળાં સાધનો ફકત તમારા આનંદ રચવામાં આવ્યાં છે; માત્ર ન્યાયબુદ્ધિથી, નીતિને રસ્તે, તમારી ફરજો અદા કરીને, તેનો યોગ્ય લાભ લ્યો.

૪૦. ભારતની પડતી, સદ્‌વિચારના અભાવે, કનક કાન્તાની અપેક્ષાવાળા દુષ્ટ સંન્યાસીઓએ, ભ્રષ્ટ બ્રાહ્મણોએ, અને દુરાચારી ધર્મગુરૂઓએજ કરી છે.

૪૧. અમુક કામ નક્કી કરેલા સમયે અને એક રીતે કરવાથી કાર્યમાં ઉમેદ, ફુરસદ અને સુખ મળશે.

Act:—Heart within and God overhead.

પ્રાર્થના

ખાવા અનાજ, પહેરવા કપડાં, રહેવા ઝુંપડી પણ ન મળતી હોય, એવા લાખ્ખો દેશબંધુઓ તમે હમેશાં તમારી નજરે જોતા હશો. દેશ ભુખરી કોપમાં હોય ત્યારે પરાણાની વાત ક્યાં કરીએ–આ દેશના મીલ માલેકો, શ્રીમંતો અને વેપારીઓએ માલ વેચીને વિશેષ નફો લેવો એ ગરિબોનાં લોહી પીવા જેવું મનાય. વાતો થાય છે કે, મુંબાઇએ એક વખત સ્વદેશીને ઉત્તેજન આપેલ ત્યારે અમદાવાદી બંધુઓએ કાંઇ બાપને ઉતરડી કપડને નાસીપાસ કર્યા. સ્વરાજ્ય હિતાર્થે આ દેશ બંધુઓ માટે કેવી ઉદારતા? શરમ છે! મીલ માલેકો તેત્રિસ કરોડ દેવતાઓનો ડર રાખો! તમને અમારી પ્રાર્થના છે કે: હવે આ દેશ અને દેશવાસીઓ ઉપર દયાની નજરથી જુવો, મોંઘવારીનો ત્રાસ જોઇને માલનાં મુલ ઘટાડો. ગરિબોનો બેલી પ્રભુ બધું જોનાર છે. ભુલશો ના, પરિણામે એ મહાપ્રભુ સૌની સારી રીતે ખબર પુછનાર છે. "સાંબેલુ ચોરીને સોયનું દાન કરે ત્યાં, છુટકો નહિ થાય!" કહ્યું છે કે:

'ગરિબની હાય, છે બુરી અને તૈયાર જમપુરી!"

વડીલોના વારસામાં મળેલી ખાદી પહેરતાં અમે હિન્દનાં બાળકો, હવે રજે શરમાવેશું નહિ. તમે જ જોશો કે: તમારાં ગાયનાકલેવ-માટીથી ભરેલાં કપડાં કરતાં અમને અમારી જાડી ખાદી કેવી શોભે છે. કહો પછી ખોટી ફેશનમાં બોળુ-ભલું હિન્દુસ્તાન ફસાયું છે એવું કોણ કહેશે? લોકો કહે છે કે: પૈસા કમાઇને મજૂરો દારૂ પીને હાથે કરીને દીવાનો થાય છે. જુવો, રોહીડ, રાણા, ઢેડ. દુબળા, ભંગી બધાય ભાઇઓ હવે ધડાપડ દારૂ છોડતા જાય છે. પછી શું ઉચ્ચ વર્ણના હિન્દુઓ જ દારૂ પીને હિન્દુસ્થાનની નામનાને વગોવશે? એ બનવા જોગ છે કે તે આપ જ કહો? દેશના ગુરૂઓ–ભૂદેવો તમારી પ્રતિષ્ઠાનો પાયો ચણનાર ભગવાન રામચંદ્રજીના ગુરૂરાજ વશિષ્ઠ હતા. તમારી આગળ સર્વ સત્તાવાળાઓ પાણી ભરે છે. જો બાકી હોય તો હવે નિરાશ્રીતને પગેરી દુબળાં દેશ બાળકોને બોધ આપો. આવો! જુવો–રેલ્વેમાં ચોરીઓ થાય છે–હાડમારીનો પાર નથી, મહાજનોનાં ઠેકાણાં નથી, હવે તો દરેક શહેરમાં, ગામેગામ, સમાજ–સેવામંડળો રચી–ઠેર ઠેર પ્રજાને ઉપદેશ આપી તેને કર્તવ્ય પરાયણતાના પાઠ ભણાવો–કર્મવીર બનાવો. આવો! આપણે પ્રભુ–પ્રાર્થના કરીએ કે જેથી આપણા સર્વ મનોર્થ સિદ્ધ થાય! ॐ તત્સત્ ॥

વડોદરા. તા. ૧૭–૧૧–૨૦   દેસાઇના જય પરમાત્મા.

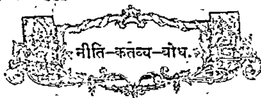
" વડોદરાથી પ્રકટ થતા 'સયાજી વિજય' સાથે વહેંચાયેલા આ પ્રાર્થના પત્રમાં સહજ ફેરફાર કરી તે અમને અત્યંત ઉપયોગી. પ્રકટ કરવું જાણવી લાગવાથી અમે આ સ્થળે તે પ્રકટ કરીએ છીએ આ પ્રાર્થના પત્રની લાખો નકલો છપાઇ જ્યાં ત્યાં મફત વહેંચાય એ ઇચ્છવા જોગ છે.

વ્યવસ્થાપક

આ વાત ઉપરથી એટલોજ સાર નીકળે છે કે: આ સંસાર પણ કુતરાની પૂંછડી જેવો વાંકો છે. લોકો તેને હમેશાં સીધો કરવાનો પ્રયત્ન કર્યા કરેછે. સેંકડો વરસ પર્યંત પ્રયત્ન કર્યા, પણ એતો અંતે એ ભગવાન એના એ. એ તે દહાડો વળે કે? માણસે પહેલેથીજ વિચાર કરવો જોઇએ કે: કર્મ કેવી રીતે કરવું. એ કેવી જાતનું છે કે; તેથી પરિણામે સંકુચિત હૃદયના, પક્ષપાતી અને મનુષ્ય મટીને પશુ બનવાનો વારો ન આવે. યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર કરી, સમયને અનુસરી જેઓ કામ કરે છે તેઓજ પરિણામે આદર્શ કર્મવીર બનેછે. સંસારમાં સેંકડો પ્રકારના વ્યસની સ્વાર્થી લોકો હોય છે તેમનાથી બચવું જોઇએ. નહિ તો કરોળીઆની જાળમાં માખી ફસાવવા જેવો ઘાટ બની જશે. આ સંસારમાં જેને દુરાચરણ અર્થાત વ્યસન કહ્યાં છે એવી ખરાબ પ્રવૃત્તિઓ ન હોત તો સંસારની આથી પણ વધારે ઉન્નતિ સહેલાઇથી થઇ શકત. વૃથા અભિમાનમાં તણાઇ જઇ કેવળ લોભના દાસ બનવાથી મનુષ્યની કોઇ કાળેય ઉન્નતિ નથી થતી. આ સઘળાં વ્યસન–દુર્ગુણોનો ત્યાગ કર્યા વગર કોઈ પણ માણસ એમ કહે કે: અમે અમારી ઉન્નતિ કરી શકીશું તો તે કેવળ તેની મૂર્ખતા જ છે. હા! એ વાત તો સાચી છે કે: તેથી મનુષ્યમાં અવશ્ય કૃતઘ્નતા અને ક્રોધ વધી જાય છે, લોકો આપસ આપસમાં ખૂબ લડવા ઝગડવા મંડી જાય છે, અને આખર મનુષ્યના દેવ બનવાની વાત તો ક્યાં રહી પણ કેવળ પશુ જેવા બની જાય છે. વાસ્તવિક રીતે જોવા જતાં જે વસ્તુની કંઇજ આવશ્યકતા નથી તેવાં વ્યર્થ અનુચિત કાર્યોમાં મોંઘુ મનુષ્ય જીવન નિરર્થક ગાળે છે. કુતરાની પૂંછડીને વાંકાની સીધી કરવાના પ્રયત્નમાં કોઈ ફાવે કે? એવા પ્રયત્ન આદરવા એ માત્ર હેરાન થવાનો માર્ગ છે. કુતરાની પૂંછડીનો ખ્યાલ કરવાથી સૌને અવશ્ય આપો આપ જણાશે કે: સંસારની ચિન્તામાં પડવું એ વૃથા છે. પેલી કહેવત નથી કે: " કાજી કેમ દુબળા! તો કહે કે: " સારા ગામની ચિન્તાથી!" એવા જગત કાજી થવાની કંઇ જરૂર નથી. તમે ફાવે તેટલા પ્રયત્ન કરો પણ સંસાર છે એવો ને એવોજ રહેવાનો. આ જગત આપણું નથી તેની માલિકી આપણી નથી. જો જગન્નાથ એ શબ્દને યથાર્થ સમજતા હોત આપના હો તો એજ જગન્નાથ આ જગતના સ્વામી અને સંરક્ષક છે. તેનાપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા વિશ્વાસ રાખી હું જે કંઇ કરૂં છું તે ફક્ત મ્હારૂં કર્તવ્ય સમજીનેજ કરૂં છું. એ સઘળું પરમેશ્વરની ઇચ્છાથીજ થાય છે એવો વિચાર કરીનેજ પ્રત્યેક કાર્યો કરે જાઓ. અને એ પ્રમાણે કરવાથી તમારાં એ સત્કર્મ જ તમને વગર પૂછે તમારા લક્ષ્ય–સ્થાન અર્થાત મુક્તિધામ તરફ અવશ્ય દોરી જશે. એ નિષ્કામ કર્મ–આગારને લીધે સંસારમાં મનુષ્યના દેવ બની જશો. ભગવાન શ્રી કૃષ્ણચંદ્રએ પણ અર્જુનને એજ ઉપદેશ કર્યો છે કે: હે! અર્જુન! તું એમ ન ધારીશ કે આ સઘળું હું કરૂં છું. જે કરવાનું છે તે તો મેં કયારનું કરી મૂક્યું છે. તું તો કેવળ નિમિત્ત માત્ર થા! તું મનુષ્યભાવ ભૂલીને દેવભાવ ધારણ કર. નિષ્કામના બળવડે તું અવશ્ય દેવપદ ધારણ કરીશ. જો ત્હારે દેવ બનવું હોય–તને તેની આકાંક્ષા હોય. અને ત્હારે આ સંસારમાં યથાર્થ કર્મવીર તરીકે અનંત કાળપર્યંત પૂજાવું હોય તો હે! અર્જુન! ત્હને મ્હારો કેવળ એજ એક ઉપદેશ છે કે: कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥

" વાંચક! તમે પણ: " ફળની આશા રાખ્યા વગર કેવળ નિષ્કામ–કર્મ કરે જાઓ."

अनुवादकः-“मुमुक्षु.” ॥ जय गुरु ॥

नीति-कर्तव्य-बोध.

यस्य चाप्रियमन्विच्छेत्तस्य कुर्यात्सदाप्रियम् ।
व्याधा मृगवधं कर्तुं गीतं गायंति सुस्वरम् ॥

કદી કોઇનું અનિષ્ટ કરવા તમે દીલમાં ધારો,
સમજી મનમાં પ્રથમ તેનું પૂર્ણ હિત વિચારો;
જેમ કરે છે ગાન શિકારી પ્રાણ હરિણના હરવા,
ફસે જાળમાં પડી અભાગી એ પણ મોતે મરવા. ૩૪

वृथा वृष्टिः समुद्रेषु वृथा तृप्तस्य भोजनम् ।
वृथा दानं समर्थस्य वृथा षंढे विभूषणम् ॥

ધનાક્ષરી— વરસ્યો સાગરમાં મેઘ નકામો જાણો,
અજીરણવાળે પણ અન્ન ખવાયું માનો,
ધનવાન જનોને દાન કરો તે કેવું—
પહેરે આભૂષણ પવૈયો[1] તેના જેવું. ૩૫

अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च ।
वञ्चनं चापमानञ्च मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥

હરિગીત પૈસો જતાં ડાહ્યાજને કોને કદી કહેવું નહિ,
મનની પીડા સમજુજને જે હોય તે સેવી સહી;
ગૃહ છીદ્ર રહેતા—ઢાંકવુ ડાહ્યાજનોનુ કામ છે,
માનાપમ ને પ્રપંચને[2] ઉર શાન્તિને આરામ છે. ૩૬

शोकारातिपरित्राणं प्रीतिविश्रम्भकारणम् ।
केन सृष्टमिदं रत्नं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥

હરિગીત— શોક ને સંતાપથી હરનિશ બચાવ્યા જે કરે,
મહાપ્રભુ ભયથી મુક્ત થઈ ક્ષણભર હૃદય ધિરજ ધરે,
પ્રિતિ અને વિશ્વાસનું પ્રિય સ્થાન જે જગમાં કહ્યું,
"મિત્ર" બે અક્ષર લખ્યું એ રત્ન કહો કોણે કર્યું? ૩૭

---

૧ પોપટ. ૨ છાનું રાખવાને.

प्रान्तं वच्मि कपोतिकाकुलतया नाथांतकालोऽधुना।
व्याधो धोधृत चाप सज्जितशर: श्येनः परिभ्रामति॥
इत्थंसत्य हिना सदष्ट इषुणा श्येनोपितेनाहत-
स्तूर्ण तौ तु यमालयं प्रतिगतौ दैवि विचित्रा गतिः॥

શ્રગ્ધરા—વૃક્ષે બેઠું હતું કો સુગલ[3] પ્રભુથી પંખી કેરૂં પ્રિતેથી,
પત્ની કહે, હે પિયુજી! અહીં કર તિર છે પારધી એ ઉભો તળી;
ક્યાંથી? હા! નાથ! માથે–શિરપર વળી આ એ શિંચાણો[4] ફરે ત્યાં,
શર છોડ્યું બાણને જઈ વિષધર[5] વળગ્યો વ્યાધને[6] એ વિધિ ક્યાં!

पौलस्त्यः कथमन्यदारहरणे दोषं न विज्ञातवान्।
रामेणापि कथं न हेमहरिणस्यासंभवो लक्षित:॥
अक्षैश्चापि युधिष्ठिरेण सहसा प्राप्तो ह्यनर्थः कथं।
प्रत्यासन्न विपत्ति मूढ मनसां प्रायो मतिः क्षीयते॥

મનહર— પરાઈ નાર હરવામાં દશાનને[7] દોષ ના જાણ્યો!
ધનુષ લઈ રામજી ધાયા કનક મૃગ મારવા માટે!
ખરેખર ધૂત છે ખોટો યુધિષ્ઠિર જાણતા હોતા?
વિપત્તિ આવતાં થાએ મતિક્ષિણ કંઈક જન જોતાં. ૩૯

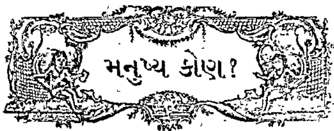
दाने तपसि शौर्ये च यस्य न प्रथितं यशः।
विद्यायामर्थ लाभेषु तस्य जन्म निरर्थकम्॥

હરિગીત— દાનને તપસ્યા થકી જેણે સુયશ નાં મેળવ્યો,
વિદ્યા અગર વ્યાપાર ત્યમ સુંદર રીતે નાં કેળવ્યો,
વિસ્તથી પણ જે જગતમાં લેશ પંકાયો નથી,
જન્મ્યું ધરામાં ધીક કો માનથી ગણાયો મ્હારથી.[8] ૪૦

शाठ्येन मित्रं कपटेन धर्मं
परोपतापेन समृद्धिभावम्।
सुखेन विद्यां परुषेण नारीं
वाञ्छन्ति ये व्यक्तमपण्डितास्ते॥

[illegible]— મન પાપિ રાખી મિત્રરે તે કેવા?
હે કપટિ તને ધાર્મિકજન કેમ કહેવા?
પરપિડા કરી સમૃદ્ધિ માગે એવા,
વિણ ભણતાં અંતર ઇચ્છે સુખ–મેવા,
બળ–જોર કરી પર કન્યા ચાહે લેવા,
સમજે પંડિતો એ નરે નહિ વાનર જેવા. ૪૧

૩ (નર અને માદા) જોડું. ૪ બાજ પક્ષિ. ૫ સાપ. ૬ શિકારી. ૭ રાવણ ૮ [illegible]

મનુષ્ય કોણ?

प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरश्चरितमात्मनः ।
किं नु मे पशुभिस्तुल्यं किं नु सत्पुरुषैरिति ॥

ભાવાર્થ:—મનુષ્ય તો એજ કે જે હંમેશાં પોતાના ચારિત્ર્યનો વિચાર કર્યા કરે છે. પ્રત્યેક મનુષ્યે હંમેશાં એમ જોવું જોઈએ કે આચારમાં ક્યાં ક્યાં પશુ જેવાં છે અને કેટલાં ઉત્તમ મનુષ્યને છાજે તેવાં છે.

સારી મનુષ્યોને અનેક પ્રકારના સામાજીક અને રાજકીય નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે. જુદા જુદા સ્વભાવનાં મનુષ્યોની સાથે વ્યવહાર-વર્તાવ કરવો પડે છે. કોઈ પોતાના મનથી એવો વિચાર કરે કે હું નમ્રતામાં રહીને પ્રત્યેક કાર્ય મીઠી મીઠી વાણીથી અથવા વિનયથી કરી શકીશ પણ એમ નથી થતું. મનુષ્ય એકદમ ક્રોધહીન, શાન્ત, વિનયી, અને કોમળ હૃદયના થાય એ ન બને. અથવા એવા થવાથી આપણને કંઈ કોઈ સારા આચરણના વિષે યા કર્તવ્ય પરાયણ માની લે એમ પણ નથી. સમયને અનુસરીને કોમળતા અને કઠોરતાનો ઉપયોગ કરવો એ વ્યાજબી છે. માનો કે તમે અમુક રસ્તે જતા હો. રસ્તામાં તમે જોયું કે કોઈ એક બળવાન મનુષ્ય અમુક દુર્બળ મનુષ્યને સતાવી રહ્યો છે; અથવા કોઈ નિરાધાર અબળા દુષ્ટ મનુષ્યોના પંજામાંથી છુટવા "કોઈ બચાવો!" "બચાવો!" એવા હૃદય ભેદક પોકાર કરી રહી છે. એવે વખતે તમે જો ક્ષમાવૃત્તિ ધારણ કરીને એ બળવાન-દુરાત્માના અત્યાચાર પર આંખ આડા કાન કરો, અથવા એ અબળાને આફતમાં સપડાયેલી જોવા છતાં, તેના પોકાર પર ધ્યાન આપ્યા વગર કેવળ તમારી શાન્તવૃત્તિ ધારણ કરીને જ બેસી રહો તો જાણજો કે તમે નિર્જીવ પથ્થર છો, તમારી એ ક્ષમાશીલતા, અને તમારી શાન્ત પ્રકૃતિ તમારા મનુષ્યત્વને-તમારા ચારિત્ર્યને કલંકિત કરી રહી છે. પરન્તુ એ હૃદય કંપાવનારું ન જોઈ શકાય એવો અનુચિત વ્યવહાર જોતાની સાથે તમારું લોહી તપી જાય, ક્ષમાને ઠેકાણે ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય અને એક જરીક પણ આળસ કર્યા વગર તમે એ અસહાયને સહાયતા કરવા તત્પર થઈ જાઓ તો તમે ખરેખરા સત્પુરુષ કહેવાશો—એજ તમારા મનુષ્યત્વની કસોટી છે.

સંયમ થાય તો જ તે શોભે છે. જેઓ સમાજમાં આગેવાન, પ્રતિષ્ઠિત, અને ડાહ્યા ગણાય છે તેમણે એ સઘળા ગુણોનો પ્રત્યેક સમયે યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

યુરોપમાં પહેલાં "નાઈટ" ની પદ્વિ ધરાવનારા કેટલાક મનુષ્યોનું એક મહાજન-મંડળ હતું. દુષ્ટ જનોનું દમન કરવું એજ તેમના જીવનનું મુખ્ય લક્ષ બિન્દુ હતું. તેઓ અસ્ત્ર-શસ્ત્ર સહિત ઘોડેસ્વાર થઈને દીન-દુઃખી-આફતમાં ફસાએલાં નર-નારીનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે આમતેમ ફર્યા કરતા હતા. એ મંડળનો દરેક મનુષ્ય વિદ્વાન, ગુણવાન, કળાવાન અર્થાત ખાનદાન કુટુંબના, અને રણ-કૌશલમાં એક એકથી ચડીઆતા હતા. તેઓ નિર્બળ જનોને તો દેવની માફક ગમતા હતા. એ "નાઈટ સંપ્રદાયના લોકમાન્ય જનોની શૂર-વીરતાનાં કેટલાંક દ્રષ્ટાંત હજુ યુરોપના ઇતિહાસમાંથી મળી આવે છે. એ લોકો ફક્ત પોતાના બાહુબળથીજ વિખ્યાત થયા છે એવું નથી; તેઓ રાજભક્તિ, સાહસ, બળ, યુદ્ધ-કૌશલ, બાળક અને સ્ત્રિઓ ઉપર સ્નેહ અને મમતા, દુઃખે પિડાતાં મનુષ્યોને સહાય, અત્યાચારી જનોની સાથે યુદ્ધ-તત્પરતા, અને પરાજીત શત્રુઓ ઉપર દયા, પોતાના સ્નેહી અને સ્વજનો ઉપર સંપૂર્ણ વિશ્વાસ, સત્યવાદીપણું અને સેવાના ચરિત્રની નિર્મળતા આદિ અનેક સદ્ગુણ સમ્પન્ન આદર્શ નેતા તરીકે પણ તેઓ વધારે પ્રસિદ્ધ થયા હતા. એ લોકો 'નાઈટ' Knight અર્થાત "બહાદુર" Bravo તરીકે જન સમુદાયની પ્રિતિ અને પૂજાને પાત્ર થઈ રહ્યા હતા. હાલમાં એવા અનેક ગુણવાન પુરૂષોની સંખ્યા વધારે જોવામાં ન આવતા છતાંય કેટલાક પરોપકારી કર્તવ્યપરાયણ પ્રસિદ્ધ મનુષ્યોને 'નાઈટ' ની મોંઘામાં મોંઘી ઉપાધિ બક્ષવામાં આવે છે. આપણી સરકારની સુવિચાર પદ્ધતિ અને ઉત્તમ રાજ્યકાર્યભારની અલૌકિક પ્રાપ્તિને લીધે દુષ્ટ જનોનું જોર નરમ પડવાથી એ 'નાઈટ'-શૂરસંપ્રદાયની આવશ્યકતા ન હોવાથી એ સંપ્રદાય-મંડળ નાબૂદ થયું; પરન્તુ જેઓ દેશના અથવા રાજના આગેવાન છે, જેઓ સમાજ સુધારક છે, તેમણે એ સંપ્રદાયના ગુણ ગ્રહણ કરી રાજા અને પ્રજા ઉભયના હિત-સાધનમાં ભાગ લેવો જોઈએ. જેઓ કર્તવ્ય પરાયણ છે, સાહસિક છે, દુઃખી જનોના સહાયક છે, બંધુવત્સલ છે, ક્ષમાવાન છે, ઉત્તમ ચરિત્રવાળા અને સત્યવાદી છે તેઓજ ખરી રીતે આગેવાન શબ્દ-સંજ્ઞાના સાચા સક્ષાત્કાર કહેવાને લાયક છે. એક સુવિખ્યાત લેખકે એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે "આગેવાન થવાને માટે સારા કીમતિ પોષાક-ઠાઠમાઠ વા વિલાસની મનમોહક સામગ્રીની આવશ્યકતા નથી. ભપકાબંધ પોષાક અને ઉપરના ઠાઠમાઠથી ખરી સુંદરતા અથવા ઉત્તમ સ્વભાવ નથી કહેવાતો. ડાહ્યા વિવેકી મનુષ્ય પોતાની સાથે એટલું ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવું કે તે શાન્ત, વિનયી, સજ્જન અને ઉદાર હશે. આ સિદ્ધાન્તથી ઉત્તમ કોણ અને અધમ કોણ તેની પરિક્ષા બહુજ સહેલાઈથી થઈ શકશે. મનુષ્યોના સ્વભાવનો પરિચય તેની બોલી, અને આચાર-વિચારપરથી થાય છે. ફક્ત ઉપરનો આડંબર જોવાથી કોઈ કોઈના સ્વભાવને જલ્દી નથી પારખી શકતું; કેમકે ઘણાખરા લોક સાધુનારૂપમાં શયતાનના આચરણ આચરનારા હોય છે. ઉત્તમ મનુષ્યોને માટે સ્વાર્થપરાયણતા જેવી અધમમાં અધમ બીજી એકે વસ્તુ નથી. સુજનતા અને નમ્રતાવાળા મનુષ્યોની ગણત્રીજ યથાર્થ સભ્યમાં થાય છે. અસભ્યતાનાં જેટલાં લક્ષણ છે તેમાં સૌથી વધારે તિરસ્કારને પાત્ર સ્વાર્થ-પરાયણતા છે. માનો કે મનુષ્યત્વ અને સ્વાર્થપનામાં પરસ્પર મહા વિરોધ છે.

માત્રપર કંઇ પણ ઉપકાર ન કરી શકો તો પછી એ નિરર્થક જીવન ધારણ કરવાનું શું પ્રયોજન છે? મનુષ્ય જન્મ પામ્યાનું ફળ શું?

રઘુકૂળતિલકશ્રી રામચંદ્રજીએ જ્યારે વિજય પ્રાપ્ત કર્યો ત્યારે રાવણની માતાને નાસતી ફરતી જોઇને કહ્યું હતું કેઃ—"અરે! વૃદ્ધા! તને આટલો રાજ્ય પ્રપધાત થયો તેં ત્હારા છોકરાના છોકરા અને તેમનાય છોકરાનાં ત્હારી નજર સ્હામે મૃત્યુ થતાં જોયાં હોય તને હજી આ જીંદગીનો મોહ વળગી રહ્યો છે કે?" એ સાંભળીને એ રાક્ષસિએ કહ્યું કેઃ "મહારાજ! હું પ્રાણના મોહને લીધે આત્મરક્ષા નથી કરતી, તમારી ઇશ્વરી લીલા જોવાની હજી પણ મને અત્યંત લાલસા છે; જ્યાં સુધી જીવિત રહીશ ત્યાં સુધી મન ભરીને ભગવાન રામ–લીલા જોતી રહીશ."

શરીર–રક્ષા તરફ જ કેવળ ખુબ લક્ષ્ય આપીને માનસિક ઉન્નતિ તરફ ધ્યાન ન આપવું એ પણ ઠીક નથી. સ્વાસ્થ્ય–રક્ષા અવશ્ય જરૂરની છે એમાં તો કંઇ શંકા જ નથી. પરન્તુ સ્વાસ્થ્ય રક્ષાથીય ચારિત્ર્ય–રક્ષાનું વધારે પ્રયોજન છે. માનસિક બળ મેળવ્યા વગર ચરિત્ર રક્ષા થતી નથી. તેટલા જ વાસ્તે શારીરિક બળની સાથે સાથે માનસિક બળ પણ પ્રાપ્ત કરવું જોઇએ. સંસારમાં આવક જાવકનો બારિકાઇથી હિસાબ રાખનાર માણસોની સંખ્યા બહુ છે; પરન્તુ સ્વાસ્થ્ય રક્ષા સબંધી બરાબર કાળજી રાખનાર માણસોની સંખ્યા ઘણી જ થોડી છે. પહેલી શ્રેણીના લોક (દેહાભિમાની) મહાન સ્વાર્થી હોય છે. તેઓ કેવળ પોતાના જ લાભ–નુકસાનનો વિચાર કર્યા કરે છે. એમનું હૃદય એટલું બધું સાંકડું હોય છે કેઃ એક નજીવી બાબતમાં પણ તેમનું કાળજું ઉથલપાથલ થઇ જાય છે. એક સાધારણ વાતમાં તેઓ–ઉંચા નીચા થઇ જાય છે. વાત વાતમાં તેમને ઉપાધિમાં આવી પડવાનો ભય રહે છે. બીજી શ્રેણીના લોક તંદુરસ્ત રહેવામાં સુખ માને છે, અને જો વચ્ચે કંઇ અણધારી ગડબડ આવી તો ગભરાઇ જાય છે. તેમના મનમાં નિરંતર એવીજ ચિન્તા થયા કરે છે કેઃ આપણે સદા સર્વદા નિરોગી કેવી રીતે રહેવું, અમારા શરીરની કાન્તિ અને તેજ કેવી રીતે વધે–અમે કામદેવ જેવા શી રીતે દેખાઇએ! કંઇ અમારો જઠરાગ્નિ કયી માત્રાના સેવનથી પ્રદિપ્ત થાય, અને અમે બળવાન કેવી રીતે થઇએ. જેમ જેમ તેમની ઉમ્મર વધતી જાય છે, તેમ તેમ તેમના મનમાં ચિન્તા પણ વધે જ જાય છે, રખેને કોઇ રોગ આવીને તેમને ઝપાટામાં લે તેની તેમને બહુ ફીકર રહે છે. એ શ્રેણીના લોકો બીજાના સુખ–દુઃખપર ધ્યાન આપ્યા વગર કેવળ પોતાના શરીરને જ હૃષ્ટપુષ્ટ રાખવામાં અને અપણ આરામથી રહેવામાં જ પોતાના કર્તવ્ય–કર્મની પૂર્ણાહૂતિ માને છે. તેમની ધારણા એવી જ હોય છે કેઃ પરમેશ્વરે તો તેમને કેવળ સાંસારિક સુખ ભોગવવાને માટે જ મનુષ્ય જન્મ આપ્યો છે. અને તેથી જ તેઓ રાત–દિવસ સુખ પ્રાપ્તિને માટે હાય હાય કરતા જ્યાં ત્યાં ભટકે છે. આ સઘળા સંસારી–અભાગી, રાગી, સ્વાર્થી મનુષ્યો નથી જાણતા કે મનુષ્યત્વ શેમાં છે—"મનુષ્ય કોણ?" એવા લોકના દુશ્ચ–અનુચિત દ્રષ્ટાન્તથી કેટલાંય ભલાં–ભોળાં, સ્ત્રી–પુરૂષો ઠગાય છે તેનો કંઇ સુમાર જ નથી. સંસારમાં ધન અને પ્રાણ ઉભયનું રક્ષણ કરવા જેવું છે. કોઇ પણ રીતે તેનું સંરક્ષણ થવું જ જોઇએ; પરન્તુ ધન–પ્રમોદમાં જ જીવન સમર્પણ કરી દેવું, અથવા અનિત્ય સુખસાધન પ્રાપ્ત કરવામાં જ કેવળ રચ્યા પચ્યા રહેવું એવી ઇશ્વરી આજ્ઞા નથી. જે ક્ષણસ્થાયી છે

તેના ઉપર વિશેષ લક્ષ્ય આપ્યા કરતાં જે ચિરસ્થાયી છે, જે અવિનાશી છે તેના ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવું, અને તેને જ મેળવવાં તત્પર થઇ પોતાનું તન મન અને ધન અર્પણ કરવું એ ઇષ્ટ છે. જેઓ આલોક અને પરલોકના ચિરસ્થાયી સુખને માટે ક્ષણભંગુર શરીર અને નાશવંત લક્ષ્મીના મોહને ઠોકર લગાવે છે તેઓ દેવત્વ-દેવપણું પામીને પરમાત્માના પ્રિતિપાત્ર થાય છે. સચ્ચરિત્ર જ ચિરસ્થાયી ઐશ્વર્ય છે ચરિત્રની ઉન્નતિથી સર્વ પ્રકારની ઉન્નતિ થાય છે; અને ચરિત્ર બગડવાથી બધી વાત બગડે છે. અધોગતિ અવનતી અને ઉપાધિનું મૂળ કેવળ દુશ્ચરિત્રતાજ છે. ચરિત્ર નષ્ટ થવાની સાથે સઘળા ગુણો પણ નાશ પામે છે. પોતાના ચરિત્રને સાચવીને પણ કોઇ કોઇ પોતાની સ્વાસ્થ્ય રક્ષા અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ કરી શકે છે. જેનું ચરિત્ર નિર્મળ છે એજ યથાર્થ મનુષ્ય છે.

ભારતવર્ષને હવે ઉદ્યોગ પ્રિય, ઉત્તમ ચારિત્ર્યવાન કર્મવીર મનુષ્યોની જ જરૂર છે. એ ઉદ્યોગ-પ્રિય કર્મવીર નર-નારીની કર્તવ્ય પરાયણતાથી જ સમાજ-પ્રજાનું કલ્યાણ મંગળ થશે આ દેશના શ્રીમંત અને બુદ્ધિવંત જનોએ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારમાં અથડાતે, પશુ જીવન ગાળનાર મનુષ્યોને જ્ઞાન માર્ગે ચડાવી, ઉત્તમ ચારિત્ર્યવાળા સાચા મનુષ્ય બનાવી, તેમના મહામોંઘા જીવનનો અમુક ભાગ દેશના નષ્ટપ્રાય વ્યાપાર ઉદ્યોગની ખીલવણીમાં-અર્પણ કરતા તેમને બનાવવા જોઇએ. ભોગ-વિલાસના ભૂખ્યા આત્માઓ આ બાજુ પણ કંઇ નજર કરશે કે! મનુષ્યત્વનો-ચારિત્ર્ય-ગઠનનો પાઠ અજ્ઞાન પ્રજાને ઉત્કર્ષ ભણાવશે કે!

ર. ઠ. ભટ્ટ.

---

§ આ બાબતનો દાખલો અમારા દેશના કેટલાક શ્રીમંતોના નિરક્ષર-અપકામેજ રહેનારા સંતાનોમાં વધારે જોવામાં આવે છે. તેમના જ્ઞાન અને ગુણની પરીક્ષા તો જેઓ તેમના સંસર્ગમાં આવી તેમના રહેણી બોલવાની ચાલી સાંભળી શક્યા છે તેઓ જ જાણે છે. એક પરમેશ્વર જો ભગવાન દયા કરીને એ બાઈ સાહેબોને પોતાની સુંદરતા આપે તો ઠીક પણ જેઈસોર ગજ! ગમેતેમ પણ દયા કરે તો આ લેખક સેવકને બહુ આનંદ થાય

કેવળ મૂર્ખ !

કેમ, જોયું ? જુઓ, આ મ્હારા હાથપર વિંટી છે એ શેની છે? હીરાની નથી? દૈ કંપનિના નકલી-હીરાની-ઇમિટેશન બનાવટી છે. ? જાઓ ત્યારે તમે ખરા ખોટાની પરિક્ષા જ નથી, અરે આનો ખરી છે, એની કિમ્મત ? પુછી આવો-પાંચસો રૂપિઆ પડાવશે. વિશ્વાસ નથી આવતો-ખોટું કહું છું? કેમ આ-મ્હારાં થિગડાં દીધેલાં કપડાં, આ જુની ભેરી-બાંધ. ગં કે એવી સાલ અને ફાટયાં ટુટયાં પગરખાં જોઇને કે ? જાઓ, મ્હારા મહેરબાન ! પણ ઠીક આગ જુવોતો ખરા-મ્હારા હાથ સ્હામુ તો જુવો. આ મ્હારા હાથની રેખા શું કહે છે, એ એ જરી જોશો કે એમજ ? આ જે રેખા અહીંથી નીકળીને ઠેઠ વચલી આંગળ સુધી ચાલી ગઈ છે, એજ છે તો ! એતો જે છે એ એમાં જ છે ! સમજ્યા ? એ જોઈ દરેકે દરેક જોષિઓએ મ્હને કહ્યું હતું કેઃ હું મ્હોટો લખપતી થઇશ. કેમ, હસો છો, ઓપ્ લોકોનું એ બધાં ગપ્પાં જ માનો છો કે ? ગમે તેમ પણ મ્હને એમણે જાૂઠું નથી કહ્યું- ખરે કહું છું, હું એક દિવસ લખપતી થઈ ગયો હતો, પરન્તુ ફકત એક જ દિવસ માટે ! સાંભળશો, શી રીતે થયો ? લ્યો, પહેલેથી જ કહું છું.

હું મ્હારા બાપને એકનો એક છોકરો હતો તેઓ મ્હોટા જબરજસ્ત વકીલ હતા જે. વાસકૂટનો અને એક કોટનું એમ ત્રણ ખીસ્સાં ભરાય એટલા રૂપિયા ખખડાવતા તેઓ રોજ ઘેર આવતા-ઘેર રૂપિયાની તો ટંકશાળ જ પડતી હતી. District Pleader જેવા વકીલોએ પણ એટલાં પ્હોડીમાં નહિ પેદા કર્યા હોય-ખોટું ન માનશો.

પરન્તુ આટલુ આટલુ પેદા કરવા છતાં થતુ શું એ કોઇ તમે જાણો છો ? હુવો પિતાની તિજોરીને ત્રણ કાણાં હતાં. એક કાણાંમાં મન ફાવે એટલો હાથ ઘાલીને મ્હારી મા એનાં પિયરિયાંને ભરતી હતી, અને બીજા કાણામાંથી મુનિમ વગેરે મન ફાવે તેટલા નાણાં ચોપડામાં કોઈ લખ્યા-ચ્હેર્યા વગર બારોબાર લઇ અદ્ધર ઉડાવતા હતા, પછી કોણ આપને એ ફરી સંભાળવા છે? હવે રહ્યું ત્રીજુ કાણું, એમાંથી મ્હારા પિતા સ્વયં પોતે પોતાનું સંપૂર્ણ ખર્ચ અને ઘર ખર્ચ વગેરે પૂરું કરતા હતા, આ પ્રમાણે લગભગ ત્રીસ વરસ એમને એમ ચાલ્યાં ગયાં, ત્યાર બાદ જ્યારે એ બધો કારભાર મ્હેં બારિકીથી જોવા માંડયો ત્યારે મ્હેં જોયું કેઃ પિતાની દુકાનદારી-વકિલાત તો દિવસે દિવસે ઓછી થતી જાય છે, પરન્તુ ખર્ચ તો જેવુંને તેવું જ છે. આ પ્રમાણે પણ કેટલાક દિવસ ચાલ્યા ગયા, બાદ એકાએક એક દિવસ આ ક્ષણિક સંસાર-નાટયશાળાની બત્તિ બુઝાવીને મ્હારા પિતાશ્રીએ ચિરકાળને માટે આંખો બંધ કરી દીધી. એ વખતે હું લગભગ પચિસેક વર્ષનો હતો. મ્હારાં લગ્ન થએ પણ ભાગ્યેજ કેઓક વરસ થયાં હશે.

પકડીને મ્હેલ્લસપાટા લગાવીશ. એકાદ હોય તો તો ઠીક, પણ કંઈ આખી દુનિયાના ખ્યાલ જોષીઓની વાત ખોટી પડે કે ? કદી નહિ.

હું મ્હારી અવસ્થાની ગાપડવીના મનાતંવાસની સાથે તુલના કરતો હતો. એક દિવસનો ધનવાનનો પુત્ર અને ભવિષ્યનો લક્ષ્મપતિ હું કોલેજમાંથી ઘેર આવતાં વખતે એક પૈસાનાં પાન, એક પૈસાની સોપારી એક પૈસાની તમાકૂ અને અર્ધો શેર શાક લઈ ટીલા ટાંગીને ઘેર આવું છું, એ શર્વત વિધાતાને ચોક્કસ ખરાબ લાગે છે, એવું હું ખરા હ્રદયથી માનું છું—મ્હારા ઢાંકયા નસિબથી હું સંતોષ માનું છું. એક દિવસનો હું શ્રીમંત પુત્ર વિચિત્ર અવસ્થામાં અનેક ગલી-ખુંચીઓ ઓળંગીને વર્તમાનની કરડી નજરથી છેક જ હેરાન થયેલો થાક્યો પાક્યો ઘેર આવ્યો. આટલું છતાંય મ્હારા અંતરમાં તો સદા પ્રસન્નતા રહેતી. જે દિવસે લેણદારો ગયા વર્ષના લેણના બાકી-રહેલા નીકળતા પૈસા લેવા તકરાર કરતો હતો, અને આખર થાકીને ખાલી હાથ લઇને બબડતો ચાલ્યો ગયો એ દિવસે પણ મ્હને મ્હારી ગરિબી ઉપર જરાકે અફસોસ ન્હોતો થયો—એ વખતની ત્હેની મૂર્ખાઈ જોઈને ઉલટો હું અંતરમાંનો હસ્યા જ કરતો હતો. મ્હેં મનને સમજાવીને સંતોષ્યું કે: એમાં એનો શો વાંક છે, દુનિયાજ આંધળી છે. ત્હેવારને દિવસે સિપાઈ-પટાવાળાને લોકો કેટલી સલામો ભરાવી કચવાતા કચવાતા ચાર આના આપે છે. મ્હારી પાસે આવીને હસને મ્હોંએ ઉભા રહેતાની સાથે હું તેમને ખણખણતો ચકચકતો જેવો એક કલદાર રૂપિયો આપું છું. એ જોઇને બીજા કારકૂનિયાઓ મ્હારી તરફ આડી નજરે જુવે છે—મ્હને મૂર્ખ સમજે છે. ખરેખર હું છું પણ—મૂર્ખ ! એ દિવસથી તેમણે મ્હારૂં નામ જમેશરી પાડ્યું છે, પણ હું ક્યાં તેમને જરાકે ગાંઠુ એમ છું ?

આ પ્રમાણે ભાગ્યલક્ષ્મીની ભાવી પ્રસન્ન દ્રષ્ટિ ઉપર આધાર રાખીને દરિદ્રાવસ્થા છતાંય ઉલટો નિજાનંદમાંજ મસ્ત રહી અમુક વર્ષ વિતાવ્યાં. વચમાં અમારા કમિશનર સાહેબ કેટલાક સમયને માટે વિલાયત રજા ઉપર ગયા અને તેમની જગ્યા ઉપર મી-મનરો કામચલાઉ કમિશનર તરીકે નિમાયા, એ વિલાયતથી નવાનવાજ આવેલા હતા. ઓફીસના બીજા ખુશામતિયા-ગરબડિયા કરનારા, જુતાં સાફ કરવાની ટેવવાળા કારકુનોને તે બિલકુલ નાપસંદ કરતા હતા, પરન્તુ કોણ જાણે એની શાથી મ્હારા ઉપર રહેમ નજર હતી ! એક દિવસ હું કંઈક કામ માટે સાહેબની ઓફીસમાં ગયો હતો, તે વખતે મ્હારી આંગળીએ ચમક ચમક કરતી વિંટી ઉપર તેની દ્રષ્ટિ ઠરી. તેણે કહ્યું: " બાબુ ! ત્હને તો ફક્ત મહિને પચાસ રૂપિયાજ પગાર મળે છે ! આવી બહુ મૂલ્ય વિંટી ત્હારા હાથમાં ક્યાંથી આવી, વારૂ ? "

મ્હેં તેને મ્હારી સઘળી હકિકત અથથી તે ઇતિ સુધી કહી સંભળાવી. એ સાંભળીને તેણે કહ્યું: " મ્હને લાગે છે, તેથીજ ત્હને આ સઘળા ખુશામતીયાઓની માફક ખુશામતનો ચમારો ગોદ નથી જણાતો. એમના મ્હો સ્હામે ધારીને જોતા જતાં મ્હને એમજ જણાય છે કે: એઓ સઘળા ખુશામતની પ્રતિમૂર્તિ છે. "

વાતોમાંને વાતોમાં ચાલુએ મ્હને એ પણ પૂછ્યું કે: આપની આટઆટલી ઠોકરો ખાતા છતાં નું હ્રદય હારો એ ભાગ્યનો ખાનદાન સ્વભાવ શી રીતે સાચવી રહ્યા

लेखकः–श्रीयुत डाह्याभाई रामचंद्र महेता.

मोगलोनो मुळ पुरुष.

ઇરાનના રાજા અબુ-સૈયદના મર્યા પછી, કેટલાક ખંડિયા-મિત્ર-રાજાઓએ તે રાજ્ય પોતપોતામાં વહેંચી લીધું. તે વખતે કેટલાક ભાગમાં હુસેન, કેટલાક ભાગમાં તેકિલ, કેટલાક ભાગમાં અલિબે, અને કેટલાક ભાગમાં તૈમૂરે રાજ્ય અધિકાર ફેલાવ્યો. તૈમૂરે પોતાનું લશ્કર ઘેટે ભાગે, ઘેટાં ચરાવનારા માણસોનુંજ બનાવ્યું હતું. તેથી એક ઘેટાં ચરાવનાર લશ્કરના અધિપતિને રાજેશ્વર થવાનો યત્ન કરતો જોઇ, આસપાસના રાજાઓમાંના કેટલાક તૈમૂર ઉપર અદેખાઇ કરવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક તો ખુલ્લી રીતે તૈમૂરલંગનો નાશ કરવાના યત્નો પણ કરતા હતા.

એ સમયે, પોતાના તાતાર દેશના રાજા હુસેન સાથે તૈમૂરલંગ મિત્રતાની ગાંઠમાં જોડાયો. એ બન્ને પોતપોતામાં મિત્રતા બાંધીને, અદેખાઇ કરતા દુશ્મન રાજાઓની કરડી નજરમાંથી પોતાને સહી સલામત રાખવાનો યત્ન કરતા હતા. રાજા હુસેનની સાથે તૈમૂરની મિત્રતા બંધાવાની વાત જાણીને, કિંબાદના નવાબ તેકિલને ઘણીજ ફિકર થઇ, અને યુક્તિ કરીને તે બન્નેનો અહંકાર ઉતારવાની કલ્પના તેના મનમાં ઉત્પન્ન થઇ. તરતજ તેકિલે કહેવું કે સ્હામે સ્હામા લડાઇ કરવાથી વિપત્તિ આવવાનો સંભવ છે તેથી બન્નેની સાથે મિત્રતા બાંધવાની માગણી મોકલી. બન્ને રાજાઓએ તે વાત કબુલ રાખી. બધું નક્કી પણ થઇ ચુક્યું. તૈમૂરલંગ અને હુસેનને, તેકિલે પોતાની રાજધાનીમાં આવવાનું નોતરૂં દીધું. બન્ને બાદશાહોએ તે કબૂલ પણ કર્યું.

ખરી રીતે જોતાં શું તેકિલે પરોણાગતી કરવાનું આ નોતરૂં દીધું હતું? નહિ. તેકિલે તો માત્ર કપટનીજ જાળ બિછાવી હતી. તેનો મંત્ર વિશ્વાસઘાતકતાજ હતી. પણ બિચારા પ્રાણી તેકિલને શું ખબર હતી કે તેની બિછાવેલી કાંટાની જાળમાં તે પોતેજ ફસાશે? તેને શું ખબર હતી કે જે વિશ્વાસઘાતકતાનો અગ્નિકુંડ સળગાવવામાં આવ્યો છે તેમાં બીજાને બાળવા જતાં પોતેજ બળી મરશે? અને તેમ પણ તે ક્ષુદ્ર મનુષ્ય જીવ હતો, તેને અનંત શક્તિમાન પરમાત્માની લીલાનું ક્યાં ભાન હતું? સ્વાર્થ આંધળો છે. સ્વાર્થીઓ પણ આંધળાજ હોય છે. તેમને પોતાનાં કર્મોનાં પરિણામ જણાતાં નથી. પાપ કર્મ કરનારાઓ પોતાને હાથેજ કાંટાની જાળ પાથરે છે તેની તેમને ખબર હોતી નથી. એવાં પાપ કર્મ કરતી વખતે તેઓ ઇશ્વરને અને ઇશ્વરી આજ્ઞાને ભૂલી જાયછે. તેથીજ અનેક પાપીઓ પોતાની કાંટા-જાળમાં ભરાઇ, ગુંચવાઇ, પોતેજ અનંત દુઃખ પામે છે! પોતાના સળગાવેલા અગ્નિમાં બીજાને બાળવા જતાં પોતેજ બળી મરે છે. તેકિલનું પરિ

આમ વાંચનારો વાંચીશ ને વાત સારી પેઠે સમજી શકશે. તૈમૂર અને દુર્જનને પોતાની ગેર મોજુદી પ્રાણુ સેવાની જે તેહિકની ઈચ્છા હતી. પણ પાપી મનુષ્યોનું ધાર્યું ક્યારે ફળિભૂત થાય છે ! ધારેલું તો ઘણેભાગે ઉલટુંજ થાય છે. વિધાતાની અનંત લીલા પુણ્યવાન મનુષ્યોને કલ્યાણકારક નીવડે છે.

ગોતકે મળતાંજ તૈમૂર અને દુર્જન કેમ શાહે સોદેસાર મિત્રાદીઓ લઈને તેહિકના રાજધાનીમાં આવી પહોંચ્યા. તેમને ખબર ન હતી કે તેહિક ત્યાં રમખાણ મચાવશે. એ બન્ને ત્યાં-તેહિકને ભેટ આપવા માટે-ઘણી કિમતિ વસ્તુઓ સાથે લીધી હતી. તેઓ રાજધાનીમાં આવે છે એ વાત સાંભળતાંજ તેહિક રાજધાનીના મુખ્ય દરવાજા આગળ આવ્યો અને તેમને માન આપ્યું. તે બન્નેના ઉતારા માટે રાજધાનીના એક ઊંચા ઉપર એક મકાન નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. તેજ મકાનમાં ઉતારો લઈને તૈમૂર તથા દુર્જને પરોણાચા-કરીની મજા માણવા માંડી !

હુસેન અને તૈમૂરે દિવાલ ઓળંગી તે વખતે તેકિલ લશ્કર સહિત, પેલા મકાનમાં પેઠો, પરંતુ ઓરડામાં પેસતાંજ તેણે શું જોયું ? તેણે જોયું કે છજાની લોઢાની જાળી ભાગી નાંખી છે અને તે છજામાંથીજ તૈમૂર અને હુસેન છટકી ગયા છે. ઓરડામાં પેસતાં તેણે બીજું પણ કાંઈક જોયું. ભીંત ઉપર કેવા ભયંકર શબ્દો લખ્યા છે ? તેમાં લખ્યું હતું કે, "**વિશ્વાસઘાતી, નરપિશાચ ! આ વિશ્વાસઘાતનો બદલો તને તાકીદે મળશે. જે તલવાર વડે, ભીંત ઉપર આ અક્ષરો લખાયા છે તેજ તલવારથી સત્વર ત્હારો શિરચ્છેદ થશે.**"

ભીંત ઉપર લખાયલા શબ્દો વાંચતાંજ બાદશાહ તેકિલનો અંતરાત્મા કંપી ઉઠ્યો. "વિનાશકાળે વિપરિત બુદ્ધિઃ" આ વાત સત્ય છે. તેકિલ છજામાં ગયો, ત્યાંથી તેણે જોયું કે મકાનથી કેટલેક છેટે બહાદુર તૈમૂર અને વીર હુસેન પોતાના બે ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈ, સિપાહીઓને કાપતા કાપતા ચાલ્યા જાય છે. અને વચમાં વચમાં તૈમૂર લોહીથી ખરડાયલી તલવારનું માથું ઉંચું કરતો તથા નેત્ર કટાક્ષ કરતો કહે છે કે: "વિશ્વાસઘાતી ! પાપી, અધમ ! ત્હારી પણ થોડા સમયમાં આજ દશા થશે !"

બાદશાહ તેકિલ તરતજ છજામાંથી બહાર આવ્યો અને એક હજાર સિપાહીઓને લઈ તૈમૂરની પાછળ પડ્યો. પરંતુ તે વખતે તેઓએ એટલા ઝપાટાબંધ પોતાના ઘોડા મૂક્યા હતા કે તેઓ તેકિલની હદપાર થઈને રાજા અલિબેની હદમાં આવી પહોંચ્યા હતા. વળી તૈમૂરનું છુટું પડી ગયેલું લશ્કર પણ નાસી જઈને ત્યાં આવી પહોંચી તૈમૂરની મદદ માટે તૈયાર હતું. આ વખતે પણ જો તેકિલ પાછો ગયો હોત તો ત્હેનું કલ્યાણજ થાત પણ ઇર્ષાના અગ્નિમાં આંધળો બનેલો તેકિલ પોતાનું ભવિષ્ય જાણી શક્યો નહિં. ઇર્ષાનો અગ્નિ એવો છે કે: તે જે વખતે સળગે છે તે વખતે કોને બાળી મુકશે તે કહી શકાતું નથી. ઇતિહાસ કહે છે કે: ઇર્ષાનો અગ્નિ, ઇર્ષા કરનારનેજ એક દિવસ બાળી ભસ્મ કરે છે ! અનેક રાજાઓના રાજ્ય અને રાજવંશ બળીને ભસ્મ થઈ ગયાં છે તેનું કારણ ઇર્ષાનો અગ્નિ ! અનેક જાતિ ઉચ્ચ સ્થિતિમાંથી અધમ સ્થિતિમાં આવી પડી છે તેનું કારણ પાપિ મનુષ્યોનો ઇર્ષાનો અગ્નિ ! અનેક રસાળ દેશો ઉજ્જડ સ્મશાન જેવા થઈ ગયા છે તેનું કારણ ઇર્ષાનો અગ્નિ ! અનેક સ્થળોમાં હાસ્ય આનંદના ધ્વનિ સંભળાતાં હતા ત્યાં આજે રડોપીટ સંભળાય છે ત્હેનું કારણ ઇર્ષાનો અગ્નિ ! અનેક સરલ સુખી મનુષ્યો દુઃખના ડુંગર તળે દબાયલા કોલાહલ મચાવી રહ્યા છે તેનું કારણ પણ ઇર્ષાનો અગ્નિ ! ઇર્ષાના અગ્નિએ અનેકને બાળી ભસ્મ કર્યા છે—અરે ! અનેક અગ્નિ સળગાવનારના જડમૂળ ઉખેડી નાંખ્યાં છે !

તેકિલ એવું દર જાણતો હતો કે: હજુ પણ તૈમૂર અને હુસેન, મદદ વગરનાજ છે. આ વખતે જો તેમને પકડી શકીશ નહિં તો પછી આવો લાગ ફરી કોઈ કાળે મળવાનો નથી. આવો વિચાર કરીને તે તેમની પાછળ પડ્યો. તેનું લશ્કર કપાળી ગયું હતું તેમ છતાં તે પાછો વળ્યો નહિં તેથીજ તેને તેની વિશ્વાસઘાતકતાનું ફળ મળ્યું.

તેકિલનું લશ્કર કપાળી ગયું છે એવું જાણીને તૈમૂર અને હુસેન પાછા ફરી સામા આવી પહોંચ્યા. તેકિલનું બાકી લશ્કર આવીને તેને મદદ કરે તે પહેલાં તો તૈમૂર અને

રેશમ–શણનાં કારખાનાં.

બંગાળામાં ફકત જ્યૂટનો ઉદ્યોગ ચાલુ છે તેમાં લગભગ અઢી લાખ મજૂરો કામ કરે છે.

ઉનનાં કારખનાં.

સંયુક્ત પ્રાંત	૩	૪	હજાર
પંજાબ	૭	૫	,,
કાશ્મિર	૭	૫	,,

લોખંડ અને તાંબાનાં કારખાનાં.

બંગાલ	૩૪	૨૦	હજાર
બિહાર–ઓરિસા	૬	૧૦	,,
મુંબઇ	૨૧	૫	,,
આસામ			
મદ્રાસ, મુંબઇ	૧૧	૨	,,

ખાંડ સાકરનાં કારખાનાં.

બિહાર, ઓરિસા, સંયુક્ત પ્રાંત અને મદ્રાસ કુલ કારખાનાં ૭ હજાર મજૂર ૨૫ હજાર.

ચામડાનાં કારખાનાં.

સંયુક્ત પ્રાંત	૮	૪ હજાર
મદ્રાસ	૧૧	૧ ,,
બંગાળા	૧૬	૭૦૦ (સાતસો)
મુંબાઈ	૧	૫૦૦ (પાંચસો)

કેરોસીન

આસામ	૧	૭૦૦ (સાતસો)
બર્મા	૬	૧૦૦૦૦ હજાર.

૧૦–નવરત્ન—ભારતવર્ષની સર્વપ્રકારની ઉન્નતિને અર્થે નીચે ગણાવેલા ઉત્તમોત્તમ નવરત્નોની આવશ્યકતા છે.

(૧) આત્મબળ, આત્મ વિશ્વાસ; (૨) શૌર્ય, ધૈર્ય અને સાહસ, (૩) તેજસ્વી વક્તૃતા; (૪) સૌન્દર્ય, નેકટેકપણું (૫) વિજય પ્રાપ્ત કરતા સુધી દ્રઢતાપૂર્વક કાર્ય કરવાની ઉલટ; (૬) પૂર્ણ સાધન, આપણા કાર્યમાં કોઇ પણ પ્રકારની ઉણપ–ખોટ ન રહે એની દક્ષતા; (૭) ધન–દ્રવ્ય; (૮) સમૃદ્ધિ, આવશ્યક ગુણ–ચાતુર્ય; (૯) રાજ્યાશ્રય. એ નવ કેન્દ્ર છે તેમાંથી છેવટનું અર્થાત નવમું રત્ન પ્રારમ્ભવશાત પાસે ન હોય તો બાકીનાં આઠથી જરૂર નભશે.

૧૧–કપાસ. દરેક દેશાણે ૫૦૦ રતલની એક ગાંસડી ગણવામાં આવે છે, એ હિસાબે ૨,૫૪,૨૪,૦૦૦ ગાંસડી જેટલો કપાસ થવાય છે. હવે આમાં ઉત્તમતા–ગુણને લીધે એના સારો–ખોટો ઉંચો–નીચો મનાય છે; તદનુસાર તેના પાંચ વર્ગ છે. આખા સંસારના કપાસની ઉપજનો વર્ષવાર આંકડો નીચે મુજબ છે.

બંગડી બે આનાની બજારમાં સારી સસ્તા પ્રમાણે પાલીસ બનાવી ઉપયોગ કરી જોવા. ઠીક લાગે તો ઉપયોગ કરવો નહિ તો એક વખત હોટેલમાં ચ્હાનો એક આનો ન્હોતો ખર્ચ્યો એમ માની લેવું. અમે અને અમારા સ્નેહીઓ આ પ્રેસ્ક્રીપ્શન હાથમાં આવ્યા પછી હમેશાં આ સ્વદેશી પાલીસ બનાવી તેનો મન ફાવે તે વખતે ઉપયોગ કરીએ છીએ.

ચાક ૧૦૦ ભાગ
પાણી ૧૦ ભાગ
ગરેમ ૨ ભાગ

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ત્રણે વસ્તુઓ લઈને પહેલાં સરેમને પાણીમાં ઓગાળવો. ગુંદર અને પાણી બરાબર એકરસ થઈ જાય એટલે તેમાં ચાક મેળવવો. બાદ તેનો જે આકાર બનાવવો હોય તેવો બનાવીને તડકે સુકાવવા મુકવો, સાબુના જેવા ગોળા બનાવો તોય હરકત નથી, ફાવે તેવા વિચારની પાલીસ જેવા આકાર પણ બની શકે. આ રીતે સુકાઇ જાય એટલે તેને ઉપયોગમાં લેવી એવી અમારી વાંચક બંધુઓને ખાસ ભલામણ છે. સંશોધક:—માણેકલાલ અંબાલાલ શાહ.

(૨) કપડાં ધોવાની નવી રીતઃ—સોપારીને પાણીમાં ઉકાળવી, આ ઉકાળેલું પાણી કપડાં સાફ કરવાની અજબ–ગૂઢ શક્તિ ધરાવે છે. તે પાણીમાં કપડાં બોળી તેમાં પડ્યાને એક રાત રહેવા દઇ બીજે સવારે તેને સ્વચ્છ પાણીથી ધોઇ નાખવાં અનુભવસિદ્ધ બાબત છે.

(૩) ચાકની લાકડીઓઃ—Chalk Sticks, અરેબીક ગુંદરને પાણીમાં સારી રીતે ભીંજ કરી–ભેળવી સારી રીતે ઉકાળવો. પછીથી એક સફેદ અબરખ વાપરીને એક ઠેર ચાકમાં જેટલું ઉપરનું મીશ્રણ જોઇએ તેટલું નાખી–મેળવીને તેને આગાઉથી ગરમ કરી રાખેલાં બીબામાં નાખવું. પાણીનો ભાગ બળી જશે એટલે જેવા જોઇએ એવી સુંદર–વિચારની જોઇએ લાકડીઓ તૈયાર થશે. ગુંદરનો ભાગ વધી પડશે તો વાપરવામાં કઠણ લાગશે અને જોઇએ એટલો અર્થાત થોડો હશે તો પોચી થશે.

કર્તવ્ય—બોધ.

૬ ધ્યાય સેવું કઠિન કાર્ય હોવા છતાં તે અલ્પ પ્રયત્નથી સિદ્ધ થાય છે.

૭ પ્રારબ્ધ ઉપર આધાર રાખીને બેસી રહેનાર માણસનું આરબ્ધ ભયંકર રોગ અને શત્રુ બને છે.

૮ પૂર્વજન્મમાં કરેલાં શુભ અથવા અશુભ કર્મનાં ફળ આ જન્મમાં મનુષ્યને સારા અથવા નરસાં ભોગવવાં પડે છે.

૯ પરમાત્મા ઉપર અચળ શ્રદ્ધા રાખીને જેઓ ઉદ્યમેન કાર્ય કરે છે તેઓ ચાહે તેવી વસ્તુ જરૂર મેળવે છે.

૧૦ ઉત્તમ કાર્યો પડતાં મૂકી જુગાર અથવા વ્યસનોનો મોહ થાય તો તે પહેલાં ત્યાગ જમ્યાંના ગુન્હેગારને માટે અમુક રકમ ભેગી મુકી પછી એ ઉદ્યમમાં પગભર ઝાર-પંક પાળવામાં બેસી છોકરાને ભૂખે મરી–બાપ માગતા જવાનો વારો ન આવે.

૧૧ દેશસેવકોની પરિક્ષા કરવાની ઇચ્છા થાય તો સંકટને સમયેજ તેમની પાસેથી સહાય માગવી.

સ્વીકાર અને અવલોકન.

ભારત જીવનઃ—સંપાદકઃ શ્રીયુત્ ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા. અમદાવાદ.

સદરહુ માસિકના પાંચ અંક અમને અવલોકનાર્થે મળ્યા છે. પૂરાં નવેક વર્ષ પછી ભારત જીવનનો નવા જ રંગ–ઢંગમાં પુનરોદય થયો છે, એ જોઈ અમને આનંદ થાય છે. ધાર્મિક અને બોધપ્રદ વિષયોથી ભરપૂર આ માસિક પત્ર સનાતન–ધર્મ–પ્રેમી અને ખાસ કરીને શ્રીરામકૃષ્ણપરમહંસ અને શ્રી વિવેકાનંદના ભક્તોએ ખાસ મંગાવવા જેવું છે. અર્વાચિન સતીમંડળ, ગોરખતાન, શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય અને ઉગ્ર ભૈરવ પરાજય વગેરે લેખો અવશ્ય વાંચવા જેવા છે. આવાં ધાર્મિક માસિકોની ગુજરાતમાં ઘણી જ ખોટ છે, એને પ્રસંગે ગુર્જર પ્રજામાં ધર્મજ્ઞાન પ્રસારવા હાલની સખ્ત મોંઘવારી છતાં રૂ. ૨–૮–૦ જેટલા લુજ લવાજમમાં પુનઃ ભારતજીવન પ્રકટ કરવા માટે શ્રીયુત્ ડાહ્યાભાઈને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ.

સુન્દરી સુબોધઃ—તંત્રી અને પ્રકાશકઃ શ્રીયુત્ રામમોહનરાય જસવંતરાય. અમદાવાદ.

આ જુના અને જાણીતા સ્ત્રીઉપયોગી માસિક પત્રની ઉપયોગીતા હરી ચૂકી છે. સુન્દરી સુબોધમાં આવતા ગદ્ય–પદ્ય લેખો પ્રત્યેક સુશિક્ષિત સ્ત્રી–પુરૂષે વાંચવા યોગ્ય જ હોય છે. " સ્ત્રીની ઉન્નતિ વગર દેશની ઉન્નતિ અશક્ય છે " એ આ માસિકનો મુદ્રાલેખ હોઈ, સ્ત્રીઓને હાથે ઉત્તમ સુંદર–રસિક લેખો લખાવી તેના ખાસ અંક પ્રકટ કરી સ્ત્રી વર્ગમાં જ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાનો માસિકનો આદિ સિદ્ધાંત સફળ જ થયો છે. આવાં માસિકોના ગુર્જર દંપતી ગ્રાહક થઈ લાભ લે એ ઇષ્ટ છે.

ચેતનઃ—તંત્રી અને પ્રકાશકઃ શ્રીયુત બટુકલાલભાઈ ઉમરવાડીયા. સુરત.

પ્રસ્તુત માસિકના બહિર આંતર સૌન્દર્યમાં કંઈ જ કહેવા જેવું નથી. તેમાંના ભાવવાહી સાહીત્ય રસિક જનોને આનંદ આપે એવા લેખો ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. ચેતનમાં આવતા લેખો વાંચક હૃદયમાં નવું ચેતન પ્રકટાવે એવા છે એમ કહેવામાં કંઈ જ અતિશયોક્તિ નથી. " કવિ શ્રી દલપતરામભાઈ અને તેમનું સાહિત્ય જીવન " આ રસમય લેખ ખાસ આકર્ષક છે. માસિકની ઉત્તમતા જોતાં તેનો બહોળો ફેલાવો થાય એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે.

બાલ જીવનઃ—તંત્રીઃ—રા. કમળાકાન્ત. મુંબઈ.

બાળકોને ખાસ ઉપયોગી એવા આ નયન મનોહર માસિકનો આ નવા વર્ષથી જન્મ થતો જોઈ અમને આનંદ થાય છે. સુંદર–સરળ ભાષામાં લખેલા પ્રત્યેક બાલોપયોગી લેખો ખાસ બાળકોને તેમને હાથે વંચાવવા જેવા–તેમને પાસે બેસાડી સારી રીતે વાંચી સંભળાવવા–સમજાવવા જેવા છે. બાળકો આ માસિકમાંથી સહેલાઈથી ગમ્મત સાથે જ્ઞાન લઈ શકે એમ છે. રા. કમળાકાન્તના આ ઉત્તમ સાહસમાં અમે તેમની ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

ગૃહિણી ભૂષણ—વ્યવસ્થાપકઃ રા. રા. નંદલાલ ચુનીલાલ બોડીવાળા. અમદાવાદ.

સ્ત્રીઓપયોગી આ માસિકપત્રના ચાર અંક અમને અવલોકનાર્થે મળ્યા છે, જે વાંચી જોઈ જણાવતાં અમને આનંદ ઉપજે છે કે: એમાંના કેટલાક લેખ ખરેક સ્ત્રી-પુરૂષોએ અવસ્ય વાંચવા જેવા છે. દિનપ્રતિદિન પસંદગીમાં હજી સહજ વધારે કરવા અપાય તો "ગૃહિણી-ભૂષણ" એ નામ સાર્થક થાય એમ અમે ખાત્રીથી કહી શકીએ છીએ.

નાગર ઉદય.—અધિપતિઃ—રા. રા. નરેન્દ્ર ભોળાનાથ દિવાનજી. અમદાવાદ.

આ માસિકનો ૩ જા વર્ષનો ૧૧ મો અંક અમને અભિપ્રાય અર્થે મળ્યો છે. દાતની સભા મેધવારી અને અધિપતિ બન્ધુના લખવા મુજબ નાગર વર્ગના આભારે દર બીજે મહિને પ્રગટ થતા આ માસિકમાં નિજ જ્ઞાતિ હિત સંબંધી વિશેષ ટીક આવે છે. પ્રાસંગિક લેખ પણ ખાસ વાંચવા જેવા જણાય છે. ખાસ કરીને નાગર બન્ધુઓ "નાગર ઉદય" ને ઉત્તેજન-આશ્રય આપે એ પસંદ કરવા જોગ છે.

જ્ઞાનપ્રચાર—તંત્રી શ્રીયુત ગોવર્ધનભાઈ કાળીદાસ પટેલ B. A. આણંદ

પ્રતિષ્ઠિત લેખકોનાં લખેલાં ઉત્તમ પુસ્તકો અને જુદાં જુદાં માસિકો તેમજ વર્તમાન પત્રોમાંથી સારા સારા ઉત્તમ લેખો-કાવ્યો, ચુંટી કહાડી આ માસિક વાંચક વર્ગને જોતું જોઈએ એવું જ્ઞાન પૂરૂં પાડે છે. અમુક સ્વતંત્ર લેખો પણ તેમાં નજરે પડે છે. ગમે તેમ પણ આ પદ્ધતિથી જ્ઞાન પ્રચાર માસિક દ્વારા ગુજરાત પ્રજામાં જ્ઞાન-પ્રચાર કરવાનો ઉદ્દેશ જરૂર સફળ થઈ શકશે એ નિર્વિવાદ વાત છે. સ્વદેશ અને સ્વદેશીની ભાવનાને આ માસિકમાં આવતા કેટલાક લેખ વાંચકોને રૂચિકર થઈ પડે એમ છે.

કૂર્મિ પ્રકાશ—તંત્રી અને પ્રકાશકઃ શ્રીયુત દેવજીભાઈ રઘુછોડભાઈ શાહ. સુરત.

આ માસિકના બે અંક અમને પહોંચ્યા છે. કણબી-પાટીદાર-કુર્મિ બન્ધુઓને માટે આ માસિક પ્રગટ કરી સ્વજ્ઞાતિ સેવા બજાવવાનો તેના પ્રકાશકનો હેતુ લાગે છે. જેમને માટે આ માસિક પ્રગટ કરવામાં આવ્યું છે તે બન્ધુઓ એને ઉત્તેજન ન આપે તો માસિકનો ઉદ્દેશ સફળ ન થાય કૂર્મિ બન્ધુઓ આ માસિકને અમે તેનું પોતાનું માનીને તેના ગ્રાહક થાય તો દિનપ્રતિદિન કૂર્મિ પ્રકાશ સ્વજ્ઞાતિમાં જ્ઞાનપ્રકાશ પાડે એ સ્પષ્ટ વાત છે. અમે આ માસિકની ઉત્તરોત્તર ફતેહ ઇચ્છીએ છીએ.

. આ ઉપરાંત Hind Mahila—હિન્દ મહિલા, નવરંગ, ગુજરાત, વ૦ માસિકો તેમજ "મગનારામ કૃત અંબિકા સ્તુતિ" ન્યાય દર્શન [ત્રૈમાસિકપત્ર] વગેરે અમારા તેમજ અવલોકનાર્થે મળ્યાં છે; જેનો અમે ઉપકાર સાથે સ્વીકાર કરીએ છીએ.
(અવલોકન હવે પછી.)

---

૧૨ કામ-મહેનતથી પેદા થયેલી કમાઈ વડીજ શાન્તિ-આરામ મેળવવો હોય તો જેમ બને તેમ તારી કામ કરવાની ટેવ રાખજે.

૧૩ જો તમે તમારૂં કર્મ ઉત્તમ રીતે બજાવ્યા કરશો, અને તમે સદ્બુદ્ધિથી તમારૂં કામ કર્યા કરશો, તો પછી આપ મદદ મળશે કે તેની ચિન્તા કરવાની તમને કંઈજ જરૂર નથી. મદદ તમને આપોઆપ મળશે; અને તેણે તમને શોધતા આવવુંજ જોઈએ.

☞ નોકરોની સાથે કેવો વ્યવહાર શોભે ?

લેખકઃ—શ્રીયુત બાપાલાલ મોહનલાલ જોશી.

કેટલાક લોકો પોતાના મનથી એવું સમજનારા હોય છે કેઃ નોકરોની સાથે સ્નેહભાવ રાખવો, તેમની સાથે સદ્વ્યવહાર રાખવો એ વ્યાજબી નથી. કારણકે, એમ કરવાથી નોકરો બહુ જ સ્વેચ્છાચારી અને બેઅદબવાળા થઇ જાય છે. જેને અમે રૂપિઆ આપીને અમારા આરામની–સુખની ખાતર નોકર તરીકે રાખ્યા છે, જેમને અમે પાળીએ છીએ. જેઓ કેવળ અમારી કૃપા ઉપર જ જીવનારા છે, એવા સામાન્ય હલકી સ્થિતિના–મજૂર વર્ગની સાથે ઉત્તમ વ્યવહાર રાખવો, તેમની સાથે શિષ્ટાચાર રાખવો એ બને કે ? નોકરોને ધમકાવ્યા વગર કે અગત્યું જરીક નથીને કંઇ વાંકુ પડયું તો તેમનો અવશ્ય દંડ થવોજ જોઇએ ! તે વગર એ પાંશરા રહે કે ? અનેક લોકો આવા વિચારના હોય છે, ઘણે ઠેકાણે લગભગ અનેક લોકો નોકરોની સાથે આવી જાતનુ વર્તન ચલાવતા જોવામાં આવે છે. સારા કોણ અને નઠારો કોણ તેની પણ એમને ગમ નથી પડતી. અને તેથી " ટકે શેર ભાજી; ટકે શેર ખાજાં" એ વાળો ઘાટ બને છે. કોઇ એક સજ્જને કહ્યું છે કેઃ—

> ઝવેરી હોય તે જાણે, કરે કિમ્મત થઈ ધીરો;
> મુરખને મન સરખુ તે, હશે જ કાચ કે હીરો.

તેમની પાસે ખોટી હાજી હા કરનારા, પરિણામે ભીખ મગાવનારા, મનુષ્યના આકારમાં કેવળ પશુ જેવા, અનેક જણનાં સુખ અને શાન્તિમાં આગ લગાડનારા ફાવી જાય છે. કાયલના રૂપમાં એ કાગ વૃત્તિવાળા નોકરોનાં મૂળ કેટલે ઉંડે પાતાળમાં પેઠાં છે તેની વાત જ્યારે તેમના જાણવામાં આવે છે, જ્યારે કંઇ આડી અવળી થાપ લાગે છે ત્યારેજ તેમની આંખ ઉઘડે છે. તેમ છતાંય તેમને સાન આવી અમારા જોવા–સાંભળવામાં આવી નથી.

તેમના જ્ઞાન ડહાપણ અને અનુભવની અમે કયાં સુધી વાત કરીએ. નાલાયક લુચ્ચા, ચોર અને એક ગુલામની સાથે જે વર્તન છાજે, તેવી જ રીતે તેઓ એક સંસ્કારી–સજ્જન નોકરની સાથે વર્તે છે. તેમની આગળ જે આવે તેને એકજ એની મૂકવાની વાત. ન કરે નારાયણને કદી જો તેઓ નોકરના સ્હામે નજર કરે તો નોકર બીચારો ત્યાંને ત્યાં જ ઠરી જાય ! એ સંબંધી વધારે માહિતિ તો જેણે કોઇક વખત શેઠ કે અમલદારની કરડી નજર જોઈ હોય તેને પૂછવાથી જ મળી શકશે. નોકરોને જોતાની સાથે તેમનાં મ્હોં કોણ જાણે ક્યાંય ઉતરી ગયેલી કઢી જેવાં થઇ જાય છે ! નોકરની સાથે મધુર શબ્દોથી પ્રેમપૂર્વક વાત કરવામાં તેઓ બહુ જ હિણપત માને છે. નોકરો ઉપર દયા કરવી એતો જાણે મ્હોટામાં મ્હોટું પાપ જ ન હોય ! એટલે સુધી કેઃ પોતાનો રૉફ પાડવાની ખાતર તેઓ કેટલીક વખત નિરપરાધી નોકરોને કઠોર વચન કહી સંભળાવે છે. અરે ! અમે એવા પ્રત્યક્ષ કેટલાક પિશાચ પ્રકૃતિના, પોતાની અમલદારી–મોટાઇનો દોરદમામ બતાવતા એક નજીવા કારણસર હાથ નીચેના માણસોને–નોકરોને માર મારતા–ટીપતા જોયા છે.

માર તો શું ! તેમની સજ્જનતાની શી અધિકારી ગાઇએ ! તેમના મ્હોંથી નીકળતી ઓહો ઉચ્ચી જે ગંભીરી આત્માએ એક વખત પ્રત્યક્ષ સાંભળી છે તેજ તેમના વિવેક કદાપણ અને તેમની કુલિનતાની કલ્પના કરી શકશે છે. બાપુભિખારીના મુનસી જેવા પોતાના ગરીબના નોકરોને અનુચિત માર મારી જંગલને પોતાનો પુરુષાર્થ બનાવવાની જૂઠી લાલસા રાખનાર એ નિષ્ઠુર મનુષ્યો તરફ અમે કેવળ દયાની લાગણીથી જોઇએ છીએ. શું નોકરોની સાથે એવો નિર્દય અને કઠોર વ્યવહાર રાખવો ઉચિત છે કે ! આથી તેમનું માન અને મરતબો વધે છે કે ! કોઈકાળે નહિ જ બલ્કે એમ કરવાથી ઉલટું જ ફળ પેદા થાય છે. એવા સાંકડા દિલના માલિક તરફ નોકરોની ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને મમતા જે હોય છે તે પણ ઓછી થાય છે. અને અપમાન પામેલા અથવા નોકરો એકત્ર થઇને પોતાના અપમાનનો બદલો લેવા માટે માલિકની વિરૂદ્ધમાં અનેક પ્રકારનાં કાવત્રાં રચે છે. છેવટે કંઇ નહિ તો સુખે જંપીને બેસવાતો નથી જ દેતા. અંગ્રેજ પ્રજામાં પોતાની જાતિ ઉપરનો પ્રેમ એટલો બધો પ્રબળ છે કે તેઓ એક બીજાના કલ્યાણ-ઉદયને માટે નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી કેવળ તનતોડ મહેનત કરે છે. તેઓ અન્યોન્ય જાતિ-બંધુને માન પૂર્વક સ્નેહ ઉત્થાન આપે છે. પોતાની જાતિની નિન્દા કરી તેઓ આપણી માફક મહાપાપ ઓરતા નથી. મ્હોટામાં મ્હોટા ગુન્હો કરવા છતાં તેઓ પોતાના નોકરને આપણા દેશની માફક કઠોર શિક્ષા નથી કરતા. ગોપની ચોરી કરનારને ત્યાં સળિયાનો માર નથી પડતો. પરન્તુ અમારે ત્યાં તો વાતવાતમાં ગમે તો દેશી હોય કે પરદેશી દાસ-દાસી હોય પણ તેમનો તિરસ્કાર કર્યા વગર તેમના બળતા આત્માને ટાઢક જ ન વળે ! કોઇ કોઇવાર ધક્કા નક્કી પણ થાય ! માલિકોના આ અનુચિત વ્યવહારથી નોકરોનો સ્વભાવ હમેશાં બગડતો જાય છે. તેઓ માલિકને રાક્ષસ જેવા જુવે છે. માલિકોથી છાના છાના તેઓ ઘરમાં-ઘર અધાર કંઇક ગોટાળા વાળે છે.

કોઇ એક કોટ્યાધિપતિ શ્રીમાન માલીકની સાથે એક વિદ્વાન માણસને ગાઢ સંબંધ હતો. શેઠ સાહેબ પોતાની પાસે જે કોઇ આવે તેના મ્હોં આગળ સૌથી પહેલી પોતાના નોકર-ચાકરની જ વાત કરતા. તેઓ કહેતા કે: મ્હારે ત્યાં કેટલાય નોકર રહી ગયા; દાસ પણ કેટલાક છે; પરન્તુ પ્રભુ જાણે શું છે કે: મ્હારા ઘરમાં કોઇ દિવસ એક પાઇનીય ચોરી થતી નથી ! હિસાબમાં એક બદામનીય ભૂલ ન મળે ! રૂપિયા-પૈસા, ઘરેણું ગાંઠું, કદાપિ કોઇ ઠેકાણે એમનું એમ ભૂલથી રહી ગયું હોય તો તેઓ બિચારા જવાબદારીથી મારી પાસે આવીને મને હસતા હસતા પ્રેમ પૂર્વક સોંપી જાય છે. એક દિવસ શેઠાણીએ તેમને કહ્યું કે: " નોકરો આપણા ઘરનાં બાળકોથી પણ વધારે દયા-પાત્ર છે. આપણા નોકરો આપથી ક્યાં રહે અજાણ્યા છે ! તેઓ બાળકની માફક હમેશાં મ્હારી આજ્ઞાની વાટ જોતા હાથ જોડીને સ્નેહપૂર્વક પ્રસન્નચિત્તે મ્હારા રક્ષામ કલાકોના કલાકો સુધી ઉભા રહે છે. જુવોને આપની તાબેદારી કેવી ઉઠાવે છે ? તેમને તો જે વખતે જે જોઇએ તે આપી હમેશાં સંતોષવા જોઇએ. તેમને સુખી કરવાને આપણે આપણાથી બની

* અમદાવાદની એક સુપ્રસિદ્ધ મીલના એક ચમત્કારે કોઈ એક ખાસ જાતના નિર્દોષ માણસની સાથે અણુપરતુ વર્તન ચલાવી પોતાની અમાપ પ્રતિષ્ઠા ગુમાવી આખર માર ખાઈ-ધમકાવી પોતાના ફરીથી ફેશન સાંભળ્યે હતો. અર્વાચીન-નોકર વર્ગની સાથે કેમ વર્તવું તેનું શિક્ષણ લીધા પહેલા અમલદારીમાં ચડી જનાર સજ્જનોને બહુ જ સાવધાન રહેવાનું છે. લેખક.

શકે તેટલી તેમને મદદ કરવી જોઇએ. જ્યારે તેઓ સઘળામાંનું એક પણ માંદુ થાય છે ત્યારે ખરેખર મ્હારો જીવ કપાઇ જાય છે; મ્હને ખાવું-પીવું પણ ગમતું નથી. એવે વખતે તેમની પાસેથી મ્હને ઉઠવાનું પણ ઠીક નથી લાગતું. તેઓ બીચારા ક્યાં ક્યાંના રહેનાર હોય છે. અચાનક માંદા પડીને દુઃખના માર્યા જ્યારે તેઓ " ઓ મ્હારી મા ", " ઓ મ્હારા બાપ " કહીને બૂમો પાડે તે વખતે હું તેમના કપાળે હાથ ફેરવી તેમને આશ્વાસન ન આપું—હું તેમની સંભાળ ન લઉં તો કેવું દેખાય ! મ્હારાથી એવું કાળાંતરેય ન બને. જુવોને, તેમના ઉપર વિશ્વાસ વગર તમે તેમને તિજોરીની ચાવીઓ વગેરે સોંપો છો ? પરન્તુ નાથ ! તેઓ સઘળા પણ તમારા હિતની ખાતર—તમારી આજ્ઞા ઉઠાવવાને જરીય આળસ કરે છે કે ? અરે ! તેઓ પ્રાણની પરવાહ રાખે એવા નથી. "

શેઠજીના ઘરમાં સૌ સૌના કામની ગોઠવણી વ્હેંચણીજ થઇ ગએલી—સૌ પોતપોતાનું કામ ઉત્સાહથી, કાળજીપૂર્વક—અહુજ સાવધાનીથી કરતા; પરન્તુ જો અચાનક તેમાંનું કોઇ બિમાર થયું તો તેના કામની જરીકે રૂકાવટ નહોતી થતી. રજા ઉપર જનાર માણસનું કામ એકબીજા સહાયતાથી ખુશીથી કરી લેતા. તેમને માટે કંઈ નવા માણસો રાખવાની ભાંજગડ ન્હોતી થતી ! રજા ઉપર જનારનું કામ કરવામાં કોઇનું મ્હોં પણ નહોતું ચઢતું. અમારા આજકાલના શેઠીઆઓની પાસે કારકુનનું—ઓફીસરનું કામ કરનારા ચેલાને રોતાં રોતાં સિપાહિનું કામ કરવાનો વારો પણ નહોતો આવતો ! નોકરોને દમ ભરાવતાં નો અમારા એ દયાવાન શેઠને જરીક પણ નહોતો આવડતો. રજાઓના દહાડા કાપવાની તેમને આદત ન્હોતી. અરે ! ઉલટો નોકર—મજૂર માંદો પડતો તેને માટે દવા—દારૂની વ્યવસ્થા પણ પેઢી તરફથીજ થતી. એવી સાહેબી તો નોકરને ઘેર પણ ન હોય ! પોતાના નોકરોને ધર્માદા દવાખાનાંઓમાં મોકલવામાં તે પોતાની નાલાયકી સમજતા—ભૂલેચૂકેય ન જવા દે ! એટલું પણ ખરૂં કે તેમના દેવ જેવા ગુણોને લીધે તેમને ત્યાં એક પણ નોકર ચોર, દગલબાજ, જુઠ્ઠો ખોટી ખુશામતવાળો ન્હોતો જણાતો. ખુશામતિઆ પરતંત્ર મગજના અમલદારોજ ખુશામત કરનારા ગુલામોને શોધતા ફરે છે. પોતાના માલિકની સાથે નિષ્કપટ વ્યવહાર રાખનાર માણસોની સંખ્યા જગતમાં થોડી નથી; પણ જે માલિક જેવા નોકરોને શોધે છે તેવાજ તેને મળે છે, નહિ તો પરમાત્માની આ અનંત સૃષ્ટિમાં કશાયની ખોટ છે કે ? નોકરની સાથે નિષ્કપટ વર્તન રાખનારો—તેમના કલ્યાણ સાધનમાં તત્પર રહેનારા—આધીન મનુષ્યોનો પ્રેમ મેળવવાની આકાંક્ષા રાખનાર સુભાગી માલિકમાં નોકરો પરમાત્માનાં દર્શન કરે છે. તેમને માટે નોકરો પ્રાણની પણ પરવાહ કરશે કે તેમાં કંઇ આશ્ચર્ય નથી ? સ્વામિ-ભક્તિનો પાઠ જગતની પ્રજા આ દેશનાં ગ્રંથો પાસેથીજ શિખી શકશે. અંતિમ એજ કે આ દેશના વ્યાપાર-ઉદ્યોગને આગળ વધારવાની વૃત્તિવાળાજનોએ આધિન કામદાર વર્ગનો પ્રેમ મેળવતાં શિખવું જોઇએ. પ્રેમ મેળવ્યા વગર કેવળ બળાત્કારથી જે કામ લેવામાં આવશે તેમાં મજા નહિ રહે. પ્રેમ વગર પશુ પણ માલિકને ચ્હાતાં નથી. સત્તાથી નહિ પણ સ્નેહથીજ સ્નેહ મળશે. માખણ તારી આપનારને ચોકખી છાશ તો મળવીજ જોઇએ. ગમે તેમ પણ શ્રીમંતોએ દીન-દુઃખીનો હાથ પકડવો જોઇએ. અમે તો એજ કહીશું કે:

" ગ્રહી જે બાંહ તો લજ્જા તમારાંની તમોને છે. " ॐ શાન્તિઃ

1. "There are certain bodies which when warm and dry acquire by friction, the property of attracting feathers, filaments of silk or indeed any light body towards them. This property is called electricity, and bodies which possess it are said to be electrified." (Linneus Cumming.)

"એવી કેટલીક વસ્તુઓ છે કે જે જ્યારે ગરમ અને સુકી હોય છે ત્યારે ઘર્ષણથી પીંછા, રેશમના દોરા અને ટુંકમાં વજનમાં હલકી કોઇ પણ વસ્તુને પોતાની તરફ ખેંચવાનો ગુણ ધરાવે છે. આ ગુણને વિદ્યુત્ કહેવામાં આવે છે; અને જે વસ્તુઓ તે ગુણ ધરાવે છે, તે વિદ્યુન્મય થએલી કહેવાય છે." (લીનીઅસ કમીંગ.)

2. The theory of electricity adopted throughout these lessons is, that Electricity whatever its true Nature may prove to be, is not matter, and is not energy; that it resembles energy in one respect, however, in that, it can not be created nor destroyed. (Silvanus P. Thompson.)

"આ સર્વ પાઠોમાં વિદ્યુતનો જે સિધ્ધાન્ત સ્વીકારવામાં આવ્યો છે તે ગમે તેવા સ્વભાવની પણ એકજ વિદ્યુત છે, એ નથી. આ વિદ્યુત ભવિષ્યમાં તે ગમે તે હોવાનું સાબીત થાય તોપણ તત્વજ નથી તેમજ શક્તિ પણ નથી. તે તત્વ અને શક્તિના એકજ અર્થમાં અનુરુપ છે; તોપણ ત્હેને ઉત્પન્ન કરી શકાતી નથી તેમજ ત્હેનો નાશ પણ થઇ શકતો નથી." (સીલ્વેનસ. પી. થૉમ્પસન.)

3. "Whatever electricity is, it is impossible to say, but for the present it is convinient to look upon it as a kind of invisible something which pewades all bodies"

"It is almost absolutely necessary to look upon electricity as a something which flows along the conductor."

(W. Perrin-Maycock.)

"વિદ્યુતનું સત્ય સ્વરુપ શું છે, તે કહેવું અશક્ય છે, પરન્તુ અત્યારે તો ત્હેને અદ્રશ્ય કાંઇક કે જે સર્વ વસ્તુમાં વ્યાપક છે તે તરીકે લેખવી સરળ છે."

"વિદ્યુતને એવા કાંઇક તરીકે લેખવી એ ઘણુંજ અગત્યનું છે કે જે વાહક પદાર્થમાં વહે છે." (ડબલ્યુ. પરિન મેકૉક.)

4. "There is nothing more certain to-day that electricity is not a fluid." (Prof. Rowland.)

"અત્યારે તો વિદ્યુત પ્રવાહ નથી તે શિવાય બીજું કાંઇજ નક્કી થયું નથી."
(પ્રોફેસર રૉલેન્ડ.)

5." Throughout the ninteenth century this enigma (What is electricity ?) has been the obgect of numerous researches * * * * * * and yet the inner working of electrical phenomena remains still a mistery." (A, Stoletow.)

* ઓગણીસમી સદીમાં છેક સુધી (વિદ્યુત્ એટલે શું ?) તે પ્રશ્ન વિષે અનેક તઃ વિના ભરી મિથ્યા થઇ છે * * * * * અને ત્હોપણ વિદ્યુત્ વ્યતિરેકનું સત્ય સ્વરૂપ તો કેવળ અદ્ભુત રહસ્યમયજ છે." (અ. સ્ટોલેટો.)

આપણે પ્રો. એસ. પી. થોમ્પસનના અવતરણ ઉપરથી જોયું કે વિદ્યુત્ એ તત્ત્વ નથી અને શક્તિ પણ નથી. ત્હોપણ તે શક્તિ આપવા કે લઇ જવાના (transmitting) સાધન તરીકે અતિ ઉપયોગી લેખાય છે. અને વિદ્યુતની ઈજનેરી કળા (Electrical Engineering) ના મુખ્ય નિયમ પ્રમાણે સિદ્ધ થયું છે કે શક્તિના વપરાશ વિના કોઇ પણ ઉપયોગી કાર્ય થઇ શકતું નથી; માટે શક્તિ એટલે શું તે જાણવું અતિ અગત્યનું છે. વિદ્યુત્, જો કે શુદ્ધ સ્વભાવે શક્તિ નથીજ. ત્હેને અમુક દબાણ (Pressure) આપવાથી ગતિમાન થાય છે, અને તે વિદ્યુત્ શક્તિ (Electrical Energy) ના નામે ઓળખાય છે. આવા સ્વભાવની શક્તિને વાપરવા માટે વિદ્યુતને માત્ર બીજા સાધન વડે ગતિમાન કરવામાં આવે છે; એટલે તે બીજા કોઇપણ સાધનની શક્તિને એક રૂપમાંથી બીજા રૂપમાં ફેરવવાનું જ કામ કરે છે. હાલમાં સામાન્ય રીતે વ્યવહારોપયોગી કાર્ય માટે યાન્ત્રિક શક્તિને વિદ્યુત્ શક્તિમાં ફેરવવામાં આવે છે અને તે સહજ કરવાને ડાયનેમો નામનું યંત્ર વપરાય છે.

ઈ. સ. ૧૮૬૭મા ઈંગ્લંડ મહાન શાસ્ત્રિ મેક્સવેલે ગણિતશાસ્ત્રથી સિદ્ધ કર્યું છે કે વિદ્યુત્ અને પ્રકાશ એકજ છે. વળી ત્હેને અનુમોદન આપનાર ઈ. સ. ૧૮૮૮મા જર્મનીના હર્ટ્સે પણ પ્રયોગ દ્વારા સિદ્ધ કરી બતાવ્યુ છે કે તે સત્ય વાત છે. અને અર્વાચીન સર્વ શોધો તેજ સિદ્ધાન્ત ઉપર થયેલી છે; તથા તેજ આધારે એક અર્વાચીન વિજ્ઞાનવેત્તા સૂર્યકિરણમાં સમાયલી શક્તિને ભારોભાર વિદ્યુત્ શક્તિમાં પરિવર્તન કરવાનું સ્વપ્ન જુવે છે: આ સ્વપ્ન કેટલે અંશે સત્ય હોઇ શકે તે એક વિદ્યુત્ શાસ્ત્રીના નીચેના વિચારો પરથી જણાઈ આવશે; તે લખે છે કે:—"ભૌતિકશાસ્ત્રમાં એક સિદ્ધાન્ત છે કે અન્તિમ પૃથક્કરણમાં કુદરતનાં સર્વ તત્ત્વો સૂર્યમાંથી ઉદ્ભવે છે. સૂર્ય કિરણમાં પ્રકાશમય અને ગતિ પ્રેરક મોજાં છે, જે કોલસામાં અને સળગી ઉઠે ત્હેવા સર્વ પદાર્થોમાં સમાઇ રહે છે; કે જે ચેતન ક્રિયાથી પાણીની વરાળ બનાવે છે. આવાં તત્ત્વોને વિદ્યુત્ રૂપમાં ફેરવવાના વિજ્ઞાન વેત્તાના સ્વપ્નને આભાર અભિનંદન આપું છું; અને બીજા કોઇ પણ સાધન વિના સૂર્યકિરણમાં સમાયલી શક્તિને વિદ્યુત્ શક્તિમાં ફેરવી નાંખવાનો અગત્યનો સિદ્ધાન્ત જગતને વન્દનીય થઇ પડશે."

વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓનાં આવાં અગમ્ય વિવિધ સ્વપ્નોથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે આપણે વિદ્યુતનો સંપૂર્ણ અર્થ સમજીએ તે પ્હેલાં વિજ્ઞાન વિદ્યુતને નવિન વાઘા અપાવશે; અને વિજ્ઞાન શાસ્ત્રીઓ જગત્ સમક્ષ ત્હેની વિવિધ અસરોની અદ્ભુત ઘટના અનુપમ રીતે રજૂ કરશે. અત્યારે તો આપણે એટલુંજ માની લઇએ કે જગન્નિયન્તાનું

સમગ્ર વિશ્વ સર્વદા વિદ્યુન્મય જ છે. હેનું રહસ્ય ભૌતિક વા રાસાયણિક બળ વિના સહજમાં કહાતું નથી.

અત્યાર સુધી જગત સમક્ષ જે કાંઇ મૂકવામાં આવ્યું છે તે ઉપરથી તો માત્ર વિદ્યુતની અસર વાહક પદાર્થોમાં શી રીતે ઉત્પન્ન કરવી, અને હેને મનુષ્ય પ્રાણીના વ્યવહારોપયોગી કાર્યો માટે વિવિધ રીતે કેમ ઉપયોગમાં લેવી તેજ નક્કી થયું છે. એટલે અંશે પણ વિજ્ઞાનવેત્તા આ સમયે જગતનાં વિવિધ કાર્યોમાં જે જડગામી શક્તિ ઉપયોગી નિવડેલી જુવે છે તે સફળતાનું એક અધિક લક્ષણ છે. વિસમી શતાબ્દિના અન્તમાં આ સ્વપ્નના સ્થાનમાં જગતના ઉપયોગાર્થે કયું નવિન સ્વપ્ન વિશ્વની કયી મુર્તિનો આવિર્ભાવ કરશે તે માત્ર જગન્નિયન્તા જ જાણી શકે છે.

સૃષ્ટિના આવા મૂળ ઉપાદાન તત્વના ઐતિહાસિક વૃતાન્ત પરથી સિદ્ધ થાય છે કે આપણાં પ્રાચીન પુસ્તકો અને દન્તકથાઓમાં વર્ણવેલી વાતોપરથી જણાય છે કે તે સમયે સમુદ્ર ઉપર મુસાફરી કરતાં ઘણાં વ્હાણ અમુક ખડક તરફ એકાએક ખેંચાઇને ભાંગી જતાં હતાં. તેથી તેમ થતું અટકાવવાને પ્રાચીન આર્યો પોતાનાં વ્હાણને લોખંડને બદલે ત્રાંબાનાં પતરાંથી મ્હડતા હતા; કારણકે સમુદ્ર માંહેના ઘણાં ખરાં ખડકોમાં ઘણા ચૂમ્બકીય પથરો હોવાથી સમુદ્રમાં મુસાફરી કરતાં લોખંડનાં પતરાં મ્હડેલાં વ્હાણ, હેમના ભારે ચૂમ્બકીય બળથી હેમની તરફ ખેંચાઇને અથડાઇ ભાંગી જતાં હતાં. આમ થવાનું મુખ્ય કારણ એ છે કે લોહચૂમ્બકમાં લોખંડને પોતાની તરફ ખેંચવાનો ગુણ હોય છે, માટે પ્રાચીન આર્યો ત્રાંબાનાં પતરાં વાપરતા હતા. (અપૂર્ણ.)

[અનુસંધાન પાના ૧૮૪ નું]

ફિતાવળું ફિનાવળું બોલતી તે ઉભી રહી. તેણે ઘણુંય બોલવા પ્રયત્ન કર્યો પણ ડૂમો ભરાઇ જવાથી તે કાંઇજ બોલી શકી નહિ. પિરોજાના કાળજામાં આથી મહા ફફડાટ વછૂટયો. તેણે અનેક પ્રકારે આતુરતા પૂર્વક બે ત્રણ વાર એનું કારણ પૂછયું, પણ તેને દેવળ "શેઠજીને" એ શબ્દો વગર બીજો કાંઇજ પ્રત્યુત્તર ન મળ્યો. આથી પિરોજના પ્રાણ કંપી ઉઠયા. અધિરી બાળા સડપડ ધડપડ કરતી નીસેરણી ઉતરવા જતાં અચાનક પગ લપસી જવાથી ઠેઠ બોંય જઇ પડી. તેને શું વાગ્યું કેટલું વાગ્યું તેની અમે અત્યારે કયાં તપાસ કરીએ પગ વાંચક! જુવો તો ખરા! આ શું? જરીક આગળ આવો! આ નાકા ઉપર પેલી બાજુની મોટરમાં પાંચ-સાત માણસોની વચમાં પેલો લોહી-લુહાણ પુરૂષ ઉં. એ કોણ? અરે! પણ એ મોટરને ઠેઠ આમ ખાંચામાં લાવવાનો નિરર્થક પ્રયત્ન શા સારૂ થાય છે? ઓ હો હો હો હો! આ મોટરની આસપાસ આવડું બધું મ્હોટું જુમનું લુચ્ચા-પાજરો માણસોનું લશ્કર શેનું? શા સારૂ પેલાઓ. શાયવેર, આસ્તેથી, ગભરાશો ના, ઉતાવળા ન થાઓ, કરી મહા ખુમશાણ મચાવી રહ્યા છે. અરે રામ રામ રામ રામ! આતો પિરોજનું કરતબન-નરમણું નરિમાન! નાના, નરિમાન તે હોય? હા, એતો એજ નરિમાન! એજ લોહી લુહાણ નિશ્ચેષ્ટ નરિમાન! હેં હેં? હા, એતો એજ પિરોજનો પ્રાણ! મજૂર બંધુઓનો દિલસોજ મિત્ર! ત્યારે ગલકડું માંગડુ શુરતાદનો દોસ્ત કે દુશ્મન?

(અપૂર્ણ.)

લેખક—[illegible] [illegible] ભટ્ટ.

॥ શ્રી સદ્ગુરવે નમઃ ॥

ભયંકર ભૂલ અથવા

મજૂર કે આલમનું નૂર?

એક સુબોધક, મનોરંજક, શૃંગાર, કરૂણારસપૂર્ણ
સામાજિક નવલકથા.

તૃતીય પરિચ્છેદ.

ગાંગડુ ગુસ્તાદ અથવા આતો—દોસ્ત કે દુશ્મન?

(ગત અંકથી ચાલુ)

દુર્લભ સદ્‌ગુણ ક્યાંથી હોઈ શકે ? ફીકર ન કરતા, હું કમઅક્કલ ઓરતની બુદ્ધિ પ
ખરેખર ખોટે જ મારી ગએલને, નહિતર આ પત્ર લખવાનો પ્રસંગ ક્યાંથી હોય ? કૂલિ
—ખરા ખાનદાનની દોસ્તીથી જ માણસો હમેશાં શોભે છે—પરિણામે સુખી થાય છે એ
હું ખરી ખાત્રીથી માનું છું. હલકી ઓલાદના માણસો ગમે તેટલા અમીર—ઉમરાવ થ
છતાં ફાવે તેટલા ચોપડા ફાડી જ્યાં ત્યાં આગળ પડી ડાહી ડાહી વાતો કરી ઉપર
ઉજળા બનીને ફરે તેમ છતાં પરિણામે તેઓ પોતાની જાત પર ગયા વગર ન જ રહે
માનવાને આજે મ્હને પ્રત્યક્ષ કારણ મળ્યું છે. વિદ્યા અને લક્ષ્મીથી ખરી ખાનદાની ન
આવતી એ વાત નિર્વિવાદ છે. હવે જ હું સમજી કે: જગત્ ચ્હાય તેમ કહે પણ બીજ
પ્રભાવ ક્યાં જાય ? ઉસ્તાદ ! ત્હેં મારા જેવી ભલી ઓરતપર કુદૃષ્ટિ કરી લ્હાણું કાઢી
એવો ખ્યાલ ન કરતો—ત્હેં સાચે તેથી ત્હારી પોતાની હલકી ઓલાદ પૂરવાર કરી આ
છે. ત્હારાં માત–પિતા નેક–પાક હોત તો તું આવો નાપાક ન થાત. એક વિદ્વાન
કહેલું મ્હને અત્યારે બરાબર યાદ આવે છે કે: વ્યભિચારી માત–પિતાનાં સંતાન તેવાં
વર્ણસંકર–વ્યભિચારી નીવડે છે એમાં જરાય સંશય નથી. ઉસ્તાદ ! ધીક્કાર પડયો ત્હાર
જીવતરને ! ત્હેં મ્હારાપર કુદૃષ્ટિ કરી ત્હારી માતા ત્હારા જેવી રખડતી વ્યભિચારિણી હત
એ જગતને સ્પષ્ટ બતાવી આપ્યું ! શરમ છે ! મ્હારૂં પવિત્ર હસવું ખોલવું જોઈને ત્હેં
તેનો અવળો અર્થ કર્યો ! મ્હેં ત્હારાં કપડાં ધોયાં, ત્હને ઉન્હી રસોઈ ખવરાવી, અને
મ્હારા ભલા ભરથારની કેવળ ત્હારી સાથેની દોસ્તીને લીધે તેના ખાસ ફરમાનથી જ છૂટથ
બોલી ચાલી આનંદ–વિનોદ કર્યો, તે ત્હારાથી જરવાયુ નહિ—ગંગાજળને ગટરમાં નાંખવ
જેટલી જ ત્હારી અક્કલ કે ? આજ તું એક મ્હોટો માસ્તર થયો તેથી શું થયું—તું એ
દિવસનો મ્હારો આશ્રિત છે એ ભુલીશ નહિ. તું ત્હારી સઘળી ઈજ્જત અને આબરૂ મ્હારે
પગમાં મૂકે છે ખરો, પણ મૂર્ખ ! ત્હારે વળી ઈજ્જત અને આબરૂ છે જ ક્યાં ? જો હોત
તો તને આજ આવી દુષ્ટ બુદ્ધિ સૂઝે ખરી ? તું લખે છે એ સત્ય છે.* મ્હારે
ઉપકાર અને સ્નેહનો બદલો તો તું મ્હારો ગુલામ થાય તો પણ ન વાળી શકે. મ્હને
નથી સમજ પડતી કે: એવો તું મ્હારા ગુલામથીય હલકો આવી પાપવાંચ્છના કેમ કરી
શક્યો ? ત્હને એવો વિચાર જ કેમ પેદા થયો ? ગુલામનું શું ગજું કે તે આટલે સુધ
પ્રયત્ન કરે—તેનામાં આટલું સાહસ શી રીતે પેદા થાય ? તું જેવા ગુલામોના માથાં નેક–પા
રમણિઓના લત્તા પ્રહારોથી અવશ્ય ભાગી જશે એમાં શંશય ન રાખીશ. મ્હને લાગે છે
જરૂર ત્હારો અગંવાકાળ છે. તું અવશ્ય યાદ રાખજે કે: મ્હને કાળાંતરેય બેઆબ
કરી શકીશ નહિ—મ્હને અપવિત્ર–ભ્રષ્ટ કરવી એ ત્હારા જેવા લાખ શયતાનોના કાયમ
નથી જ. સ્ત્રિઓ પોતાની ઈચ્છાથી જ પવિત્ર રહી શકે છે—બગડી શકે છે. આ ત્હારા
આશાભર્યા પત્રનો પ્રત્યુત્તર વાંચીને તું ઉકળશે કે ? ઉકળે તો તેથી મ્હને શું ? જે વખતે
આ પત્ર ત્હને મળશે તે વખતે તો મ્હારા નાથ ત્હારી અને ત્હારા બડવલ ગોલ માલિકની
ગુલામગિરીમાંથી ક્યારનાય મુક્ત થઈ ગયા હશે. હું ભોળી આજ સુધી ત્હારા વિશુદ્ધ
માની બેઠેલા સ્નેહમાં હમેશાં ઉમંગભેર સ્નાન કરતી હતી. આજ હું ત્હારા એ સ્નેહનું
અને સાથે સાથે ત્હારૂં પણ અંતિમ સ્નાન કરૂં છું. હવે પછી ખુદાનો ડર રાખી મ્હારા

---

* અંક ૪ થામાં ઉસ્તાદે પિરોજને લખેલો પત્ર ફરી વાંચો. — લેખક.

છે દુઃખદાયક અને વ્યવસ્થામ પ્રભુના ખાસ છે,
આજે કાંઇ હાલે કંઈ પશ્ચાતાપ એ સહુ વ્હેમ છે,
પર કાજ વિભુનિ સાધુની એ મંત્ર દિલ જપતો રહે,
તુજ હાથ મના ત્યાં સુધી ઉપકાર કર મુનિ કહે.

વ્હારી ધર્મ ભગિની

" પિરોજા " ની પ્રેમાશિષ.

પત્રે કવરમાં બીડીને તે ઉપર શુસ્તાદનું સિરનામું કરી પિરોજાએ તેને એક ચાકરડી સાથે ટપાલ ઓફીસમાં મોકલાવ્યો હતો. લગભગ સાયંકાળ થવા આવ્યો હતો. નરિમાનને આવવાનો સમય થયો જાણી પિરોજા બરાબર સ્વસ્થ થઇ અને પતિને આ બધા તોફાન -શયતાનની ખબર પડે તો ઉલટું તેના આત્માને વધુ કષ્ટ થશે એમ ધારીને તે હમેશની માફક સુંદર વસ્ત્રથી સજ્જ થઇ ઘરમાં ઉમંગભેર આંટા ફેરા મારવા, હાથી-મહાલને મૂખડે પતિના આવવાની રાહ જોવા લાગી. આજે તો માનો કે ન માનો પણ પારસી કુટુંબોમાં પિરોજા જેવું એક આદર્શ રમણી રત્ન અમે નથી જોયું. પિરોજના પતિ પ્રેમ અને તેના નિર્મળ-સ્નેહાળ સ્વભાવની અધિકારી છે. ખુબસુરત અને સાથે સાથે એક શ્રીમંત-ખાનદાનની છોકરી છતાં પિરોજાને અન્ય બાનુઓની માફક પતિની સાથે હાથમાં હાથ ભેરવી બજાર અનેક ફેરી જવાનોની સાથે અનેક પ્રકારના ચાળા-મરડા કરી રસ્તા વચ્ચે ચાલવું ફરવું પસંદ નથી. તે સાથે પતિને પગારી હદ ઉપરાંત ખર્ચ કરાવી તેને ભિખ મગવવાનું -વેતુ શોધી પિતાનું તેને જરીએ સમજ નથી. એતો હમેશાં-પતિ સેવા અને પતિ પ્રેમમાંજ પોતાનું સમસ્તપણું જુવે છે. આખા દિવસનો થાકેલો પાકેલો પતિ નોકરી ઉપરથી ઘેર આવે ત્યારે તેની સામે ખમખમાટ કરીને તે કોઇ દહાડો ઉભી નથી રહેતી. પિરોજાનો એવો

પ્રભાવ છે કે નરિમાન ગજાુરી કરીને ગમે તેટલો થાકીને ઘેર આવ્યો હોય પણ જો પ્રિયાને જોઇ કે તેનો સઘળો થાક-શ્રમ ક્યાંયે ચાલ્યો જાય છે. કારણ આજની કેટલીક સુધરેલી બાલાઓની માફક પતિને ઘેર આવવાને વખતે તે હાથમાં ટેનિસ પકડીને ઉંચી એડીવાળા બુટ પહેરી, ચગરીના માળા જેવા વાળ ગુંથીને મેમ સાહેબની માફક ફૅશન કરીને ઝુલાવતી હીરમાંને હીરમાં કોણ જાણે ક્યાંય અથડાતી, કુટાતી ફરતી નથી. પતિપ્રાણા પિરોજાએ સઘળો આનંદ-મોજ પતિ દર્શન-સેવામાજ સમાયેલાં જોયાં છે. નથીને જરા મનનું માથું દુખ્યું તો તે તેનાથી દૂરને દૂર રહી ગોખે હાથ ટેકવી-લગણે હાથ મુકીને પુતળીની માફક બેસી નથી રહેતી, એ વખતે તેના મનની અવસ્થા તે જ જાણે છે. નરિમાનને આરામ ન થાય ત્યાંસુધી પિરાજાને પાણી પિવાનુય ન ગમે-ખાવાની તો વાતજ ન કરશો. ઘણીવાર કલાક અધિરી પિરોજા પતિને ઓસિકે બેસી મન-પ્રાણ પૂર્વક પતિ-સેવા કર્યા કરે છે. નરિમાનનો અર્ધો રોગ તો વગર દવાએ કેવળ પત્નીની સેવા સુશ્રુષા, સ્નેહ-મમતાથી જ ચાલ્યો જાય છે. પ્રિયતમાનું સ્નેહ ભર્યું વિનોદી સ્વભાવ યુક્ત મલકાતું મુખડું જોઇને જ તેનું સઘળું દુઃખ સરી જાય છે. નરિમાન સહજ બે કલાક તેની સાથે ન બોલે તો તેનો જીવ ઉડી જાય-તે રડી રડીને મરી જાય-જ્યાં સુધી પતિ મનાયે નહિ ત્યાં સુધી તે પોતે મ્હેં શો અપરાધ કર્યો કે તે આજ મ્હારી સાથે બોલતા નથી” આવાં આવાં વિચારમાંને વિચારમાં મનથી મુંઝાયા કરે. અપરાધની ક્ષમા માગતાં તેને જરા વાર ન લાગે. પતિ રીસાયા તો લાવ્ય પિયર પહોંચી જઇએ એવું પિરોજાને ન્હોતું આવડતું! પિરોજા જેવી સદ્‌ગુણી પતિ પ્રેમ પરાયણા રમણી અમે ક્યાંય નથી જોઇ-નરીમાન! ત્હારાં અહો ભાગ્ય છે! પિરોજાના જેવી દેવબાળા ગુણસુંદરી ત્હને મળી છે, પછી ત્હને સંસારમાં શું જોઇએ! પ્રભુની ત્હારા ઉપર સંપૂર્ણ કૃપા છે. તું સર્વ વાતે સુખી છે. ઇશ્વર ત્હને અખંડ સુખ આપે!

આજે પણ પિરોજા હમેશાની માફક બની ઠનીને વિરામાસન ઉપર બિરાજી ગઇ છે. અંતરમાં ગઇ રાત્રીને સંભાળતી-અનેક પ્રકારના વિચાર વમળમાં ગોથાં ખાતી-મનથીને મનથી કંઇક શંકા સમાધાન કરતી આતુર નયને પતિનાં પગલાં જોતી રહી છે. રસ્તે જતા અનેક સાયકલવાળાઓના બેલના ટહુકા કાને અથડાતાં ક્ષોભે પતિ તો ન હોય એવી વારે વારે બારીમાં આવી જઇ દુર દ્રષ્ટિ કરે છે, પાછી બારીમાની બેસી રહે છે. આ સ્થળે એ પણ જણાવવાની અમને અગત્ય લાગે છે કે નરિમાન એક સારામાં સારો સાઇકલિસ્ટ છે-પહેલો નંબર છે.

પિરોજાએ કોણ જાણે આજ કોનુય મ્હોં જોયું છે. આજ સ્હવાર થયા ત્યારથી જ તેના આત્માને શાન્તિ નથી. પથારીમાંથી ઉઠી ત્યારથી જ તેની જમણી આંખ જોસભેર ફરકવા લાગી છે. એ અભાગિનીએ તેનો ભાવ ભજવવામાં હવે જરીએ કચાશ નથી રાખી, તો પછી આ શું? ક્યાંકેક સહજ રહી જઇને વળી એ પાપિણી ફરીથી કેમ પલકારા મારી રહી છે? હજીય કંઇ અધુરૂં રહી ગયું છે કે? આ વખતે તો પિરોજાની આંખ પૂર જોરમાં પલકારા લેવા લાગી, તેની સાથે જ તેનું કાળજું કંપી ઉઠ્યું. તેના હૃદયમાં અનેક પ્રકારની અમંગળ શંકાઓ ઉપજવા લાગી. એજ ક્ષણે ટપાલમાં કાગળ નાખવા ગએલી નોકરડી હાંફળી ફાંફળી રોતી-કકળતી કલ્પાંત કરતી પિરોજાની સ્હામી આવીને કંઇક

સંવત ૧૯૭૬ વૈશાખ. સને ૧૯૨૦ મે

જો લવાજમ ન ભર્યું હોય તો આજેજ મનીઑર્ડરથી મોકલી આપો. ત્રણ રૂપિયાની ભેટનો લાભ લેવા ચુકશો ના!

પ્રાર્થના:—પ્રત્યેક ગ્રાહક બંધુઓને અમારી પ્રાર્થના છે કે તેમણે પોતાના સ્નેહી બંધુઓને કર્મવીરના ગ્રાહક થવા ભલામણ કરવી.

અગત્યની સૂચના:—જે બંધુઓએ લવાજમ પહોંચાડવામાં આળસ કરી છે તેમણે નકી ત્રણ દિવસના કોઇ પણ વખતે રૂબરૂમાં આવી ઑફીસે લવાજમ ભરી ભેટનું પુસ્તક લઇ જવું. અને તેમ ન બને તો તેમણે નીચેના શીરનામે લવાજમના રૂ. ૨-૮-૦ સવાનું તથા ભેટના પોસ્ટેજના ૦-૨-૦ કુલ રૂ. ૨-૬-૦ રૂપિઆ મનીઑર્ડરથી મોકલી આપવા નક્કી લેવી. **આજેજ મોકલી આપો. ભેટ પ્રકટ થઇ ચુકી છે. જે બંધુઓનાં લવાજમ બાકી છે તેમણે લવાજમ પહોંચાડી ભેટનુ પુસ્તક મંગાવી લેવા કૃપા કરવી. ભુલશોના! ભેટમાંજ સવાબે રૂપિઆ વસૂલ થશે.**

ગ્રાહકોને:—લવાજમ ભર્યા છતાં જે ગ્રાહક બંધુઓને ભેટનું પુસ્તક ન મળ્યું હોય તેમણે દિવસના ૧૨ થી ૪ વાગ્યા સુધીમાં વિશ્વાસુ માણસદ્વારા તુરત મંગાવી લેવું. ૨-પરદેશના ગ્રાહક બંધુઓને પણ પહોંચતુ કરવામાં આવ્યું છે. ન મળ્યું હોય તેમણે પોસ્ટમેનને પુછપરછ કરી લેવી. તેમ છતાં પત્તો ન ખાય તો પોસ્ટ ઑફીસમાં તપાસ કરવી. ૩-અગાઉથી ગ્રાહક થયા છતાં ચાલુ માસની આખર સુધીમાં જે ગ્રાહક બંધુઓનું લવાજમ નહિ આવે તેમનો ભેટ ઉપર હક રહેશે નહિ. ફક્ત ગણી-ગાંઠી પ્રત શીલીકે છે. ૪-પ્રકટ થએલા અંકો પૈકી જે જે અંકો જેમને કારણસર ન મળ્યા હોય તેમણે એક એક ટીકીટ ચાલુ વરસના અંકનો પોસ્ટની ટીકીટ બીડી ઑફિસેથી મંગાવી લેવા.

પ્રત્યેક શીલ અને કારખાનાંઓમાં જેઓ લખી-વાંચી શકે છે તેમને સારી રીતે સમજતી કર્મવીર માસિક-પત્રના ગ્રાહક કરી શકે એવા અને મીલોમાં બનતી જાણવા-પ્રકટ કરવા જેવી હકિકત નિયમિત લખી જણાવનારા ઉત્સાહી એજન્ટ-બંધુઓની જરૂર છે. જેમની ઇચ્છા હોય તેમણે તે સંબંધી નીચેના શિરનામે સત્વર પત્ર વ્યવહાર કરવો.

॥ श्री कर्मवीराष्टकम् ॥ ३ ॥

श्रेयान्स्वधर्मोविगुणः परधर्मात्स्वनुष्ठितात् ।
स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः ॥१॥ गीता ।

જેવી તૃપ્તી દાળ ભાતે જણાય, તેવી તૃપ્તી ખીચડીથી ન થાય,
જે આગાદી ભારતે વર્ણ ભેદ, ના આગાદી વર્ણનાસ કરે તે.

સર્વત્રૈવ " કરો કરો " સહુ કહે, કર્તવ્ય કો ના કહે
કર્મોનું સમજ્યા વિના જગતમાં કોઈ ન કર્મો ગ્રહે,
કર્મો કર્મ વિકર્મના ભ્રમણમાં ગોથાં ઘણા ખાય છે
વિદ્વાનો પણ કર્મમાં ગતાગતે લોભાય, મોહાય છે. ૧

ડોળી આપ મરે સમુદ્ર સઘળો રત્નો ન લેવાય છે
તારૂપી તરંતાં શિખેલ નરને મોતી મળી જાય છે,
કર્તા આપ કુતર્ક મર્કટમતી થાકી ઘણા જાય છે
શ્રી વેદાદિત કર્મની ગહનતા વેદેજ વેદાય છે. ૨

સર્વત્રૈવ પરોપદેશ કરવું પાંડિત્ય પેખાય છે
વર્તીને વરતાવતા જગતને કોઈક લેખાય છે,
કર્તા ભાષણ પંડિતો ન પળતા આપે, પળાવ્યા ચહે
તેનાં ભાષણને ખરે ભસવું છે, એવું સહુ કો કહે. ૩

જાણી કર્મ, અકર્મ, તેમજ વળી જાણી વિકર્મો બધાં
અકર્મી ન થવું, વિકર્મ તજવાં; સત્કર્મ કર્વાં સદા,
છે વર્ણાશ્રમ યુક્ત નિત્ય સઘળાં તે કર્મ કર્વાં સદા
જે વર્ણાશ્રમ નિન્દ્ય કર્મ કરશો, તે પામશો આપદા. ૪

પોતાનાં વિગુણાં વદાય, પણ તે છે કર્મ શ્રેયપ્રદ
બીજાનાં સગુણાં જણાય પણ તે છે કર્મ દુઃખપ્રદ,
કર્મો સિદ્ધિ અસિદ્ધિમાં સમ રહી કર્તવ્ય કર્મો સદા
કર્મયોગી કરતા કૃતાર્થ બનીને સંસિદ્ધિ પામ્યા જનો. ૫

સત્કર્માશ્રમ યુક્ત કર્મ કરતા પ્રખ્યાત પુણ્યાત્મા
ને વર્ણાશ્રમ વિચ્યુતો જગતમાં નિન્દાય, દુષ્ટાત્મા,

યોગીને પણ નું તજી ન શિખવું, કર્યાં વિક્રમો નહીં
ઉત્કૃષ્ટ નિજ કર્મ તત્પર થઇ સંસિદ્ધિ પામ્યા સુધી. ૬
સત્કર્મો જનકાદિકો પણ કરી સંસિદ્ધિ પામ્યા સદા
અને લોક હિતાર્થ કર્મ કરતા દેખ્યા મહાત્મા બધા.
શ્રી કૃષ્ણાદિકને ખરે વિધિ નિષેધે બાધ કાંઇ નહીં
હોયે તે વરતાવવા જગતને સત્કર્મ કર્યાં સહી. ૭
અકર્મી અયશ, આળસ વધે, શોચે અકર્મી સદા
નિન્દા થાય વિકર્મિની જગતમાં, પસ્તાય અંતે બધા,
કર્તવ્યકપરાયણો જગતમાં વંદાય, વંદાય છે
સદ્ધર્મિષ્ઠ ઉચિત કર્મ કરતા સંસિદ્ધિ પામાય છે. ૮
કર્મો કર્મ વિકર્મના, વિધિવિધા વાદે બધા વદિક
માટે સદ્ગુરૂથી સ્વરૂપ સમજી કર્તવ્ય કરવું સદા
સૌ સૌના વર્ણાશ્રમે વરતતા સંસિદ્ધિ પામ્યા બધા. ૯
સ્વચ્છંદી જન વર્ણસંકર થયે પસ્તાય છે આખરે
સ્વેચ્છાચાર તજી સદાજન પથે સતા ન કો આ ખરે.
વંદીને શશિશંકર પ્રભુપદે વાંચે અષ્ટકો સદા
સદ્ધર્મિષ્ઠ બીજ જ્ઞાનયુગી આબાદ હો સર્વદા. ૧૦

એવા જીવનને શું કરે ?

જન્મી વ્યર્થ આ જગતમાં નવ દેશની સેવા કરી.
" આ દિલ માગે દેશ માગી માત " નવ મુખ ઉચરી;
જેનો જનમ નવ દેશબંધુના હૃદય પ્રેમે ભરે,
એ વ્યર્થ જન્મ આપના એવા જીવનને શું કરે ?
મસાણ જેનાં માય કો ના અશ્રુ સારે મર્ણથી,
સિતમ મળે નહિ બાંધવી જેના મધુર શબ્દથી;
સંસારમાં ના સ્નેહ ફરે નામ જેનું નવ સ્મરે.
એ વ્યર્થ જન્મ આપના એવા જીવનને શું કરે ?
પરમાર્થના નહિ કાર્યમાં , કર જ્યાંથી સામો ફરે,
શરીર જેનું દેશનું ના સંપત્તિ આવી ફરે;
ફુરસદ કદી નહિ આવનવા જ઼ફ઼ારમાં પૈસા ભરે,
એ વ્યર્થ જન્મ આપના એવા જીવનને શું કરે ?

અમદાવાદ તા. ૨૪-૩-૨૧ } . નાનાલાલ ચન્દ્રપ્રસાદ પટેલ.

ખરી કર્મવીર !

હવે, કહોજી કંથ ! કેમ હું કેવી કર્મવીર ખરી ?

પરણ્યાં પહેલાં મ્હને માતને પેટ પ્રભુએ ઘડી,
ભલા બિચારા ભોળારામને પછી જનેતા વરી—કેમ હું

હું જન્મી ત્યાં ભલા તાતને સરસ નોકરી જડી,
ઘણી ગણાઈ ભાગ્યવતી હું કેંકુ પગલી કરી—કેમ હું

કહો, કંથજી ! તમે ખરે–ખર !–કેવી રહું છું બની ?
આવું જાણીને અલ્પ હસુ ત્યાં જાય કંઈક જન ઠરી !—કેમ હું

ખરેખરા વાહ ! લાલ ત્મમારે પ્હાને ક્યાંથી પડી ?
જુવો ! આરસી મહીં આપણાં વદન સ્વામળા જરી—કેમ હું

પાડું છોડીયાં માત તમારી રહે રોજ બહુ રડી,
તાત તમારાને હું પળભર નયને નચવું જરી—કેમ હું

કરો ચોરી કેઃ જાઓ નાચવા ઘાટ' ગમે તે ઘડી,
ઘડી આપણે નહિ બને જો રહ્યા રઝળતા ફરી—કેમ હું

ગયા જમાના જુના હમેશાં રહું અલબેલી બની,
મરજી હાર ડગ ભરૂં એક રહે જોબન મદ ત્યાં ઝરી—કેમ હું

ફાવે ત્યાં જઈ ફરૂં અટારી રહું સાસરે ઘડી,
પિયર મહીં પણ પ્રતાપ મ્હારો પ્રકટે ત્યાં પરવરી—કેમ હું

આપ કહે શું રગડે હરનિશ ખર્ચ અણુગતાં કરી,
છાતી કાઢીને આંખ કાઢું કયમ બાપ બનુ ના પરી—કેમ હું

નવો ઘડાવી ઘાટ નવીને આપે તો જઉં બળી,
પાંચ પુરા લેતાં ના છોડું એવી હું જબરી—કેમ હું

મ્હારે પાપે ગઇ ખાસડાં ખાતી નવીએ મરી,
મેં માન્યું હું રહી એકલી કરીશ મોજ મદભરી—કેમ હું

મરવા મતો ન્હોય આપની શ્રુતિ શિખવે વળી,
પરણ્યો આટલે છતાં કહે હું ક્યારે પરણું ફરી—કેમ હું

આપુ પહેરિયાં દળદાર કહેતાં હું ક્યાંથી જઉં ચડી,
લીધા સબડ ધડકે લઇને—ગયા મોતિઆ મરી—કેમ હું

આવી હું હોંશીદાર છતાં, દિયરની નજરે ચડી,
કહ્યું બપોરે કહો ! ભાભી ક્યાં ગયાં હતાં સંચરી ?—કેમ હું

નામે તમે ના છો નારસિંહા ને એ બોલે સ્હડી ?
હું અંગ્રેજીની દા...મ અરે મા.! કરી ચૂપે મશ્કરી,
પૂરો અંબાડો કરે પિટયો એ રહે પગમાં ફેરગરી,
કહે તું ભાભી કર્મવીર ખરી.*

૫-૧-૨૧ બુધવાર—વિનોદાશ્રમ, સુરત. વિનોદી.

---

*"ગરજ સમ નહિ બીજ કોઈ મણી" એ રાગમાં ગાઈ શકાશે. લેખક.

॥ आवाहन ॥

(ભૈરવીની ઢબ.)

આપ્યું વચન હવે પાળો, શ્યામઘન, આપ્યું વચન હવે પાળો,
ફરી કરી તૈયારી–પધારી, આપ્યું વચન હવે પાળો.

यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत ।
अभ्युत्थानम धर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥

કરિ કરગરતા વીર હતે તો શીઘ્ર વચન ત્યો સંભાળી—શ્યામઘ૦
ધર્મ ગ્લાનિની હદ રહી નહિ, માટે કરી તૈયારી—પધારી૦

शमो दम स्तपः शौचं क्षांति रार्जव मेव च ।
ज्ञान विज्ञान मास्तिक्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥

આજ અરેરે પેટ ભરી—ક્યાં ગયુ નિત્ય ભજનાદિ—શ્યામઘ૦
ધર્મ-કર્મથી ભ્રષ્ટ ભૂદેવો કેરી નાસ્તિ ધારી—પધારી૦

शौर्य तेजो धृति दाक्ष्यं युद्धे चाप्य पलायनम् ।
दानमिश्वर भावश्च क्षात्रकर्म स्वभावजम् ॥

ત્યાગ કરી ટંકાર ધનુષનો, રંક બની રંકારી—શ્યામઘ૦
ક્ષત્રિય ક્ષાત્ર ગયું ક્યાં હરહર ! કેસરીમાં હરનારી—પધારી૦

कृषि गोरक्ष वाणिज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम् ।
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रस्यापि स्वभावजम् ॥

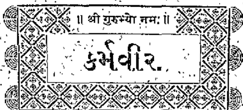
વેપાર વૈશ્ય વ્યાપારે મનુ ચા, વિનતીએ ચારી ચારી—શ્યામઘ૦
ગોપાલન એક ગાયો ઉગારો એની ઘોને સુધારી—પધારી૦

परित्राणाय साधुनां विनाशाय च दुष्कृताम् ।
धर्म संस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥

સ્વામી ઉદ્ધારો સાધુ–નિવારો દુષ્ટોને ભય ભારી—શ્યામઘ૦
આપો ધર્મ-પ્રભુ મહત્ત્વ કર્મવીર નર–નારી—પધારી૦

પાટણ–(ઉત્તર ગુજરાત)
તા. ૨૧–૮–૨૬

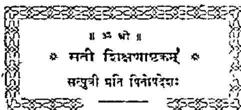
आचार्य रतनलाल मणीशंकर.

શ્રી શંકર જયંતિ મહોત્સવ:—વૈશાખ સુદ ૫ ને ગુરૂવાર તા. ૧૨–૫–૨૧ ને રોજ અમદાવાદમાં જુદી જુદી સંસ્થાઓ તરફથી ભગવાન ભાષ્યકારનો જયંતિ મહોત્સવ ઘણીજ ધામધુમથી ઉજવાયો હતો. નિયત કરેલા કાર્યક્રમ પ્રમાણે **શ્રી શંકર જયંતિ પ્રવર્તક મંડળે શ્રી શીવાશ્રીત મંડળની મદદથી** શ્રી ઉદિચ્ય સહસ્ર બ્રાહ્મણની ન્યાતની વાડીમાં આ વર્ષે ઘણીજ સુંદર રીતે જયંતિ ઉજવી હતી. વાડીને ધ્વજા–પતાકા અને આસોપાલવનાં તોરણોથી શોભાવવામાં આવી હતી. સુંદર કીમતિ ચંદનીની નીચે એક કીમતિ આકર્ષક સિંહાસનપર ભગવત્ પૂજ્યપાદનો ચિત્ર–પટ અને પાદુકા ગોઠવવામાં આવી હતી. સિંહાસનની આસપાસ સુંદર રંગોળી કાઢવામાં આવી હતી. જુદાં જુદાં સૌ-ગંધ યુક્ત પુષ્પોનાં ફુંડાની હાર પણ ઘણીજ સરસ રીતે ગોઠવવામાં આવી હતી. અનેક આસ્તિક જનોએ પૂજન–દર્શનનો અલભ્ય લાભ મેળથી સંતોષાનંદ પ્રકટ કર્યો હતો. સાંજનો શ્રીયુત્ ગોવિંદરાવ આણેરાવ બી. એ. એલ. એલ. બી. ના પ્રમુખપદ નીચે પ્રસ્તુત માસિકના વ્યવસ્થાપકે આચાર્યશ્રીના જીવન સંબંધી ટુંકાણમાં પણ આકર્ષક વ્યાખ્યાન કર્યું હતું. રા. વૈદ્યશાસ્ત્રી બળવંતરાય ભાઇશંકર, દીક્ષિત પુરશોત્તમ હરિભાઇ આદિ જનોએ પણ યોગ્ય શબ્દોમાં આચાર્યશ્રીનું ગુણ–કિર્તન કર્યું હતું. બાદ પ્રમુખ સાહેબે પોતાની અમૃત મય વાણીથી શ્રી શંકરાચાર્યજીના દિવ્યજીવનની ટુંકી રૂપ–રેખા શ્રોતાઓ સમક્ષ અપૂર્વ રીતે રજુ કરી હતી. તે ઉપરાંત આચાર્યશ્રી સંબંધી તેમણે પરિશ્રમ લઇ તૈયાર કરેલા સંસ્કૃત શ્લોકનો રસાસ્વાદ ચખાડી શ્રોતાઓને મંત્ર મુગ્ધ જેવા બનાવી મૂક્યા હતા. પ્રમુખશ્રીનું વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થયા બાદ તેમને પુષ્પમાળ પહેરાવી તેમણે સહયોગ આપી લીધેલા શ્રમ બદલ યોગ્ય શબ્દોમાં ઉપકાર પ્રદર્શિત કરી હરહર મહાદેવની પવિત્ર ગર્જના કરી સહુ વિખરાયા હતા. બાદ રાતના સાડાનવ વાગ્યા બાદ જાણીતા વ્યાખ્યાનકાર શ્રીયુત બાપાલાલ વેણીરામ ભક્ત એ શરૂવાતમાં યોગ્ય શબ્દોમાં ગુરૂમહિમા સમજાવી પાછળથી ચંદ્રહાસનું વ્યાખ્યાન ઘણીજ છટાદાર રીતે સંભળાવી શ્રોતાઓને ભક્તિ–આનંદમાં તલ્લિન કરી નાખ્યા હતા. સ્ત્રી પુરૂષ મળીને વ્યાખ્યાનમાં લગભગ પાંચસો માણસોએ લાભ લીધો હતો, આ ઉપરાંત શ્રી શંકર જયંતિ નિમિત્ત પ્રેમાભાઇ હોલમાં પૂજ્ય સ્વામીજી શ્રી અનાભાનંદજીએ "શ્રી શંકરાચાર્યનો અદ્વૈત સિદ્ધાંત" એ ઉપર ત્રણ દિવસ વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું. મોક્ષમંદિરના અધિષ્ઠાતા શ્રીમાન્ રામશંકર મહારાજે પણ ધર્મ પ્રેમીબંધુઓના આગ્રહથી લાંબીઆની પોળમાં લગભગ ત્રણ દિવસ સુધી ઘણુંજ બોધક વ્યાખ્યાન આપી ભગવાન શંકરાચાર્યજીને આચાર્યચક્ર ચૂડામણી તરીકે સમજાવી પ્રત્યેક વર્ષે જયંતિ મહોત્સવ ઉજવવા ઉપદેશ કર્યો હતો. પોળને શણગારવામાં ધર્મપ્રાણ બંધુઓએ જરાય

અમારા મ્હોની રાખી. પ્રતિવર્ષ ઉત્સાહભેર જયંતિ ઉજવવાની પ્રાર્થના સાથે પ્રત્યેક શંકર જયંતિ પ્રવર્તક સ્વધર્મ પ્રેમી સજ્જનોને અમે ધન્યવાદ આપીએ છીએ. મુંબાઇમાં શારદાપિઠાધિશ્વર શ્રીમદ્ રાજરાજેશ્વરાશ્રમ સ્વામી મહારાજે, શ્રી આર્યધર્મ મહા વિદ્યાલયના નેતાઓએ, શ્રીમદ્ મેવાડા હિતવર્ધક સમાજ વગેરે સંસ્થાઓએ શ્રી શંકર જયંતિ ઉજવી છે. સુરત, ભરૂચ—વડોદરા—નડીઆદ—પાટણ—સીદપુર વિજાપુર વગેરે સ્થળોએ પણ શ્રી શંકર જયંતિ ઉજવાઇ છે. હવે પછી પ્રતિવર્ષ શ્રી શંકર જયંતિ મહોત્સવ ઉજવી—સ્વધર્મ અમારી આત્મકલ્યાણ સાધવાનો એ માર્ગ પ્રયત્ન શરૂ કરવા અમે કર્મવીરના વાંચક સમુદાયને આગ્રહપૂર્વક પ્રાર્થના કરીએ છીએ.

એમની બે પરવાહે અમારા કાર્યની ગતિને મંદ–શિથિલ કરી છે. પોસ્ટેજ સાથે સવાગે રૂપિયાના લવાજમમાં અમે શું રળ્યા એ સૌને જણાવી–નિરર્થક રોદણાં રડવાનું અમને પસંદ નથી. અમને માત્ર ખેદજનક થાય છે કે: પ્રજા આટલી બધી અજ્ઞાત–પછાત હશે એ અમારી અજ્ઞાનતાને લીધે સ્વપ્નેય અમારા ખ્યાલમાં ન્હોતું. બેશક કર્મવીરે યત્કિંચિત્ સેવા બજાવી ને બદલ ન્યાય અને નીતિના નામનાં પારણે ઝુલનારાં એક આગર બે પેનો વગર સંખ્યાબંધ વિદ્વાનો અને પત્રકાર બંધુઓએ તેની યોગ્યતા આંકી–જેથી અમારી સેવાવૃત્તિને નવું બળ મળ્યું છે, પરન્તુ કર્મવીરના ગમુપાગડાંમાં બેચાર ગ્રાહકો વગર ગ્રાહકો વધારવાનો શ્રમ કોઈએ નથી લીધો એ સંબંધી આજ ઉસાસો કરતાં અમને ખેદ થાય છે. લવાજમના પ્રમાણમાં ગ્રાહક સંખ્યા તદ્દન થોડી છે અને એ સંખ્યામાં અમુક વધારો ન થાય તો નવા વર્ષથી લવાજમમાં વધારો કર્યા વગર જરાય નથી નભે એવું. એ ધર્મ સંકટથી બચાવવાનો એક સુંદર ઈલાજ અમારા ગ્રાહક બંધુઓની પાસે છે, અને તે એ કે: જો પ્રત્યેક ગ્રાહકબંધુ ફક્ત એક એક બબ્બે ગ્રાહક કરી મોકલે તો વૃખતો વખત ગ્રાહકોની ભીખ માગવાનો કે: લવાજમ વધારવાનો વખત ન આવે. પ્રત્યેક ગ્રાહક બંધુ સદ્ભાવપૂર્વક અમારી ઉપરની પ્રાર્થના ઉપર લક્ષ આપે તો કર્મવીર યથાર્થ કર્મવીર થશે–કર્તવ્ય પરાયણતાના પાઠ પઢાવશે–નવા વર્ષથી નવાજ રંગ–ઢંગમાં આકર્ષક રીતે રજુ થશે. પણ એ સઘળું અમે પુનઃ કહીએ છીએ કે: ગ્રાહકબંધુઓના હાથમાં છે. માસિક અનિયમિત થવાના કારણોમાં આ પણ એક મુખ્ય કારણ છે. અમે આ વખતે આ સાથે બીડેલા ઓર્ડરફોર્મ તરફ પ્રત્યેક ગ્રાહક બંધુઓનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ અને વિનવીએ છીએ કે: એક એક બબ્બે ગ્રાહક કરી મોકલી–સ્વધર્મ બજાવી અમારા સેવા કાર્યમાં સહાયભૂત થાઓ! કર્મવીરના ગ્રાહકોની સંખ્યા ચાલુ વર્ષની આખર સુધીમાં અર્થાત્ અષાડ મહિનાની આખર સુધીમાં લગભગ–૧૫૦૦ ગ્રાહકની નહિ થાય તોજ નિરૂપાય વશ થઇ અમારે નવા વર્ષથી થોડું–નજીવું લવાજમ વધારવું પડશે. કર્મવીરના બે ગ્રાહક કરી મોકલનાર બંધુને જન્મભૂમિ–હિન્દદેવીની મઢાવા લાયક સુંદર–ચિત્તાકર્ષક ત્રીરંગી છબી ભેટ આપવામાં આવશે. અમારી આ પ્રાર્થનાને લક્ષ્યમાં લઇ ગ્રાહક કરી મોકલનાર વિવેકી બંધુઓનાં નામ અમે આવતા અંકમાં અવશ્ય

[समश्लोक सहित.]

लेखकः—वेदान्त कोविद श्रीयुत मणीशंकर मगनलाल अध्यायो-पाटण.

(शार्दूलविक्रीडित)

शुश्रुषस्वगुरून् कुरु प्रियसखी वृत्ति सपत्नीजने ।
भर्तु र्विप्रकृतापि रोषणतया मास्मप्रतीपंगमः ॥
भूयिष्ठं भवदक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी ।
यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः ॥ १ ॥

॥ शकुन्तलायैकण्वोक्तिः ॥

સેવંની ગુરૂને, કરી પ્રિય સખી વર્તી સપત્ની જને
સ્વામી દુઃખ દીધે ન રોષ ધરતી, વર્તે ન ઊંધું અને,
સંવર્તે અનુરાગથી પરિજને, ભાગ્યે અનુદ્રેકિણી
પામે એ ગૃહિણી પદે યુવતિ વામા કુળ આધિ. ૧

अभ्युत्थानमुपागते निजपतौ संभाषणे नम्रता ।
तत्पादार्पित दृष्टि रासनविधि स्तस्योपचार्यः स्वयं ॥
सुप्ते तत्र शयीत तत्प्रथमतो मुंञ्चेत शय्यामिति ।
प्राच्यैः पुत्रि निवेदिताः कुलवधू सिद्धांत धर्मा अमी ॥ २ ॥

ઉઠી સન્મુખ થાય આવતા પતી, સન્માન વાક્યો વદી
આપી દૃષ્ટિ પદામ્બુજ, આસન દઇ સેવે સ્વયં સ્નેહથી,
સૂતાં બાદ સુવે, ઉઠે પ્રથમથી શય્યા તજી અન્તરે
આર્યોકિતો પ્રિય પુત્રી ! એ કુળવધૂ સિદ્ધાંત ધર્મો ખરે.

शुश्रूषामनुरुन्धती गुरुजने वाक्ये ननान्दुः स्थिता ।
दाक्षिण्यैक परायणा परिजने स्निग्धा सपत्नीजने ॥
सन्नद्धातिथिसत्कृतौ गृहभरे नैस्तन्म्यमा बिभ्रती ।
वत्से, किं बहुना मजस्त्रकुशले भर्तुः प्रिये जाग्रती ॥ ३ ॥

મોટાંને ગુરુ માનતી, નણંદનાં વેણો ન ઉથાપતી
આનુષં પરિવારથી વરતજે, સૌમ્યો સહે સ્નેહથી,
રે' જે સ્વગૃહ કૃત્ય તત્પર, સદા આતિથ્ય સત્કારમાં
સત્પુત્રી ! વધુ શું કહું, કુશળ તું રે' જે પતિ પ્રેમમાં. ૩

संचारो रतिमंदिरावधि सखी कर्णावधि व्याहृतं ।
चेतः कान्त समीहितावधि महामानोपि मौनावधि ॥
हास्यं चाधरपल्लवावधि पदन्यासावधि प्रेक्षणं ।
सर्वं सावधि नावधिः कुलभुवां प्रेम्णः परं केवलं ॥ ४ ॥

સંચારો રતિ મંદિરાવધિ, સખી કર્ણાવધિ ભારતી
ચિંતા સ્વામિ સમીહિતાવધિ, મહામાન સ્વ મૌનાવધિ,
આવે હાસ્ય તથાપિ હોઠ સુધી, દષ્ટી સ્વપાદાવધિ
શોભે સાવધિ સર્વ શ્રીપ્રિય સતિને, પ્રેમે કશી નાવધિ. ૪

सौभाग्यर्धिररुन्धती त्रिजगति श्लाघ्या वसिष्ठाश्रिता ।
वृद्धान्धं च्यवनं पतिं श्रितवती धन्या सुकन्या यथा ॥
आत्रेया हरिशंकराजजननी श्लाघ्यानसूया यथा ।
ज्ञाये तानुगतापतिं भव तथा श्लाघ्यासदैवात्मजे ॥ ५ ॥

સંપૂર્ણ અરુન્ધતી-ત્રિભુવને સાંધે વસિષ્ઠે સતી,
વૃદ્ધાન્ધ ચ્યવનર્ષિને નૃપસુતા સેવે સુકન્યા સતી,
દુર્વાસા, શશિ, દત્ત, મા અનસુયા આત્રીગૃહે શોભતી,
એવા તુલ્ય પતિવ્રતા યશવતી પુત્રી થજે તું સતી. ૫

સુમન્તઃ—"હા, ભાઇ ! આજે ડાગડો રામ ભજ્યો ખરો ! નહી તો ઉમેશભાઇને પ્રેમ નિમજ્જન ન ભુતો ન ભવિષ્યતિ જેવું હતું. વાહ વાહ ! આજે તો નેત્રનાં પાણી મોંએ ચ્હડ્યાં, અને હવે બને તો મહિલાવતીનો રંગમહેલ જેમ ગોરખ જોગીએ ગજાવ્યો હતો તેમ ઉમેશભાઇની મનોરમાનો મહેલ ગજાવો. તો સાચા. "

વિદ્યુતઃ—" લોક સેવાના ઉદ્દેશથી કાર્ય કરનારને એ કાર્ય પણ સહજ છે, અને સુમન્ત ! ધીરો થા ! એ પણ થશે. "

સુમન્તઃ—મનોરમાના મનોરાજ્યમાં આકાશ સુધી ઉંચે ચડેલા મ્હેલની ઇટેઇટ તોડી પાડે અને શ્યામજી કૃષ્ણવર્માએ ઇંગ્લેન્ડમાં બાંધેલા ઇન્ડિયા હાઉસ જેવી ભવ્ય ઇમારતને જમીનદોસ્ત કરી દીધી તેવું કુમારભાઈ કરે તો એ પણ થશે. "

ઉમેશઃ—" ભાઇ ! હવે બહુ થયું. મ્હને પરમાત્મા સદ્દબુદ્ધિ આપે તે પહેલાં મનોરમાના હૃદયમાં પ્રભુ પ્રકટયા છે. જો તે લખે છે કેઃ મ્હારી આંખ પરમેશ્વરે ઉઘાડી છે. અને પ્રભુ ત્હમનેયે સદ્દબુદ્ધિ આપે ! ત્હમે મોકલેલી વસ્તુઓ વસ્ત્ર અલંકાર વિગેરે આજ સુધી મ્હને ઉપયોગી હતાં, આજ તે નિરૂપયોગી હોવાથી પાછાં મોકલી દઉં છું. (એમ કહી ઉમેશે પત્ર ખુલ્લો કર્યો. સુમન્તે એ પત્ર તુર્તજ ખેંચી લીધો અને આતુર નયને વાંચવા માંડ્યો)

સુમન્તઃ—વારૂ, ઉમેશભાઇ ! ત્યારે તો પાર્સલ પણ આપને મળી ગયું હશે.

ઉમેશઃ—જી હા, એ પણ ગઈ સ્હાંજની ટપાલમાં મળી ગયું છે.

સુમન્તઃ—ત્યારે ત્હમને ભીખ માગતા કરવાની કે લૂંટી લેવાની તેની ભાવના ન્હોતી એમજ ને ?

ઉમેશઃ—નહિ, બિલકુલ નહી. મ્હારી બાલક પુત્રી માટે તેમણેજ ઓરિંગ ઘડાવી મોકલ્યાં છે.

સુમન્તઃ—ધાહ ધા ! 'ધન્ય' ! મનોરમાને 'ધન્ય' ! ઉમેશભાઇ !

ઉમેશઃ—" પણ એ વાત છોડ ! બોલો કુમારભાઇ ! આજ તો આપનાજ શબ્દે સાંભળવા ઉત્સુક છું. ભગવતી **મીરાં**ના વિષના પ્યાલા ગીરધારલાલજીએ આમજ અમૃત સર્વ કર્યાં હશે. શું કહું ? આજ મ્હારો પુનર્જન્મ થયો છે. "

કુમારઃ—" ભાઇ ! ત્હમે કુળવાન છો; સુશીલ વિનયી, અને કેળવાએલા છો એટલેજ ભૂલ શોધી શકયા. પ્રભુ ત્હમને ઉચ્ચ શ્રદ્ધા અને ધર્મભાવના આપો ! જો ભાઈ ! વાલ્મિકી કોણ હતા ? પેલો બ્હારવટીઓ જેસલ કેવો હતો ? એનાયે પરમાત્માને ઘેર ઉદ્ધાર થયા, તો એજ પ્રભુ ત્હમારો પણ ઉદ્ધાર અવશ્ય કરશે. "

ઉમેશઃ—આજે હું ખરેખર કૃતાર્થ છું. ઘણા દીર્ઘ કાલનો બોજો મ્હારા શિરપરથી ઉતરી ગયો હોય તેમ આજે હું હળવો થયો છું. ભાઇ ! ત્હમારો ઉપકાર કદી નહી ભૂલું.

કુમારઃ—" ઉપકાર ! ઉપકાર તો પ્રભુનો માનો કે જેણે ત્હમને સદ્દબુદ્ધિ આપી, અને વિષય વૈતરિણીમાં ફસાતાં શ્રીહરિએ તમને ઉગારી લીધા. જુઓઃ—

ઉમેશ:—દૂર દૂરના યોગિન્દ્ર ! દૂર દૂરના યોગિન્દ્ર !
ત્હારો ઉંચો ઉંચો વાસ દૂરના યોગિન્દ્ર !
(સહુએ બોલવાનું) —દૂર દૂરના
ત્હારાં શાન્તિનાં રાજ સોહાયાં યોગિન્દ્ર !
તું તો ગંગાને ઘાટ બિરાજે યોગિન્દ્ર ! —દૂર દૂરના
અમે માયાની જાળે ફસાયાં યોગિન્દ્ર !
અમે પાપને પંથ પડેલાં યોગિન્દ્ર ! —દૂર દૂરના
તેં તો સ્વર્ગના સન્દેશ દીધા યોગિન્દ્ર !
અમે આશાના દીપ ઓલાવ્યા યોગિન્દ્ર ! —દૂર દૂરના
તેં તો જોગીના જોગ લખાવ્યા યોગિન્દ્ર !
અમે ભોગી ભોગ-પિંજર પૂરાયાં યોગિન્દ્ર ! —દૂર દૂરના
તેં તો આત્માના આત્મ જગાડ્યા યોગિન્દ્ર !
અમે જાણ્યાં અજાણ્યાં અથડાયાં યોગિન્દ્ર ! —દૂર દૂરના
અમે ભૂલ્યાં ભૂલાવ્યાં વિસરજો યોગિન્દ્ર !
દીધા તાપ અમાપ તે ક્ષમજો યોગિન્દ્ર ! —દૂર દૂરના

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

(ગાન પુરૂં થાય છે. ઉમેશ સંસ્કારી મિત્રો સાથે ચાલી નીકળ્યો અને રસ્તાંજ પડ્યાં જવાથી નગદૂહિતા પતિ ભગવાન ચંદ્રશેખરનાં દર્શન કરી અન્યોન્ય નમનવંદન કરી છૂટા પડ્યા.)

(૨૭૨ ના પાનાનું અનુસંધાન.)

અંતમાં આખું હસ્તપત્ર સંપૂર્ણ શાન્તિ-સમજ અને વિવેક પૂરક લખાયું છે. જો મીલ ઍજન્ટોમાં સહૃદયતા હોય તો આ એકજ હસ્તપત્રથી એ લડતનો સત્વર અંત આવવો જોઇએ. પરન્તુ તેમ નથી થયું એ દિલગીર થવા જેવું છે. મજૂર બંધુઓની નિડરતા—સાચી ટેક અને સ્વમાનની તેમણે આ સંભાળેલી તકને માટે અમે તેમનો વિજય ઇચ્છતાં મુબારકબાદી આપીએ છીએ શ્રીમાન્ બાલયોગીજીના અભય હસ્તનાં દર્શન મજૂર મંડળનું જરૂર કલ્યાણ કરશે. મજૂર બંધુઓ ઉપર તેમનો કાયમને માટે આવો અનુગ્રહ હો ! એ વગર અમે બીજું શું કહી શકીએ ? મજૂર છતાં ભારતભૂમિપર વસનારા મ્હારા દેશબંધુ છે. એ ભાન ભગવાન ધનવાનોના સૂકા હૃદયમાં સત્વર જાગૃત કરે એ વાંચ્છનાપૂર્વક ૐ તત્સત્.

કહે છે કે એના મકાનની છતમાં એક ખૂણો હતો જ્યાં તેને ગમે તેની નીચે આરામપૂર્વક સૂતો જોયો છે, પણ એ સમદર્શીને તેથી કદિ કશુંય દુઃખ થયું નથી.

સાપ તેના પગે વિંટળાતા હતા, પરન્તુ તેને તેની જરાય પરવાહ ન્હોતી. કરડે ક્યાંથી! તેના હૃદયમાંથી દયા અને પ્રેમનો પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો. અરે! એ ખ્યાલ તો એક ભૂતસ્વરૂપ બની ગયો હતો. આખિર રીતે એ ભગવાન શંકરની માફક કંઇ અપૂર્વ અનુભવ કરી રહ્યો હતો. જે પુરુષને સંસારના રંગરાગ અને મોહ ફસાવી જરાય હલાવી શકતા ન્હોતા, એજ સંસારને જરૂર ખળભળાવી નાખશે. અમેરિકાનો આવોજ એક અન્ય મહાપુરુષ વોલ્ટવ્હીટમેન (Waltwhiteman) જે હમણાંજ ગુજરી ગયો છે તે "સ્વતંત્રતાના યુદ્ધ" (War of Independence) ના દિવસોમાં સ્વતંત્રતાનાંજ ગીત ગાતો ફરતો હતો. એના વદનપરથી પ્રસન્નતા ટપકતી હતી, અને તે હમેશાં પ્રત્યેક કાર્ય ઉત્સાહપૂર્વક સ્વયં હાથેજ કરતો હતો. લડાઇમાં પિડિતજનોને મલમપટા કરવા, તરસ્યાને પાણી પાવાં અને ભુખ્યાને અન્ન આપવું, લોકોના હૃદયમાં હિંમત અને સાહસ પેદા કરવું અને તે સાથે આનંદથી ગીત ગાતા ફરવું આ તેના મુખ્ય કામ હતાં. એની આંખમાંથી આનંદની ધારા વહી જતી, એના કંઠમાંથી કેટલીય મધુરતા નીકળતી હતી. કુરૂક્ષેત્રની રણભૂમિમાં જેમ કૃષ્ણ ભગવાન, અને ભુત-પિશાચની મધ્યમાં ભગવાન શંકર વિચરતા હતા તેમ આ મહાપુરુષ અમેરીકાના એ યુદ્ધક્ષેત્રમાં બેધડક ઘુમતો-ફરતો હતો. એણે "ઘાસનાં પાંદડાં" (Leaves of grass) નામક એક પુસ્તક લખ્યું છે, જે વાંચતાં મનુષ્યનું હૃદય આનંદથી ગદ્‌ગદ્ થઇ જાય છે.

ॐ आनंद ! आनन्द ! ! आनंद ! ! ! र. द. भट्ट.

છે. અહીં તો દરેક જણે લગ્ન કરવું એને એક ધાર્મિક–ફરજીયાત બાબત મનાય છે. એવા તો વિરલાજ મનુષ્યો હશે કે જેઓ પરણ્યા પછી સ્ત્રી અને બચ્ચાંનું ભરણપોષણ શી રીતે કરીશું એવો વિચાર સરખો કરતા હોય! અમારે અહીં તો 'अपुत्रस्य गतिर्नास्ति' ચાહે તો પોતે અઠવાડિયાંના અઠવાડિયાં સુધી કડાકા કેમ ન કરતા હોય, પરન્તુ લગ્ન તો કરવુંજ જોઇએ–પારકાના જીવનની જોખમદારી સંભાળીજ જોઇએ–પછી પડશે એવા દેવાશે, પણ કંઇ પરણ્યા વગર તે ચાલે કે!

શાસ્ત્રોમાં લગ્ન તથા સંતાનોત્પત્તિને માટે બહુ ભાર દઇને કહેવામાં આવ્યું છે. એવી કેટલીય વાતો વાંચવા–સાંભળવામાં આવે છે કે જેમાં સંતાનોત્પત્તિને માટે લોકોએ મોટા મોટા ભગીરથ પ્રયત્ન–ઉપાય યોજ્યા છે. પરન્તુ જો વિચારપૂર્વક વિવેક દ્રષ્ટિથી જોવામાં આવે તો વગર હરકતે સમજાય કે લગ્ન કરવાની એ શાસ્ત્રાજ્ઞાઓ આજના–આધુનિક સમયમાં–આ અવસ્થામાં સુધમેસ્તી–વ્યાજબી નથી. એ શાસ્ત્રોનું નિર્માણ એવા સમયે થયું હતું કે જે સમયે આર્યજાતિ ભારતવર્ષના પ્રાચિન વતનિઓ ઉપર વિજય મેળવીને આ દેશમાં વસી રહી હતી. એ સમયે ચિરસ્થાયી યુદ્ધને માટે, ભારતમાં પોતાની વિજય-પતાકા ફરકાવવાને માટે, સમૃદ્ધ પવિત્ર વિસ્તૃત ભૂમિ ઉપર વસવાને અર્થે, અસંખ્ય પ્રાચિન અને અસભ્ય ભારતિય જાતિઓ ઉપર પોતાનો અટલ અધિકાર જમાવવાને ખાતર જન સંખ્યાની વૃદ્ધિની પરમ આવશ્યકતા હતી, અને તેથીજ શાસ્ત્રોમાં એ સમયે સંતાનોત્પત્તિ ઉપર બહુ ભાર દઇને કહેવામાં આવ્યું હતું. આ અર્વાચિન કાળમાં જે સમયે આજીવિકા પ્રાપ્ત કરવી–એ સંગ્રામ ભૂમિમાં ઉતરવા જેવું છે, એવી અવસ્થામાં એક દુઃખની સાથે બીજી ઉપાધિ અર્થાત્ રોગી અને દુબળા મડદા જેવી નિસ્તેજ નિર્વીર્ય–અલ્પાયુષી પ્રજા–સંતાન પેદા કરવા કરતાં નિઃસંતાન રહેવું એ પરમ શ્રેયસ્કર છે. એવી દુર્ભાગ્ય સંતતિથી દેશનું જરાય કલ્યાણ નથી થતું. એવા દેશવાસિઓની આજ કે કાળાંતરેય આ દેશને આવશ્યકતા નથી. જનતા–વસ્તીજ દેશોન્નતિનું મૂળ કારણ છે, પરન્તુ તેની સંખ્યા સાથે તેનો સંબંધ નથી–તેનો સંબંધ ગુણ સાથે છે. જે દેશની આર્થિક અને સામાજીક દશા સારી છે, જ્યાં ખાવા–પહેરવાનાં સાધનોનો દુષ્કાળ અભાવ નથી, એ દેશમાં જન સંખ્યાની વૃદ્ધિ દેશના બળ, અર્થ અને ગૌરવની ઉન્નતિ કરે છે, પરન્તુ એથી ઉલટું દરિદ્ર દેશમાં તેના બળ, અર્થ અને ગૌરવનો નાશ કરે છે. ત્યાં તો એ બાબતની આવશ્યકતા છે કે જનતા–પ્રજાના સુખ–સૌભાગ્ય–આમદાનિની વૃદ્ધિ થાય. નહિ કે તેની સંખ્યા વધારીને તેની વિપત્તિઓમાં વધારો–ઉમેરો કરાય. જેટલી છે તેટલી પ્રજાને પૂરું પેટપૂર ખાવા નથી મળતું ત્યાં પછી વધતી જતી લોક સંખ્યાનું શું થશે? જન સંખ્યાની વૃદ્ધિની સાથે સાથેજ દેશની સુખ–સમૃદ્ધિ પણ વધતી હોય તો ઠીક છે. કેટલાક અર્થશાસ્ત્રીઓનો એવો સિદ્ધાંત મત છે કે, જો જનસંખ્યાની વૃદ્ધિ અબાધિત રીતે થએ જાય, અને દેશમાં ઉદ્યોગ, વ્યાપાર અને ખેતી તેના પ્રમાણમાં ન વધે તો દેશમાં અતિ દરિદ્રતા ફેલાયજ. એનો ઉલટોજ ભાવાર્થ છે કે જનસંખ્યાની વૃદ્ધિની સાથે વ્યાપાર–ઉદ્યોગની વૃદ્ધિ ન થાય તો દેશ અનેક આપત્તિઓનો ભોગ થયા વગર નજ રહે. એટલાજ વાસ્તે અત્યારે તો જનતાની વૃદ્ધિ કરવાના પ્રશ્નનો પડતો મૂકી ભારતવાસીઓની આર્થિક અવસ્થા સુધારવા ઉપાયો યોજવાની ખાસ અગત્ય છે. એક નામાંકિત

અર્થશાસ્ત્રીનું કહેવું છે કે: " રાજનેતાઓનો પ્રથમ ધર્મ એ છે કે: પ્રજાની વસ્તી-સંખ્યા વધારવાના પ્રયત્નો બાજુ ઉપર મુકી દેશ ઉદ્યોગપરાયણતાથી પૂર્વવત્ સુખી-સમૃદ્ધ શી રીતે થાય એવા પ્રયત્નો વગર-દેશના વ્યાપાર-ઉદ્યોગની ઉન્નતિ વગર કોઇ પણ પ્રજાનું કોઇ કાળે કલ્યાણ નથી થયું, અને થશે પણ નહિ. આવી હીન દશામાં, જે સમયે આ અખિલ સંસારમાં દરિદ્ર અવસ્થામાં ભારતવર્ષજ પ્રથમ પદ ભોગવે છે-અર્થાત્ દેશ દરિદ્રતાના ત્રિગુણ દુઃખથી અત્યંત ત્રાહ ત્રાહ પુકારી રહ્યો છે, દેશવાસિઓને પુરૂં પેટ ભરીને ખાવા પણ નથી મળતું, અને શરીરની મર્યાદા ઢાંકવાને સામાન્ય વસ્ત્ર પણ નથી મળતું-એવે સમયે દેશની વસ્તી વધારવી. એ દેશના દરિદ્રતા અને વ્યથા વધારવા જેવું નહિ તો બીજું શું કહી શકાય ? આજ તો "वर्धनाद्रक्षणं श्रेयः" ઉચિત જણાય છે. આજ તો આ દેશની જે કંઇ સંખ્યા-વસ્તી છે તેનું સંરક્ષણ થાય-તે સુખી થાય તેમ કરવુંજ ઇષ્ટ છે. તેની આર્થિક, શારીરિક, માનસિક અને સામાજીક દશા સુધારવાની પરમ આવશ્યકતા છે.

પ્રજાની સંખ્યાનો આધાર તેની ઉત્પત્તિ અને મૃત્યુ ઉપર છે. જો મૃત્યુ કરતાં ઉત્પત્તિ અધિક થાય તો સંખ્યા વધે છે-નહિ તો ઘટે એ ઉઘાડી બીના છે. લગ્ન અને ઉત્પાદનશક્તિ ઉપર ઉત્પત્તિનો મુખ્ય આધાર છે. ઉપર અગાઉ કહ્યું છે કે: લગ્ન કરવું-પરણવું એને તો હિન્દુસ્થાનમાં એક ધાર્મિક બાબત માનવામાં આવી છે. કુંવારા રહેવું એના જેવી તો જાણે દુઃખની વાત બીજી ન હોય એમ માની આ દેશના લોકો ગામગરાસ ઘરબાર અને છેવટે જાતે વેચાઇને પણ પરણવાના પ્રયત્નો કરે છે. પછી આવનારીને રહેવા ઘર અને ખાવા અન્ન મળશે કે કેમ એની કલ્પના તે વખતે ભાગ્યેજ એમના મગજમાં આવે છે. લગ્ન કરતાંય વધારે દુઃખની વાત તો એ છે કે: યુવાવસ્થામાં પ્રવેશ કર્યા અગાઉજ-વિર્ય પરિપક્વ થયા પહેલાંજ પતિ-પત્નીનો સંયોગ થાય છે, અને તે પછી મરણ પર્યંત જેમનું તેમ ચાલ્યાજ કરે છે. જીવનના કોઇપણ ભાગમાં અર્થાત્ કોઇ પણ અવસ્થામાં પછી એ ઉત્પાદન શક્તિ રોકવામાં નથી આવતી-ઓછી નથી થતી: આખું જગત જાણે છે કે: પશુવૃત્તિની તૃપ્તિદ્વારા મીંદડાં જેવી નિસ્તેજ પશુ-સંતતિ પેદા કરવાની શક્તિ ભારતવાસિઓમાં વધારે છે. જો કે: ઉત્પત્તિ-સંખ્યાની વૃદ્ધિ થવી એ તો પછી નૈસર્ગિક બાબતજ મનાય છે. સંખ્યાબંધ બાળકોને જન્મ આપી ખાવી-કંઠાળી ગએલી-અરે ! અનેક વખત મ્હોતના પંજામાંથી ઉગરેલી સ્ત્રિયો અને માંડ પરાણે જીવન નિર્વાહ કરી શકતા હોય એવા પુરૂષો મહાન દુઃખી જીવન ગાળીએ છીએ-સાળા ભોગ છે, એવું કહેતા છતાં પ્રજોત્પત્તિના પુરૂષાર્થમાં જરાય આળસ નથી કરતા ! આ કેટલી શરમની-દેશને ખોડ લગાડનારી બાબત છે ? માણસ માત્રએ સમજવું જોઇએ કે: "एकः चंद्रस्तमो हन्ति न च तारा गणो अपि" પાંચ પશુ કરતાં એક સુંદર-બહાદુર-સત્પુત્ર સારો એ કોણ કબુલ નહિ કરે ? માણસોની કુલ વસ્તીના પ્રમાણમાં સેંકડે ૪૪ ટકા બાળક-બાળકીઓ પ્રતિવર્ષે જન્મે છે. આટલી ઉત્પત્તિ સંખ્યા તો ભાગ્યેજ બીજા સભ્ય દેશોમાં હશે. યુરોપમાં કેવળ હજારે ૨૮ છે. સાથે સાથે આ દેશની મૃત્યુ સંખ્યા પણ અન્ય દેશોની સરખામણીમાં ઘણીજ વધારે છે. પૃથ્વીપરના કોઇ દેશોમાં એટલું સખ્ત મરણ પ્રમાણ જોવામાં નથી આવતું, તેમ છતાં ઉત્પત્તિ સંખ્યા અનિયમિત રીતે વધતી જતી હોવાથી જન સંખ્યા વધેજ જાય છે. અને તેથી દેશને એકલી સામાન્ય હાનિજ

ઉતારવી પડે છે એમ નહિ પણ આથી તો દેશ સ્મશાનમાં પહોંચી જાય એવા સમયને આમંત્રણ થાય છે, પરન્તુ દેશની ઉન્નતિને અર્થે, તેને દારિદ્રના પાશથી મુક્ત કરવાને વાસ્તે પ્રત્યેક દેશવાસીનો પરમ ધર્મ છે કે અનિયમિત રીતે જનસંખ્યાની વૃદ્ધિ થતી અટકાવવી. દેશની વર્તમાન અવસ્થા તરફ નજર કરતાં એને અંગે ત્રણ ઉપાય જણાય છે:-

(૧) જ્યાં સુધી બને ત્યાં સુધી રોગી અને દરિદ્ર જનોએ લગ્ન ન કરવાં.

(૨) નાની વયમાં લગ્ન ન કરવાં.

(૩) લગ્ન થતા જ્યાંય બને ત્યાં સુધી મનુષ્યે ઇન્દ્રિયનિગ્રહ કરવો-બ્રહ્મચર્ય પાલન કરવું.

ઉપરોક્ત ત્રણ ઉપાયોમાં પ્રથમ ઉપાય ઘણોજ સરલ છે. એવા માણસો જો સંતાનોત્પત્તિ કરે છે તો, તેમનું શુક્ર-વીર્ય દૂષિત હોવાને લીધે સંતાન અવશ્ય રોગી અને નિર્બળ થાય છે, કે જેઓ પ્રજામાં રોગ, અવગુણ અને પાપ પ્રસારે છે. એથી આગળ જતાં જોઈએ તો એવા માણસો પોતાની સંતતિનું પુરું ભરણ પોષણ પણ નથી કરી શકતા. તેથી પહેલી વાત તો એ કે એમની એવી સંતતિ દિર્ઘાયુષિ હોતી-થતીજ નથી, અને કાં તો આયુ/છે તો કેવળ દેશ-પ્રજાને ભારરૂપ થઈ પડે છે. બીજો ઉપાય ઘણોજ સુગમ છે. એ તરફ સંપૂર્ણ સાવધાનતાથી લક્ષ આપવાની પ્રત્યેક માતા પિતાની પહેલી ફરજ છે. બાળ-લગ્નથી શું નુકશાન છે, કેવા પ્રકારે બળ-વીર્યનો નાશ થાય છે, કેવી નિર્બળ-નિર્માલ્ય સંતતિ પેદા થાય છે, એ હવેથી કહેવું આવશ્યક નથી.ત્રીજા ઉપાયથી દેશનું અનેક ઘણું કલ્યાણ થાય એમ છે. ઇન્દ્રિયનિગ્રહથી-બ્રહ્મચર્યપાલનથી વીર્ય ખુબ પરિપક્વ-પુષ્ટ થવાથી સંતતિ બળવાન, ગુણવાન, તેજસ્વી અને હૃષ્ટપુષ્ટ થશે. દેશને ભારરૂપ એવાં નિર્માલ્ય, નિસ્તેજ, અકર્મિ મનુષ્યો તો પછી દેશમાં ભાગ્યેજ નહિ જડે. ન જડે તો પછી એની જરૂર પણ શી છે? અસ્તુ. આ ઉપાયોથી એકદમ લોક સંખ્યાજ ઘટશે એમ નથી, જનસંખ્યામાં અનિયમિતપણે વૃદ્ધિ થતી જ અટકશે એવું પણ નથી, પરન્તુ તેઓ દેશોન્નતિના મુખ્ય-આદિ કારણરૂપ તેમની શારીરિક, માનસિક અને સામાજીક દશા સુધરશે-તેમનામાં બળ, બુદ્ધિ અને ગુણનો સંપૂર્ણ સંચાર થશે, એ પ્રજાને પછી સ્વતંત્રતા-સ્વરાજ્યની ભીક્ષા માગવાનો પ્રસંગ નહિ આવે.

કોઈ એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે—" જો મનુષ્ય કથંચિત્ ઉપાયોથી લોકસંખ્યાની વૃદ્ધિ થતી અટકાવવાનો કંઇ પ્રયત્ન ન કરે તો અનિયમિતપણે તેની વૃદ્ધિ થયાજ કરે છે, પછી દરિદ્રતાને લીધે [કેમકે અનિયમિત વૃદ્ધિનું એ એક નિશ્ચિત પરિણામ છે] કે દૈવી પ્રકોપ દ્વારા દેશની વસ્તીનો-જનસંખ્યાનો નાશ થાય છે. રાજ્યોમાં પરસ્પર યુદ્ધ જામે છે, દેશમાં ઉધ્ધિયા અને દુર્ભિક્ષ જેવા ભાન ભુલાવનાર નવા નવા રોગો પેદા થાય છે, અને દેશવાસીઓમાં-માનવસમુહમાં અનંત પ્રાણીઓનાં અકાળ મૃત્યુ થવા માંડે છે. "

આ બધી બાબતો આ દેશમાં સંપૂર્ણ-ભયંકર રીતે પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે. સંસારવ્યાપી ભયંકર યુદ્ધનો તો હાલ જ અંત આવ્યો છે. રોગની હિન્દુસ્થાન ખાણજ બની રહ્યો છે. પ્લેગ, ઇન્ફલ્યુએન્ઝા વગેરે રોગો તો પોતપોતાનું બળ વાપરવામાં જરાય કચાશ રાખતાજ નથી. પ્રાણીઓનું મૃત્યુ પ્રમાણ તો અન્ય દેશના કરતાં

જન્મે વધારે એટલે પછી મરે પણુ તેટલાં એમાં પૂછવુંજ શું ? સેંકડે ૨૫ બાળકો તો પુરાં બાર : દિનાનાં થતા થતામાંજ કાળના મ્હોંમાં જાય છે. હજારે લગભગ ૩૯ બાળકોનાં મૃત્યુ લારબાદ બે ચાર વર્ષમાં થાય છે. બાકીનાં વધ્યાં તેમાંથી હજારે ૧૩ થી ૨૧ માણસો મરે છે. યુરોપમાં તો ૧૩ થી પણ મૃત્યુ સંખ્યા ઓછી છે. તાત્પર્ય કેઃ અન્ય સઘળા દેશોની સરખામણીમાં આ દેશનું મૃત્યુ પ્રમાણ ઘણુંજ વધારે છે.

આ સઘળી ઉપાધિઓનું કારણ લમની લલુપતા છે. પોતાને પેટપૂર ખાવાનું ન મળે, રહેવા સ્થાન ન હોય, શરીરમાં તાકાદ ન હોય, મ્હોંપર નુર ન હોય, પરન્તુ છોકરાં કચ્ચાં પેદા કર્યા વગર નજ ચાલે ! પછી મર્ણ પ્રમાણુ વધ્યા વગર રહે કે ? બાળકોનાં મર્ણ પ્રમાણુ શી રીતે–ક્યાંથી અટકે ?

જડ સંસારમાં તથા નીચ પશુઓમાં એ એક પ્રાકૃતિક–કુદરતી નિયમ જોવામાં આવે છે કે: તેઓ પોતાની મેળે અજ્ઞાનમાંને અજ્ઞાનમાં પોતાની જાતિની સંખ્યા વૃદ્ધિના પ્રયત્ન કરેજ જાય છે. વૃક્ષ પવનદ્વારા પોતાનાં બીજ જ્યાં ત્યાં ફેલાવીને પોતાની જાતિની સંખ્યા વૃદ્ધિ કરે છે. એકજ જાતનાં પશુ અથવા પક્ષી, દાખલા તરીકે સૂવર અને મુર્ગિની સંતતી, જેટલી ઉત્પન્ન થાય છે તેટલી જો જીવિત રહે તો કદાચિત્ થોડાજ સમયમાં ભુતળમાં પણ તેમને રહેવાનું સ્થાન ન રહે. એ અસિમ વૃદ્ધિને રોકવા માટે પ્રકૃતિએ વિવિધ પ્રકારના ઉપાય રચ્યા છે. કોઇને કોઇ રીતે તેમનો નાશ થાય છે.જ. આ નિઃસીમ વૃદ્ધિને વાસ્તે પ્રયત્ન કરવાનો પ્રાકૃતિક નિયમ સમગ્ર ચેતન્ય તથા જડ પદાર્થોમાં જોવામાં આવે છે. નીચ શ્રેણીનાં પશુઓમાં જેટલો એ જોવામાં આવે છે એટલો ઉચ્ચ શ્રેણીનાં પશુમાં નથી જોવામાં આવતો. નીચ શ્રેણીમાં અગણિત પશુ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે પ્રમાણે તેનો નાશ પણ થાય છે. સારાંશ કે: જે જાતિમાં જેટલી અધિક ઉત્પતિ થાય છે, તેટલાં વધારે મૃત્યુ પણ થાય છે. જો મનુષ્ય પણ આ જડ સંસારના નિયમ અનુસાર ભવિષ્યનો લેશ વિચાર કર્યા વગર, નીચ ઇન્દ્રિઓની શાન્તિ–તૃપ્તિને માટે સંતાનો-ત્પત્તિ કરે જાય તો તેમની પણ મૃત્યુ સંખ્યા વધેજ. અંગત નુકસાનની વાત તો અલગ રહી પરન્તુ સમગ્ર દેશ અને જાતિની ઉન્નતિનો જેના ઉપર આધાર છે એવા બળ–બુદ્ધિ-શાળી લોકો પણ રોગી અને દુર્બળ સંતાન પેદા કરી મહાપાપી થાય છે. એક તરફથી બાળક સંસારમાં પ્રવેશ કરે છે, બીજી તરફથી કાળ અટ્ટહાસ્ય કરતો પોતાની વિકરાળ ભુજાઓ પ્રસારી તેને ઉપાડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ઉત્પત્તિ અને મૃત્યુ સંખ્યા વિકટરૂપ ધારણ કરે છે. ઇશ્વરે મનુષ્યને બુદ્ધિ આપી છે. તેને સંપૂર્ણ જડ અને ચેતન જગતનો સ્વામી બનાવ્યો છે; એ જો દ્રષ્ટિ લાભ અને હાનિનો વિચાર બાજુ ઉપર મુકી કેવળ પશુવૃત્તિને વશ થઇ રહે તો એ સર્વથા નિંદ્ય–લજ્જાસ્પદ વાત છે. ઇન્દ્રિયોનું દમન કરવાથી તેની ચપળતા–વેગ આપોઆપ ઘટે છે, પરન્તુ જો તેને નિર્વિઘ્નપણે વિલાસ-ભોગના માર્ગે વળવા દેવામાં આવે તો, તેને શાન્ત–તૃપ્ત કરવાને જેમ જેમ વધારે પ્રયત્ન –ઉપાય કરવામાં આવશે તેમ તેમ તેની તૃષ્ણા–તેનો ભડકો વધેજ જવાનો. માનવધર્મ-શાસ્ત્ર પ્રણેતા ભગવાન્ મનુએ કહ્યું છે કે:—

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
हविषा कृष्णवर्त्मेव भूय एवाभिवर्धते ॥

વિક્ટોરીયામાંજ આવશો. અને તે તમારી સાહેબીને વધારતી ઘણીજ ઠીક થઇ પડશે. ભોળી અને ભલી જુઠાને ભોળવતાં જરાય વિલંબ નહિ થાય. કરોળીયાની જાળમાં માખી ફસાયજ ફસાય ! ચૂકશો તો થાપ નહિ ખાય. સમજાવતાં સીધી રીતે તેની સાન ઠેકાણે નહિ આવે તો શાહેઆલમના રોજે કોણ તેનો બાપ તેને સહાય કરનાર છે? ગુલબહારની વાતજ ન કરશો. બેઠો જરૂર માર મશે-પણ ગિરાહર ! સગવડ હોય તો બસો એક મુંબા-ઈગરા ખીસ્સામાં નાખતા આવશો એજ.

સંવત ૧૯૭૭
જ્યેષ્ઠ.
સને ૧૯૨૧
જુન.

આ વાંચ્યા પછીજ આગળ વધો !

૧ લક્ષ્મી–કાન્તના જુના ગ્રાહકોને લક્ષ્મી–કાન્ત ભેટ તરીકે નથી મોકલવામાં આવી. લક્ષ્મી–કાન્ત ભાગ–૨ જે પ્રકટ થતાં પોસ્ટેજ સાથે ફક્ત ૦–૮–૦ આનાની લઈને તેમને તે મોકલી આપીશું. વિલંબને માટે ક્ષમા !

૨ અગાઉથી ગ્રાહક થયા છતાં જેમનાં લવાજમ આજે અગીઆર અગીઆર મહિના થયા નથી આવ્યાં તેમને પણ ભેટ નહિજ મળી હોય. મનીઓર્ડરથી રૂ. ૨–૫–૦ મોકલી આપી ભેટનું પુસ્તક મંગાવી લેવું.

૩ લવાજમ ભર્યા છતાં નવા થએલા ગ્રાહકો જેમને ભેટનું પુસ્તક ન મળ્યું હોય તેમણે અધિકપણે ૦–૩–૬ ની ટીકીટ બીડીને મંગાવી લેવું. પછીજ જુના આપી શકીએ છે.

૪ જે ગ્રાહક બંધુઓ પોતાના ગામ પરગામના સ્નેહી સબંધિઓનાં શિરનામાં અમને લખી જણાવશે તેમને નમુનાના અંક વિના મૂલ્યે મોકલી આપવામાં આવશે.

૫ ગ્રાહક કરી મોકલવાની તસ્દી લેશો તો ઉપકાર થશે !

૬ ચાલુ વર્ષનો છેલ્લો અંક હવે પછી લગભગ પંદરેક દિવસમાં સહુને પહોંચી જશે.

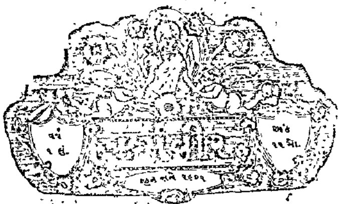
૭ જે ગ્રાહક બંધુઓને ચમત્કાર માસિકની ફાઈલમાં જે જે અંકો ખૂટતા–ન પહોંચ્યા હોય તેમણે ખૂટતા દરેક અંક દીઠ અડધા આનાની ટીકીટ બીડી આવંસ કર્યા વગર તુરત મંગાવી લેવા–ફરીથી મોકલી શકીશું તેમનેજ મોકલી શકાશે.

૮. પરંતુ ઠેકાણું બદલતાં અમને લખી જણાવ્યા વગર અંક નથી પહોંચ્યાની ફરીઆદ કરનાર સજ્જનોએ પોતાનું નવું ઠેકાણું પુરેપુરૂં અને ચોખ્ખું લખી જણાવવા તસ્દી લેવી આપવી.

મેનેજર:–ચમત્કાર–રાયપુર, અમદાવાદ.

પ્રકાશક:—
રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.
ઠે. રાયપુર આકાયાની પોળ,
અમદાવાદ.

આ માસિકપત્ર ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલે પોતાના રાયપુર, સામળાની પોળ પાસે આવેલા 'વસંત' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું અમદાવાદ.

માહરી માત !

નાનાલાલ દલપતરામ પટેલ.

(ઓધવજી સંદેશો કહેજો શ્યામને–એ રાગ)

ત્રિકમલાલ મોતિલાલ દેસાઈ.

સુખ નથી.

શિખરિણી છંદ.

બન્યા છો તોયે શું ! કરોડ જનના જો અધિપતી,
બન્યા છો તોયે શું ! કરોડ ધનવંતા અતિ સતી;
બન્યા છો તોયે શું ! ગુણીજન બહુ જ્ઞાને ભર્યા ભરી,
પરાધીને પેખ્યું, સમજ મન સ્વપ્ને સુખ નથી. ૧

સુખી શું તે કીધો ! કનક ઘરમાં દેહ પડતા,
કહી ભીક્ષા ભેગા, જ્યાં જ્યાં જુઓ છેક સુરતા;
ફર્યા દે ના ફર્યા, ફવિત ગયું એળે જગતથી,
પરાધીને પેખ્યું, સમજ મન સ્વપ્ને સુખ નથી. ૨

મહા યત્ને શોધી, અરરર ! સુહાગી સૂકી ગએ,
સુહાગીનું શાકું, ગરવ કરી હાંકયું બહુ ભલે;
ફુલેલે ફાલીને, સુરાંકી મન મોહે ગણપતી,
પરાધીને પેખ્યું, સમજ મન સ્વપ્ને સુખ નથી. ૩

વિશુદ્ધિ ક્યાં વસી ?

હરિગીત.

(૧)

હું મિત્ર હું સ્નેહી અને, હું બન્ધુને ભગિની તણાં,
હું હું નિહાળ્યાં જીવન મ્હેં, અનુપમ વિશુદ્ધિ શોધમાં;
હા! પ્રેમ બીનાં હૃદય એ, દવતાં હતાં સ્વસ્નેહથી,
દીધા અનેરા લ્હાવ મ્હેં, ઉન્નત પરમ રસ ધર્મથી.

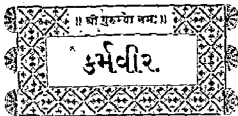
(૨)

હું શું વદું પ્રિય સજ્જનો! ઉર મન્થતાં મેં અનુભવી,
રસ ધર્મનાં સ્વપ્નો મીઠાં, કદી શકે કયમ માનવી ?
લોકો કહે 'પ્રિય બન્ધુ! આ, મિથ્યાજ ત્હારી કલ્પના,'
"વિશુદ્ધ કો અંતર નથી, જીવન નથી આ કાલમાં."

(૩)

નથી શુદ્ધતા—નથી દિવ્યતા, પામર બધો વ્યવહાર છે,
ધિક્કાર છે તો માનવી! તુજ સ્નેહને ધિક્કાર છે;
પ્રિય, સ્નેહીઓ! દિલ દાઝતાં, આજે મેં કહેવું પડે,
'સાચી વિશુદ્ધિ છે પુરી, પિંડાનની લેખણ વિષે.'

(રસકુંજ) "નલિનીકાન્ત"

મદ્ય નિષેધ:—આજ લગભગ ચારેક માસથી અમદાવાદમાં દારૂ નિષેધની ચળવળ ઘણીજ સુંદર રીતે ચાલે છે. આ સામયિક સ્તુતિ પાત્ર ચળવળથી અનેક ગરીબ લોકોપર અનંત ઉપકાર થયો છે એમાં કોઈજ શક નથી. આ દુર્વ્યસનના પ્રતાપે તન-મન અને ધનથી હેરાન થઈ પશુ જીંદગી ગાળનારા લોકો જેઓ આ હિલચાલના પરિણામે વ્યસનથી મુક્ત થયા છે—થશે અને બાળકોના પ્રેમને પાત્ર થયા છે—જાહેર રસ્તા ઉપર લથડીયાં ખાતા-ગટરોમાં ગોથાં ખાતા અને પોલીસના ડંડા ખાતા બંધ થયા છે તેઓ જાહેર રીતે અંતઃકરણ પૂર્વક આ હિલચાલના આગેવાનો અને સ્વયંસેવકોનો ઉપકાર માને છે એ અમે જોયું-સાંભળ્યું છે. આ સત્પ્રવૃત્તિથી મહેનતુ વ્યસની પ્રજાએ લોહીનું પાણી કરી મેળવેલા હજારો રૂપિઆનો થોડાજ સમયમાં એમને ફાયદો થયેલો જોઇએ છીએ. લોક નાયકોની સૂચનાને લક્ષ્યમાં લઇ હજુ પણ આ ચળવળને અમદાવાદની સમગ્ર પ્રજા ઉત્સાહથી ઉપાડી લઇ કહ્યા પૂર્વક નિયત કરેલા સમય સુધી ચાલુ રાખે તો વ્યસની જનોની સાન ઠેકાણે આવતાં તેઓ પોતાનું હિતાહિત સમજતાં, આ વ્યસન પ્રજામાંથી એકદમ નાબુદ થઇ જશે, અને એથી એકલા અમદાવાદનેજ કેટલો લાખ્ખો રૂપિઆનો ફાયદો થશે. વ્યસની પ્રજામાં ઉંડી અક્કલ અને શૌર્ય-વિર્ય હોયજ ક્યાંથી? વ્યસની-મૂર્ખ પ્રજા સમયપર ન કરવાનાં કર્મ કરી બેસે છે—સર્વસ્વ ગુમાવી હાથે કરીને પાયમાલ થાય છે. એ કર્મહીનપ્રજા માટે પ્રજા તરફથી શી આશા રાખી શકાય? આજતો હિન્દુસ્થાનમાં પોતાનું હિતાહિત સમજી તદનુસાર વરતી શકે એવી આશાકુ વિવેકી પ્રજાની જરૂર છે. પોતાનું હિત સમજનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિએ એવી નિન્ઘ—નુકશાનકારક વસ્તુઓ વિના મુલ્યે-મફત મળે તો પણ તેને વિષ નિર્માલ્યવત્ ગણીને તેનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઇએ. આ વ્યસને મુખ્યત્વે મહેનતુ—મજુર વર્ગમાં સારી રીતે ઘર કર્યું છે. શિયાળાની સખ્ત ઠંડીમાં અંગ ઢાંકવા જાડુ-ગરમ વસ્ત્ર ન મળે, સારો પૌષ્ટિક ખોરાક ન મળે એવી સ્થિતિમાં આ શાલ્મિં વ્યસનની પાછળ રોજના છ છ આઠ આઠ આનાનો ધુમાડો થાય એ કેટલી આશ્ચર્યજનક-શરમ ઉપજાવે એવી વાત છે! ડાહ્યા અને હોંશિયાર છતાં વ્યસની માણસની ગણત્રી નાદાન-બાળકોમાં થાય છે, એ કોનાથી અજાણ્યું છે. [1] મજુરનું હિત ઇચ્છનાર-સાચા 'હિતચિંતકોએ

1 કર્મવીરના વાચક બંધુઓ જેમાંને કર્મવીર વર્ષ 1 અંક 1 ની અંદરની સુશિલા નામની કથા-ઇતિહાસ વાર્તા ધ્યાનપૂર્વક વાંચી હશે તેઓ સારી રીતે જોઈ શક્યા હશે કે દારૂના-વ્યસનથી મનુષ્યો સમયે સમયે કેવા અનર્થ કરી બેસે છે પુનઃ એકવાર એ આખી વાર્તા તરફ નજર કરી જવાની અમે કર્મવીરના વાંચક સમુદાયને પ્રાર્થના કરીએ છીએ. વ્યવસ્થાપક.

તેમનું આ અને એવાં અનેક કુવ્યસનો છોડાવવા ખરા હ્રદયથી કાર્ય કરવું જોઇએ. મીલ માલેકો, મીલના અમલદારો, સઘળાં મજૂર મંડળો ઉપરાંત પ્રત્યેક જ્ઞાતિના આગેવાનો-પ્રતિષ્ઠિત માણસોએ એવા વ્યસની માણસોને એ વ્યસનથી મુક્ત થવા ખાસ ધ્યાન કરવું જોઇએ. સદરહુ પ્રવૃત્તિ મંદ પડે તેમજ દૈવવશાત્ અટકી ન જાય તે અર્થે વ્યસન નિષેધક મંડળ નામની એક કાયમની સંસ્થા સ્થાપી તે દ્વારા આ શહેરના પ્રત્યેક ચકલે ચકલે-પોળ-મહોલ્લે અને સાથે સાથે શહેરની આજુબાજુનાં ન્હાનાં ન્હાનાં ગામડાઓમાં પણ સમયે સમયે ઉત્સાહી વક્તાઓ દ્વારા વ્યાખ્યાનો અપાવવાં જોઇએ. આથી ઘણુંજ લોક હિત સાધી શકાશે. વ્યસની-બહુ પ્રજા-સાચી કર્તવ્યપરાયણ-કર્મવીર ક્યાંથી હોઇ શકે ?

શ્રી કામદાર:-ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિને આગળ વધારવાના કાર્યમાં સ્ત્રિઓ તરફથી આપણે કેવી રીતે સારો લાભ મેળવી શકીએ-અને તેને અંગે તેમની હાલની દુઃખદ સ્થિતિમાંથી મુક્ત કરી તેમને યોગ્ય અનુકૂળતા કરી આપવા સમાજે અંગર તો સંસ્થાઓના સંચાલકોએ શાં શાં પગલાં લેવાં જોઇએ એ સબંધી કર્મવીરના વાંચક સમુદાયને અમે તેમને પોતાના સ્વતંત્ર અભિપ્રાય લખી-જણાવવા આમંત્રણ કરેલું, પરન્તુ દુઃખની વાત છે કે: સંખ્યાબંધ અનુભવી અને વારંવાર સ્ત્રી કામદારોના સંસર્ગમાં આવનારા વિદ્વાન-હિતેચ્છુ ગ્રાહક વર્ગ તરફથી અમે કોઇ પણ પ્રકારની સલાહ મેળવી શક્યા નથી. પોતાના અંગત લાભને હાની પહોંચતાં તે સબંધી હકિકત માસિકમાં પ્રકટ કરવા વિનંતિઓ-અરજીઓ કરનારા બાહોશ અને ડાહ્યા જનો અમે અનેક જોયા છે-એવા અનેક બંધુઓના પરિચયમાં અમે આવ્યા છીએ, પરન્તુ આવા સમાજ હિતકારક પ્રશ્નોમાં પાછળ પડી જાય, જાણે તેથી ઉલટુ પોતાને અંગત નુકસાન હોય તેથી, અંગર તો સહૃદયતા હોવા છતાં કેવળ તટસ્થતા જાળવનારા બંધુઓ આવી એક સામાન્ય કર્તવ્યપરાયણતા તરફ બેદરકાર રહી વર્તમાન નવયુગ કહો વા કર્મયુગને પોતાની સ્વાર્થવૃત્તિ [illegible] તો નિર્બળતા અને નિસ્પૃહતાથી ડાઘ લગાવે છે એ સમાજ અને દેશના [illegible] વાત છે. અસ્તુ.

[illegible] સ્થિતિ સબંધી અમે અમારા અનુભવની એક બે વાતો ... ધિક્કાર છે ... [illegible] વિષયની વિસ્તૃત આલોચના અમે

પ્રિય, સ્નેહીઓ ! દિલ દાઝનાં, ... શ્રી કામદારોને આજની

સાચી વિશુદ્ધિ છે પૂરી, વિદ્વાનની ... કરી આપવી જોઇએ એ

(રસકુંજ)

... રજુ કરીએ છીએ.

... કામપર ચઢવાનો સમય

... સુધી એટલે પુરા

... કોઇ પણ રૂતુમાં એ

... રજા મળવી જોઇએ.

એ, તે ઉપ-

રાંત બ્રાહ્મણ–ક્ષત્રિ વૈશ્ય–શુદ્ર અને અતિશુદ્ર આ પ્રત્યેક વર્ણને માટે જુદાંજુદાં સ્થાન હોય તો તે વળી વધારે પસંદ કરવા જોગ છે.

૫ અગીઆરથી સાડાબાર અગર એક પછી અડધા કલાકનો આરામનો વખત મળવો જોઈએ.

૬. પાંચ વાગે કે તેથી વહેલા પરન્તુ પુરૂષોથી એક કલાક અગાઉ તેમને કારખાનામાંથી છૂટાં કરવાં જોઈએ. કે જેથી પુરૂષોના ઘેર આવ્યા પહેલાં તેઓ ગૃહ–કાર્યની જોખમદારી યથાવિધિ સંભાળી લે.

૭ પાણી–પેશાબને માટે બિલકુલ જુદીપાડી–મર્યાદિત વ્યવસ્થા હોવી જોઈએ.

૮ સ્ત્રીઓના ખાતામાં સ્ત્રી–મુકરદમો હોય તો વધારે સારૂં–મશીનરી કામને માટે પુરૂષની સામાન્ય દેખરેખ ઠીક છે.

૯ કારણ વગર પુરૂષો સ્ત્રીઓના ખાતામાં દખલ ન કરે, અગર તો નિરર્થક માથાં ન મારે. વસ્તુતઃ પુરૂષોના પ્રસંગમાં સ્ત્રીઓ જેમ બને તેમ ઓછી આવે એ લક્ષ્યમાં રાખવાનું છે.

૧૦ બાળકવાળી સ્ત્રીઓના બાળકોને સુવાડવા માટે પારણાં–રમકડાનાં સાધનો વગેરે પણ જોઈએ.

૧૧ કોઈ પણ કામની સ્ત્રી તેની જ્ઞાત–જાત અને ધર્મ મુજબ માસિક ધર્મ પાળે વા નહિ તો પણ તેને મહિનાના ત્રણ દિવસની રજા મળવી જોઈએ એ ત્રણ દિવસનો તેને અમુક પગાર મળવો જોઈએ.

૧૨ મજુર સ્ત્રીઓ કામ કરવાને અશક્ત જણાય એટલે બાળક પ્રસવ થવાના લગભગ અઠવાડીઆ અગાઉથી તે બાળક પ્રસવ થયા બાદ એક માસ એટલે લગભગ સવા મહિનાની તેમને રજા મળવી જોઈએ અને તે રજાના દિવસોનો તેને અમુક પગાર મળવો જોઈએ.

આ ઉપરાંત કારખાનામાં આવનાર સ્ત્રી–પુરૂષોના બાળકોને માટે કેળવણીનું (નિશાળ જેવું) કંઈક સાધન હોય, આરોગ્યને માટે દવાખાનું હોય, સામાન્ય ભણી ગણી શકે તેવા કામદારોને માટે લાયબ્રેરી હોય, સસ્તા અનાજ અને કાપડની દુકાનો હોય, કુસ્તીગીર અખાડો અને સામાજીક રાજકીય અને ધાર્મિક બાબતોમાં કામદારોને રસ લેતા બનાવે એવો વિદ્વાન ઉપદેશક હોય વગેરે બાબતો વર્તમાન મહાયુગમાં વિસરવા જેવી નથી. નિરંતર સ્વાર્થમાંજ રચી–પચી રહેનારા શ્રીમંતો આશ્રિત–મજુર વર્ગને સુખી–સંસ્કારી બનાવી ને કરવા ધારે તો મહા ઉપકાર કરી શકે એમ છે. પંખા ખાતા પૈસાદાર હાથ ફેરવીને કેવળ આત્મસુખ ચિન્તનમાંજ રહી ગાડી–વાડી અને લાડીમાં મોજ કરી ઉંચી ટેકરીઓ ઉપર હવા ખાવા જવાનું આજ નથી શોભતું. સમગ્ર દેશના ચારે ખુણામાંથી દુઃખ અને ભૂખના પોકાર સંભળાતા હોય એવે વખતે કેવળ આત્મસુખ તૃપ્તિના પ્રયાસ થાય એ શરમ ઉપજાવે એવી દયાજનક બાબત છે. શ્રીમંત અને સાચી કમાણી કરનારા સાધુજનો સંસારમાં વિરલાજ હોય છે. એમના જીવન અને ધનની બલિહારી છે.

ખાદી ભંડાર—સ્વદેશી ખાદી ભંડારનાં પાટિયાં આજકાલ અમે અનેક સ્થળે જોઇએ છીએ. એ સઘળાય ભંડારોમાં શુદ્ધ સ્વદેશી ખાદી મળતી હશે કે કેમ? આ એક શંકા ભરેલી બાબત છે, એવું અમે અમારા સામાન્ય અનુભવ ઉપરથી કહી શકીએ છીએ. કેટલાક લેભાગુ વ્યાપારીઓ ફક્ત શુદ્ધ સ્વદેશી અર્થાત્ હાથ વણાટની ખાદીના એક બે તાકા રાખી બાકી મીલ વણાટની મોટા જથામાં રાખતા માલમ પડે છે કેટલાક તો કેવળ મીલ વણાટની અને મીલનું સુતર અને હાથ વણાટની આવી આવી પચરંગી પ્રકારની ખાદીઓ રાખી શુદ્ધ ખાદીના વ્યાપારી થઇ બેઠા છે. અરે! કેટલાક તો કેવળ ખાદીના એક બે તાકા દુકાનમાં રાખી બાકીનો વિદેશી માલ ભરી સ્વદેશીને લ્હાવ લઇ રહ્યા છે. અને આવી અનેક ગેરવ્યાજબી રીતે પાપી પેટનો ખાડો પૂરવા દુનિઆ ઠગતી હય ઠગનેવાલા ચાહીએ એ મુજબ ઘણા લોકો અનુચિત માર્ગ લઇ બેઠા છે, આથી મહાત્માજીની સત્પ્રવૃત્તિને જેવું જોઇએ એવું પોષણ મળવા કરતાં એ પ્રવૃત્તિને કંઇક દાગ લાગે છે એવું અમારૂં માનવું છે. "ફક્ત હાથથી કંતાએલા સુતરની હાથથી વણાએલી ખાદી" અને તેમાંય પ્રમાણ પત્ર મળ્યું હોય તે વગર કોઇ પણ વ્યાપારી આવી રીતે "સ્વદેશી ખાદી ભંડાર" ના માલિક થવાનો મોહ ન રાખી શકે એવી વ્યવસ્થા થવાની આજ ખાસ અગત્ય છે. વધારે હેરત પમાડે એવી અને તેમાંય ખાસ વિચારવા જેવી બાબત તો વળી એ છે કે પ્રજામાં ખાદીનો પ્રચાર જોઇ એ સત્પ્રવૃત્તિમાંથી પણ સારો લાભ ખાટી જવા કેટલાક મીલમાલેકોએ આજે કેટલાક સમયથી મીલોમાં ખાદી તૈયાર કરાવવા પાછળ કમ્મર બાંધી છે, કારણ આજકાલ પ્રજાને એની લગની લાગી છે તે! શુદ્ધ સ્વદેશી ખાદીના પ્રચારની પ્રવૃત્તિને આથી કેટલું નુકશાન થાય છે તે તેમની સમજ બહાર તો નજ રહે તેમ છતાં લીધો એ લ્હાવો, એ ન્યાયે કાર્ય થાય છે. સાચી સમાજ સેવા યા લોક સેવાની પવિત્ર ભાવનાને તેમના હૃદયમાં સ્થાન હોય તો આમ ન બને, પણ ક્યાંથી હોય? સ્વાર્થ સાધવાનો અથવા તો પ્રપંચમાં રચીપચી રહેવાનો આ જમાનો નથી. આજ તો સમગ્ર ભારતવર્ષનું હિત કયે રસ્તે સધાય એ એકજ અને સર્વમાન્ય સિદ્ધાન્ત પ્રમાણેજ કાર્ય કરવાની આવશ્યકતા છે. મીલોમાં રેંટીયાને સ્થાન મળે અને હાથની સાળોદ્વારા એ સંસ્થાઓમાંથી શુદ્ધ અને સ્વદેશી ખાદી દ્વારા પ્રજાની જરૂરીયાતને પહોંચી વળવાનો—નફાનો પરન્તુ વિવેક ભર્યો લાભ મેળવવાનો પ્રયાસ થાય એ પ્રશંસા પાત્ર છે—જેવણ પહેલ કરનારનીજ જરૂર છે. એમાં મીલ માલેકોની પરમ શોભા છે. ગાંધીજીના અસહકારનો આખો પ્રોગ્રામ ગળે ન ઉતરે તો પણ રેંટિયો અને તે દ્વારા શુદ્ધ સ્વદેશી કાપડ તૈયાર કરી પ્રજાની મર્યાદા ઢાંકવાનું પરમ મંગલ કાર્ય આજ શ્રીમંત વર્ગ ઉપાડી લે, તો નાણાં એટલું પુન્ય એ ન્યાયે કંઇક અર્થ સરશે. વ્યાપારીઓએ હાલ તુરત તો વધારે કમાવાની વાતને કોરાણે મુકી યેન કેન પ્રકારેણ પ્રજામાં ઘેર ઘેર શુદ્ધ ખાદીનો સત્વર પ્રચાર શી રીતે થાય, એમ લક્ષ્યમાં રાખી સ્વાર્થ સાથે સાચી લોક સેવા કરવાની આ સુંદર તક સાધવી લેવાની છે. સ્વરાજ્ય—સ્વતંત્રતાને અર્થે ઔદ્યોગિક ઉન્નતિની આવશ્યકતા સ્વીકારનારા સઘળા દેશ હિતૈષી નામવર નાયકોએ ગાંધીજીના આ પ્રશ્નનો તો પૂરો જવાબ વાળવો ઘટે છે. ઇતિ.

આળસુ-અભાગી લક્ષ્મી ક્યાંથી લાવે !
ઓ, દુષ્ટ પુરૂષને મનથી જરા ન ચાહે,
રહે અસંગ સુજન સમજી, દુર્જનની સાક્ષે. ૫૩

नायं हन्ति सुखं सूते जीवयत्युज्वलं यशः ।
अमृतस्य प्रकारोऽयं दुर्लभः साधु संगमः ॥
रसायनमयी शीता परमानन्ददायिनी ।
नानन्दयति के नाम साधुसंगति चंद्रिका ॥

દુર્લભ સતસંગ સાધુ જનનો સંસારમાં, (૨)
દૂર કરી દુઃખ સુરદુર્લભ સુખ આપે,
અદ્ભુત એ અમૃતવત્ તૃપ્તિ ઉર સ્થાપે,–
અલગ કરે સઘળી ઉપાધી પળવારમાં–દુર્લભ.

સુખકર સુશિતલ સતસંગ શે પમાયે !
શશિપ્રભા સમો એ સંગ સુદકર લેખાયે,
સોધી સતસંગ મૂઢ મનવા તું ધારમાં–દુર્લભ. ૫૪

सागसेऽपि न कुप्यन्ति कृपया चोपकुर्वते ।
बोध स्वस्यैव नेच्छन्ति ते विश्वोद्धरणक्षमाः ॥

અપરાધી પર ક્રોધ કર્યા વિણુ દયાભર્યા ઉપકાર કરે,
જ્ઞાન છતાં અભિમાન વિના ઉર જ્ઞાન પીના રસજ્ઞાન ભરે,
ભાવ ઉદાર સ્વચિત્ત વિશાલ સુગુણમયી મણીમાલ ધરે,
એજ મહાત્મ-પ્રભાવ વડે જગહિત સઘાય સદાય ખરે. ૫૫

पात्रापात्र विवेकोऽस्ति धेनुपन्नगयोर्यथा ।
तृणात्सञ्जायते क्षीरं क्षीरात्संजायते विषम् ॥

પાત્ર અપાત્ર વિચાર કર્યા વિણ દાન કરી પુણ્ય કેમ થવાશે ?
ધેનુ અને સરખાની જુવો જરી સર્પ મહીં કંઇ ફેર જણાશે !
દીન થઇ તૃણુ ધેનુ ચરે તદપિ દહી દુધ દીએ સુખકારી,
સર્પ કરી પયપાન સમાપર દંશ કરે મહા વિષ ધારી. ૫૬

અપૂર્ણ.

સ્નેહનું સામ્રાજ્ય.

(લેખક. શ્રીયુત વાસુદેવ રામચંદ્ર શેલત.)

ગુરૂવારનો દિવસ હતો. ભગવાન દિનપાત પોતાના નિત્ય કાર્યથી નિવૃત્ત થઈ અસ્તાચળમાં ગમન કરવાની તૈયારીમાં હતા. આ વખતે વડોદરાના પબ્લીક પાર્ક નામક અતિ વિખ્યાત ઉદ્યાનમાં ઉત્તર કોણમાં આવેલા દિલ્હી દરવાજા નામક વતારમાં એક યુવક અને એક યુવતિનું જોડું ટેનીસ કોર્ટ ઉપર ટેનીસ રમી રહ્યું હતું. ટુંક સમયમાંજ એ ઉભય વ્યક્તિઓએ પોતાની રમત પુરી કરી અને પાસેના આમ્ર વૃક્ષની શાખાઓ નીચે મુકવામાં આવેલા એક બાંકડા ઉપર પોતાનું સ્થાન લીધું. તત્ પશ્ચાત્ એ ઉભયમાંથી યુવતિએ નિમ્નોલ્લિખિત રીતે વાર્તાલાપનો પ્રારંભ કર્યો.

"મિસ્ટર ચંદ્રકુમાર! આ વર્ષે બી. એ. માં ફર્સ્ટ ક્લાસમાં પાસ થવા બદલ હું તમને અંતઃકરણ પૂર્વક મુબારકબાદિ બક્ષુ છું."

"મને તે સ્વીકારતાં પરમાનંદ થાય છે" યુવકે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

"કેમ, તમને આ વખતે ફેલોશીપ મળશે?" પુનઃ યુવતિએ પ્રશ્ન કર્યો.

"હા, મળશે તો ખરી, પરંતુ પ્રકૃતિ અસ્વસ્થ રહેતી હોવાથી મારો તે સ્વીકારવાનો મનોભાવ નથી." યુવકે પ્રત્યુત્તર આપ્યો.

"ઠીક, ત્યારે હાલ તરત તો તમે થોડો સમય આરામમાં લેશોને!"

"હા. હમણાં થોડા દિવસ પરીક્ષાશ્રમ ન્યુન કરવા માટે શાન્તિ લેવી છે."

આ પ્રમાણે વાર્તાલાપ ચાલતો હતો. વાંચક! એ ઉભય સ્નેહિઓને આજ એકવાર મનમાનનો વાર્તાલાપ કરવા દો. આપ આવો, ત્યાં સુધી આપણે તેમની ઓળખાણ કરી લઈએ.

(૨)

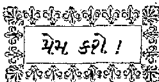
યુવતિનું નામ પુષ્પાવતી છે. તે ઇન્ટરમીડીએટમાં અભ્યાસ કરે છે. યુવકનું નામ ચંદ્રકુમાર છે. તે આ સાલજ બી. એ. માં ફર્સ્ટક્લાસમાં પાસ થયો છે. કોલેજમાંજ આ બેલડાને ઠીક ઠીક સ્નેહ બંધાઈ ગયો છે. ઘણીવાર તે બન્ને અહિં ટેનીસ કોર્ટ ઉપર આવી ટેનીસ રમે છે. આજે પણ બન્ને અહિં એવી રીતેજ રમવા આવ્યાં છે. યુવક કુલિન બ્રાહ્મણપુત્ર છે. અને યુવતિ પણ અન્ય વર્ણની નથી. યુવકને માતાપિતા છે. યુવતિ શૈશવાવસ્થાથીજ માતાના સ્નેહથી વંચિત થએલી છે. યુવતિ વડોદરા કેમ્પમાં આવેલા એક સુશોભિત પ્રાસાદ તુલ્ય ભવનમાં નીવાસ કરે છે. તેનો પિતા "Animal Trainor"ના અધિકાર ઉપર ઇન્સ્પેક્ટરનું કામ કરે છે. તેને હમણાં પાંચસો રૂપિયાનો માસિક દરમાયો મળે છે. ઉપરાંત આદિ પાખાન રેટો તે ફ્રી આપ્યો

" હો, મ્હારૂં વચન છે પછી ? " કહીને યુવકે કોલ આપ્યો.

" બસ, જો એમ જ હોય તો મને પ્રાણજીવન આપની સહચરી–ધર્મદારા તરીકે સ્વીકારો, અને તમારી ગૃહિણીના પદને પ્રાપ્ત કરવાનું બહુ માન આપી મારી આશા પુરી કરો–મ્હારી પ્રાર્થના સ્વીકારો. " યુવતિએ એક અકલ્પનીય માગણી કરી.

" હેં ! " યુવક ચમક્યો. " પુષ્પા ! સમજી હાથ મુકીને તેણે કહ્યું: તમે આ શું બોલો છો ! હું તો ગયાં ત્રણ વર્ષથી પરણી ચુક્યો છું. મ્હારૂં આ પંચભૌતિક શરીર મારૂં નથી, તે હું તમને શી રીતે આપી શકું ! " યુવકે સત્ય સ્ફોટ કર્યો.

(અપૂર્ણ.)

સર્વથી કેવળ અલગ રહેવું અને કોઇની પ્રીતિ સંપાદન કરવાનો પ્રયત્ન ન કરવો એને કેટલાક નિસ્પૃહતા અથવા વૈરાગ્ય ગણે છે; પરંતુ કોઇ આપણા ઉપર પ્રીતિ ન કરે એવો સ્વભાવ રાખવો. એ કંઇ નિસ્પૃહતા નથી.

પરમાર્થનાં સાધનો સર્વોત્તમપ્રકારે સધાય માટે વૈરાગ્યની અત્યંત અગત્ય છે. પણ પરમાર્થનાં સાધનોમાં આપણે આપણો ઘણો સમય ગાળતા હોઇએ તો આ પ્રકારનો આપણો અલગ રહેવાનો સ્વભાવ આપણા વ્યવહારને સુધારતો નથી અને આપણી ઉન્નતિને સાધતો નથી.

જો પરમેશ્વર જ કર્તા હર્તા છે તો પછી પરમેશ્વરની જ આપણે સ્પૃહા ધરવાનો અને તેમનીજ પ્રીતિ સંપાદન કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની આપણે અગત્ય છે. પણ અલ્પજ્ઞ અને અલ્પશક્તિવાળા મનુષ્યોની સ્પૃહા ધરવાનો અને તેમની પ્રીતિ સંપાદન કરવાનો પ્રયત્ન કરવાની આપણે કશી જ અગત્ય નથી, એ પ્રકારનું કારણ આપીને કેટલાક જગતથી અલગ રહેવાનો બોધ આપે છે; પરંતુ જો પરમેશ્વર જ જગતરૂપ થયા છે અને જગતનાં મનુષ્યોમાં પરમેશ્વરનો જ અંશ રહેલો છે, તો પછી જગતનાં મનુષ્યોની પ્રીતિ સંપાદન કરવાનો પ્રયત્ન પરમેશ્વરની અંશતઃ પ્રીતિ સંપાદન કરવાનો પ્રયત્ન નથી એમ કોણ કહી શકશે ? અને પરમેશ્વરના અંશરૂપ મનુષ્યોપ્રતિ આપણો દ્વેષ એ શું પરમેશ્વરપ્રતિ આપણી પ્રીતિને સૂચવે છે ?

ગમે તેમ હો તોપણ એટલું તો સિદ્ધ છે કે જેને પોતાનો વ્યવહાર ઉત્તમપ્રકારે સાધવો હોય અને જેને પોતાના ઉદ્યોગમાં સર્વોત્કૃષ્ટ વિજય મેળવવો હોય તેણે સર્વ મનુષ્યો પોતાના ઉપર જેમ બને તેમ અધિક પ્રેમ કરે એવું વર્તન રાખવું જ જોઇએ. તેણે જેમ બને તેમ પોતાના મિત્રોની સંખ્યા વધારવી જોઇએ.

ગ્રાહકને આવકાર ન આપનાર, દુકાનઉપર ચઢતાં જ કઠોર શબ્દો ઉચ્ચારનાર અને ગ્રાહકોની સ્પૃહા ન કરનાર દુકાનદારની દુકાને ઘણાં ગ્રાહકો જતાં શું તમે જોયાં છે ! મીઠી-વાણીથી ડોક્ટર અને વકીલ જેટલાં ગ્રાહકો પોતાના ભણી આકર્ષવા સમર્થ થાય છે તેટલાં તેમનાથી નિરપેક્ષ રહેનાર, આકર્ષવા સમર્થ થતા નથી.

જેનો જેનો સંબંધ થાય તેની સાથે સર્વદા મધુર વાણી બોલો. સામો માણસ ભલેને બાદશાહ તમને જણાય તોપણ તે તમારા ઉપર સ્નેહ કરે, એવું જ તેની સાથે તમે વર્તન કરો. બીજાઓનું કંઈ કામ કરવાનો પ્રસંગ આવે તો તત્કાળ પ્રસન્નતાથી તે કરો. બીજાઓને તમારાથી બને તેટલી મદદ કરો. બીજાઓનું કાર્ય કરવાનો ઉદ્દેશ રાખો, તેઓ સુખી થાય એવું જ કૃત્ય કરો. તેમના સુખમાં વૃદ્ધિ થાય, એવું કંઈ પણ તમારા જાણવામાં આવે તો તે તરત તેમને જણાવો. પોતાની પાસેનું બીજાને આપવામાં મનુષ્યો અનંત કંજુસાઈ વાપરે છે. આવી કૃપણતાના બીજ અને તેમ તમારામાંથી કાઢી નાંખો. તમારી સાથે કામ કરનારાઓના કામની કઠિનતા દૂર કરવા પ્રયત્ન કરો. સામાને ક્યાં મુશ્કેલી નડે છે, તે શોધી કાઢો, અને તેમને અર્થે તે દૂર કરવા સર્વદા તત્પર રહો. તમારો બીજાઓને માટે આ પ્રમાણે જ્યાં પ્રયત્ન થવા માંડ્યો કે બીજાઓ તરત જ તમને પોતાના હિતચિંતક તરીકે ગણશે. તેઓ પોતાના દુઃખો ટાળવા તમારી પાસે આવશે, તેઓ તમારો વિશ્વાસ ધરશે અને પોતાની ગુપ્ત વાત તમને કહેશે. તેઓ તમારી મરજી પ્રમાણે ચાલશે, તેઓ સર્વદા તમારા ઉપર પ્રેમ કરશે અને તમારૂં કામ કરવા મરી મટશે. તમે માગશો તે તમારા આગળ ધર ધરીને રજુ કરશે. સેવક થવાથી તમે બીજાને સેવક કરો છો. પ્રેમ દર્શાવવાથી તમે બીજાના પ્રેમને પ્રાપ્ત કરો છો.

તમે દુકાનદાર હો ત્યાં પણ આજ નિયમે વર્તો. તમારા ગ્રાહકોને તમારા મિત્ર જેવાજ ગણો. તેમને મુંડવાનો ઉદ્દેશ ન રાખો. પણ તેમનું હિત કરવાનો, તેમની સેવા કરવાનો ઉદ્દેશ રાખો. તેઓને જે જોઈએ તે ઉત્તમ પ્રકારનું આપો. તમારા નોકરોને પણ ગ્રાહકોના સેવક થવાનું તમારી પેઠેજ તેમની સેવા કરવાનું શીખવો. તમારા વેચેલા માલથી ગ્રાહકને પૂર્ણ સંતોષ થાય ત્યારેજ તમે ઉત્તમ વિક્રય (વકરો) કર્યો છે, એમ માનો.

ગ્રાહકોને સંતોષ આપવા ઉપરજ જે દુકાનદાર દૃષ્ટિ રાખે છે, તેને ઘણી ઘરાકી બંધાય છે, અને ઘણી ઘરાકી બંધાવી એટલે વ્યાપારમાં વિજય મળ્યો એ શું તમને સ્પષ્ટ નથી થતું ! થોડા ગ્રાહકોને મુંડવાથી જે લાભ થાય છે, તેના કરતાં પ્રમાણિકપણે વર્તીને અને ગ્રાહકોને સંતોષ આપીને હજારો ગ્રાહકો મેળવવાથી વધારે લાભ થાય છે.

વ્યાપારમાંજ આવું વર્તન રાખવાથી વિજય મળે છે એમ નથી. ગમે તે ઉદ્યોગ કરનારને આવુંજ વર્તન લાભકારક થાય છે રાજાથી માંડીને તે રંક સુધી સર્વને, ધર્મ ગુરૂઓને, શિક્ષકોને, વકીલોને, વિદ્વાનોને, અમલદારોને, નોકરોને, ગરીબોને, શ્રીમંતોને. પર પ્રજાને સર્વને આ પ્રમાણે વર્તવાથી પોતાના વ્યવહારમાં અત્યંત લાભ કર્યો જણાશે.

મનુષ્યોના ચાર વિભાગ પાડી શકાય. દયાવૃત્તિવાળા. ભિક્ષાવૃત્તિવાળા. હાથપગ હલાવ્યા વિના નિર્વાહ કરનારા અને પુરૂષાર્થ કરીને નિર્વાહ કરનારા.

ચોર, ઠગ લુટારા એ વગેરે દસ્યુવૃત્તિવાળા ગણાય છે.

સામો યોગ્ય બદલો આપ્યા વિના, જીવનની નિર્વાહક વસ્તુઓ ભીખ માગીને, પ્રાપ્ત કરનારા ભિક્ષુક વૃત્તિવાળા ગણાય છે.

કશો પણ પ્રયત્ન કર્યા વિના નિર્વાહનાં સાધનો જેમને પ્રાપ્ત થયાં હોય છે, તેઓ હાથપગ હલાવ્યા વિના નિર્વાહ કરનારા ગણાય છે. આ વર્ગમાં રાજાના તથા શ્રીમંતના પુત્ર તથા પુત્રીઓનો સમાવેશ થાય છે. આ લોકોને કશી વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા માટે મહેનત કરવી પડતી નથી, તેમ તેમને ભિખ પણ માગવી પડતી નથી. તેઓને જે જોઇએ તે ચિંતા કર્યા વિના બેઠાં બેઠાં મળે છે. આથી આ લોકો પ્રથમ બે પ્રકારના મનુષ્યો કરતાં ઉતરતા પ્રકારના છે; કારણ કે ચોર કે લુંટારા થવામાં અથવા ભિક્ષુક થવામાં બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવો પડે છે અને હાથપગ પણ હલાવવા પડે છે; પણ આ લોકોને તો આમાંનું કશુંજ કર્યા વિના તૈયાર ભાણા ઉપર બેસવાનું હોય છે.

પુરૂષાર્થ કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરનારા—ઉદ્યોગી—કામ કરનારા મનુષ્યો આ સર્વમાં શ્રેષ્ઠ છે. આવા મનુષ્યોજ આ સંસારમાં વિજયને, સિદ્ધિને, મહત્તાને પ્રાપ્ત કરે છે, તેઓ મોટાં મોટાં પરાક્રમો કરી શકે છે. તેઓ મફતનું તકાવનારા હોતા નથી. પેગ પરસેવાનું તેઓ ખાનારા હોય છે. બદલામાં કશું આપ્યા વિના કંઇ પણ તેઓ સ્વીકારતા નથી. જમીનમાંથી ધનના ચરૂ નીકળવાની કે આકાશમાં ઉડતી સમડીના ગોંગાંથી નવ લાખનો હાર આવી ખોળામાં પડવાની તેઓ પહોળું મોં રાખીને રાહ જોતા નથી.

સદ્ગુરૂથી યથાર્થ શિક્ષણ પામ્યા વિનાના ઘણા મનુષ્યો આવીજ ભુલ કરે છે. કોઇ સાધુનો કે સન્યાસીનો સમાગમ થવાથી અથવા કોઇ ભક્તનું યોગી કે તત્વજ્ઞાનનું સારૂં પુસ્તક વાંચવાથી તેઓ ભક્ત, યોગી કે તત્વજ્ઞાની બની જાય છે. સવારમાં વહેલાં સ્નાન કરી શરીરે ભસ્મના અને ચંદનના મોટા મોટા લપેડા કરી કાઢે છે; ઢંગધડા વિનાના પાંચ સાત પ્રાણાયામો કરે છે, આંખો મીંચીને દશ વિશ માળાઓ ઝટકને પિસ ફેરવી કાઢે છે; જ્યાં જાય છે ત્યાં હાથમાંથી બેરખો હેઠો મુકતા નથી, આખા જગતને અજ્ઞાનમાં ઉંઘતું અને પોતાનેજ કેવળ જાગતા માને છે, અને આશરે પાંચ સાત માસ વીતતાં પરમેશ્વરને પોતાની દ્રષ્ટિ સમીપ પ્રકટ થયેલા જોવાને તથા અષ્ટસિદ્ધિઓનું ઐશ્વર્ય પોતાને પ્રાપ્ત થયેલું અનુભવવાને આશા રાખે છે. અથવા તો નિર્વિકલ્પ સમાધિમાંજ પોતાનો પ્રવેશ થયેલો જોવાને ઇચ્છે છે. તેઓ મુઠી બદામ આપીને તેના બદલામાં કોહિનૂર મેળવવાનાં ફાંફાં મારે છે. તેઓને મહિને ચાર આના ભાડું આપીને મોટો મહાલય નિવાસ કરવાને માટે જોઇએ છે. પુરૂષાર્થ કરતાં તેઓને ફાંફીઓ ચડે છે. શ્રીમંતના પુત્રને જેમ વગર મહેનતે વારસો મળ્યો હોય છે, અથવા રાજાના પુત્રને જેમ વગર શ્રમે રાજગાદી મળી હોય છે તેમ તેઓને વગર પ્રયત્ને જ્ઞાનધન જોઇએ છે. આ લોકો પણ ભિક્ષુ કરતાં ઉતરતી પંક્તિના છે.

જેની પાસે ખાવાને અન્ન નથી હોતું તેને પરસેવો ઉતાર્યા વિના ખાવાનું અન્ન નથી મળતું તો પરસેવો ઉતાર્યા વિના, હજારો વર્ષ પણ તપ કરવાથી ન મળનાર પરમેશ્વર શી રીતે મળે?

કર્તવ્ય અને સિદ્ધિ.

કર્તવ્યપરાયણ મનુષ્યોજ આ સંસારમાં સુખની સામગ્રી અને પોતાની ધારેલી વાંચ્છિત વસ્તુ મેળવવાના અધિકારી છે. કાર્ય કર્યા વગર ફળ મળે કે ? વિદ્યા, વિભવ, માન, પ્રેમ, પ્રભુતા, પરાક્રમ, ચરિત્ર–બળ, આત્માનું કલ્યાણ, પોતાના દેશની ઉન્નતિ, પોતાના દેશના ગૌરવનો વિસ્તાર, સ્વતંત્રતા અને સ્વર્ગીય સુખ ઇત્યાદિ સઘળી વસ્તુઓ કર્તવ્ય કરવાથીજ પ્રાપ્ત થઇ શકે છે. પ્રયત્ન કરવાથીજ નિયતી એક નોકરની માફક કામ કરે છે, પર્વત પોતાની છાતી ચીરીને કર્મવીર મનુષ્યોને જવાનો માર્ગ કરી આપે છે, અંધકાર પ્રકાશની માફક તેને તેજ સમયે રસ્તો બતાવે છે, અને જે વસ્તુઓ સામાન્ય માણસોની કલ્પનામાં પણ નથી ઉતરતી તેને ઉદ્યોગી પુરૂષો પોતાના કર્મ–બળ વડે પ્રત્યક્ષ એક સાધારણ યત્નથી સિદ્ધ કરી આપે છે. એટલાજ વાસ્તે કર્તવ્ય એજ વ્રત, કર્તવ્ય એજ તપ, અને એ કર્તવ્યનું નામજ યોગ મનાય છે. જેઓ કર્મ માર્ગના મુસાફર બનીને દક્ષતાપૂર્વક એ વ્રતનું પાલન કરે છે, તપસ્વીની માફક પોતાના કાર્યમાં તન્મય-બની જાય છે, તેઓજ અંતે સિદ્ધિ મેળવી શકે છે. જેઓ કંઇ પણ ઉદ્યોગ–કર્મ કર્યા વગર આળસુ–ઢોરની માફક–મૂઢદાસ જેવા બેસી રહે છે તેઓ આખર મનુષ્ય મટીને પશુ થાય છે.

બધાએ મળીને ક્યારનોય તેને તેજ ક્ષણે મારી નાખ્યો હોત; પરન્તુ એ આંધળાઓની ટોળા–આંધળી પ્રજા કેવળ તેનો ખેલજ જોતી રહી. એનો એની એજ એ સમયે ગુણુનો, પેરીકમનો એક અદ્‌ભુત મહેલ રચવામાં રાત–દિવસ મંડ્યો રહેતો. જ્યારે વીર–શ્રેષ્ઠ બોના-પાર્ટ જોસિફિનના મૃણાલ જેવા કોમળ હાથને પકડીને પેરિસમાં એ સમયના શક્તિકર્તા-ધર્તા પ્રસિદ્ધ બૈરસનાકે ઘરમાં આનંદથી નાચતો હતો તે સમયે જો કોઇએ તેના હૃદયના મંત્રનો ધીમો અવાજ સાંભળ્યો હોત તો તે નિશ્ચય ગભરાઈને મરી જાત. લોકો તો જાણતા હતા કે એ નાચતાં શીખે છે, પરન્તુ જે તાલથી સઘળુ યુરોપ એક વખત ભયંકર રૂપે નાચવા લાગ્યું હતું, તે એજ તાલનો અભ્યાસ કરી રહ્યો હતો. પૃથ્વી ઉપર જે લોકો કામ કરી ગયા છે તેમનો આવી જાતનો એક મુખ્ય મંત્ર હતો. તેઓ પોતાના મંત્રના પ્રભાવ વડે કરીને સ્વર્ગની અલૌકિક શોભા અને સંપત્તિ તેમણે લાવીને પૃથ્વીપર ફેલાવી દીધી છે, મૃત–દેહમાં જીવન શક્તિ મૂકી છે, અથવા પૂતળાં અને રમવાની વસ્તુઓને તેમણે સજીવ બનાવી દીધી છે.

જે માણસો કર્તવ્ય–મંત્રની દીક્ષા ગ્રહણ નથી કરતા, તેમનાં પ્રત્યેક કાર્ય નિષ્ફળ થાય છે. તેમનાં જીવન કેવળ નકામાં બની જાય છે. તેમની ગતિ ભયંકર વાવાઝોડાના તોફાનમાં ઘાસના જેવી થઈ જાય છે. તેઓ એક વખત ઉત્તર તરફ જાય છે તો બીજી વખત દક્ષિણમાં, ક્વચિદ્ પૂર્વ તરફ તો કદી પશ્ચિમ તરફ પહોંચે છે. તેમનો સંકલ્પ કોઈ દિવસ સિદ્ધ નથી થતો. કર્તવ્યપરાયણતા વગર જેમનું કોઇ પણ કાર્ય કદાપિ સિદ્ધ થતું નથી. ખાવાની વખતે એ ખાય છે, સુવાની વખતે સુવે છે, કોઇ જગાડે છે તો થોડીવાર જાગે છે, અથવા પડીજ રહે છે. લોભ આગળ ઇચ્છા તેમને કદી ન જાગે. ખરી રીતે લોભ એ પ્રવૃત્તિનો દાસ છે–પ્રવૃત્તિની સાથે ચાલનારો છે. ઇચ્છા સ્ત્રી છે. એ મહા સૌભાગ્યશાલિની છે. લોભ–પ્રવૃત્તિના ઉત્તેજનથી ઉત્તેજીત થાય છે. પ્રવૃત્તિ નિદ્રાવસ્થામાં પડી પડી ઘોરે છે. ઇચ્છા પોતાની શક્તિબીજ-ઉત્તેજન થયેથી પ્રવૃત્તિપર સર્વથા પોતાનો અધિકાર જમાવે છે. વાસ્તવિક રીતે જોતાં ઇચ્છા એક મહાન શક્તિ છે. જેઓ કર્મ–જ્ઞાનવાળા છે તેઓ લોભ રહિત પરંતુ ઇચ્છાવાળા છે. તેમની ઇચ્છા દૃઢ, મહાન અને લક્ષ્યવાળી હોય છે. તેમની બુદ્ધિ, તેમનું હૃદય અને તેમની દરેક પ્રકારની માનસિક વૃત્તિઓ સમ્પૂર્ણ રૂપે તેમની ઇચ્છાને આધીન રહે છે. પરંતુ ઉપર સૂચવ્યા પ્રમાણે ન કરતા જે આવળી રીતે કાર્ય કરે છે તેઓ ઇચ્છાહિન છતાંય લોભ યુક્ત હોય છે. તેમની સઘળી મનોવૃત્તિઓ ભિન્ન ભિન્ન રૂપે કામ કરે જાય છે, કોઇ કોઇના કહ્યામાં નથી હોતી. તેમના મનમાં ઇચ્છાનો નહિ જેવો ભાવ પ્રકટ થાય છે, પરન્તુ એ દેખાવ નહિ જેવો ક્ષણિક હોય છે, અને તે કોઇ પણ ઠેકાણે સ્થિર નથી રહી શકતી, તેથી એવા મનુષ્યોને કંઇ પણ ફળ પ્રાપ્ત થતું નથી.

---

૩ પેરિસ શહેરના બળવાને વખતે પ્રજા-તંત્રનો એક આગેવાન હતો. પહેલાં નેપોલિયન બોનાપાર્ટની સાથે તેને સારી મિત્રતા હતી. અંતે એ મિત્રતા તૂટી અને નેપોલિયને તેને બહુજ હેરાન કર્યો. જોસેફાઇન બૈરસના ઘરમાં રહેતી હતી નેપોલિયનને ત્યાં આગળ તેની સાથે ઓળખાણ પિછાન થઈ અને છેવટે એક બીજાનાં લગ્ન થયાં.

. માણસના અથવા કર્તવ્યપરાયણતાનું ખરેખરું અંગ પોતાના કાર્ય-ઉદ્દેશને ગુપ્ત રાખવાનું છે. ઉદ્દેશને ગુપ્ત રાખવું એ ઉદ્દેશ સાધનમાં કેટલું સહાયક છે એ સરળતાથી સમજાવવાનું કાર્ય અત્યંત કઠણ છે. પરન્તુ જેઓ કલ્પનાના પ્રમોદ-વનમાં ફર્યા વગર મનુષ્ય જાતના હોંશથી ખેડેલા-કઠણ માર્ગમાં ચાલે છે, જે મનુષ્ય-પ્રકૃતિના અંધારા ભાગમાં હમેશાં મૂર્ખની માફક ઉભા નથી રહ્યા, વિચારની સરળતાથી તેના અંતરમાં પ્રવેશ કરી શકયા છે, તેઓજ તેમાં સમજી શકે છે. તેઓ વારંવાર એવોજ ઉપદેશ આપે છે કે:-જે કર્તવ્ય-ભાવના-મંત્ર કુવામાં નાખેલા એક સોનાના ખીલાની માફક કર્તવ્ય-સાધકના હૃદયમાં છુપાઇ રહે છે એજ સાચો મંત્ર છે. જે વાત એક કાનથી બીજે કાન અને બીજેથી ત્રીજે અને ત્યાંથી હજારોને કાને પહોંચી જાય છે, તેથી કાર્ય નથી સરતું. કાર્યથી જે કાંઇ થાય છે તે ખરેખર અત્યંત તેના મંત્ર-રસ્તાઓનો છે. ખરી ખૂબી ત્યાં છે કે: તમે શું કાર્ય કરો છો તે સિદ્ધ કરો છો તે કોઇના જાણવામાં ન આવે તેને માટે કાળજી રાખવાની આવશ્યકતા છે.

ઇસામસિહે એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે "તમારો જમણો હાથ શું કરે છે તેની ડાબા હાથને પણ જરીક ખબર ન પડવી જોઇએ." વર્તમાન સમયમાં યુરોપના સંસારીઓએ દાન આદિના સંબંધમાં એ આજ્ઞાનું પાલન ન કરવા છતાંય પોતાના લક્ષ્ય-મંત્રને ગુપ્ત રાખીને અપૂર્વ તેનું પ્રતિપાલન કરીને મહા સિદ્ધિ મેળવી છે. બર્લિનની કઠોર રાજ્ય-નીતિ ફક્ત લક્ષ્ય બિન્દુને છુપાવી રાખવાથીજ, અને બાહુબળના પ્રતાપેજ અભિમાની રાજ્યસત્તાઓને પણ નીચે ઉંડી નાખી છે.

રશિયાવાળા પોતાના આંતર હેતુને છુપાવી રાખવામાં ગજબ ચતુર છે. તેથીજ તેઓ હમેશાં અનેક પડોસીઓને દાબમાં નાખવાને સમર્થ થતા હતા. રોમનું વર્તમાન રાજ્ય, મંત્રને ગુપ્ત રાખવાને લીધેજ પુનઃ રોમને ઉન્નત સ્થિતિએ પહોંચાડી શક્યું છે. એજ રીતે ઉદ્દેશને ગુપ્ત રાખવાથીજ જિનીવાવાળાઓ પણ એશિયા અને આફ્રિકામાં પોતાના વિશ્વાસપર સુદૃઢ બનાવી રાષ્ટ્રોપર અધિક પ્રભાવ જમાવી શક્યા છે.

આપણી જાતની એક પ્રચલિત દંતકથા છે કે:-"પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પિથાગોરસ[1] પોતાના શિષ્યોને પાંચ વર્ષ સુધી મૂંગા રહેવાની આજ્ઞા કરતો હતો. જે આ પાંચ વરસ સુધી શાન્તિથી મૌન વ્રતનું પાલન કરતા હતા, તેમને એ પોતાના શિષ્ય બનાવી જ્ઞાન આપતો હતો. જેઓ તેમાં સમર્થ ન્હોતા થતા તેઓ ત્યાંથી પાછા ચાલ્યા જતા." ઉપર ટપકે જોનાર પિથાગોરસના આ પ્રધાન નિયમની ચાહેજ એવી નિન્દા કરે; પરન્તુ એમ કરવામાં તેનો એક અપૂર્વ આંતર હેતુ હતો. મૌન રહેવાથી મનનું ચિંતન થાય છે, મૌન રહેવાથી ગંભીરતા આવે છે, મૌનવ્રત પાલન કરવું એ ચિત્તને સંયમી બનાવવાના પહેલા પગથિયારૂપ છે. કેટલાય દુર્બળ મનના માણસો વિના કારણ કાર્યમાં છુપાએલો ગૂઢ ભેદ જાહેર કરી દે છે; એનું કારણ શું છે? મૂળ વાત એ છે કે: જેઓ સંકુચિત હૃદયના હોય છે તેઓ એ દ્વારા પોતાની નિપુણતા જણાવે છે. તેમનાથી એ બોલ્યે

૧ પિથાગોરસ પ્રાચીન જમાનાનો એક ગ્રીક વિદ્વાન હતો તેના અનેક શિષ્યો હતા.

સહન કરવાની શક્તિ ક્યાંથી હોય ? તેઓ લૌકિક યશ મેળવવાની લાલસાવાળા હોય છે. તેઓ અથાક જળમાં રહેનારી " રાવત " નામની માછલીની સ્થિરતા અને અટલ પણાની રહેણીમાં કેવી મહત્તા છે તે એ નથી સમજતા. જેનું હૃદય એક ન્હાનીશી માછલીની માફક થોડાક પાણીમાં રહીને સુખનો અનુભવ કરે છે, એ કાર્ય પૂર્ણ થવાની વાત તો બાજુએ રહી, પણ કાર્યનો આરંભ કર્યા પહેલાંજ તેનું ફળ ભોગવવાની પ્રશંસા સાંભળવાને માટે તલપાપડ થઇ જાય છે. કોઈ એક સ્ત્રી જેવી રીતે બીજી કોઇ સ્ત્રીના ગળે વળગીને પ્રયોજન વગર કેવળ પોતાના મનની સુખ–દુઃખની વાત કરીને આનંદ પામે છે, તેજ પ્રમાણે એ પણ દેશની ઉન્નતિ અવનતિ અને સમાજની ઉત્પત્તિ તથા વિનાશની ભયંકર વાતો કરીને આનંદ પામવાની લાલસા રાખે છે. એ હમેશાં બીજાઓની આંખેજ જોવાનું ઇચ્છે છે. તે હમેશાં બીજાઓની દ્રષ્ટિ ઉપરજ આધાર રાખે છે. પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન શિશિલ આવી જાતના પુરૂષોને બૈરીઓ જેવા કહેતો હતો. તેમના ઉપર જેટલી ઇચ્છા થાય તેટલી શ્રદ્ધા અને ભક્તિ રાખો, તેમાં કોઈ પણ પ્રકારની લેશ પણ હાની નથી. આનંદના વખતે તેમની સાથે ભાઇબંધની માફક વર્તો, એમાં પણ કોઇને કંઇ દુઃખ પામવા જેવું વા અહિતકર નથી. પરન્તુ કર્તવ્ય–સાધન મંદિરમાં તેમને કોઇ દિવસ પાસે ન રાખતા. કેમકે જેઓ કર્તવ્ય–મંત્રની રક્ષા નથી કરી શકતા તેઓ કુદરતી રીતેજ નિષ્ફળતા મેળવે છે.

કર્તવ્ય–સાધનાનું ત્રીજું અંગ ઉત્સાહ અથવા ઉદ્દેશ્ય–મંત્રમાં સંપૂર્ણ રીતે સ્થિરપણે જાગવાનું છે. ચોથું અંગ ઉદ્યોગ અથવા કર્તવ્ય–મંત્રનો પ્રયોગ કરવાનું છે. પાંચમું અંગ આત્મ–ત્યાગ, પ્રાણાર્પણ અથવા કાર્ય–સિદ્ધિને માટે દેહની આહુતિ આપવી એ છે. છઠું અંગ દક્ષતા અર્થાત્ કર્તવ્ય–મંત્રથી પવિત્ર થએલી આંખે સમયની રાહ જોવી એ છે. ઉપરનાં પાંચ અંગ મુખ્ય છે, તેના મિશ્રણથી મનમાં એક પ્રકારની અપૂર્વ અવસ્થા ઉત્પન્ન થઇ જાય છે. એ દૈવીભાવ–અવસ્થાનું વર્ણન ભાષા સંપૂર્ણ રીતે નથી કરી શકતી.

કોણ કહે છે કે મનુષ્ય દુરબળ છે ? કોણ કહે છે કે રોગ મનુષ્યની શક્તિને ઓછી કરે છે ? કોણ પુરવાર કરી આપે છે કે શોક મનુષ્યને બાળી મૂકે છે ? કોણ સમજાવવા માગે છે કે વૃદ્ધ થવાથી જરા આવીને મનુષ્યને ગળી જાય છે અને દુઃખ ગરીબી અને અન્ય અનેક ઉપાધિઓ ઉપસ્થિત થવાથી તેનો આત્મા કરમાઇ ઉઠે છે ? જેના હૃદયમાં ઉત્સાહનું ઉત્તેજન નથી, આત્મામાં સ્ફૂર્તિ અર્થાત્ ચેતનપણું નથી, એને માટે તો આ સઘળું અવશ્ય થાય એમ છે; તેઓ કોઈ પણ પ્રકારના રોગ વગર રોગી જેવા જણાય છે, જઠરાગ્નિ આવ્યા વગર સંપૂર્ણ જુવાન છતાં ઘરડા–ખખડેલ જેવા, અને શોક તેમજ દુઃખ વગર પણ હમેશાં મ્લાન–દુઃખી અને નકામા બની રહે છે.

(અપૂર્ણ)

૧૩. તમે જે કંઇ કરો તે બને તેટલી સારી રીતે કરો, અને તેમાં જ તમારી યોગ્યતા છે, તમારી ખરી લાયકાત તો તમે જે કંઇ કરો તે ખરા હૃદયથી કરો તેમાં જ સમાએલી છે.

૧૪. જાહેરખબર આપવાથી માલ બનાવનાર અને વેચનાર ઉભયની વચ્ચે સંપ અને સદ્‌ભાવ પેદા થાય છે.

૧૫. તમે જે કંઇ કામ સારામાં સારૂં જાણતા હો તેમાં જ ખરા દિલથી મંડ્યા રહો, કારણ સારામાં સારો લાભ એ વગર અન્ય એક રસ્તેથી તમે નહિ મેળવી શકો.

૧૬. વ્યાપારીને માટે મૂળ મંત્ર એ છે કે: જે કંઇ કામ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો તે પુરેપુરૂં સમજી લેવું, અને જે કામ સંપૂર્ણ રીતે સમજાયું તે કરી નાખવું.

૧૭. નાની નાની-નજીવી બાબતોમાં પણ જેઓ બારિકાઇથી નજર ફેંકતા રહે છે તેઓ જ પોતાના વધારોજગારમાં કંઇક ફાયદો કરી શકે છે.

૧૮. સાચો ટેક અને સાચી પ્રમાણિકતા આ બે ગુણ જેઓમાં હોય છે તેઓ પ્રત્યેક કાર્ય ઘણી જ સરળતાથી કરી શકે છે, એ વગર સઘળી યોગ્યતા અને ચાલાકી નકામી છે.

૧૯. સંસારમાં મોટાં મોટાં ઇનામના અધિકારી સાહસિક મનુષ્યો જ છે. સાહસ વગરનાને માટે કંઇ જ નથી.

૨૦. તમારી ટોપી ઉપર ભરાવી લ્યો, મેજ ઉપર લખી લ્યો, ઘડીઆળ ઉપર કોતરાવી લ્યો અને તમારા દ્વારપર ચીતરાવી લ્યો કે:—"વખતસર કાર્ય કરો !"

૨૧. વ્યાપારીની ગોતામાં મોટી ભૂલ બેપરવાઇ છે.

૨૨. નવું કાર્ય શરૂ કરો અને નવી યુક્તિઓ શોધો.

૨૩. તમારા ઉપરી, હાથ નીચેના અને આસપાસના સઘળાં માણસોના કામમાં નજર રાખો—ન જાણતા હો તો શીખી લ્યો, એ સઘળાં માણસોનાં કાર્યની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવા તમારે પ્રયત્ન કરવો જ જોઇએ, એમાં જ તમારૂં ભાવી મંગલ છે.

૨૪. જેઓ નિયમિત અને વ્યવસ્થિત કાર્ય નથી કરતા તેઓ ઘણેભાગે અન્યની આગળ પાછળ ઘસડાઇ જાય છે, અને તે ઉઘાડી વાત છે કે ઘણેભાગે દુર્બળ હારે છે અને બળવાન જીતે છે.

૨૫. પાંચસોનો વિદેશી માલ ભરી પચાસની ખાદી દુકાનમાં રાખી તમે "ખાદીના વહેપારી" થવાનાં ફાંફાં ન મારતા. સ્વદેશીને નામે પ્રજાને ઠગવાનું એ મહાપાપ તમને જરૂર નર્કમાં નાખશે.

૨૬. પૈસો ગુમાવ્યો તેણે કંઇ જ નથી ગુમાવ્યું. પ્રાણ ગુમાવ્યા તેણે કંઇક ગુમાવ્યું, પણ જેણે પ્રજાનો વિશ્વાસ અને પ્રતિષ્ઠા ગુમાવી તેણે સર્વસ્વ ગુમાવ્યું.

૨૭. દૈવયોગે અને છળપ્રપંચ કરી મેળવેલી લક્ષ્મી સ્વાર્થી અને દુષ્ટ મિત્રોની માફક શરૂઆતમાં ઉપયોગી લાગી, પાછળથી રડાવીને રસ્તો માપી જાય છે.

કંઇક જાણવા જોગ.

માર્ક એન્ટની:—આ નામાંકિત નર જ્યારે લાચાર અને ખ્વાર થઇ ગયો ત્યારે તે બોલ્યો હતો કે: "મ્હેં મ્હારૂં જાતું જોયું છે, પરન્તુ, જે કાંઇ મ્હેં બીજાઓને આપ્યું છે તે ખોવાયું નથી.

સર વોલ્ટર સ્કૉટ:—આ વિદેશી કવિએ કહ્યું છે કે: મનુષ્ય પ્રાણી જો એક બીજાને મદદ કરવાનું બંધ કરે તો તે મરી જાય. માણસના જન્મથી તે મરણ પર્યંત તેને મદદ લીધા વગર ચાલતું જ નથી, માટે જેને આશ્રયની જરૂર છે, તેને તે મેળવવાનો પણ સંપૂર્ણ હક છે, અને જે માણસ મદદ આપવાને શક્તિવાન છતાં નથી આપતો તે ઇશ્વરનો મહાન ગુન્હેગાર થાય છે.

શેખ સાદી:—આ સાધુપુરૂષે કહ્યું છે કે: પ્રજા મૂળ છે, અને રાજા વૃક્ષ છે, એ પુત્ર! વૃક્ષ તેના મૂળથી જ ઘટ બને છે.

સફેત દાઢી:—પ્લુટાર્ક નામનો ગ્રંથકાર કહે છે કે: એક યુનાનિ શખ્સે પોતાની દાઢી ઘણી જ વધારી હતી, તેને કોઇએ માણસે તેનું કારણ પૂછ્યું ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે: "મ્હારી દાઢી સફેત થઇ છે, અને લાંબી વધારીથી તે હમેશાં મ્હારી નજરે તર્યાં કરે છે, તેથી તે મ્હને યાદ આપે છે કે: એવું કામ ન કરી બેસતો કે ત્હારી સફેત દાઢીને દાગ લાગે."

દરરોજના, વર્તમાનપત્ર વાંચનારાઓમા ખરાજ દાનના માણસો દિવાળીઓના નામની ટિપ શોધે છે, ધંધાદારીઓ જણસોના ભાવ-તાલ જુવે છે, પરવારેલાઓ ગપસપ શોધે છે, કન્યાઓ લગ્નની ટિપ વાંચે છે, ઉદાઉ જુવાનિઆઓ મરણની ટિપ તપાસે છે. અને ઉચ્ચપદાઉ! તેઓ નાચ-મુજરા અને નાટક-તમાસાની જાહેરખબરો વાંચે છે.

કલમનો ગોદો:—

કૈંક જણે ખૂરો ઘાવ બરછીના ગોદા તણો,
ગોદા તણા ભેદે કૈંક લથડિત થાય છે;
બંદૂકનો ઘાવ કંઇક ઝીલી ગયો છે ખુશાલી,
ગુપ્તિ તણા ગોદા ગણી કંઇક ગભરાય છે;
કંઇક હથિયારને એ ખંજરના પ્રહાર એવા,
મિત્ર મ્હારૂં મન નહિ તે ઘણી મુંઝાય છે;
એ સહુ ગોદાનો ઘાવ સ્હેજમાં રૂઝાય પણ—
કલમના ગોદામાં તો કંઇક મરી જાય છે.

ડાહ્યો રાજા:—એકાએકથી કડીઓનો નાશ થતો અટકાવવા માટે પેરૂઁજનના રાજા પરેસા પિટરે એક એવો હુકમ બહાર પાડ્યો હતો કે: જો મ્હારી રૈયતમાંનું કોઇપણ રોકડ પૈસા આપ્યા વગર અગર લીધા વગર માત્ર લેણી અપવા આપશે તો, તેવો જ ગુન્હેર તેણે બીજીવાર કર્યો એ વાત અને આવતાં તેને મોતની શિક્ષા કરવામાં આવશે,

જબરો વિશ્વાસુ:—એક માણસે રસ્તામાં પોતાના એક ઓળખીતાને કહ્યું: "આહ! મ્હારે મારે તો મ્હેં સાંભળ્યું છે કે તું મરી ગયો, તે ખરૂં કે? પેલાએ જવાબ આપ્યો કે—અરે! ભલા માણસ પણ આ હું ત્હારી સામે તો જીવતો-જાગતો ઉભો છું! પહેલાએ કહ્યું: ખરેખર તું એટલો બધો જુઠો છે કે મારે માનવું કે તું જીવતો છે એ તદ્દન અશક્ય છે. કારણકે: જેણે મને ત્હારાં મરણના સમાચાર કહેવરાવ્યા હતા તે સાફ સાચો અને બેશક વિશ્વાસ રાખવા લાયક માણસ છે!!! જબરો વિશ્વાસુ!

જન્મ-મરણ:—એક દિવસમાં આખી દુનિયામાં ૯૭૭૬૦ મરણ થાય છે, એક મિનિટમાં આશરે ૬૭ થાય. અને જન્મ દર મિનિટે ૭૦, દર દિવસે ૧૦૦૮૦૦ અને દરેક વરસમાં ૩૬૭૯૨૦૦૦ થાય છે.

સુંદર જવાબ:—કેટલાક દરબારીઓએ એક વખત એક રાજાને ઠપકો આપ્યો કે "સાહેબ! તમે તમારા દુશ્મનોનો નાશ કરવાને બદલે ઉલટા તમે તેમની ઉપર મહેરબાની કરો છો!" એ સાંભળીને રાજાએ સહજ હસીને જવાબ આપ્યો કે તેઓનો નાશ કરવાની એથી સરસ રીત બીજી હું એકે પસંદ નથી કરતો. તેમના ઉપર મહેરબાની કરવાથી તેઓ મ્હારા દોસ્ત બને છે, પછી તેમની દુશ્મનાવટનો નાશ થવાનો રહ્યો જ ક્યાં? કેવો સુંદર જવાબ!

કોસમેટિક વાપરતાં સાવચેત રહેજો:—અંગ્રેજ બાનુઓ પોતાના ચહેરાને ખુબસુરત બનાવવા માટે કોસમેટીક લગાવી પોતાના ચામડીને ગુલાબી કરવાની તજવિજ કરે છે, અને તેમનું જોઈને આર્ય દેશની આર્યબાળાઓ પણ તેનું અનુકરણ કરતાં જરાય પાછુંપાનું નથી જોતી. અંગ્રેજ બાનુઓ સાથે અમને કંઈ લેવા દેવા નથી, પરન્તુ આર્ય સુન્દરિઓના લાભની ખાતર અમે એ સંબંધી એક નમુના જેવી હકીકત આ સ્થળે રજુ કરીએ છીએ.

કાઉ એક અંગ્રેજ બાનુ પોતાના ચહેરા માટે હમેશાં ઘણીજ મગરૂર રહેતી. એક વખત અમુક રાજ્યના એક રાજા જાહેર રીતે મુલાકાત કરવામાં આવનાર હતા. તે મળવા માટે બીજા દરબારી લોકોની માફક તે પણ દિવાનખાનામાં ગઇ. ત્યાં પહોંચી કે થોડીક વારમાં તો તેનો ચહેરો જાણે બદલાઇ ગયો. સઘળાઓ આશ્ચર્યથી તેણીની તરફ જોવા લાગ્યા, ત્યારે એ સમજી કે મ્હારો રૂપાળો ચહેરો જોઈને સૌ મ્હારાપર મોહિત થાય છે! તેથી તે પોતાના મનમાં ખુબ મલકાવા લાગી. અને હસતાં હસતાં તેણે આજુબાજુનાં માણસોની સાથે વાતચિત કરવા માંડી. આખરે તેના એક મિત્રે કાનમાં વાત કરીને આયનો હાથમાં આપ્યો. તેના ચહેરા [illegible] બની ગઇ. તે તુરત જ ત્યાંથી ઉઠીને ઘેર ચાલી ગઇ. તપાસ કરતાં માલુમ પડ્યું કે આ ફેરફારનું કારણ એ હતું, કે ઉપરોક્ત પ્રસંગે પોતાના ચહેરાપર ગુલાબી કોસમેટિક લગાડ્યું હતું, જે ત્યાં [illegible] ધુમાડાને લીધે ફેરફાર પામી ગયું હતું.

વિવેકી ગ્રાહકબંધુ! તમે લવાજમ મોકલાવ્યું છે? ન મોકલાવ્યું હોય તો કૃપા કરી આ ઘડીએજ એ વાત લક્ષમાં લઇ મોકલી આપો તો આભાર થશે.

લેખકઃ-રજ્જોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.

॥ શ્રી સદ્‌ગુરવે નમઃ ॥

ભયંકર ભૂલ અથવા

મંજુર કે આલમનું નૂર?

એક સુબોધક, મનોરંજક, શૃંગાર, કરુણારસપૂર્ણ
સામાજિક નવલકથા.

પહેલું પરિચ્છેદ.

પ્રભુ ગયો છે?

ન્યાયના પંથે જતાં અટકાવશો કે શું!"
"ધ્યાને ધર્મના રસ્તે જતા ફટકાવશો કે શું!"
"અહિંસા, સત્ય, સેવા, સ્નેહના સિદ્ધાન્તની સામે,–"
"અકલના દુશ્મનો આખર ખરેખર ફાવશો કે શું?"

રમણી કુળભૂષણ સતી-સાધ્વીઓના ભાગ્યમાં વૈધવ્ય કેમ સંભવે? કુલિન જનોને કલંક પણ ક્યાંથી હોય? સત્ય-ધર્મનો જય મનાય છે, તેવીજ રીતે અધર્મ-અમત્સકારક મનુષ્ય સ્વભાવને ભુલી ગએલાં જર્ન-પશુઓનો અનંત કાળેય ક્ષય હોય જ–એ કબૂલ કરવામાં વિવેકીજનો કેમ વિલંબ કરે?

ગતનો ઇતિહાસ તપાસતાં જણાય છે કે સાચી ખાનદાની અને ઇમાનદારી બહુ ઓછે ઠામેનામાં નથી જોવામાં આવતી. લક્ષ્મીના મદમાં લીધે કોના-ઉપકારને ભૂલી જતાં, તેમને જરાય વાર નથી લાગતી. નીતિવેત્તાઓએ કહ્યું છે કે: ખરો" ખાનદાન ઉપકારને નહિ ભૂલે! પ્રાણાન્તેયે ઇમાન નહિ તજે!

લક્ષ્મી અને એક સામાન્ય અનાનાદ મદમાં અંધ અનેલા ગુરનારે વિપાસુ મિત્રની ખાનદાનીનો કેવો ગેરલાભ લીધો, અને ઉપકારને વિસરી જઇ એ નરરાક્ષસે પોતે પોતાને નરમાં પડવાની મોટેરી ભાજીમાં લેશ પણ ન ફાવવાથી આખર નરિમાનપર તેણે કેટલા જુલમ ગુજાર્યા એજ આ પ્રકરણમાં અમે વાંચક વર્ગને જણાવવા માગીએ છીએ.

પ્રેમ-ભિક્ષા લેવા જતાં પિરોજા તરફથી જે સખત્ અપમાન સહન કરી, વ્હીલે મ્હોંયે પાછા ફરવું પડ્યું તેથી ગુસ્તાદના ગુસ્સાનો પાર ન રહ્યો. પિરોજાએ કરેલા અપમાનનું આજ તેને પુરેપુરૂં ફળ આપવું એવી ભિષ્મ પ્રતિજ્ઞા કરી ગુસ્તાદ પિરોજાને છેવટના જે કંઈ બે શબ્દો કહેવા હતાં તે કહીને-જોઉં છું એ આવતી કાલ કેવો પ્રત્યુત્તર આપે છે એ સંબંધી તર્કવિતર્ક કરતો મીલમાં પહોંચી ગયો. ખાતાંમાં પગ મુકતાં જ સામેથી હાથમાં કાગળ સહિત ચાલ્યો આવતો તેણે નરિમાનને જોયો. નરિમાને જોયું કે આજ સાહેબનો પિત્તો ઠેકાણે નથી, તોપણ હાથમાંનો કાગળ તેની પાસે જઈને તેના હાથમાં મુક્યો. કાગળપર નજર પડતાં જ તેણે મ્હોટા ડોળા કાઢીને એક જબરજસ્ત ગર્જના કરીને કહ્યું: "કેમ અહીં મજૂર મહાજન મંડળનું કામ કરવા આવો છો કે કંપનીનું? જરીક તો મગજ્જ્ઞાસાઈ રાખો!" જાણે તમને તે કોઈ કહેનાર કરનાર છે! મહાજન અને મંડળ કર્યા કરશો તો કોઈ આંગણેય નહિ બાંધે-પચાસ રૂપરડી પણ કોઈ નહિ આપે. આ બધું જ્ઞાન અને ડહાપણ ક્યાંય ચાલ્યું જશે, સમજ્યાને મહેરબાન! નોકરી કરવાનો વિચાર ન હોય તો રાજીનામું લખી આપો! મજુરીયાંને ઉશ્કેરવાં અને મન ફાવતી નોકરી કરવી. અમનેય પાછો કોઈ પૂછનાર છે, તમારે લીધે વારેઘડીએ અમારે સાંભળવું એ હવે નહિ પાલવે.

નરિમાન આ સઘળું અદબ વાળીને છાનોમાનો સાંભળ્યા કરતો દિવાલને અઢેલીને ઉભો જ રહ્યો છે. પિરોજાએ હમેશના કરતાં આજ મીલમાં વ્હેલા કેમ જાઓ છો એવું પૂછ્યું, તેના જવાબમાં અર્ધો દસેક મિનિટમાં પાછો આવું છું કહીને ઉતાવળો ઉતાવળો મીલમાં જઈ પહોંચ્યો. આખી મીલમાં ખોળી વળ્યો પણ ગુસ્તાદનો પત્તો ન લાગ્યો, તેને ભલા માણસને શી ખબર કે એ ઉઠાઉગિર તેની ગેરહાજરીમાં પિરોજાની પાસે જઈ પ્રેમ-ભિક્ષા માગી રહ્યો છે-પિરોજાને શિયળ-ધર્મભ્રષ્ટ થવા સમજાવી રહ્યો છે! ગુસ્તાદની કાળી દાનત કળી જવાથી જ નરિમાને વિચાર્યું કે હવે એ વિવેકભ્રષ્ટ પશુના સંસર્ગમાં આવવામાં જરાય સાર નથી, અને તેથી જ તેણે કમ્હારનીય મીલમાંથી છુટા થવા વાસ્તે એક નોટીસ પણ લખીને તૈયાર રાખી છે, પણ ગુસ્તાદ ક્યાં? ગુસ્તાદના આવવાના સમાચાર મળતાં જ તે તુરતજ હાથમાંનો કાગળ ગુસ્તાદના હાથમાં આપતો કે ઉભો રહ્યો. અને ઉતાવળને લીધે નોટિસ આપવાને બદલે દૈવયોગે કેટલાય કાળનું ગજવામાં પડી રહેલું મજૂર મહાજન મંડળનું ફોર્મ આપીને ઉલટો પૂરો પસ્તાયો. પરન્તુ નથી કહ્યું કે: **निस्पृहस्य तृणं जगत्** એને નોકરી કરવાની પરવાહ હોય તો તે જરાય ગુસ્તાદથી દબાયને? તેણે તુરત જ ગજવામાંથી નોટિસ કાઢીને ગુસ્તાદના હાથમાં મુકી દીધી. નોટિસ વાંચીને ગુસ્તાદ સમજી ગયો કે: નરિમાન હવે જરાય વશમાં રહે એમ નથી, અને જો એ અહીંથી એકદમ છુટો થશે તો પિરોજા સંબંધી વાત મારી જશે. તેથી તેણે સહજ દમ ભરાવતાં કહ્યું: છુટાં થવું હોય તો જાઓ મેનેજર સાહેબ પાસે, નહિતો કંપનીના કાયદા મુજબ રીતસર નોટિસ આપો નોટિસ. વળી પાછો ચૂકતે પગાર જોઈએ છે! શી ચાલાકી! શી અક્કલ!

"અક્કલનો ઇજારો તો તમે જ લીધો છેને! કરેલા ઉપકારને વિસરી જઈ ઉપરથી પાછા દમ ભરાવો એનું જ નામ અક્કલ! જરીક તો ઇશ્વરનો ડર રાખો!

જરી કે પછી.........

નરિમાનને આગળ બોલતાં અટકાવીને ગુસ્તાદે વચ્ચે હમેશના રસ્તાત મુજબ જાણે કરડવા જતો હોય એવી રીતે કહ્યું: "એટલે તું શુ કહેવા માગે છે ! હું અમને તારા મનથી બેવકૂફ ધારે છે ? જા જા અહીંથી હેંડ્યો જા, ખબરદાર, જો આગળ એક શબ્દ પણ બોલ્યો તો. જા, કરજે ત્હારે કરવું હોય તે, આ કંપનીમાંથી તને એક પાઇ સરખી નહિ મળે, લુચ્ચાનો સરદાર !

હવે લાંબીટુંકી કર્યા વગર મ્હને એકવાર રજાચીઠ્ઠી આપોને એટલે હું મ્હારી મેળે જોઇ લઇશ આગળ ઉપર કહીને નરિમાને કારકુન પાસેથી રજાચીઠ્ઠી લાવીને ક્રોધમાને ક્રોધમાં ટેબલ ઉપર પાઝડી.

"લઇ જજે રજાચીઠ્ઠી એ દિવસ પાછી આવીને" કહી ગુસ્તાદે નરિમાનને હાથની ઝોરાઝ્રે ખસેડી નાખ્યો અને કહ્યું કે: કેમ હવે નકામી સમજાણ કરતા અહીંથી માન-ભેર જવું છે કે બોલાવું સિપાહિને !

ઉઠીને માથા મીંડતાં જ નરિમાને ખુબ જ તપિ જઇને ગુસ્તાદનો જોરથી હાથ પકડીને કહ્યું: "અરે ! જોયો ત્હારો સિપાહી અને તુ, રજાચીઠ્ઠી આપે છે કે જોવું છે ?"

"જોવું છે" એ શબ્દ કાને અથડાતાની સાથે ગુસ્તાદે પગમાંથી બૂટ કાઢયો, તેની સાથેજ નરિમાને પણ ગુસ્તાદની ગરદન પકડીને એક એવો ધક્કો માર્યો કે ગુસ્તાદ ચાર ગુલાંટ ખાઇ ગયો, તેની સાથે જ ખાતાના મજૂરો કારકુનો વગેરે આવી પહોંચી નરિ-માનને બાથમાં ઘાલીને ઝાંઝાળે લઇ ગયા, એટલે બરાબર લાગ આવ્યો જોઇને ગુસ્તાદે એક ખુણામાંથી મોટું પાટિયું લઇને નરિમાનના માથાપર એક સખ્ત પ્રહાર કર્યો, પ્રહાર થતાની સાથેજ નરિમાને પણ સહુના કબજામાંથી છટકી જઇ ગુસ્તાદને બેચાર ગડદા-પાટુ ઠોકી દીધા, એટલામાં જ બેચાર પહેરાવાળાઓ સહિત જમાદારે આવીને નરિમાનને ટિપવા માંડયો, દરમિયાન ગુસ્તાદે બેચારેક ફટકા એવા જબરજસ્ત લગાવ્યા કે: નરિમાન લોહી-લુહાણ થઇને જમિનપર પડયો.

નરિમાન અને ગુસ્તાદની આ હકીકત જોતજોતામાં આખી મીલમાં પ્રસરી ગઇ તેની સાથે જ સઘળા કારીગરો ત્યાં આવી પહોંચ્યા. નરિમાનને નીશ્ચેષ્ટ જોતાની સાથેજ કારિ-ગરોની આંખો રાતી થઇ, તેમણે એક સાથે મહાગર્જના કરીને હાથમાં જે આવ્યું તે લઇને પૂછયું પણ એ ગુસ્તાદ મરી ક્યાં ગયો ? સહુ કામકાજ બંધ કરો અને એ અગ્યારિઆની આજ ખબર લો એકવાર, કહી બેચાર વગેરેહ કારિગર વગર સઘળા કારિગરોનું જુથ ગુસ્તાદના બંગલે પહોંચ્યું. બારીક તપાસ કરતાં જ્યાં ગુસ્તાદ કે મીલ મેનેજર બેમાંથી કોઇનો પત્તો ન આવ્યો. કારીગરોએ એક પહેરાવાળાને ત્યાંથી ખાટલો મંગાવરાવી નરિમાનને તેમાં સુવાડી હોસ્પિટલમાં લઇ લીધો. સુલતાને કંપનીમાંથી પાંચ પચીસ રૂપીઆ આપવાને ઘણુંય કહ્યું પણ કારિગરો તે તરફ લક્ષ આપ્યા વગર મીલના કમ્પાઉન્ડમાંથી નીકળી ગયા. લગભગ બસો-ત્રણસો કારિગરો સાથેજ-આરતેથી વગેરે બૂમો પાડતા હોસ્પિટલ આગળ આવી પહોંચ્યા. હોસ્પિટલના મુખ્ય ડોક્ટરે તુર-તજ કેસને ઓપરેશનમાં લીધો, ગંભીર ઘણ પડેલી જગાંરી તેને સારી રીતે તપાસી

દવા વગેરે આપી સંપૂર્ણ સાવચેતીથી તેને ઘેર લઈ જવા સલાહ આપી. ડોકટરની સલાહ માંગતાં મોટરમાં લઇ જવામાં હરકત નથી એવું કહેતાં ભાડાની મોટર કરી નરિમાનને તેને ઘેર લઇ જવામાં આવ્યો. ખાનદાન-ઇમાનદાર કારિગરોની કર્તવ્ય પરાયણતાની જાહેર રસ્તા ઉપર જતા આવતા લોકો વાહ વાહ! ગાઇ રહ્યા.

પતિ ભયંકર હાલતમાં ઘેર આવ્યા છે એ હકીકત પત્ર નાખવા ગએલી ચાકરડીને મ્હોડેથી સાંભળીનાજ પિરોજાના ગાત્રો કંપિ ઉઠયા. તે હાંફળી ફાંફળી નિસરણી ઉતરવા જતાં પોતેજ ઉંધે માથે પડી! બેચાર કારિગરો ઉતાવળા ઉતાવળા ઘેર આવીને જુવે છે તો છજામાંજ પિરોજા પણ નિશ્ચેષ્ટવત્ પડી છે. તેના માથામાં પણ એક સખ્ત ઘા પડયો છે. આ દેખાવ જોતાની સાથે દિલસોજ કારિગરોની આંખમાં પણ આંસુ આવી ગયાં. તેમણે મર્યાદાપૂર્વક માતૃવત્ ભાવથી પિરોજાને છજામાંથી લઇ સાચવીને બેઠી કરી અને તેને મ્હાલ્હારાણે માળપર લઇ જઇ એક કોચમાં સુવાડી, માથાપર પાટો વગેરે લગાવી દીધો: બાદ સઘળા કારિગરો મળીને ઘણીજ ચાલાકી અને બાહોશીથી નરિમાનને પણ લઇ ગયા, અને એક પલંગમાં તેને સુવાડી દીધો. બેચાર-મુખ્ય કારિગરો વગર અન્ય સઘળા નરિમાનની દયા ખાતા અને ગુસ્તાદને સેંકડે ગાળો દેતા પોતપોતાને ઘેર ગયા.

પ્રારબ્ધની ગતિનો વિચાર કરતા કારિગરો અદબ વાળીને ઉદાસ ચિત્તે ઉભય પતિ-પત્નીના મ્હોં સ્હામે નજર ફેંકતા ઉભા રહ્યા છે. ચાકરડીના ખોળીયામાંથી પણ જાણે કે: આ પળે જીવ ઉડી ગયો છે. તેતો ચોધાર આંસુ કાઢતી ધ્રુસકે ધ્રુસકે રૂવે છે, એને રડતી જોઈ બિચારા કારિગરોની આંખમાં પણ આંસુ ભરાય છે. લગભગ અર્ધા એક કલાક પછી પિરોજાએ આંખ ઉઘાડીને જોયું તો ચાર-પાંચ અપરિચિત યુવકો તેની નજરે પડયા. સ્હામેના પલંગમાં નરિમાન પર દૃષ્ટિ પડતાંજ અશક્ત પિરોજાએ કોચપરથી ઉઠીને આસ્તેથી પતિની પાસે જવા માંડ્યું. તુરતજ ચાકરડીએ પિરોજાને ટેકો આપી પલંગ પાસે લીધી.

પતિની સ્થિતિ જોતાંજ પિરોજાનાં ગાત્રો ઉડી ગયા. તેની આંખે અંધારાં આવી ગયાં. સઘળું ભાન અને જ્ઞાન ગુમાવી તે પુનઃ જમિનપર પડત પણ ચાકરડીએ તેને બચાવી લીધી.

વળી પાછી કારિગર વગેરેએ મળીને પિરોજાને કોચપર સુવાંડી દીધી.

શુદ્ધિમાં આવતાં હિમ્મત રાખીને પિરોજાએ અથથી તે ઇતિ સુધીની સઘળી હકીકત કારિગરોને પૂછી લીધી. સખ્ત વાગવા છતાં નરિમાન સંબંધી કંઇ ગભરાવા જેવું નથી એવું ડોકટર સાહેબે કહ્યું છે એમ જ્યારે પ્રતિજ્ઞા પૂર્વક કારિગરોએ કહ્યું ત્યારે પિરોજાના જીવમાં જીવ આવ્યો. સઘળા કારિગર બંધુઓનો તે ફરી ફરીને મહા ઉપકાર માનવા લાગી. પિરોજાની સહૃદયતા જોઇ કારિગરો ગદ્ ગદ્ થઈ ગયા. ફક્ત કારીગરો એટલુંજ કહેતા રહ્યા કે: સાહેબે અમારા ઉપર ઓછો ઉપકાર નથી કર્યો-એમના જેવો દિલસોજ અમલદાર અમે હજી જોયો નથી. આમાં અમે શું કર્યું છે: એતો એમ કહીને

પિરોજાએ દાંતમાં છભ દબાવીને કહ્યું: "અરરર! બાપ! એનાં કર્યાં એ ભોગવશે. તમે એને કંઈ દગા તો નથી કરીને? એ પણ બુદ્ધિનો અમારા અનેક ઉપકારને ભૂલી જઈ આજ સત્તાના મદમાં છકી જઈ, વિવેક—નીતિ કર્તવ્ય ભ્રષ્ટ થયો છે. પ્રભુ સમર્થ છે. એને એ જરૂર થોડાજ સમયમાં એનું કર્મફળ આપશે! અમે કોઈનું બગાડયું નથી, પ્રભુ અમારૂં કેમ બગાડશે! અરે! પણ ગુલાબ! તું અવશ્ય સુખી નહિ થાય! અમારા નિષ્કામ સ્નેહ અને ભલમનસાઈનો શું આજ બદલો વાળ્યો કે? ખેર! પણ અમારો પ્રભુ ગયો છે! (અપૂર્ણ.)

શ્રીગુરૂ સમર્થ.

રાય બહાદુર!

દિલ્હીના એક વિશાળ મહોલ્લામાં જ્યાં ઘણાજ સંખ્યાબંધ વ્યાપારીઓ રહેતા હતા ત્યાં લાલા ખોડીમલ નામે એક ગૃહસ્થ રહેતા હતા. તેની સ્ત્રીનું નામ માનવતી હતું. માનવતીને એક શ્યામા કરીને દીકરી હતી. ખોડીમલના પિતાનું નામ મશહુરમાં નથી, પણ જ્યારે લોકો તેને જોતા ત્યારે કહેતા કે: જુવો પેલો " કંજુસ મક્ખીચુસ " જાય. લાલા કંજુસ મક્ખીચુસે મજુરી ચાકરી ચાકરીને, ઘણાજ મંકરો વેઠીને ખૂન મહેનતને લગભગ એક કરોડ જેવડી રકમ એકઠી કરી હતી. દાન પુણ્યનું તો તે નામ સરખું જાણતો ન હતો. પોતાને ત્યાં સ્વાદિષ્ટ ભોજન જમવાની વાત તો આઘી રહી પરન્તુ બારેક બેર પણ તે પકવાનની સુગંધ સરખી લેતો નહતો. સ્હેજે ઠાઠ સમજી જાય! અમસ્તાના કામ શીવાય તે કોઈ ઠેકાણે જતો ન હતો. લાલા કંજુસની વિશેષ પ્રશંસા કરવાની અત્યારે કાંઈજ જરૂર નથી.

ખોડીમલ એજ કંજુસ મક્ખીચુસ લાલાના પુત્ર હતા. તેમને ગોરાંગ પુરૂષો સાથે સંબંધ રાખવાનો ઘણોજ શોખ હતો. સરકાર તરફથી તેમને રાયબહાદુરનો ખીતાબ મળ્યો હતો. બિચારી માનવતી ઘણી વખત કહેતી:—જુઓ, શ્યામાના પિતા! રાયબહાદુર થવામાં શું સુખ છે? કાંઈ દેશ સેવા કરો, પરંતુ તેનો કાંઈજ ગણકારતા ન હતા. સઘળું પથ્થર ઉપર પાણી!

એક દિવસ એવું બન્યું કે મધ્ય રાત્રીના સમયે રાયબહાદુરના ઘરમાં ચોરે પ્રવેશ કર્યો. ચોરને ઘરમાં પ્રવેશ કરતા દેખીને માનવતીએ કહ્યું:—" શ્યામાના પિતા! ઉઠો! ચોર આવ્યા છે. રાયબહાદુરે કાંઈજ સાંભળ્યું નહિ. માનવતીએ બુમો ઉપર બુમો પાડી પણ તે બના બાજુને એક પણ સાંભળી નહિ. સાંભળવા છતાં નખશીખ પર્યંત ચાદર ઓઢીને રાયસાહેબ નસકોરાં બોલાવતા નિરાંતે સુતા રહ્યા. બિચારી માનવતી રાયબહાદુરની આ બહાદુરી જોઈ મનમાં ને મનમાં કહેવા લાગી—"વાહરે રાયબહાદુર! જેનાથી પોતાના ઘરનોજ બંદોબસ્ત નથી રાખી શકાતો, તેમને ખીતાબમાં 'બહાદુર' લખાયું છે! જે કાંઈ પાસે હતું તે સઘળું રાજ્યને અર્પણ કર્યું, અને બાકી રહ્યું છે તે આ ચોર લઈ જાય છે. હું નથી સમજી શકતી કે ક્યારે આમને કેવા બહાદુર કરશો! ક્યા પરોપકારી પુરૂષે આમને શું જોઈને રાયબહાદુર બનાવ્યા હશે! શરમ છે, એ રાયબહાદુર બનાવનારને અને

કર્મવીર

વર્ષ ૧ લું.   જુલાઈ ૧૯૨૧—૧૯૭૭ આષાઢ   અંક ૧૨ મો.

કર્મવીર.

માસિકપત્રના શરૂ થતા બીજા વર્ષનો

પહેલો અંક—

૧—શ્રાવણ સુદ પુનમ (બળેવ) ના પવિત્ર દિવસે તા. ૧૮-૮—૨૧ ને રોજ પ્રકટ થશે.

૨—આજ દિન સુધી પ્રકટ થએલા દરેક અંક કરતા સુંદર અને દળદાર થશે.

૩—નવા વર્ષનું લવાજમ મનીઓર્ડરથીજ મોકલવાનો આજેજ બંદોબસ્ત કરો! નહિ તો અંક પ્રકટ થતાં તુરત વી. પી. થી રવાના કરવામાં આવશે, એની ખાસ નોંધ લેજો, પરન્તુ તેથી તમોને વ્યર્થ ૦-૩-૦ ના વધારે ખર્ચતળે આવવું પડશે.

૪—આ અંકના પૃષ્ઠ ૩૩૩ થી ૩૩૬ સુધીની 'કર્મવીર' ની મથાળાવાળી અમારી ખાસ નોંધ તરફ તમારૂં ખાસ ધ્યાન ખેંચવાની અમે રજા લઈએ છીએ. પહેલા વહેલાં એજ પાનું ઉઘાડો!

૫—શિરનામામાં ગરબડ જણાતી હોય—માસિક વેળાસર ન મળતું હોય તો આજેજ ચોક્કસ ઠેકાણું લખી જણાવો.

૬—મનીઓર્ડરના ફોર્મમાં તમારૂં પૂરૂં શિરનામું દર્શાવજો!

૭—ગ્રાહક રહેનાર અને થનારે આ પછીજ તે સંબંધી જરી જહેમત ઉઠાવી વ્યવસ્થાપકના શિરનામે સૂચના કરી દેવી.

રોઈ રોઈ રાતી કરો માં આંખો !

વતન કરે કુરબાન જુઓ સુત દેખો સહુ હથીઆરો,
નીતિ-મયદાન ભૂમિ ઉતરશું ઉરથી રક્ત પુકારો,
જનેતા ક્ષણુ તેથી દુઃખ ચાખો;
રોઈ રોઈ રાતી કરો માં આંખો !

થઈ તૈયાર ઉભા હરખાતા નોબત શરણાઈ ડંકે,
દુંદુભિને કંઈ વાદ્ય અનેરાં સુણીને કાયર કંપે,
હવે પ્રભુ સત્વર આપશે પાંખો,- રોઈ.

ત્યાગી મરણુ ભય રમણુ કરી રણ-હાક ઉંડી ગુંજવીશું,
સત્ય-સનાતન સાધન સત્વર સાથી સહુ ઘૂમિશું,
કરીશું સહુ જનનો યશ ઝાંખો,- રોઈ.

ઉછળે હૈયાં હોંસ જનની ઉદ્ધારણુ કારણુ માટે.
વિજય પતાકા તુજ ફરકાવા ભારત શિરને સાટે,
હવે ક્ષણુ શાન્તિ-ધીરજ મા રાખો,- રોઈ.

ભારત રમણી જાયા આમ સૌ રણુ એ રમત અમારી;
મરણુ તણો ભય લેશ મળે ના મરી મટીએ યુદ્ધ ધારી,
નીતિ-યુદ્ધ શું સમજે એ રાંકો, રોઈ.

આગળ એક ભર્યું ડગ કહો પછી વીર વળે કયમ પાછો !
ઇષ્ટ મનોરથ સિદ્ધ થતાં છો કાઇસ્ટ સમા કદિ બાંધો,
કરે ના આહ ! જરી ધરી ફાંકો,- રોઈ.

ધર્મ-યુધ્ધે ધસનાર ખસૂસ પૂત્ર રક્ત વહાવી ન થઈએ,
મુક્ત-સ્વતંત્ર-સમાન થતાં, સંકષ્ટ સહન કરી લઈએ,
ભલે નિર્દોષ મરે જન લાખો,- રોઈ.

બાત ભલી ભલી કતલે તણું કંઈ ભેદ ગયા સહુ નાશી !
દિન ઉગ્યો સોનાનો આજે સહુ કહે છું હું ભારતવાસી,
ખ્યો હવે ભેદ તમે મા હાંકો- રોઈ.

ધન્ય ! સુભટ સહુ સાથ મળી સંદેશ પ્રભાતે આવો !
"વાસુદેવ" વિનંતિ સ્વીકારી સુર દુર્લભ લ્યો ! લ્હાવો.
પ્રયાણે શૂર વચન હવે ભાખો,
રોઈ રોઈ રાતી કરો માં આંખો !

——— દોલત વાસુદેવ રામચંદ્ર.

ત્રોટક છંદ.

કરી કોશીદનાં બહુ ફંદ મળે,
સદગ્રંથ સુપંથ જણાવી બળે;
કર કલમ ધરી ધરી રે ! કકળે,
પણ દેશ તણું ન દરિદ્ર હણે. ૧

ધનથી ધનવંત ઉદાર મળી,
ધન કોષ અનંત દીધા ખરચી;
દુઃખી રંક તણાં દુઃખ દેખી દળે,
પણ દેશ તણું ન દરિદ્ર હણે. ૨

ગુણવંત બન્યા ગુરૂજી નમતા,
ઉપદેશક એક બહુ કરતા;
મધુ-વિશ્વ વદાગિ અરે ! વદળે !
પણ દેશ તણું ન દરિદ્ર હણે. ૩

વરણાશ્રમ ધર્મ વધારિ કરી,
ધણી દેશ સુધારક નામ ધરી;
ગુણની ગણી વાત ઉતારી ગણે,
પણ દેશ તણું ન દરિદ્ર હણે. ૪

તજી મંદ સ્વધર્મ સમુદ્ર તર્યાં,
ધરી દામ વિદેશ વિષે વિચર્યાં;
અવની સઘળે અવલોકી વળે,
પણ દેશ તણું ન દરિદ્ર હણે. ૫

મહિમા તણી મેદનીઓ મળતી,
નર મંડળ મધ્ય નિશા દળતી !
તજી શર્મ જુઓ ! ડગલે ડગલે !
પણ દેશ તણું ન દરિદ્ર હણે. ૬

દરશાં કરી અન્ન દરિદ્ર વરસું;
કરતાં ખુબ યત્ન ખરે ન ખસ્યું;
કરી પૂર્ણ પરાક્રમ કો મનને,
પણ દેશ તણું ન દરિદ્ર હણે. ૭

બહુ જોવું અમે અહીં બુદ્ધિ બળે,
સહુ "સ્વરાજ્ય" યત્ન થતા સઘળે;
નથી "પાત્ર" વિના મગરી નીકળે,
કયમ દેશ તણું ન દરિદ્ર હણે. ૮

(श्री कर्मवीराष्टक ९ मुं) ॥ वर्षान्ते विज्ञप्तिः ॥

इष्ट शिष्ट विशिष्टोभ्यः प्रणम्याऽभ्यर्थयामहे ॥
चिरं प्रथम वर्षीय कर्मवीर विवर्धनम् ॥

શાર્દૂલવિક્રિડિત છંદ.

પુરૂં વર્ષ થયું; સહર્ષ ઉછર્યું, સહાદશાંકે ભર્યું,
નાના લેખ લખી લખાવટપથે સન્માર્ગમાં સંચર્યું,
ન્હો વર્ષે પ્રતિમાસ ખાસ કરતું સેવા રહે ન્હાલતું
શ્રી વિશ્વેશ્વર કર્મવીર શિશુને રાખો ચિરંજીવતું. ૧

જન્મી બાળક એક વર્ષ વયનું સેવા કરી શી શકે?
સ્વાશાપે, નિજ ચેષ્ટિને સ્વજનને સર્વે સ્વયં રીઝવે,
ત્હેવું બાળક કર્મવીર પણ આ હર્નિશ હર્ષોન્નતું
પ્રેમે પ્રૌઢ વયસ્ક આસજનની કરશે સુસેવા વધુ. ૨

ગાંડુ બાળક હોય, ત્હોય પણ તે લાગે વહાલું ઘણું
મંદુ હોય લખાય, ત્હોય પણ તે શિષ્ટો સહે શિષ્યનું,
હોંશે માસિક કર્મવીર શિશુને ઉત્સાહથી દોડતું
પેખી પ્રાથમિક પ્રયાસ, કરશો વિદ્વદ્વરો ! માનતું. ૩

પેખી બાળકને પડી પણ જતું હર્ષે સ્વમાતા પિતા
ભૂલે શિષ્ય ભણ્યું તથાપિ ગુરૂઓ સહે નથી કોપતા,
ભગ્નોત્સાહ સદૈવ સ્વજનનો ઉત્સાહ વર્ધાવતા
શિષ્ટો બાળક કર્મવીર ઉછરે, એહેવું ચહો સર્વદા. ૪

લેખોમાં સ્ખલનો થયાં પ્રતિપદે પેખી ક્ષમા બક્ષશો
વિદ્વાનો ! ઉપદેશ પેશ કરતા સારી સલાહ આપશો,
શાણા અન્ય ધની સહાય્ય સદા આ પત્રને આપશો
તો આ માસિક કર્મવીર કરશે સેવા, સદા હર્ષશો. ૫

ભૂમિ ભારત ભવ્ય ભોગદ કળા-કૌશલ્ય સર્વત્રને
સારી શોધ કરી વિશેષ કરતું પ્રાચીન અર્વાચીને,
દેશોદ્ધારક એશ લેખ લખતું વિખ્યાત વિશ્વે બને
વર્તાવો, વિભુ ! કર્મવીર શિશુને સન્માર્ગને વર્તને. ૬

આલોચી નિજ દેશ કાળ સમયો સદ્‌ભાગ્યને સરે
લેખોલ્લેખનથી સનાતન પથે સ્વદેશ સેવા કરે,
પ્રૌઢ પ્રૌઢત કર્મવીર વરતે સન્નીતિ રીતી પથે
પ્રાર્થી દેશ વિદેશ એશ પ્રસરે એહેવું કરો ! શ્રીપતે ! ૭

શ્રી વિશ્વેશ્વર ! કર્મવીર મનુજો શ્રી ભારતે સૌ બને
નિઃસ્વાર્થે વરતી મહજ્જનપથે વર્તાવતા સર્વને,
લેખોલ્લેખક કર્મવીર જગમાં વધે સુવિદ્વદ્વરો
વધે માસિક કર્મવીર શિશુ આ, એહેવી કૃપા વિસ્તરો. ૮

ઉદ્યોગ કરીશું, અને તેથીજ તેના લવાજમમાં વર્ષના ફક્ત આઠજ આનાનો વધારો કરવાની રજા માગીએ છીએ—એટલે નવા વર્ષથી કર્મવીર માસિકપત્રનું લવાજમ રૂપીઆ ૨–૮–૦ અને આખા વર્ષના પોસ્ટેજ વીપી ખર્ચના ૦–૬–૦ તથા ભેટના પુસ્તકનું પોસ્ટ ખર્ચ મળી બીજા ૦–૩–૦ મળી કુલે રૂ. ૩–૧–૦ ઠરાવીએ છીએ. અમદાવાદના ગ્રાહક બંધુઓએ આ વાત લક્ષ્યમાં લઇ નવા વર્ષનો પ્રથમ અંક આપવા આવનાર અમારા માણસને રૂ. ૨–૮–૦ આપી તેની રીતસર છાપેલી પહોંચ લેવી અને આપવા આવનાર માણસદ્વારા નિયમીત ન મળવાની ફરીઆદ રહેતી હોય તો લવાજમના રૂ. ૨–૮–૦ ઉપરાંત પોસ્ટેજના ૦–૩–૦ આના વધારે આપવા એટલે પ્રત્યેક મહીને તેમને માસિક નિયમિત રીતે ટપાલ માર્ગે મળી જશે. વિશેષ ગ્રાહક બંધુઓએ આ છેલ્લો અંક મળતાંજ ફુરસદ લઇ ઓફીસે આવી નવા વર્ષનું લવાજમ રૂબરૂમાં ભરી જઇ પહોંચ લઇ ગામ ઠેકાણામાં કંઇક ફેરફાર હોય તો તે ચોક્કસ કરી જવું.

પરગામની ગ્રાહક બંધુઓએ આ છેલ્લો અંક મળતાંજ નવા વર્ષના લવાજમનો પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૨–૧૪–૦ નો મનીઓર્ડર કરવા ચુકવું નહિ. વી. પી. કરવાથી નાહક તેનું ૦–૩–૦ આના વધુ ખર્ચ આવશે. નવા વર્ષનો પહેલો અંક શ્રાવણ સુદ પુનમ (બળેવ) તા. ૧૮–૮–૨૧ ને દિવસે અવશ્ય પ્રકટ થશે. તે તારીખ સુધીમાં જે ગ્રાહક બંધુઓનાં લવાજમ અમને મનીઓર્ડરથી નહિ મળ્યાં હોય તેમના ઉપર રૂ. ૩–૧–૦ નું વી. પી. કરી નવો ખાસઅંક મોકલવામાં આવશે. જે સ્વીકારી લેવા કૃપા કરવી.

ભેટ ફોટો:—નવો અંક પ્રકટ થયા અગાઉ જે સજ્જનોનાં લવાજમ અમને પહોંચી ગયાં હશે તેમને નવા અંકની સાથેજ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવાની ચિન્તામાં વિચાર મગ્ન અવસ્થામાં ઉભાં રહેલાં હિન્દ માતાની દર્શન–પુજન કરવા યોગ્ય નમન મનોહર છબી ભેટ તરીકે પહોંચતી કરવામાં આવશે. વેચતાં પણીજ જુજ રહેલી સીલીક રહી છે. **ઉતાવળ કરજો! આજેજ મનીઓર્ડર કરી 'ભારતમાતા' ની ભેટ લેવા ભાગ્યશાળી થાઓ! વ્હેલો તે પ્હેલો!**

ઉપયોગી અને મનનીય લેખો સહિત પ્રત્યેક મહિને નિયમિત પ્રકટ કરવામાં આર્થિક બાબતજ આડે આવતી હોય તો ઘટના પ્રમાણમાં તેનું લવાજમ વધારવા અમારા જે જે શુભેચ્છકો અને ગ્રાહક બંધુઓએ અમને અગાઉથી ખાસ આગ્રહ કરેલો તેમની વિવેકવાણી અમને માર્ગ દર્શક નીવડી છે. તેમના એ સદ્‌ભાવ ભર્યાં શબ્દોએ અમારા હૃદયમાં અપૂર્વ શ્રદ્ધા અને બળ ઉત્પન્ન કર્યાં છે.

પ્રમાદ વગર તો એવાજ કોઇ કારણસર જે સ્નેહીઓ અને ગ્રાહક બંધુઓએ ગયા વર્ષમાં ગ્રાહકો વધારી યથિત સહાય કરવાનાં વચન આપેલાં છતાં જેઓ જોઇએ એવો અંગર તો કંઇજ ઉપકાર કરી શક્યા નથી તેમણે આ અંક મળતાં તુરત એકેક બબ્બે ગ્રાહક કરી મોકલવા ચૂકવું નહિ. દરેક ગ્રાહક બંધુઓ ધારે તો પ્રત્યેક વર્ષે એક બે ગ્રાહકોની સહાયતા તો સહેલાઇથી કરી શકે. કર્મવીર માસિક હાથમાં આવતાં તમારા સ્નેહી–સબંધિઓ તમારો જરૂર આભાર માનશે–તેઓ અવશ્ય પ્રસન્ન થશે! નવા વર્ષમાં ગ્રાહક તરીકે કેવળ ચાલુ રહી કરેલા ઉપકાર કરતાં નવા ગ્રાહકો વધારવાથી કંઇક ઓરજ ઉપકાર થઇ શકે છે. એ ઉપકાર કરવામાં કર્મવીરના પ્રત્યેક

કાર અમ ક્રમ ભુલાઅ ? ગણાવવા બંધુઓમાં, પાદરા ચાર બંધુઓએ અનુક્રમે ૧૦, ૨૭, ૨૫, અને ૧૫ ગ્રાહકો કર્યા છે. એ ઉપરાંત મુંબઈથી રા. રા. તુળજાશંકર જેઠાશંકર પંડ્યાએ ૧૫, રા. જયકૃષ્ણ મગનલાલ ત્રિવેદીએ ૧૦, રા. શંકરલાલ મોતીલાલ પંડ્યાએ ૭, રા. જયકૃષ્ણ મગનલાલ પાટશાળાએ ૧૦ ગ્રાહકો કરી મોકલી ઉપકાર કર્યો છે. આ સિવાય સ્નેહી-સંબંધિઓ અને વિસ્મૃતિને લીધે જેમનાં નામ પ્રકટ કરી જાહેર રીતે આભાર માનવો ચુકી ગયા છીએ તેઓ સર્વે આ નવા વર્ષમાં પણ પોતે કરેલા ઉપકારમાં ઉમેરો કરી સ્નેહ મમતા કાયમ રાખશે એ પ્રાર્થના સહિત, સહુનો ફરી એકવાર આભાર માનીએ છીએ.

(૫) કર્મવીર માસિક પત્ર પ્રત્યેક મહીને કાળજી પૂર્વક નિયમિત છાપી શ્રી વસંત પ્રેસના વ્યવસ્થાપકોએ પણ અમારા કાર્યને શોભાવવા જે શ્રમ લીધો છે તે પણ કંઈ જેવો તેવો નથી, તેમના પણ અમે ઉપકૃત છીએ.

(૬) જાણતાં અજાણતાં કર્મવીર સમય પર લેખક-લેખિકાઓ, વાંચકબંધુ-ભગિનિઓના અસંતોષનું કારણ બન્યું હોય તો તે બદલ અમે દિલગીર છીએ. ક્ષમા !

(૭) ઑર્ડર મળ્યા વગર માસિક મોકલવાનો અમારો રીવાજ નહિ છતાં, ઑર્ડર આપીને પાછળથી વી. પી. રીફ્યૂઝ કરી અમને નિરર્થક પોસ્ટ ખર્ચ-નુકસાનમાં ઉતારનાર અમને આ વર્ષમાં એવા કેટલાક વિવેકશૂન્ય ગ્રાહકો-એજન્ટો પણ મળ્યા છે, એમાંના અમુક ગૃહસ્થોને વગર લવાજમે વર્ષ પર્યંત માસિક પૂરું પાડ્યું છે. તેમનાં નામ પ્રકટ કરવાનું હાલ તુરત મુલતવી રાખ્યું છે. ભવિષ્યમાં અમને અગર અન્યને એવી સુજનતા બતાવવા તેઓ ન લલચાય તો તેમનો ઉપર ઉપકાર થશે !

(૮) અમદાવાદના લગભગ સોએક ગ્રાહક બંધુઓનાં પ્રથમ વર્ષનાં લવાજમ હજી બાકી છે, તેમણે હવે મહેરબાની કરી બે વર્ષના ભેગા મળી રૂા. ૪-૧૩-૦ જેમ બને તેમ તાકીદે મોકલી આપી વિવેક સાચવવો-ઉપકાર કરવો ! નવા વર્ષનો પહેલો અંક પ્રકટ થયા બાદ પ્રથમ વર્ષનું લવાજમ ભરી ભેટનું પુસ્તક મંગાવી લેવા વ્યવસ્થા કરવી. નવું વર્ષ શરૂ થયા બાદ પ્રથમ વર્ષનું લવાજમ ભરનાર ભાગ્યેજ ભેટનો લાભ મેળવી શકશે, કારણ ઘણી જ થોડી પ્રત શ્રીલીકે છે.

અંતિમ્ સકળ ઐશ્વર્ય સંપન્ન શ્રીહરિની કૃપા, ગ્રાહકોની દયા, સ્નેહી-મિત્રોની માયા, વિદ્વાનોની સહાય, વડિલોનો આશિર્વાદ પ્રાપ્ત થાય તો નવા વર્ષમાં કર્મવીર કંઈક ઓર જ જ્ઞાન અને અપૂર્વ આનંદ અર્પશે ! કર્મવીર યથાર્થ કર્મવીર થઈ વાંચક વર્ગને કર્તવ્ય પરાયણતાના ગરવા પાઠ પઢાવશે ! સ્વદેશ કીર્તન અને કર્મ મહાત્મ્ય સંભળાવશે ! મજૂર-કારિગર બંધુઓને સાચા હિતના સરલ માર્ગ બતાવશે ! ભારતવર્ષનાં સુખ-સૌભાગ્યની અભિવૃદ્ધિને અર્થે અમે આ યથાશક્તિ -યતકિંચિત્ આદરેલી પ્રવૃત્તિના પોષણરૂપ અમારા સઘળા અભિષ્ટ મનોર્થ સિદ્ધ થાય એવી અનન્ય ભક્તિ-ભાવ પૂર્વક અમે ભગવત્ ચર્ણારવિંદમાં શિર નમાવીને પ્રાર્થના કરીએ છીએ ! જય ભગવન્ જય ! જય ભારતી જય ! જયગુરૂદેવં જય ! ૐ તતસત.

*　　　*　　　*　　　*　　　*

ઉક્ત બનાવને આજે વર્ષો વીતિ ગયાં છે. ઇશ્વરના કૃપાકટાક્ષથી ઇન્દુને એક પુત્ર તેનું વય લગભગ પાંચ છ વર્ષનું હશે. તેનું શુભનામાભિધાન મનુ રાખવામાં આવ્યું આજે સાંજે ઓફીસમાંથી કાર્ય નિવૃત્તિ કરી ઇંદુ ઘેર આવ્યો, અને તેમની સાથે ના સ્નેહિજ સુહૃદ્ શશીકાંત પણ હતા. તેની (ઇંદુની) ધર્મદારા પોતાના અલ્પ વયસ્ક ર્ભક મનુને-ઉત્સંગમાં લઇને દિવાનખાનામાં તેના કાન્ત ઇંદુના આગમનથી જ બેઠી બેઠી હતી. ઇંદુ આવ્યો એટલે નોકર ચ્હા કરી લાવ્યો. તેને ચારે જણું ન્યાય આપતા હતાં એટલામાં જ મનુ વચમાં બોલી ઉઠ્યો કે:-

"કાકાકાકા! મ્હારી કાકી સાથે તમે ફરી ક્યારે પરણો છો? મારે તો મિષ્ટાન્ન મવાં છે.

"એમ કેમ બેટા મનુ?" કાકાએ પ્રશ્ન કર્યો.

"કેમ નહિ કાકા, મારા બાપુ મારી મા સાથે ફરી નથી પરણ્યા કે?"

આ નિર્દોષ પ્રશ્નથી સર્વે જનોના મુખ ઉપર હાસ્ય છવાઈ રહ્યું.[1]

---

૧. આ મિ૦ કવિત નાનો છે મિ. વ્યંકટેશનું નિર્જોગન છે,

કર્તવ્ય અને સિદ્ધિ.

(ગયા અંકથી ચાલુ)

જેઓએ મંત્રની શક્તિ-મદથી ઉન્માદિત કે તેમની વાત જુદી છે, તેઓ કદી વૃદ્ધ નથી થતા-કદી ખોખા જેવા નથી જણાતા અને જીવનની છેલ્લી ઘડી સુધી પણ તેઓ ઉત્સાહ વગરના અને ઉદ્યમ વગરના બનીને બીજાઓને મનુષ્ય જીવનની અસારતા નથી બતાવતા. તેના શરીરની નસોમાં એક પ્રકારના અલૌકિક તેજની દિવ્ય ધારા વહ્યા કરે છે. એ ધારા તેની પ્રત્યેક નસોમાં પ્રપાતરૂપે પૂર જોસથી આવે જાય છે, અવસ્થાનુસાર તેમના અંગ-પ્રત્યંગ શિથિલ પડી જાય છે તો પણ તેમને એક આશ્ચર્યમય પ્રભાવને લીધે યુવાનીની પેઠે સજીવ રાખે છે.

વોશિંગ્ટનને[1] અત્યંત વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ જ્યારે પોતાની જાતિના ભવિષ્યનો વિચાર કરતો હતો, ત્યારે તેની નિસ્તેજ આંખો પણ ચમકવા લાગતી હતી. તેનો ઉત્સાહ અને કર્તવ્યપરાયણતા અંતમાં પણ તેને છોડતાં નહોતાં. ડેનિયલ ઓકોનલ[2] જે સમયે જન્મ અને મૃત્યુની વચમાં આવી ગયો હતો, આયર્લૅંડનું ભલું કરવાની જે સમયે તેની ઇચ્છા હતી, તે સમયે તેનું મન વકીલના તરકોમાં દિવ્યોજ્જ્વળ થાતું હતું, અને તેની પવિત્ર ઇચ્છાઓ એ સમયે પણ એક બે વરસ આગની ચણગારીઓની માફક નીકળીને હૃદયોમાં એક અચાનક જ્વાળાની માફક સળગી રહેતાં હતાં. નિરુત્સાહ કોને કહે છે, ગૌએથે[3] કદિ નહોતો જાણ્યો. જે વખતે બીજા માણસો વૈરાગ્યના ભજન ગાતા હતા, તેઓથી મુક્ત થઈને હમેશાં લાંબા લાંબા નિશ્વાસ મુકી થાકેલા સંસારથી કંટાળેલાની માફક પ્રભુ ભજન ગાતા હતા, તથા ગઈ ગુજરી વાતોને યાદ કરી, પુરાણી વાતોથી ખુશી થઈ આનંદ પામતા હતા, તે સમયે પણ તે યુવાનીના નવા જોમમાં રહીને જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતો રહ્યો હતો, અને પળે પળે કોઈ કંઇક નવી વાતો મેળવવાને માટે મનોજ ઉત્કંઠિત રહેતો હતો. લૉર્ડ પામર્સ્ટન[4] જે વખતે આંખ ઉઘાડીને જોવાનું કષ્ટ અનુભવતો હતો.

---

1 એક બહાદુર સેનાપતિ હતો. ઇંગ્લૅંડ અને અમેરિકામાં જ્યારે મહાન લડાઈ થઈ હતી અને અમેરિકાએ સ્વતંત્રતા મેળવી હતી એ સમયે તે અમેરિકાનો સેનાપતિ હતો. લડાઈ પછી તેને યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનો સૌથી પહેલો સભાપતિ-President બનાવવામાં આવ્યો હતો, એ એવો સુશીલ-ઉત્તમ પુરુષ હતો કે, અમેરિકાના લોકો તેને પિતાની માફક માન આપતા હતા.

2 આયર્લૅંડમાં જન્મ્યો હતો. તેના પ્રયત્નથી ઘણા વખત પછી આયર્લૅંડનું ઇંગ્લૅંડના જુલમથી રક્ષણ થયું. તે એક પ્રસિદ્ધ વક્તા હતો.

3 એ જર્મનીનો એક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન્ હતો.

4 ઇંગ્લૅંડનો એક મહાન હતો. પ્રસિદ્ધ પ્રધાન ગ્લેડસ્ટન તેનો મિત્ર હતો.

એ સમયે રશિયાના કેટલાએ લોકો આતુરતા પૂર્વક તેની સલાહનો મર્મ જાણવાની કોશિશ કરતા હતા. પ્રસિદ્ધ રિયારે[5]એ ઉડતા પક્ષિની માફક પોતાના લાંબા આયુષ્ય વડે ફ્રાન્સની રાજ્યક્રાન્તિનો ભૂકમ્પ જોયો હતો. એ પહેલા નેપોલીઅનના વિજય-વાદ્યથી નાચી રહ્યો હતો. તીજા નેપોલીઅનને કાકાના સિંહાસનપર બેસતો જોઇને તેણે તાળીઓ વગાડી હતી. તેનાજ વખતમાં શીડનની વિપત્તિ પડી હતી. ત્યાર બાદ પેરિસમાં લોહી લુહાણ થયો તે વખતે તેણે ત્યાંનો સઘળો દેખાવ જોયો હતો, અને દેશનાં કાર્યોમાં વળગ્યો હતો. છેવટમાં બહુ જ દિવસ સુધી જીવીને તેણે સ્વદેશની ઉત્તમ સેવા કરી. સંસારને કર્તવ્યનો ઉપદેશ આપી, તેમના કાર્યમાં તે ઉત્સાહ પ્રેરતો ગયો. બ્રિટિશ રાજ્યમંત્રી ડિજરાયલી[6] વૃદ્ધાવસ્થામાં અત્યંત જકડાઇ ગયો હતો; પરન્તુ બ્રિટિશ નીતિના પ્રાણમાં તેના ઉત્સાહથી નવજીવન આવ્યું હતુ. એંશી વર્ષનો બૂઢ્ઢો ગ્લેડસ્ટન જે Home-Rule—સ્વરાજ્યને માટે જ્યંગો ભરતો હતો, તેના પ્રયત્નથીજ આયર્લેંડની પ્રજા ઉત્સાહીત થઇ રહી હતી. કર્મવીર–સાધકનો ઉત્સાહ અને ઉદ્યોગ દરેક બાજુએ દરેક વખતે એક સરખોજ હોય છે. એ જ્વાળામૂખી જેવો હોય છે. જે તેને રોકવા–ઓલવવા પ્રયત્ન કરવા જાય છે, એ પોતે જ તેમાં પડી–બળીને ખાખ થઈ જાય છે.

કર્તવ્યશાળી પુરૂષોના આત્મ–સમર્પણની વાત અદ્‌ભુત છે. તેમને માટે આત્મ–અર્પણજ યથાર્થ આરાધના ગણાય છે. જેવી રીતે ભક્ત પોતાના ઇષ્ટ–દેવના ચરણકમળમાં પોતે પોતાની જાતને પુષ્પાંજલિની માફક સમર્પણ કરીને તેમાં વિલીન થવાની ઇચ્છા રાખે છે, સાધક પણ એજ પ્રમાણે શરીર, મન, પ્રાણ અને પોતાનુ સર્વસ્વ પોતાના લક્ષ્ય–સાધનમાં આહૂતિની તુલ્ય અર્પણ કરી પોતાનું અસ્તિત્વ પણ ભૂલી જાય છે. એ વખતે સુખ તેમને સુખી નથી કરતું. પ્રસંશાની મધુર અને મીઠી વાયુલહરી પણ એ વખતે તેના ચિત્તને પોતાની તરફ નથી ખેંચી શકતી. તેનુ મન, સ્નેહ અને મમતાની માયા-જાળમાં નથી ફસાતું. વાલ્મીકીના અસ્થિ પિંજરમાંથી પણ જેવી રીતે રામનામ નીકળતું હતુ, તેવીજ રીતે તેના મર્મસ્થાનોમાંથી પણ કેવળ એકજ નામ નીકળે છે. તેણે ગ્રહણ કરેલો મંત્ર–કાર્ય ગમે તેવું મુશ્કેલ હોય, પણ સત્યાગ્રહ–દ્રઢાગ્રહના સુંદર બળવડે તે કાર્ય ઘણીજ સરળતા પૂર્વક સિદ્ધ થઇ જાય છે.

જીવનના ખાસ ખાસ પ્રસંગો ઉપર થનારી પોતાની માનસિક દશા ઉપર ધ્યાન દેવાથી નિશ્ચે કરીને બેહોશ બનવાનું રહસ્ય બરાબર માલુમ થઇ શકે છે. મનુષ્યની સામે કેટલાક

---

[5] ફ્રાન્સનો પ્રસિદ્ધ વક્તા, સારો લેખક અને અત્યંત પ્રસિદ્ધ રાજ્ય કર્મચારી હતો. ફ્રાન્સની લડાઇ પૂરી થયા બાદ તેને ફ્રાન્સનો પ્રધાન બનાવવામાં આવ્યો હતો. તેના યત્ન અને રાજકાજ કરવાની હોશિયારીથી ફ્રેન્ચ લોકોએ જર્મનીનાં બે અબજ રૂપિયા દેવુ ચૂકવ્યું હતું.

[6] ઇંગ્લેંડનો પ્રધાન–ડિજરાયલી–તેની નવી પદવી લોર્ડ બેકન્સફીલ્ડ હતી. તે યાહુદી વંશનો હતો. એ ઇંગ્લેંડમાં રહીને અંગ્રેજ બની ગયો હતો. તે મહાન બુદ્ધિમાન હતો. એવું કહેવાય છે કે જુવાનપણામાં તેના સોબતિઓ સાથે લડતી વખતે તેણે એક વખત કહ્યું હતુ કે "યાદ રાખો હું એક દિવસ ઇંગ્લેંડનો પ્રધાન થઇશ."

ન થઇ શક્યો કારણકે જ્ઞાન મેળવવા કરતાં તેને સુખ ભોગવવાની વધારે લાલસા હતી. એબિલાર્ડ[૩] પ્રેમી ન થઇ શક્યો એ પ્રેમ કરતાં પોતાની જાતને વધારે કીમતિ સમજતો હતો. રબિસપિયર[૪] પોતાની જાતિનો મિત્ર ન થઇ શક્યો. એ સ્વદેશની સ્વતંત્રતા અને ગૌરવ કરતાં પોતાની સ્વતંત્રતા અને ગૌરવનો વધારે ભૂખ્યો હતો; આમાંથી એકે પણ સ્વાત્માર્પણ નથી કર્યો.

ઉદ્યોગશીલ થવા ઉપર, આગળ આવી ગએલા સર્વ પ્રકારના સાધનોચિત ધર્મોનો આધાર છે. એ સ્વાસ્થ્યમાં અમૃત છે, રોગમાં ઔષધિ છે, અને એ સરવા વૃત્તિઓને માટે આધારરૂપ છે. જો આ સંસાર, સમુદ્રજ મનાતો હોય તો ઉદ્યોગશીલતા એના ઉપર ચાલનારૂં નાવ કહી શકાય છે. જો સાધનને એક પ્રકારની સળગતી આગ કહો તો અધ્યવસાય અથવા ઉદ્યોગ-શીલતા તેને વધારે તેજ કરનારી છે. કર્તવ્યશાળી મનુષ્યના ભાવ જ્યારે શક્તિહિન થઇ જાય છે ત્યારે ઉદ્યોગજ તેને આશ્રય આપીને મજબૂત બનાવે છે. જો ઉદ્યોગી પુરૂષની ઉદ્યોગ-પ્રવૃત્તિ ઠંડી પડી ગઇ તો ઉદ્યોગ પુનઃ તેને ઉત્તેજીત કરી શકે છે. તેનો અધ્યવસાય-ઉદ્યોગતત્પરતા ભિષ્મ-પ્રતિજ્ઞા સમાન થાય છે; કદાપિ આ જગત્ ઉથલપાથલ થઇ જાય તો પણ તે નિષ્ફળ નથી થતી; એ કેવળ સાહસનો પ્રભાવ છે. ભય પણ તેને કોઇ પણ પ્રકારે વિચલિત નથી કરી શકતો.

પોતાનો ધારેલો સંકલ્પ પહેલીજ વખત સિદ્ધ થઇ જશે; એવી આશા કદાપિ કદી ન કરવી જોઇએ. પહેલેજ પગથિયેથી જેનો પગ લપસી જાય, અથવા શરૂવાતનો વિઘ્ન-થીજ જેનો સઘળો ઉદ્યમ, આશા અને સાહસનો અંત આવી જાય, તેનાથી કોઇ કાળે કોઇ પણ પ્રકારની કશીય સાધના નથી થઇ શકતી. એટલાજ માટે અધ્યવસાય અર્થાત-ઉદ્યોગ પરાયણતાથી કામ કરવાની અગત્ય છે. સામર્થ્ય શી વસ્તુ છે? કર્તવ્ય પરાયણતાજ કેવળ સાચું સામર્થ્ય છે. શરૂવાતમાં ન્હાનું-નિર્બળ બાળક છેટે ઉભી રહેલી માતાના આશારૂપી મધુર હાસ્યથી ઉત્સાહિત થઇને ધીરે ધીરે ઉભા થતાં શીખે છે, તે કેટલીએ વાર જમીનપર ગબડી પડે છે, કેટલીય વખત તેને વાગે છે, કેટલીયવાર તે રૂવે છે; પરન્તુ તેની કોઇ જરી કે પરવાહ નથી કરતું, ધીમે ધીમે ઉમ્મર વધવાથી સંભવ છે કે કોઇને એક દિવસ એ બાળકના શરીર-સાહસ-બળથી પર્વત પણ કંપાયમાન થશે. એક ન્હાનો સરખો પત્થર પણ તેને માટે આ સમયે મ્હોટા હિમાલય જેવડો છે; પણ તેમાં કદિ અધ્યવસાય-ઉદ્યોગ પણ તો સંભવ છે કે એક દિવસ તેના કમળ જેવા કોમળ હાથ મ્હોટા મ્હોટા જબરદસ્ત પિરામિડોને પણ ઉથલાવી શકશે. યથાર્થ રીતે જોતાં કર્તવ્યપરાયણતાથી-ઉદ્યોગની બરાબરી નથી થઇ શકતી. ઉદ્યોગતત્પરતા વિઘ્ન અને આફતનાં ભયંકર વાદળને નિમિષ માત્રમાં વિખેરી શકે છે, સમુદ્રને સોસી લે છે,

---

૩ ફ્રાન્સનો એક આદર્શ પુરૂષ હતો. એણે "હિલોઇસી" નામક એક પ્રસિદ્ધ સ્ત્રીના પ્રેમ-પાશમાં ફસાઇ અંતે પોતાના સન્માનની રક્ષાને વાસ્તે તેને બહુજ હેરાન કરી.

૪ ફ્રાન્સના પ્રસિદ્ધ બળવા વખતે એ એક મ્હોટો આગેવાન હતો. એ અત્યંત નિષ્ઠુર, મોટાઇનો લોભી અને બીજાઓને હેરાન કરનારો હતો. અનેક શત્રુઓને હાથે તે બહુ ભયજનક રીતે માર્યો ગયો હતો.

અને જનોને સંસારના અપ-વ્યાખ્યાન તથા મનોહર આંધીમાં પણ હાવભાવમય, તથા સર ભરેલી ઝંઝાવાત પર્વતની માફક નિર્ભય અને નિશ્ચળ રહીને પોતાના કર્તવ્ય સિદ્ધિ-મંત્રને આપોઆપ સિદ્ધ કરી લે છે.

સહનશીલતા એક ગોળ વસ્તુ છે. એ પણ ઉદ્યોગશીલતાના જેવીજ છે. પરન્તુ સૂક્ષ્મ-દૃષ્ટિએ જોતાંથી તેમાં અમુક ભિન્નતા પણ જણાશે. સાધારણ રીતે સહનશીલતાનો અર્થ કર્યો છે. સહનશીલતાનો અર્થ કેટલાક સમજતા છે. કોઈ તમારો તિરસ્કાર કરે, તેને બદલે તમે તેનો તિરસ્કાર ન કરો. કોઈ તમારા માથામાં થપ્પડ લગાવે, તોય તમે તેને કંઈ પણ ન કહો; એમ કરવાથી લોકો તમને સહનશીલ કહેશે; પરન્તુ સહનશીલતાનો ખરો અર્થ સમજવા માટે જેવી એ છે. જે કાર્યમાં યશ નથી, તરતજ સુખ પણ મળે એવું નથી, અને તેમાંથી કોઈ લાભની પણ આશા રખાય એવું નથી, જેનાં ઉપરથી કોઈ પ્રકારનો આધાર પણ મળે એવો નથી, સોએ વર્ષે પણ જેમાંથી ફળની આશા રાખી શકાય એમ નથી, એવા કાર્યમાં પોતાના તન-મનથી મંડ્યા રહી શ્રદ્ધા અને ઉત્સાહપૂર્વક કાર્ય કરે જાઓ તો અમારે મતે કેવળ એજ સાચી સહનશીલતા છે. જે એવી સહનશીલતાને પોતાના હૃદયમાં રાખી પોષણ કરે અને ભવિષ્યના ગાઢ અંધકારને ચીરીને સમયની રાહ જોયા કરે એનુંજ નામ-સાધક-એજ-કર્મવીર-એજ સાચો પુરુષ છે.

પ્રકૃતિની સહનશીલતા જુઓ, આજ મોટું-વિશાળ વડ વૃક્ષ કે જે હજારો પક્ષિઓને આશ્રય આપતું હતું, તાપથી તપેલા સેંકડો મુસાફરોના પ્રાણને શીતળ કરતું હતું, તે એક વખત એક ન્હાનામાં ન્હાનું બીજ જેવું હતું. પ્રકૃતિએ ધીમે ધીમે તેને એટલું મોટું બનાવ્યું છે. આજ જે પૃથ્વી અસંખ્ય જીવ જન્તુઓને રહેવાની જગા બની છે, અને ગામો અને નગરોની શોભા બનાવી રહી છે, તે એક વખત એક રેતીના કણ જેવડી હતી. પ્રકૃતિએ રેતીના કણની સાથે કણ જોડીને ધીરે ધીરે આ આશ્ચર્યમય જમીન-ભૂમિ બનાવી છે. આજ જે સરિતા-મ્હોટી-વિશાળ પટવાળી નદી સદૈવ પ્રાણીઓને જીવાડી રહી છે, અને આખા દેશના સુખ અને સૌભાગ્યનો ભાર ધારણ કરી નિરંતર વહી રહી છે, તે પણ એક સમયે અત્યંત સૂક્ષ્મ એક ન્હાનીશી રેખા જેવી હતી. કુદરતે ધીમે ધીમે એ ન્હાની લહરને એવી મ્હોટી બનાવી મુકી છે. કેટલું નદિ ખડે કે કંઈક કાળ પછી જો ફેરફાર થયો, તે ફેરફારથી કંઈક અવશ્ય સહજ ફેર જણે. કેટલાનો તો નાશ થઈ જશે, એ પરિવર્તન-ફેરફાર થતો વિશાળ સમુદ્રની અંધકારથી પૂર્ણ તરંગમાળાની માફક ભયંકર અવાજથી ગર્જના કરશે, અથવા કાળની સર્વ-સંહારિણી મૂર્તિમાં સમાઈને અંદર એનો જોડાણ, સ્થિર અને અસ્થિર, સઘળા અસાર વસ્તુ એને જાણે રમત કરશે. જેનો સ્વાભાવ્યાત્મ અનંત ભાગોની ધારની માફક અનંત પ્રસંગોમાં જાગૃતિ-પ્રકાશિત થતી જોઈશું. પ્રકૃતિ આગળ ધીરે ધીરે આગળ વધતી તેની શક્તિઓ સંચય કરી રહી છે. જાણે માતી, અનુક્રમે એ એને વાસ્તે એક એકની સંકેતોના આંકડા બનાવી રહી છે. કોઈ જોઈ શકતું નથી: જોતાં છતાં સમજતું નથી. આ પ્રમાણે એ ફેરફારનાં ગાબડાં જોડાં કરવામાં પ્રકૃતિ જેટલે અંશે લાગી રહી છે એજ સહન-શીલતા છે. આવી રીતે જો અનંત શક્તિ પણ કર્તવ્ય-સાધન-દશામાં પતિ

જેઓ રહી છે—સહન-શીલ થઈ રહી છે, તો મનુષ્યોએ શા સારૂ અમૃતનશીલ થવું જોઈએ ?

હાય ! જે દેશમાં ધીરે ધીરે વાચાળપણું વધી રહ્યું છે, અને કર્તવ્ય પરાયણતાનો ધીમે ધીમે લોપ થતો જાય છે, એ દેશમાં કાર્ય-સિદ્ધિ ક્યાંથી થશે ? જે દેશમાં લાખ્ખો માણસો પ્રતિજ્ઞા કરનારા છે, પણ પાલન કરનારા જણાતા નથી, જ્યાં એક શેખીની બડેખાઈ કરવી અને મોટાઈ મેળવવાનું નામ ઉત્સાહ છે, કુસંપ અને તોફાને મચાવવાનું કામ ઉદ્યમ છે, બની-ઠનીને હવા ખાવાનું નામ આત્મોત્સર્ગ, અને નિશ્ચિન્ત-નિદ્રા, અઘોરીપણાનું નામ કર્તવ્યપરાયણતા વા ઉદ્યોગશીલતા છે, ત્યાં ઉન્નતિની આશા ક્યાંથી રખાય ? જેઓ પ્રાતઃકાળમાં સૂર્ય ઉગતી વખતે અમૂક કાર્ય કરવાનો સંકલ્પ કરે છે, અને સાંજ પડતાની સાથે તેનું ફળ મેળવવા માટે આતુર બની જાય છે, મોંપર મુછ ફુટયા પહેલાંજ જીવનનાં સઘળાં કામોને પૂરાં કરી જેઓ કીર્તિના શિખર ઉપર ચઢી બેસવાની આકાંક્ષા રાખે છે—કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે: જેઓ ઘડીવારમાંજ, કોઈ મોટા કાર્યને પૂરૂં કરવાની ઈચ્છા કરે છે, તેમની તરફથી ભલા શી આશા રાખી-શકાય ! તેઓ નથી જાણતા- કે: કર્મવીર મનુષ્યનો અભ્યુદય-ઉદય પુનઃ ક્યારે થશે, અને ક્યે વખતે કાર્ય-સાધનનો પુનઃ આરંભ થઈને અંધકારને પ્રકાશમય કરી મુકશે !

વાંચક ! કર્તવ્યની સિદ્ધિને અર્થે પગવારમાં તડફડાટ કરનાર મનુષ્યો કાળાંતરેય સાફલ્યતા નહિ મેળવે. શ્રદ્ધા-ભક્તિ અને ઉત્સાહપૂર્વક કર્તવ્ય-ક્ષેત્રમાં આગળ વધતાંથી સેંકડો વિઘ્ન અને ઉપાધિઓને ઓળંગીને જેઓ જરીક પણ પાછી પાની કર્યા વગર કર્તવ્ય સાધનમાં કૃતેહ પામતા સુધી ઉલટભેર મંડ્યા રહે છે તેવા કર્મવીર-ઉદ્યોગી પુરૂષોજ અંતે અપૂર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

"નથી ફળ લેવાનું એક ઉછાળે;
મોતી તો પડ્યું છે ઉંડે પાતાળે."

—કમળા-પ્રસન્ન.

ભારતીય મજૂરોની દુર્દશા.

लेखक-श्रीयुत् बालकृष्ण एम. ए.

જગતની જે કોઇ પ્રજાએ ભારતના મજૂરોની તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી છે તેઓ વિના દરકારે એમની શોચનીય અવસ્થાનું હૃદયભેદક દૃશ્ય અવશ્ય જોઇ શક્યા છે. એમની ભયાનક દરિદ્રતા, પાશવિક જીવન, નગ્ન શરીર, ગંદાં મકાન, ખાવું અને તે પણ લૂખું સૂકું ખાવાનું, ભાંગી ગએલાં હૃદય, સંકુચિત મગજ અને ભિક્ષુક-આશ્રયી વિચાર, આ સઘળીય ઉન્નતિ-નિરોધક અવસ્થાઓ અમારા મજૂર બંધુઓને અધોગતિના નર્કકુંડમાં ફસાવી રહી છે. ઇંગ્લેંડના મજૂરોની સ્થિતિ સાથે જ્યારે આપણે મુકાબલો કરીને ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આ દેશના મજૂરોની દુરાવસ્થા અમને અનિર્વચનીય માલમ પડે છે. ઇંગ્લેંડનાં અનેક નગર અને ન્હાનાં ન્હાનાં ગામડાંઓના મજૂર અને કારીગરોને જોવાનો અવસર મ્હને મળ્યો છે. એ મ્હારા સ્વંગત અનુભવનું પરિણામ સંક્ષિપ્ત શબ્દોમાં એ છે કે: હિન્દુસ્થાનના મજૂર તથા ઇંગ્લેંડના મજૂરોમાં આસમાન જમીનનો તફાવત છે. ભારતીય મજૂરો માનો કે નર્કમાં સડ્યા કરે છે ત્યારે ઇંગ્લેંડના સ્વર્ગીય મજા માણી રહ્યા છે. બન્નેની આવશ્યકતાઓમાં મહાન તફાવત છે. તેમની માનસિક અવસ્થાઓ, સંસારને જોવા અને સમજવાની તેમની આશાઓ, તેમના ઉદ્દેશો, તેમના સંગઠન અને સહયોગની શક્તિઓનું અનુમાન કરવું એ ખરેખર કઠિન કાર્ય છે. ભારતીય તથા ઇંગ્લેંડની સ્વાભાવિક માન્યતાઓમાં પણ પ્રત્યક્ષ ભેદ છે. જ્યારે કોઇ હિન્દી મજૂરપર દુઃખ, કષ્ટ, વા આફત આવે છે ત્યારે તે પોતાના કિસ્મત વા ભાગ્યનો દોષ અર્થાત્ પોતાનો દોષ સમજે છે. અને તેથી એ ભૂખે મરે છે, નાગા ફરે છે, મેલાં-ગંદાં, ચિંથરે હાલતમાં રહે છે. એમની ગંદી ઝુંપડીઓમાં તો શ્રીમંત નર-નારીઓ કહેશે કે: અમને પૂરો સાફ દસ્ત પણ નહિ ઉતરે! આ મજૂરો એમના કિસ્મતનો દોષ છે, તેમનું પોતાનું કર્મ-નસિબ ખાડું આવે છે, કોઇ બીજાનો દોષ નહિ, સરકારનો દોષ નહિ, સમાજ એને માટે જરાએ જુમ્મેદાર નહિ, ખુદ તેમના જમિનદાર શેઠ અથવા તો શેઠ, માલિક કે કોન્ટ્રેક્ટર અર્થાત્ તેમની પાસેથી મનમાન્યું કામ કઢી લેનારાનો પણ એમાં દોષ નહિ, પરન્તુ એનો બાપડા પોતાનો દોષ! એઓ એમની મેળે પૂર્વ જન્મનાં કર્મનું ફળ ભોગવી રહ્યા છે!

શું હિન્દુ કે શું મુસલમાન, પ્રત્યેક સ્ત્રી-પુરૂષ આ અંધેર ભાગ્યવાદમાં ફસીને નાના પ્રકારનાં અવર્ણનીય દુઃખ, ત્રાસ અને ઘોર આપત્તિઓના શિકાર બની રહ્યા છે. પરન્તુ તેઓ મ્હોંથી રડે ચૂં કે ચાં સુદ્ધાં નથી ઉચ્ચારી શકતાં. તેઓ પોતાના અધિ-કારોને તદ્દન નથી સમજતા. તેઓ પોતાને પીડનારા, ચૂસી મારનારા, એમને અજ્ઞાન

હવે ઇંગ્લૅન્ડ યા પશ્ચિમીય જાતિયો તરફ નજર કરો. તેઓ તો ભાગ્યવાદમાં કંઈ સમ-
જ નથી. કદિ જો નથીને કોઈ ભૂખ્યો મરેછે, નથીને કોઈને આરામનું-શાન્તિમય જીવન
ા કરવાને ખપ જોગું ધન નથી મળતું, કોઈને લાંબા સમય પર્યંત કામ કરવું પડતું હોય,
સર્વનાશ કદાચ કોઈની સાથે ફરી જાઈને મન ફાવે તેવી રીતે ભટકતા-ભમતા હોય, તો
ધણી દોષ-અપરાધ રાજ્ય, જાતિ-સમાજ માલિક, એજન્ટ અથવા તો જમિનદારનો
. છે, એમનો પોતાનો લેશ પણ દોષ સંબંધ નહિ. આટલું છતાં તેઓ કંઈ કેવળ
ીજ તેમના દોષનો ભાર ઉપાડીને જ પાનાં નથી ઉથલાવતા-એશી નથી રહેતા,
ના ભાગ્યને નથી રોતા, પરન્તુ પોતાના જાલિમોને આંખમાંથી લોહીનાં આંસુ પડાવે
ોતાના ચણા ચવરાવે છે, પોતાની દુર્દશા સુધારવા સખ્ત પ્રયત્ન કરે છે. તેઓ
ની આ દુરાવસ્થાને લીધે તેમાં પોતાની જુમ્મેદારી નથી સમજતા, પરન્તુ જાતિ, રાજ્ય,
જાતિના પ્રત્યેક ભાગને તેના જુમ્મેદાર ગણે છે. બસ, કેવળ એજ એમની સફળતાની
છે. ભારતવાસિઓને પણ હવે અવશ્યમેવ પોતાનો દ્રષ્ટિકોણ બદલવો પડશે. જ્યાં
તેઓ સામાજીક તથા વ્યક્તિગત જીવનના આ તત્વને નહિ સમજે ત્યાં સુધી તેમનો
ો સહેલો થવાની આશા કેવળ દુરાશાજ સમજો !

અહીંયાં હિન્દુસ્થાનમાં છાંબુ-લિંપણ કે ઘાસની ઝુંપડીઓ, ભાભા-તૂટયા ખાટ-
ા, ફાટી-તુટી ગોદડીઓ, મકાઇ જાર, અને બાંટી બાવટાના રોટલા અને મીઠું
ા સાથે મરચું ને ડુંગળી, ઘી-તેલ તો મજૂરોના નસિબમાં સ્વપ્ને જ દીઠાં હોય. અને ત્યાં
ાગમાં પાકાં સુંદર લાલ ચળકતી ઈંટ ચુનાના ગણતરનાં મજબુત મકાન અને તે-
ા રાચ તખ્તાનાં ફૅશનેબલ બારી-બારણાં, સુંદર ટેબલ અને સુસજ્જિત પલંગોથી શં-
શણગારેલા. જુદા જુદા હોલ, જેવાકે ન્હાવાનો, સુવાનો, બેસવાનો, રાંધવાનો, કપડાંનો,
ાકડી દિવા વગેરેનો, વગેરે જેઓને ભારતના કાલશાલા પ્રદેશને પેઠુ એ ગજૂરના
નમાં દાખલ થયું હોય તો જરી વિચાર કરવો પડે. તો અહીંના મજૂરોને તો ત્યાં
મજૂરોપ લોક ઉભા રહેલા છે ! એનું કારણ કે તે તદ્દન તવંગરનું ઠાઠમાઠનું
નું. પલંગનું ચાંદી અને પિતળ, નિકલ વગેરે ધાતુનું મનમોહક બહુ મૂલ્ય ફરનિ-
ચરથી, રકાબીઓ, તકતા અને નેપાળ ગાલીચાની સુંદરી ખુરશીઓ અને આરામ
ખુરશીઓ. પિયાનો, દુનિયા-વિજ્ઞાન અને સાહિત્યના જ્ઞાનથી ભરેલાં પુસ્તકોથી ખીચોખીચ
લી એક નાનીશી સ્વતંત્ર લાયબ્રેરી, અને અમુક અમુક રાત્રિપર્યંત કામનું. તો
ા કેટલાં અમારે કરવાનું મરવું નથી આવતું તો પછી ભલા બિચારા ભારતીય મજૂરોની
વાતજ શી કરવી ! અહીં આપણા તો એક મજૂરના ઘરમાં પેઠું અને ઘણો ફરક ભૂખે ઉભાર

કંઇક જાણવા જોગ.

નસિબનું ફરતું પૈડું:—મીસર દેશના જાણીતા શહેનશાહ સિસોસ્ત્રીસને તેની હા નીચેના ન્હાના રાજાઓ દર વર્ષે ખંડણી આપવા મીસર દેશ આવતા ત્યારે તે ઓછિ માની બાદશાહ તેમને ભારે અપમાન આપતો; જ્યારે તે પોતે દેવળમાં બંદગી કરવા અગર તો રાજધાનીમાં સહેજ ફરવા નીકળતો ત્યારે પોતાની ગાડીના ઘોડા છો- નખાવી તેને બદલે ચાર રાજાઓને જોડી ગાડી હંકાવતો હતો. અને એવી હિણપ ભરેલી રીતે પોતે છકી જઇ મનફાવતી મોજ મારતો હતો. એમાં તો તે પોતાના મનથી મ્હોટું માન સમજતો હતો. એક વખત એવું બન્યું કે: એક રાજા જેને ગાડીમાં જોડવામાં આવ્યો હતો તેને ઘણીજ ટીકી ટીકીને તાકી તાકીને ગાડીના પૈંડા તરફ જોતે જોઈ બાદશાહે આતુરતાપૂર્વક તેને તેનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તે રાજાએ જવાબ આપ્યો કે: "બાદશાહ! જેવી રીતે આ ગાડીનું પૈંડુ ફરતું જાય છે તેમ મ્હને માણસના નસિબનો ફેરફાર ફરી ફરીને યાદ આવે છે. કારણકે જેમ પૈંડાનો દરેક ભાગ વારા ફરતી ઉપર નીચે આવે જાય છે તેવીજ રીતે માણસની સ્થીતિમાં પણ ચડતી પડતી ચાલી જાય છે. એક દિવસ જે માણસ ઉંચામાં ઉંચા તખ્ત ઉપર બેસે છે તે આવતી કાલે કંગાલમાં કંગાલ ગુલામની પણ—જનાર આવનારની ઠોકરો ખાતો જુતાંમાં બેસે છે." આ સાંભળીને સિસોસ્ત્રીસને મહા ખેદ થયો. ત્યાર બાદ તેણે એ બુરી આદત છોડી દીધી અને હાથ નીચેનાને નીચા તો ઠીક પણ માણસની ગણત્રીમાં તો ગણવા લાગ્યો!

રડતી સુરત:—કોઇ એક ગામડીઆએ સામેથી એક ભપકાદાર માણસને આવતો જોઈ, એ ભલો માણસ મ્હને સીધો જવાબ આપશે એમ ધારી તેને પૂછ્યું: "ભાઇસાબ! એ સાબ!"

રડતી સુરત: "કેમ છે ત્યાં! ભસને ભસતું હોય તે?"

ગામડીઓ: "અરે, પણ સાબ પેલો તુમાખચંદ ક્યાં રહે છે તુમાખચંદ?"

રડતી સુરત: "મુરખ નહિ તો! તુમાખચંદ નામનો તો સાળા અમદાવાદમાં ચાલી સુડતાળીસ વસે છે, એમ તો મહા મ્હારૂં નામ પણ તુમાખચંદ છે, પણ તું કોને પૂછે છે, ત્યારે હામ કોનું-છે એ કહીશ?

ગામડીઓ: "બાપજી! હું એને ઓળખતો તો નથી ને હું એનું ખરૂં નામે જાણતો નથી. પણ મને એક ભાઇએ નીશાની આપેલી કે એ મુરખો તો બહુજ [illegible], [illegible] દેખાવે વિકરાળ લાગે છે. વળી મારે ક્હાને કહેલું કે તેનું નામ મશ્કરીમાં રડતો તુમાખીઓ પાડેલું છે."

રડતી સુરત: (રડવા જેવું મ્હોં કરીને) "અરે! બાપા બાપ! મારે વહેલોજ [illegible] એનો હું પોતેજ!"

સાંકળ ભેરવી દીધી. થોડાક સમય બાદ મહારાણી વિક્ટોરીઆએ એ ઓરડાની આગળ આવી બહારની સાંકળ ખખડાવતાં હાંક મારીઃ ઍલબર્ટ ?

ઓરડામાંથી પ્રશ્ન થયોઃ "કોણ છે?"

મહારાણીએ જવાબ વાળ્યોઃ "ઇંગ્લેન્ડની રાણી."

બે એક મીનીટ થઈ છતાં ઓરડાનું કમાડ ન ઉઘડ્યું. વળી મહારાણીએ કહ્યુંઃ "ઍલબર્ટ!

વળી પ્રશ્ન થયોઃ "એ કોણ હશે!"

મહારાણીએ કહ્યુંઃ "એ તો ઇંગ્લેન્ડની રાણી."

આમને આમ વળી બીજી પાંચેક મીનીટ ચાલી ગઈ પણ ઓરડાનું કમાડ ઉઘડ્યું નહિ. આખર થાકીને મહારાણીએ શાન્તિથી અવાજ કર્યોઃ "અરે ઍલબર્ટ!"

અંદરથી પુનઃ સવાલ થયોઃ "અરે! પણ એ છે કોણ?"

શ્રીમતિ વિક્ટોરીયાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યોઃ Your wife Albert.—"તમારી ધણીઆણી ઍલબર્ટ!"

છેવટનો જવાબ કાને અથડાતાની સાથે ઍલબર્ટે તુરતજ ઓરડાનાં દ્વાર ઉઘાડી નાખ્યાં. પતિના મનોમંદિરમાં શ્રીમતિ વિક્ટોરીઆ મહારાણી તરીકે સ્થાન ન મેળવી શક્યાં. એક આદર્શ ધણીઆણી તરીકે તેમનો સુંદર રીતે સત્કાર થયો! સામાન્ય રમણિઓ આ ઉપરથી કંઈ સાર લેશે કે?

"સાંજ"

સાક્ષી કેમ ન લાવ્યો?:—સુરતમાં ઘણાં વરસ ઉપર કોઈ એક પારસીના ઘરમાં એક ચોર ચોરી કરવા પેઠો. પારસી ઘરમાં એકલોજ હતો, તો પણ તેણે હિમ્મત રાખીને બહાદુરીથી પેલા ચોરને કબજે કર્યો, અને સુરતના જડજ સાહેબ સન્મુખ તેને ઉભો કર્યો. મુકદમો ચાલતી વખતે જડજે પૂછ્યું કેઃ "સાક્ષી કોણ છે?" આ સવાલ પારસી બાપથી સાંખી શકાયો નહિ. તેમણે ચીડાઈને ડાબા પગમાંથી ખાસડું કાઢીને ભરે કોરટમાં પેલા ચોરના લમણામાં મ્હોડીને કહ્યું કેઃ સાળા ચોરી કરવા આવ્યો ત્યારે સાથે સાક્ષી કેમ ન લેતો આવ્યો?" આ સાંભળીને નામદાર કોર્ટ હસી પડી, જડજ સાહેબ હસી પડ્યા, રોવાને બદલે લમણે હાથ ફેરવતો બિચારો ચોર પણ દાંત ખખડાવીને હસવા મંડી ગયો!

વાંચક બંધુ! કર્મવીર દ્વારા એક વર્ષ પર્યંત યથાશક્તિ આપની સેવા થઇ છે. શરૂ થતા બીજા વર્ષનું લવાજમ રૂ. ૨-૧૪-૦ કૃપા કરી આજે જ મનીઑર્ડરથી મોકલી આપો! સ્નેહી સબંધી જનોને ગ્રાહક થવા ભલામણ કરી અમારા ઉત્સાહમાં ઉમેરો કરો! નવા વર્ષમાં નવું જ્ઞાન અને નવો આનંદ મળશે.

લેખક:-રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.

॥ શ્રી સદ્ગુરવે નમઃ ॥

ભયંકર ભૂલ અથવા

મજૂર કે આલમનું નૂર ?

એક સુબોધક, મનોરંજક, શૃંગાર, કરૂણારસપૂર્ણ
સામાજિક નવલકથા.

સપ્તમ્ પરિચ્છેદ.

કર્મફળ.

પીની શાન હવે ઠેકાણે લાવે ?
જન મૂર્ખ છતાં એ જરીન કરે,
કરવા કાળ અતિ ત્યાં મારી ભમે,
ફરીને દાવ વિશ્વની વરસી પામે,
સદા કર્મના ફળ અને સાચે સદા પમાય છે,
નીતિ-સત્યનો જગમાં કહ્યું સદા જય થાય છે.

હેં! ત્યારે તું મ્હને તેનો એક રસ્તો નહિ બતાવે?"

"શેઠ! મ્હને માફ કરો! લક્ષ્મીનો લોભ બતાવી-મ્હારા ભોળા બાપ્પાજીને ભમાવી, ખોટા ઉદાપણ અને ખાનદાનીનો ખાલી ડોળ કરી, વિષયના ભયંકર પાશમાં ફસાવી મ્હારા સ્ત્રી-જીવનને નષ્ટ-ભ્રષ્ટ કરી તમે મ્હને જીવતી મારી નાખી છે. તેમજ તમે તમારી પાપ વાસના તૃપ્ત કરવા મ્હારા જેવી કેટલીએ અનાથ-અજ્ઞાન રમણીઓને શિયળ ભ્રષ્ટ કરી હશે! એક પાક ઔરતને ફસાવી તેની શાન ઠેકાણે લાવવા-અરે! નિર્લજ્જ શેઠ! તેને પાણી પીની કરવા તૈયાર થયા છો! કોની ખાતર? અને તેમાંય તમે આજ કેટલાય સમયથી મ્હારી સલાહ માગો છો! અસહાય માનવ સમાજ પર જે આમીના આંખ રાખી સતત તેમના કલ્યાણ-સાધનને અર્થે જે અપૂર્વ કાર્ય કરી રહી છે-જે પૂર્વ-કર્મ-બળવડે મ્હારા જેવાં અનેક ભૂલ્યાં-ભટક્યાં-વહેમ-ગામઠ સ્ત્રી-પુરૂષોને સુધારી-સન્માર્ગપર લાવી સુખી કરવા પ્રાણુનીય બાજી ખેલી જે મહાન જોખમ ઉઠાવી રહી છે તે એક બહાદુર રમણીના-તમારી ચારિત્ર્યવતી-ધર્મપત્નીની શાન ઠેકાણે લાવવામાં તમે જરાય નહિ ફાવો! તમારો પ્રભુ

મહાદેવી !

તમે સાક્ષાત શિવની મૂર્તિરૂપ-મહાદેવી છો મ્હારા અનંત અપરાધની ક્ષમા આપશો કે ? મ્હેં કરેલાં મ્હારાં અનંત પાપના પ્રાયશ્ચિત્તને અર્થે મ્હને સૂઝેલા બે માર્ગમાંથી મ્હારે એક અનુકૂળ-ઉત્તમ માર્ગ લેવો એવો મ્હેં નિશ્ચય કર્યો છે. મ્હારા હૃદયના ઉંડા ભાગમાંથી જાણે કોઇ અદૃશ્ય રીતે મ્હને એ બોધ માર્ગ બતાવી રહ્યું છે કે: “જીવન પર્યંત એકાંત જીવન ગાળી જનસેવા કરવી વા જીવન વિસર્જન !” પાપ પુન્યને પ્રમાણી-ઔરમ કરી કંઇક પવિત્ર થવા મ્હેં જીવન વિસર્જન કરવાનો જ સંકલ્પ કર્યો છે. પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરી પવિત્ર થવાના એ દિવ્ય માર્ગમાં આગળ વધવાનું જો પરમાત્મા મ્હને સાહસ-બળ આપશે તો આવતી કાલ આ સમયે તો હું મંગલમય ભગવાનના મંગલ-ધામમાં પહોંચી ગઇ હઇશ. એ મંગલધામની હું અધિકારિણી થાઉં એવી અંતરની આશિષ આપજો ! એ વગર હું અભાગિની તમારી પાસે શું માગું ? હા. પોતે.

સંકલ્પબળને લીધે ઉત્તેજીત થએલી મરીયમ તુરત જાતે જઇને તે પત્ર ટપાલમાં નાખી આવી. આ પળે તેના વદન પર નિર્મળતાની છાપ પ્રત્યક્ષ જણાય છે; પળે પળે તેની આંખમાંથી આંસુ ટપકે છે. હમેશના વિશ્રામભવનમાં એક ખુણામાં જમીન પર બેસી પવિત્ર થવા કુરાનની કલામો પડી રહી છે. પ્રસંગ આવતાં વળી પાછાં આંખમાંથી અશ્રુબિન્દુ ઝરે છે.

આજ લગભગ એક અઠવાડીઆથી રહીમ શેઠજી મરીયમને વિનવી રહ્યા છે કે: મરીયમ અમીનાની શાન ઠેકાણે લાવવાનો કંઇ સન્માર્ગ બતાવશે, પણ કોણ જાણે શાથી મરીયમે આજદિન સુધી તે સંબંધી તેને કેમ કંઇ સલાહ નથી આપી !. એક બે વખત તે સલાહ આપવા પ્રેરાએલી તો ખરી પણ કોણ જાણે શાથી, તેના અંતરમાં તેને છુપી રીતે કોઇ એમ ન કહી રહ્યું હોય કે: દુષ્ટ ! ભ્રષ્ટ રગણી ! પાક ઓરતને ફસાવવા-હેરાન કરવાના કાર્યમાં મદદગાર થવાનું રહેવા દે ! એથી કોટિ જન્મેય ત્હારૂં કલ્યાણ-મંગળ નથી. આથીજ આજ કહીશ, આવતી કાલ જોઇશ, કહીને તેણે રહીમશેઠને આજ સુધી સંતોષ્યા છે. આજ તો રહીમ શેઠે ચોકકસ જવાબ માગ્યો છે. પણ અમીનાના પત્ર એ તેની સઘળી બાજી ઉંધી વાળી છે.

એક બે ત્રણ ચાર પાંચ એમ એક પછી એક પાંચ ટકોરા થતાની સાથે હમેશના નિયમ મુજબ રહીમ શેઠ આવી પહોંચ્યા. રોજ તો વિષયમાં અંધ બનેલી મરીયમ પોણા પાંચ મીનીટ હોયને આકુળ-વ્યાકુળ બનીને રહીમ શેઠની રાહ જોતી, મોટરના અવાજ તરફ કાન માંડીને બેસે, પણ આજ તો તેમાંનું કશુંય ન મળે ! મોટરના એંજીનનો અવાજ થયા છતાં મરીયમને તેની રજે ખબર ન પડી. રહીમ શેઠે મોટરમાં રહે રહે ઘણુંય ધાર્યું હતું કે: મરીયમ નિયમ મુજબ ઝરૂખામાં સત્કાર કરવા સ્હામી આવે છે, પરન્તુ આજની એ આશા તો દુરાશાજ નીવડી. ઉલટે આજ તો મરીયમને બે શબ્દો સંભળાવવાજ પડશે એવો નિશ્ચય કરીને શેઠ ધમધમ કરતા મરીયમની સમિપ આવીને કપડાં ઉતારતા કે: આરામખુરશી પર બેઠા; પણ મરીયમ તે આજ શું કરવા તેમની સ્હામું સરખુંએ જુવે ! લગભગ દશેક મીનીટ સુધી મરીયમ કંઇ બોલે છે કરે છે ખરી-પોતામાંથી મ્હોં બહાર કે છે, એવી રાહ જોઇ. પણ શુક્રવાર ન વળ્યો તે નક્કર વળ્યો જાણી ઉલટે આઠ દિવ-

"મરીયમ ! મેં બાળકીને ખોવાની જ, વ્યાજ સાથે ચુકવવા પડશે તે વખતે આ સંજોગ 'સહ ધરીનાં' બહુ ભાગમાં ઉતરી ગયો. મને કંઈ નથી સમજાતું પડતી કે શું આજ એકદમ આમ કેવી રીતે કોને બાળકા બનાવી રહી છે."

"શેઠ, અત્યારે મિસિ મેગેરથાની આશા તજી દેજો. આવતી કાલ તમારે જે કંઈ હોય તે તેને તમારે વ્યાજ સાથે લેતા પરહરજો. સતિઓના બાળકો હજી તમે નથી જોયા ! ત્યારે જોજો અનેક જમાઅમ ગોરલોને લક્ષ્મીની લાલચ બતાવી તેમની છોકરી ધુળધાણી કરી મુકી છે. જેમ ન્યાયે તે આજ્ઞાજીવીઓ જે સમયે સમજશે તે સમયે તેમના હ્રદયમાં જે બાળકો મળશે તે બાળકા તેમને પોતાને માને તમને અચિંત ભારી મુકશે. એમાં જરાય અમલ ન માનશો." કહી મરીયમે બેઠી હતી ત્યાંથી ઉઠીને એક તિરસ્કાર ભરી દ્રષ્ટિ ફેંકી ચાલવા માંડ્યું. વચમાંજ મદીમ શેઠે મરીયમનો હાથ પકડી તેને આગળ વધતી અટકાવી, મેજ પર તોફી જમેલી રૂપાંની ઉપાડીને આગળ હાથનો એક સપાટો

ચગાવી, એક હાથમાં હાથ ઊગામી ત્યાંથી પલાયન કર્યું. રંગપર આવેલી રમણીના હાથનો તમાચો ત્યાં પછી પુછવુંજ શું ! ગાલ પર લોહીની તગરો બાઝી ગઇ. ગાલમાં દાઢ બેસી જવાથી રહીમ શેઠ સુલતાનની આવવાની રાહ જોતાં લમણે હાથ ટેકવીને સમગ્રે કઃ પાનની–રંગની પિચકારીઓ મારવા લાગ્યા. ત્યાં તો સામેથી સુલતાનની સ્વારી આવતી નજરે ચડી. ફરતી ગાડીમાં બેઠે બેઠેજ સુલતાને રહીમ શેઠના મ્હોં ઉપરથી પારખી લીધું કે: આજ શેઠનો ઠર કંઇ ઠેકાણે નથી. મન–માનતો માલ મારી ગાંડ ટાઢી કરી છે એટલે અમણેના તો સુલતાનજી પણ રહીમ શેઠને જેવું હોય તેવું સાફ સાફ કહી નાંખે છે, પણ મરિયમને લીધે તે તેમને કશું કહી શકતા નથી. આજ તો મરિયમજ વચમાં છે પછી ! સુલતાને ગાડીમાંથી ઉતરી બંગલામાં પ્રવેશ કરતાંજ મરિયમે કુકાણમાં સુલતાનના કાનમાં ફુંક મારી દીધી. સુલતાનને ઉપર આવતાં વિલંબ થતો જોઇને રહીમ શેઠ ખુબજ ગીડાયા. તેમણે નિશ્ચય કર્યો કે: આજ કદી ન કહો પણ ઘણી ઘણીઆંથી બેઉ એક થયાં છે. મરીયમ નીચે રહી રહી તેના કાન ભંભેરતી હશે, પણ ઠીક છે અત્યાર કદીને મારુ ખાધો હોય મુછ પર હાથ ફેરવી રહ્યા એ જોઇને નિસરણીએ ચડતાં ચડતાં જ સુલતાને મુછમાં હસીને બે હાથે સલામો કરતા મુરબ્બી સાહેબ ! મુરબ્બી સાહેબ ! કહી ઠેઠ ઉપર આવી રહીમ શેઠના મ્હોં સ્હામે તાકી તાકીને જોઇ વારે ઘડીએ રાતા હોઠમાં કરતા–લાલ પિચકારીઓ મારતા રહીમ શેઠને કહ્યું: " શેઠ ! કેમ ! આજ કંઇ આટલી બધી પિચકારીઓ ઉડી રહી છે, અને આ ગાલ પર શું થયું છે ? " એટલું સાંભળવાની સાથેજ રહીમ શેઠે પોતાની ઉઘાડી મશ્કરી થતી જોઇ સમજીને સુલતાનની છાતીમાં એક એવી લાત ઠોકી દીધી કે: સુલતાન નિસરણીએથી ગબડતો ગબડતો ઠેઠ નીચ તળીએ જઇ પડ્યો.

કર્મવીરના નિયમો.

૧. વેપારી, મીલ કામદારો, વિદ્યાર્થિઓ અને લાયબ્રેરીઓને નમુનો મફત મોકલવામાં આવશે.

૨. વી. પી. પોસ્ટેજ સહિત આ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨-૬-૦ છે. મનીઓર્ડર કરનારે રૂ. ૨-૫-૦ મોકલવા. વર્ષ શ્રાવણ મહિનાથીજ ગણવામાં આવશે. છુટક અંકની કિમ્મત મુખપૃષ્ઠપર જોઇ લેવી.

૩. ગ્રાહકોએ પોતાનું ઠેકાણું બદલાતાં અમને તુરત ખબર આપવી. કોઈપણ પ્રકારનો પત્ર-વ્યવહાર કરતી વખતે ગ્રાહક નંબર જરૂર લખવો. જવાબ માટે રીપ્લાય કાર્ડ અથવા ટીકીટ બીડવા ભૂલવું નહિ. એ વગર જવાબ આપવાનું બની શકશે નહિ.

૪. આફ્રિકાના ગ્રાહકોએ રૂ. ૨-૪-૦ નો મનીઓર્ડર કરવો.

૫. મનીઓર્ડર તથા સર્વ પ્રકારનો પત્ર-વ્યવહાર વ્યવસ્થાપકને શિરનામેજ કરવો.

લેખકોને સુચના:—૧. કૃપા કરીને લેખક બંધુઓએ પોતાના લેખ, કવિતાઓ, હાસ્યિકો વગેરે કાગળની એકજ બાજુએ ચોખ્ખા અક્ષરે લખી મોકલવા. લેખમાં અથવા નીચે પૂરેપૂરું શિરનામું લખવું.

૨. વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક વિષયો સંબંધી લેખોને આ માસિકમાં પ્રથમ સ્થાન મળશે. બીજા ઉદ્યોગ સંબંધી લેખોને અગ્રસ્થાન મળશે.

૩. અમને મોકલેલા લેખ પરત કરતી વખતે ખરચ વધે માટે કૃપા કરી અધુરા લેખો ન મોકલવા. પત્ર વ્યવહાર નીચેના શિરનામેજ કરવો:—એજન્ટોની તાકીદે જરૂર છે.

વ્યવસ્થાપક.—"કર્મવીર." અમદાવાદ.

કુમાર

॥ नमामि त्वां भारति ॥

વર્ષ ૮-અંક ૧
શ્રાવણ-ઑગસ્ટ.
૧૯૮૭-૧૯૩૧.

गुरु-शिष्य

धर्मेण धर्मस्य विवादकाले, यो भारते धर्म समन्वयाय ।
आविर्बभूव स्थिर धीर्महात्मा, तं रामकृष्ण सततं स्मरामि ॥

અનુક્રમણિકા.

પ્રાર્થના:—૧-જે જે ગ્રાહક બંધુઓના હાથમાં આ અંક આવે તેઓ સદ્‌ભાગ્યે કર્મવીરની કદર કરી નવા વર્ષને માટે ચાલુ રાખ્યું છે એમ અમે માનીએ છીએ. તેમના એ ઉત્તેજન બદલ અમે તેમના ઉપકૃત છીએ. ડાંગર બાફતાં જેમ ફોતરાં અને કુસકા વેગળા થઇ ચોકખા સુંદર ચોખાજ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જેમણે કૃપા કરી વેળાસર નકાર વાળ્યા છે, તેમને માસિક મોકલવું બંધ કરી ચોખા રહેલા સુજ્ઞ ગ્રાહકોની સેવામાં કર્મવીર પહોંચતું કર્યું છે. તેઓ સર્વે કૃપા કરી બનતી ત્વરાએ લવાજમના રૂ. ૨-૮-૦ મોકલી આપશોજી. વી. પી. પોસ્ટેજ જુદું ગણવું.

૨-અમદાવાદના જે ગ્રાહક બંધુઓનાં લવાજમ બીજો અંક પ્રકટ થતાં સુધી અમને નહિ મળ્યાં હોય તેમના ઉપર બીજો અંક વી. પી. કરવામાં આવશે જે સ્વીકારી લેવા તસ્દી લેશો પણ તેથી ત્રણ આના ખર્ચ વધુ આવશે. પહેલો અંક મળેથી તુરત મોકલી આપો.

૩-પ્રત્યેક ગ્રાહક બંધુઓએ ભાગ લઇ આ અંક હાથમાં આવતાં એક એક ગ્રાહક કરી મોકલવા કૃપા કરવી, ઉત્તેજનથી કર્મવીર સારામાં સારી સેવા કરશે-સંતોષ આપશે

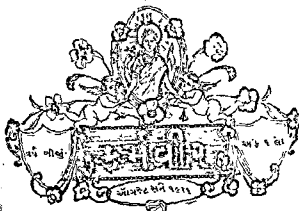
૪-નવા વર્ષમાં પણ એક સુંદર નવલકથા ભેટ મળશે. ગ્રાહક થનારે વિલંબ ન કરવો, નહિ તો ભેટનો લાભ ચૂકી જવાશે.

૫-આવતા અંકમાં જેનાં લવાજમ પહોંચ્યાં હશે તેમનાં નામ પ્રકટ થશે.

૬-નવા વર્ષનું લવાજમ બાકી છે તેમણે અમારા માણસને આપી પહોંચ મેળવવી.

પ્રકાશક:— રણછોડદાસ હરિલાલ ભટ્ટ. ઠે. રાયપુર ભાઉઆની પોળ, અમદાવાદ.	મુંબઈ, સુરત, કરાંચી, રંગુન, ભરૂચ, વડોદરા, સ્થળોએ એજંટોની જરૂર છે	આ માસિકપત્ર નીમનલાલ ઇશ્વરલાલે પોતાના રાયપુર, સામળાની પોળ પાસે આવેલ 'વસંત' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું અમદાવાદ.

॥ श्री सद्गुरवे नमः ॥

પ્રાર્થના.

પ્રિય દેશ દેશ રટતાં અમ પ્રાણ તનથી નીકળે !
ભારત વસુન્ધરાપર, સુખ-શાન્તિ મંધુના પર,
શુચિ શસ્ય-શ્યામલાપર, અમ પ્રાણ તનથી નીકળે,
દેશાભિમાન ધરતાં, જાતીય માન કરતા,
નિજ દેશ વ્યાધ હરતાં, અમ પ્રાણ તનથી નીકળે
ભારતનું ચિત્ર-પટ હો ! શુભ નેત્રની નિકટ હો !
શ્રી જાહ્નવીનો તટ હો ! તવ પ્રાણ તનથી નીકળે,
દુઃખ-દૈન્ય પર વિજય હો ! અજ્ઞાન રાત્રિ ક્ષય હો !
ભારત સમૃદ્ધિમય હો, તવ પ્રાણ તનથી નીકળે,
ઉદ્યોગ-સત્ય-સુખ હો ! આલસ્ય શ ન દુઃખ હો !
સહુનાં પ્રસન્ન મુખ હો ! તવ પ્રાણ તનથી નીકળે
કપાળે ન કષ્ટ રેખ હો ! પ્રભુથી બધે વિજય હો !
એવો સુકાલ જ્યાં હો ! તવ પ્રાણ તનથી નીકળે,
સૌએ સતત્ સગા હો ! વિદ્યા-કળા-કુશળ હો !
સ્વાભિષ્ટમાં અટલ હો ! તવ પ્રાણ તનથી નીકળે
દેશોપકાર કરતાં, મન માતૃભક્તિ ભરતાં,
જય જય સ્વદેશ રટતાં, અમ પ્રાણ તનથી નીકળે,
ધીર ધર્મવીર પાકે, કંઈ કર્મવીર જાગે,
સ્વાતંત્ર્ય યોગ્ય થાશે, તવ પ્રાણ તનથી નીકળે.

રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.

॥ શ્રીગુરુ સમર્થ ॥

નાથ !

રેંટીઓ

અપાવો !

ભૈરવી ગઝલ.

રસિક વરરાજ મનહર
રહેંટિઓ આજે અપાવોને !
હૃદય-અધિરાજ-પ્રિયતમ રહેંટિયો આજે અપાવોને !
શમે શણગાર કે શૃંગાર કંઇ ના લેશ પણ સ્વામી,
હૃદયવર એશ આરામ રહેંટિઓ આજે અપાવોને !
ગુલામી આકરી તોડો ચતુર ચિત્ત દેશમાં જોડો,
વિલાસી વાદ છોડી રહેંટિઓ આજે અપાવોને !
કદિ પકવાન માગું ના કશાયુ ખર્ચ પણ નાગું,
પગે લાગું પિયુજી ! રહેંટિયો આજે અપાવોને !
ઉઘાડાં છેક અકળાતાં ભરત સંતાન ભટકાતાં,
મરે છે લાજ માર્યા રહેંટિયો આજે અપાવોને !
થથરતાં અંગ શાં કંપે ! કરે શ્રમ તોય ના જંપે,
નિહાળી ઢંગ એ દીન ! રહેંટિયો આજે અપાવોને !
સુતરના તારથી સત્તા મળે યા ના મળે તે શું !
યદિ લજ્જા ભરતની ઢાંકવા "કહું" તો અપાવોને !
તમારે મન નથી લેખું ! (હું) અજબ જાદૂ ભર્યો દેખું !
સુદર્શન ચક્ર સાચું કિશનનું એ. છે અપાવોને !
કંઇ હિન્દી, મુસલમિન, પારસી નર-નારીએ સ્થાપ્યો,-
કરો ગૃહ-રાજ્યમાં એ રહેંટિયો આજે અપાવોને !
ધર્યો કંઠે ધર્મવીરોએ, ગ્રહ્યો સદા કર્મવીરોએ-
કરીશ ફેરવે એ રહેંટિયો હે રાજ ! લાવોને !
પુત્રક-પુત્રી અને સાથે-ભગિની ને વળી ભાને-
મળી પિતુ-માત કાંતે રહેંટિયો એ આજ લાવોને !
હૃદય શોભન લલિત રસ વાહિની શક્તિ ભરી એમાં,
નયનમોહન રહેને એ રહેંટિયો અનમલ અપાવોને !

તા. ૧૧-૮-૨૧ ગુરુવાર. } રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.

* મનિ આ પ્રશ્નનો કોઈ સુંદર પ્રત્યુત્તર આપે છે એ આવતા અંકમાં પ્રકટ થશે.
વ્યવસ્થાપક.

॥ ॐ नूतन वर्षाऽभ्यर्थनम् ॥

લેખકઃ-શ્રીમાન 'અયાચી.' મુ-પાટણ.

(વસંતતિલકા વૃત્ત)

શ્રી 'કર્મવીર' શિશુની શુભ વર્ષગાંઠ કરીએ તદર્થ પ્રભુના શુભ સ્તોત્ર પાઠ;
આ 'કર્મવીર' સુકુમાર ચિર વિચરે એવી કૃપા 'પ્રભુ!' કરો, સુપથે પ્રવર્તે. ૧

અંતઃપ્રવેશ કરિ સમસ્ત અર્થના જે સાક્ષાત્કાર સુખદરૂપ વિભાસતા જે;
જે એકમાં વિવિધવાદ વદે ફિલસૂફી ને સ્યાત્મકરૂપ સમજિયે, પ્રિય અભિન્ન ભાતિ. ૨

ભૂભાર ભૂરિ હરતા અવતાર ધર્તા કર્મે પ્રચાર કરતા શુભ કર્મ કર્તા;
આલોકને વિવિધ કર્મ વિષે નિયોજતા ઉદ્યમ-યુક્ત જન થઈ રહ્યા પ્રયોજતા. ૩

સચ્ચિત્સુખાત્મ વિભુ એકજ અદ્વિતીય વંદે વેદ, સકલાત્મક ન દ્વિતીય,
નાના સ્વરૂપ ધરતા નિજભક્ત કાજે શ્રી વિશ્વનાથ! કરજો સુસહાય આજે. ૪

કર્તા સુશર્મદ સનાતન ધર્મ રક્ષક પાખંડ ખંડક! પ્રચારક ધર્મ દક્ષક;
ઉત્સાહ વર્ધક! સદૈવ કરો સહાય કર્મપ્રવીણ જન વિશ્વ વિરુદ્ધ થાય. ૫

આપે અમૂર્ત, પણ મૂર્ત થઈ જગતના છો એક ત્હો પણ અનેક વિષે વિભાતા,
ભક્તેષ્ટ સિદ્ધિદ અસિદ્ધ! કરો સહાય કર્મે પ્રવીણ વિરુદ્ધ, સુખ-શાંતિ થાય. ૬

પુરું થયું 'પ્રથમ વર્ષ' વર્ધન હવે કરજો કૃપા, 'પ્રભુ!' તથૈવ 'દ્વિતીય વર્ષે'
આ 'કર્મવીર' ઉજ્વળ અતિ વર્ષ હવે કરો સ્વદેશ જન સેવ; નહિં વિસરે. ૭

સર્વાન્તરાત્મ! સકલેશ્વર! સર્વરૂપ! ચાતુર્ય વર્ધક! ચતુર્દશ લોક ભૂપ!
કરીએ વિનમ્ર વિનતી, પ્રભુની તાતિ આ 'કર્મવીર' વિચરે ગદ્ય ઉન્નતિએ. ૮

ટિટોકા શિક્ષણ વિચક્ષણ ને સુદક્ષ સૂરે વિલક્ષણમતી ન કદી ન્યસરા,
ઉદ્ગાર આપ શિશુ 'ગુરુ' હોંકાર આ 'કર્મવીર' નિકટે, 'પ્રભુ!' તે વસાહ ૯

લેખો સખી સુવિચક્ષણ દક્ષતાએ 'એવા' કરી સુખદ 'ભારતની' મહાગે.
આ કર્મવીર પ્રતિમાસ પ્રકાશતું રે' આહુવી કૃપા પ્રભુ! કરો તમ થાય દૂર. ૧૦

॥ मंगल पंचकं ॥

શાલિનીવૃત્ત.

વિશ્વોત્પત્તી, સ્થાન સંહારકારી; બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્ર એ નામધારી,
માયા યોગે, આપ નિર્ગુણ એક; જેનાં રૂપો છે જગતમાં અનેક. ૧

જેનું ધ્યાન ધ્યાન, જે જ્ઞાન થાય, એક અંતરીએ ભાસી ભ્રાંતિ જાય,
સત્ ચિત્ આનંદાત્મ પોતે પ્રકાશે, સ્મર્યા સ્હેને, દ્વૈત ભાવ પ્રણાશે. ૨

વિશ્વ વ્યાપી, દેવ વિશ્વાન્તરાત્મા, વિશ્વભર્તા, વિશ્વકર્તા, મહાત્મા,
અંતર્યામી, છો બહુનામિ સ્વામી, "આશા પૂરો, વરિયે શીર નામી" ૩

માયા યોગે યોગિ જોગી મનુષ્ય: છો નિર્માયી, નાથ ત્હોયે નમસ્યા,
રે'તા પોતે વાસનાથી નિર્વિકારી; "દેઈ, આશા પૂરશો તે અમારી" ૪

જેવો પ્રભુ પ્રીત ઉત્પન્ન પૂરે; આપ્યાં ત્હેને ભેટ જેવો અર્પ્યું,
અહો! એવા જે ભક્તિ પ્રકાશે, તેના સર્વે દૂર થશે ભુક્તિ આગ. ૫

॥ यो ब्रह्माणं विदधाति पूर्वम् ॥ यो वै वेदांश्च प्रहिणोति तस्मै ॥
॥ तंह देवमात्म बुद्धि प्रकाशं ॥ मुमुक्षुर्वै शरण महं प्रपद्ये ॥ श्वेत ॥

अनुवादकः—मुमुक्षु. ॥ जय गुरु ॥

नीति-कर्तव्य-बोध.

कः कालः कानि मित्राणि को देशः कौ व्ययागमौ ।
को वाहं काच मे शक्तिरितिचिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥

કેવો સમયને કોણ મ્હારા મિત્ર સાચા છે ખરે,
ભોમિ કયો મમદેશને હું કોણ એ ચિન્તન કરે, ૬૪
છે આમદાની શી અમારૂં ખર્ચ ને છે શું ગજું,
કરવો ઘટે સુવિચાર એ નિત્ય શાસ્ત્રમાં સાચુ કહ્યું.

परं क्षिपति दोषेण वर्त्तमानः स्वयं तथा ।
यश्च कुप्यत्य मूढः सन्स च मूढतमो मतः ॥

વિવિધ દોષનો ભર્યો ખજાનો નિજમાં પણ એ ભૂલે,
આવર દોષનો કોપ ઉપાડી મૂર્ખ મહા મન ફુલે,
ચતુર વિચક્ષણ હોય છતાં જે ક્રોધ કરીને બેસે,
જન એવાને સકળ જગત મહા મનથી મુરખ કહેશે, ૬૫

यस्यार्थिनो न विमुखाः सर्वार्तिहरं यशः स किल राजा ।
अभिषेक पट्ट बन्धी वालव्यजनं व्रणस्यापि ॥

આંગણ આવ્યો યાચક ફરેન કહિયે વ્યર્થ પંથ ફેરો,
હરી પ્રજાનો વ્યાધી યશ લે તેને ભૂપ ભલો કહેવો. ૬૬

त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥

એકનો ત્યાગ કરવો પડે જો કદી કુલના શુભ કલ્યાણ માટે,
અગર ગ્રામાર્થ પ્રિય નગરના કુલનો મોહ ધરવો નહિ કોઈ વાતે,
નગર કુલ ઉભયના ત્યાગનો ધન્ય! નીજદેશહિત ગાથને સમય આવે।
રક્ષવી જાત તજી વાત પૃથ્વી તણી હિરલા જો હૈત્ર એવો બતાવે. ૬૭

(અપૂર્ણ.)

॥ श्रीगुरु कृपालु समर्थ ॥

ભગવાનની સંપૂર્ણ દયાથી બાલક કર્મવીર આજ પોતાની એક વર્ષની યાત્રા પુરી કરી બીજા વર્ષની મહાયાત્રા કરવા કટિબદ્ધ થયું છે. પ્રથમ વર્ષમાં અનેક પ્રકારની હાનિ-વિટંબનાઓ સહન કરી-ઓળંગીને પણ વાચક પ્રભુઓની સેવા કરવામાં તેણે કચાશ રાખી નથી-યથાશક્તિ પ્રયત્ન કર્યો છે. સ્નેહી મીત્રો, સુજ્ઞ વાચકો, વિદ્વાન લેખકો અને જે જે જાહેર પત્રકારોએ કર્મવીર તરફ કૃપા કટાક્ષ કરી તેને ઉચિત ઉત્તેજન આપેલું છે તેઓ સર્વ સજ્જનો એવોજ સદ્ભાવ પૂર્વક અમારી આ નુતન વર્ષની યાત્રા સફળ બનાવવામાં સહાયભુત થશે એવી અમે સંપૂર્ણ આશા રાખીએ છીએ.

પ્રસ્તુત માસિક કેવળ મીલ ઉદ્યોગને અર્થેજ પ્રકટ થાય છે-કેવળ તાણાવાણાવાળાઓનેજ કામનું છે એવું માની લઇ જેવા ગ્રાહક થઇ લાભ લેવા જેઓ અચકાયા છે તેમને અમારી એજ વિજ્ઞપ્તિ છે કે: બેશક અમે મીલ કામદારની ઉન્નતિને અર્થેજ માસિક પ્રકટ કરેલું, પરન્તુ થોડાજ સમય બાદ જ્યારે અમારા અનુભવમાં એમ આવ્યું કે. મીલમાં સડતા પશુ જીવન ગાળતા, ઘાંચીના બેલ જેવા રાત-દિવસ કામ કરી પૈસા મેળવવામાંજ રચ્યા-પચ્યા રહેનારા જનોને જ્ઞાનની ઇચ્છા જણાય નથી-કર્મવીર તો શું પણ સારામાં સારા પત્રો-પુસ્તકો પાછળ રાતી પાઇ ખરચવી એને તેઓ મહા પાપ માને છે-પૈસા ખર્ચીને તો શું પણ વિના મૂલ્યે વાંચવાની જ્ઞાન મેળવવાની-પણ તેમને લેશ ગરજ નથી. ત્યારથી અમે કર્મવીરની દિશા બદલીને મુખ્યત્વે વ્યાપાર-ઉદ્યોગને લગતા અને કર્તવ્ય-જ્ઞાન સંબધી અનુકૂળ જેમાંથી જ્ઞાન-આનંદ મેળવી શકે એવા વિષયોથીજ માસિકને શણગારવું શરૂ કર્યું. તેપણ દીન અજ્ઞાન-મજુર બાંધવોની સેવા કરવાની અમારી આંતરિક ભાવના જેવીને તેવીજ રહી છે-તેમની નિસ્પૃહતાએ અમને તે સંબધી અમારા સ્વતંત્ર વિચાર બહાર પાડવાનો યોગ ન આપ્યો! વર્ષ જોખમ ખેડવાનું સાહસ અમે ન કરી શક્યા-કોઇજ ન કરી શકે! આટલું છતાંય વર્ષ પર્યંત અમે તેમને ભૂલ્યા નથી-પ્રસંગે તેમના હિતના બે શબ્દો ટાંકતા રહ્યા છીએ. હજુ તેમને માટે અમારો સંપૂર્ણ હિતભાવ છે. પ્રત્યેક પળે ભાવપૂર્વક કંઇક પ્રયત્ન કરીશું-તેમને સમજ્યા વિના જવાનો અપરાધ અમે નહિ કરીએ! આશા રાખીએ છીએ કે: તેઓ કર્મવીરને પણ નહિજ ભૂલે! ખાસ કરીને આવું વાંચી મીલ કામદારોના હિતને અર્થેજ સ્થપાયેલી હતી તેના હિતમાં પણ અમે ખુશ છીએ, હવે તે વાતો બધુને અનુકૂળ પડે પડે એવી આશાએ રીતે રાખવાની જરૂર છે એમ અમારા સ્નેહિ અને સામાન્ય વાચક સમુદાયનું માનવું છે. કવચિત્, મીલ કામદાર અને મીલ, ઉદ્યોગ

સબંધી અમે અમારો અવાજ સમયપર રજુ કરીશું પરન્તુ હવે પછી નવા વર્ષથી કર્મવીર સમગ્ર ગુર્જર સમાજને ઉપયોગી વ્યાપાર–ઉદ્યોગ, કર્તવ્યપરાયણતા, નીતિ–જ્ઞાન અને સ્વદેશની ભાવનાને પોષનારા લેખોનેજ મુખ્ય સ્થાન આપશે, અને તેથીજ જેઓ કર્મવીરનો લાભ લેતા અને આપતાં અચકયા છે તેઓ તેનો લાભ લેશે–આપશે !

પ્રથમ વર્ષમાં કર્મવીરે જે સેવા બજાવી છે તેનું સઘળુ માન તેનાં સુજ્ઞ ગ્રાહકો, ઉત્સાહી એજન્ટો અને વિદ્વાન લેખકોનેજ ઘટે છે. તેમની ભાવિ સહાયની આશાથી લલચાઇ નવા વર્ષના આરંભમાં એ સર્વ બંધુઓનો અમે આ પ્રસંગે પુનઃ એકવાર ઉપકાર માનીએ છીએ.

પ્રથમ વર્ષનો છેલ્લો અંક પ્રકટ થતાંજ અમારી પ્રાર્થનાને લક્ષ્યમાં લઇ ગ્રાહક તરીકે રહી–સાથે સાથે જેમણે ગ્રાહકો વધારવા જે શ્રમ લેવા માંડયો છે તેમનો, જેમનાં પ્રથમ વર્ષનાં લવાજમ બાકી હતાં તે પૈકી જેમણે તુરત તે મોકલી આપ્યાં તેમનો પણ અમે આભાર માનીએ છીએ. હવે જેમનાં પ્રથમ વર્ષનાં લવાજમ બાકી છે તે સઘળા બંધુઓ બે વર્ષના લવાજમના રૂ. ૪–૧૩–૦ આ પહેલો અંક મળતાં તુરત મોકલી આપશે, કાંતો અમારો માણસ ઉઘરાણા આવે તેમને મળે તેવી વ્યવસ્થા કરશે તો તેમનો પણ અવશ્ય ઉપકાર થશે !

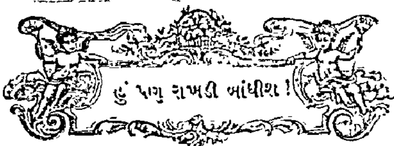
ઉત્તેજનને અર્થે અગર શરમ અને સ્નેહની ખાતર પ્રથમ વર્ષમાં ગ્રાહક થઈ કર્મવીરને પગભર બનાવવામાં મદદ કરેલી તેઓ પૈકી "દાનાથી ભલો સૂમ" એ ન્યાયે પ્રથમ વર્ષનો છેલ્લો અંક પહોંચતાંજ જેમણે નવા વર્ષથી કોઈપણ કારણસર માસિક બંધ કરવાની વગરસર સૂચનાઓ કરી છે–અમને નુકસાનમાં ઉતારી–આશામાં તણાતાં બચાવી લીધા છે તેમનો ઉપકાર પણ કંઇ જેવો તેવો નથી ! ખેદમાત્ર એટલોજ કે તેઓ કર્મવીરની કદર કરતાં ચૂકયા છે. પુનઃ કર્મવીર તેમના ચિત્તને આકર્ષવા સમર્થ થાય તો તેમાં અમે કંઇ આશ્ચર્ય જોતા નથી. અસ્તુ.

ભેટઃ—શરૂ થતા બીજા વર્ષમાં પણ એક સુંદર નવલકથા કર્મવીરના ગ્રાહકોને ભેટ તરીકે આપવાનો અમે સંકલ્પ કર્યો છે. છપાગણી–કાગળ વગેરેની સખ્ત મોંઘવારીને લીધે તેની જરૂર જેટલીજ પ્રત પ્રકટ થશે. ગ્રાહક થવામાં વિલંબ કરનાર તેનો લાભ ચૂકી જશે. માટેજ અમારી શરૂવાતથીજ ખાસ પ્રાર્થના છે કે નવા થનાર ગ્રાહકોએ અવિલંબે ગ્રાહક થવું. ગ્રાહક કરી મોકલવાની સદ્ભાવનાવાળા મિત્રોએ પણ નવા ગ્રાહકો ભેટનો લાભ ન ગુમાવે તે બાબત ખાસ કાળજી લઇ તુરત તેમને ગ્રાહક થવા સમજાવવા શ્રમ લઇ નાખવો. એજ પ્રાર્થના !

અંતિમ ઉન્નતિના આ કાળમાં ભારતવર્ષની પ્રજા કર્તવ્યપરાયણ બની સુખ–શાન્તિ પૂર્વક સંપૂર્ણ ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરે–કર્મવીર નરનારીદ્વારા પૂર્વવત્ ભારતવર્ષ પૂજ્ય થાય–ભારત પ્રજાના સઘળા અભિષ્ટ મનોર્થ મંગલમય ભગવાન સત્વર સિદ્ધ કરે એ અને કર્મવીર મંગલભાવના સફળ થાય એ વગર અમે શ્રી હરિ પાસે આજ અન્ય શું યાચિયે ? ને.

વંદેમાતરમ્ !

———

[લેખકઃ-શ્રીયુત કમળા-કાન્ત.]

(૧)

આ હું પણ રાખડી બાંધીશ "

વાહ ! શ્રાવણી પૂર્ણિમાનો તે શો મહિમા ! નગરવાસીઓ સર્વ-પૂરા મહાન્ આનંદ તથા ઉન્માદથી એ પર્વનો ઉત્સવ ઉજવી રહ્યા છે. બ્હેન ભાંડુઓને તથા બ્રાહ્મણો પોતાના યજમાનોને પવિત્ર હૃદયથી દિવ્ય ભાવના વડે આનંદિત થઇ અપૂર્વ રક્ષા-બંધન કરી આશિર્વાદ ઉચ્ચારી રહ્યા છે "ભગવાન સર્વની રક્ષા કરો ! પરમાત્મન્ સર્વનું મંગળ કરો ! ચીરાયુ ભવ ! આદિ આશિર્વચનથી આનંદિત યજમાનોના ધર્મમિશ્ર પવિત્ર અંતઃકરણમાં ગુંજારવ, વાહ ! વાહ ! શી અદ્ભુત વૃદ્ધિ કરી રહ્યા છે ! આ અનુપમ સમયે એક ન્હાના ઘરમાં રહેલ એક દશ વર્ષની દિવ્ય બાલિકાએ પોતાની જનેતાને કહ્યું "મા ! હું પણ રાખડી બાંધીશ."

પ્રત્યુત્તરમાં માતાએ એક દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખીને ખિન્ન હૃદયે કહ્યું "બ્હેન ! તું કોને રાખડી બાંધીશ ? હા, આજ ત્હારો ભાઈ હોત તો .... "

માતા આગળ એક પણ શબ્દોચ્ચાર કરી શકી નહિ. તેનું ગળું રૂંધાઇ ગયું, હૃદય ભરાઇ આવ્યું, અને આંખમાં ઝળઝળીયાં ભરાઇ ગયાં.

અજ્ઞાન બાલિકાએ હાસ્યપૂર્વક કહ્યું: " તો શું ભાઇ સિવાય બીજા કોઇને રાખડી નહિ બંધાતી હોય કે ? એ મા ! ભાઇ નથી તો હું ત્યારે તમને રાખડી બાંધીશ."

દુઃખની પળે પણ પુત્રીની વાત સાંભળી માતાએ સ્મિત્ હાસ્ય કરતાં કહ્યું: " અરે ! તું તે ક્યાં એટલી બધી મ્હોટી થઇ ગઇ છે કે ત્હારે રાખડી બાંધવી છે. રાખડી બાંધવાના ત્હારે હજી ઘણા દિવસ છે. ઇશ્વર એ સમય પણ આપશે. પણ હાલ ' બાળે ને

માતા ગૃહકામમાં પ્રવૃત્ત થઇ. ગૃહકાર્યથી પરવારી તેણે પુત્રીને કહ્યું: "લે ! આવ જોઇએ તને ન્હવરાવું."

ગંભીર મુખમુદ્રા કરીને બાલિકા બોલી–" હું નહિ ન્હાઉં........."

માતા: "કેમ, નહિ કેમ ન્હાય ?"

બાલિકા: "મ્હારે ક્યાં કોઇને રાખડી બાંધવી છે તે ?"

માતા: "અરી ! રાખડી નથી બાંધવી તેથી શું ન્હાઇશ પણ નહિ કે ? આજ તહેવારનો દિવસ છે. ચાલ, ન્હાવા ઉઠ જોઇએ. બ્હેન ! ઉઠી કે ?"

બાલિકા: "રાખડી ના બાંધું તો પાછી મ્હારે મનથી તહેવાર શાનો ?"

માતા: (કંઇક ક્રોધિત થઇ) "અરી ! કંઇ ગાંડી–માર ખાવાની થઇ છે કે ક્યારની મ્હારી મા રાખડી રાખડી કરી રહી છે ! મ્હોટી રાખડી બાંધનારી ના જોઇ હોય તો ! એવું જ હોત તો આજે આ દિવસ હોય શાનો ! જન્મતાં જ્હેંત જ બાપને ખાધો ! અહીં વર્ષની થતાંમાં તો ભાઇને ઘર ઝોડવાનો સમય આવ્યો ! ત્હારે જ નશિબે બધું વેરાન વેરાન થઇ ગયું તો !"

બાલિકા મહા શોકમગ્ન થઇ, સ્તબ્ધ બની ગઇ અને આંખમાં આંસુ લાવીને કંઇ પણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય ચુપચાપ ન્હાવાને માટે ઉભી રહી. વાચક ! અશ્રુ ભેરની નિર્દોષ દીન બાલિકાના દયાર્દ્ર વદનકમળ પર તો સહજ દૃષ્ટિ કરો !

સેવકના ગયા પછી યુવકે રૂમાલવડે આંખો લૂછી નાંખી અને મુખપર ગંભિરતા ધારણ કરવાનો યત્ન કર્યો.

પુનઃ દ્વાર ઉઘડયું અને એક યુવક અંદર દાખલ થયો.

યુવકઃ "આવો ! અમરકુમાર પધારો !"

અમરઃ "કહો, ઘનશ્યામ ! આજ એકલા કેમ બેસી રહ્યા છો ? મુંબાઈથી ક્યારે આવ્યા ?"

ઘનશ્યામઃ "કાલનો આવ્યો છું ને ભાઈ !"

અમરઃ "હું ધારું છું કે આપ સુરત પણ અવશ્ય ઉતર્યા જ હશો ?"

ઘનશ્યામઃ (કપાળે હાથ મૂકી એક ઉંડો નિશ્વાસ મૂકતાં) "હા ! ઉતર્યો તો હતો, પરન્તુ વ્યર્થ ! હવે ત્યાં મ્હારૂં કોણ છે !"

અમરઃ "પરન્તુ કરવું શું ? હૃદય નથી માનતું–કેમ ? ભાઈ ! જો સત્ય કહેવરાવો તો વસ્તુસ્થિતિ પણ એવી જ છે. જો તમારી જગાએ હું પોતે હોત તો કદાચ હું પણ એજ કરત કે બીજું ? તમે તમારો ધર્મ નથી બજાવ્યો એમ તો નથી જ ને ? પરમાત્મા પર શ્રદ્ધા રાખો. એ પણ સમય આવશે કે તમારી ઇચ્છિત વસ્તુ તમારી નજર સમક્ષ આવીને ઉપસ્થિત થશે. પેલું ભુલી ગયા કે: विपदि धैर्यं—"

ઘનશ્યામઃ "ભાઈ ! શું કહું ? હું તો હવે હારી–થાકી ગયો. તમે ક્યાં નથી જાણતા કે મ્હને રાજનગર આવીને રહેતાં આજકાલ કરતાં એક વર્ષ થયું. જ્યારથી હું અહીં આવ્યો છું ત્યારથી તેમને શોધવાની ગડમથલમાં નિરાંતે પગ વાંડીને બેઠો પણ નથી. મ્હારાથી બનતું હું સર્વ કરી ચૂક્યો છું, પણ મ્હારા સર્વ પ્રયત્નો–પરિશ્રમ પર અત્યારે તો પાણી ફરી વળ્યું છે ! હાય ! સર્વ નિરર્થક !"

અમરઃ "એમણે કોણ જાણે ક્યારે શાથી સુરતનો ત્યાગ કર્યો એનો પણ કંઈ પત્તો લાગતો નથી એતો ખરેખર આશ્ચર્યજનક છે !"

ઘનશ્યામઃ "એટલી તો હકીકત કાને આવી છે કે મ્હારા ગયા પછીથી લગભગ એક વર્ષે એ લોકોએ સુરત છોડયું છે, પણ ક્યાં ગયાં એ કંઈ માલમ પડતું નથી."

અમરઃ "ઉપરોક્ત હકીકત ક્યાંથી મેળવી ?"

ઘનશ્યામઃ "જે મકાનમાં અમે રહેતાં હતાં તે મકાનવાળાએ જ મ્હને કહ્યું હતું."

અમરઃ હા ! આ એક જબરી વિટંબના છે, પણ હવે કંઈ ઉપાય ? હવે તો એમજ મન વાળો કે પરમાત્માની પણ એવી જ ઇચ્છા હશે."

ઘનશ્યામઃ "હું તો એમ જ સમજીને બેઠો છું. ભાઈ ! હું ચોક્કસ માનું છું કે કંઈ નહિ પણ માત્ર એ મ્હારાં કર્મનું જ ફળ છે જો હું એમનો ત્યાગ કરીને ન ચાલ્યો ગયો હોત તો આ સમય ન આવત. પરન્તુ પૈસા કમાઈ મોજ–મજાહ કરવાની ઇચ્છાથી પરદેશ ચાલ્યા ગયા, પૈસા કમાવાના લોભમાં તેમની લેશમાત્ર પરવાહ કરી કે કોણે રાખી છે ! તેમની ખબર અંતર લીધી છે કોણે ! ખરા હૃદયથી મ્હેં તેમનું કદિ સ્મરણ સરખું નથી કર્યું–કર્યું તો ઘડી પછી પાછું કંઈ નહિ ! હાય ! એવો તે કોઈ હશે કે જે પોતાની જન્મદાતા–જન્મભૂમિને ભૂલી જાય ! હું જ એવો અભાગી, અધમ......"

અમર: (વાત અટકાવીને) " આહ ! સાચા છો, એમાં તમે શું કરો ? આવી પ્રથા છે. એ પણ સમયનો જ પ્રતાપ."

ઘનશ્યામ: " જો હું તેમનો લાભ લઈ પરદેશ ન ગયો હોત તો કેવું સારું ?"

અમર: " શેઠ ! પરદેશ-પર્યટન સિવાય પૈસો ક્યાં છે ? જો ન ગયા હોત તો ઘનશ્યામલાલ શેઠ ક્યાંથી થવાના હતા ?"

ઘનશ્યામ: " અરે યાર ! જહન્નમમાં ગયા શેઠ અને જહન્નમમાં ગઈ એ લક્ષ્મી ! લક્ષ્મીએ મ્હારી કઈ સારી ગરજ સારી છે ? મ્હારા હૃદયમાં સુખ-શાન્તિ નથી તો પછી કહો અમરકુમાર ! એ લક્ષ્મી એવા કયા દર્દની દવા છે ? તમે જોઈ શકો છો કે હાલ મ્હારી કેવી સ્થિતિ છે ?"

અમર: " ઠીક, પણ આ હાથે લાલ દોરો શેનો બાંધ્યો છે ?"

ઘનશ્યામ: " એ બાબતની તો વાત જ ભૂલી ગયો, ભાઈ ! એ તો રાખડી છે."

અમર: " સાહેબ ! વાહ ! આને પણ તમે રાખડી કહો છો કે ? જરી કહેવાની જરૂર છે કે તમને એ રાખડી બાંધી કોણે ? તાજુબ છે કે બાંધી હશે કોઈ મવાલી-કંજુસ ભટ્ટ મહારાજે ! તેમને એક પૈસો ખરચવો પડે એ પણ મહા મોટું પાપ-રામા-યણને ! બાપ્પો પણ ભલા દિલદાર ! મ્હારા વ્હાલાએ એક ગાભા દોરાથી જ કામ પતાવ્યું ! પક્કો કંજુસ ! જબરો મળીઓ ! "

ઘનશ્યામ: " આહ ! તું ખરી ખાત્રીથી માનજે કે આ સંસારમાં કદિ આથી ભારેમાં ભારે રાખડી બનતી હોય તો પણ મ્હને તેના કરતા આ દોરો અનંત પ્રિય છે. સમજ કે આ મ્હારી જીંદગીની મ્હોટી દોલત છે." એમ કહીને હાથપરથી રાખડી છોડી ઘનશ્યામે તેને અન્તઃકરણ-સાવચેતીથી પોતાની એક મહામૂલ્ય રત્નજડીત દાબડીમાં મૂકી દીધી."

અમર: " ઘનશ્યામ ! આપ પણ કોઈ વિચિત્ર પુરુષ જણાઓ છો ! આવા નજીવા દોરાનાં તે વળી આટલાં જતન ! કૃપા કરી એટલું તો કહો કે એ દોરો બાંધનાર એવું છે કોણ ?"

ઘનશ્યામ: એક સુકુમાર બાલિકા !"

અમર: " શું કહો છો ! બાલિકા ! કેવી રીતે ક્યાં બાંધી ?"

ઘનશ્યામ: " મુસાફરીમાં."

ઘનશ્યામે રાખડી સંબંધી યથાસ્થિત સર્વ વૃત્તાન્ત અમરકુમારને કહી સંભળાવ્યો.

અમર: " જે તમે કહ્યું તે સઘળો સત્ય જ હોય તો અવશ્ય એ દોરો અનમૂલ છે ! એક અપરિચિત બાલિકાનું અનાયાસે દયા અર્પેલ ! એ તમને અપૂર્વ સુખ-શાન્તિ અને વિજય પ્રાપ્ત કરાવશે."

[સંપૂર્ણ]

સ્વતંત્રતાનો ઇતિહાસ.

[લેખક:-શ્રીયુત્ ગંગાપ્રસાદ એમ. એ.]

સ્વતંત્રતાનો ઉપભોગ કરવાની ઇચ્છા સંસારમાં કયા અભાગી જીવને ન હોય! મનુષ્ય તો શું પણ પશુ-પક્ષિઓને પણ પરતંત્રતા વ્હાલી નથી -એમને પણ સ્વતંત્રતા ઉપર નૈસર્ગિક પ્રેમ છે. સ્વતંત્રતા વિહિન કોઇ પણ દેશ અથવા જાતિ મૃતપ્રાય માનવામાં આવે છે. કેવળ એ સભ્ય જીવનના આધાર રૂપ છે એટલું જ નથી. પરન્તુ સમસ્ત જગતની સભ્યતાની ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ સ્વતંત્રતા વગર કાળાંતરેય નથી થઈ શકતી. જે દેશ પરાધિનતાની બેડીમાં જકડાંએલા છે, તેમજ નાના પ્રકારની ઉપાધિઓ-બાધાઓથી વિંટળાએલા છે તેઓ ઉન્નતિના માર્ગમાં આગળ વધવાને સર્વથા અશક્તિવાન નિવડે છે.

સ્વતંત્રતા એ એક જીવતી-જાગતી શક્તિ છે. સ્વતંત્ર પ્રજાના મગજમાં એક પ્રકારનો જૂદો જ ફાંકો રહે છે-સ્વતંત્ર પ્રજાના મુખકમળપર એક પ્રકારનું વિલક્ષણ નર ઝળકે છે. સ્વતંત્રતાને વળાવી-ગુમાવી બેઠેલી ધર્મ-કર્મ-ભ્રષ્ટ જાતિ મહાકાળના અનંત ગર્ભમાં ક્યાંય સમાઇ જાય છે-કાળનો કરાળ ગ્રાસ થઇ જાય છે. એ પવિત્ર ભાવનો આવિર્ભાવ ઇતિહાસમાં સૌથી પહેલો ગ્રીસ દેશમાં થયો. તદનુસાર સમાજ અને રાજનીતિમાં જે જે ફેરફાર થયો છે તેનુ લક્ષ્યપૂર્વક યથાર્થ રીતે અવલોકન કરવાની પરાધિન અને દૈન્યગ્રસ્ત ભારતવાસિઓને માટે ઘણી જ અગત્ય છે-હિતપ્રદ છે. અમે સ્વતંત્રતાના ઇતિહાસના એક જાજ્વલ્યમાન પર્વનું પર્યાલોચન ગ્રીસ દેશના એથેન્સ નગરના ઇતિહાસમાં કરીએ છીએ.

સ્વતંત્રતાના પરમ પૂનિત ભાવનો ઉદય. પ્રથમ ગ્રીસના એથેન્સ નામક નગરમાં થયો. રાજનીતિમાં એ શબ્દના મુખ્ય બે અર્થ છે. બીજા દેશની આધીનતાના બંધનમાં અમુક દેશ નહોવો જોઇએ, એ એનો પહેલો અર્થ છે. બીજો અર્થ એ છે કેઃ જે નીતિ દ્વારા પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતાનુંહિત-સાધવવામાં પોતાની ઇચ્છાનુસાર પ્રવૃત્ત થઇ શકે, અર્થાત્ વિવેકપૂર્વક કાર્ય કરવામાં એને કોઇ પણ પ્રકારની અડચણ ન આવે-એવી રાષ્ટ્રનીતિનું નામ સ્વતંત્રતા છે. દેશ અને વ્યક્તિ હમેશાં સ્વતંત્ર હોવાં જોઇએ. જે દેશ અથવા જાતિ પરાધિન છે તેમનો કોઇ કાળે ઉદય નથી થતો. જગતની કોઇ પણ સુસભ્ય જાતિ પરાધિનતાને કણમાત્ર-લેશ પણ પસંદ નથી કરતી. શાસક વર્ગ ગમે તેટલો હિતોત્સુક હોય તો પણ-છાશ મીઠી હોય તોપણ કંઇ દુધ જેવી હોય કે? મનાય જ કેમ? પ્રત્યેક દેશમાં સ્વતંત્રતાનો ભાવ સ્વાભાવિક રીતે હોય જ, પરન્તુ અત્યારે અન્યથી પરાજીત થએલા દેશની દુર્ગતિની તો વાત જ ન કરશો-એનો છેડો જ ન મળે! સારાંશ સ્વતંત્રતા વગર

કોઇ પણ દેશનો સંપૂર્ણ રીતે વિકાસ થયો નથી-થશે પણ નહિ.

વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્યનું પ્રતિપાદન જ્હૉન સ્ટૂઅર્ટમીલે ઘણી જ વિવેચના પૂર્વક-સુંદરરીતે કર્યું છે. વિવેકી આત્મા પોતાના હિતની વાત ઘણી જ સારી રીતે સમજી શકે એ વાત નિર્વિવાદ સ્વતઃ સિદ્ધ છે. તોપણ સમાજ અથવા રાષ્ટ્રે તેની સાથે બાળકની માફક વ્યવહાર રાખવાનો નથી. તેમ જ્યાં તેની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ પણ દોર ચલાવવાથી તેની આત્મોન્નતિ નથી થતી. સમાજનો કોઈ પણ વર્ગ તેની સ્વતંત્રતામાં વિક્ષેપ કરતા થાય એ એને માટે અનર્થ કારક છે. વ્યક્તિગત સ્વાતંત્ર્ય સર્વથા અનિષ્ટ રમ્યું છે.

જે ભૂમિમાં સ્વાતંત્ર્ય-ભાવનો અંકુર સૌથી પહેલા ઉત્પન્ન થયો તેના ઇતિહાસનું દિગ્દર્શન અત્યંત શિક્ષાપ્રદ છે. વિક્રમની કેટલાક સૈકા પહેલા ગ્રીસના એથેન્સ નગરમાં સર્વોત્કૃષ્ટ ભાવનો ઉદય થયો. વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાની સાથે એ લોકોને પરવશતાનું દુઃખ સહન નહતું કરવું પડ્યું. અને તેને લીધે જ તેમની સ્વતંત્રતા તેમને સભ્યતાના ઉન્નત શિખર પર પહોંચાડવાના કારણરૂપ થઈ. એ દેશની સ્વતંત્રતા-સ્વાધિનતા-માં ત્રણ મુખ્ય વાતો હતી. એક તો પરાધિનતાનું નામ નહોતું બીજું પ્રત્યેક વ્યક્તિને સુરક્ષિત સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત હતી, ત્રીજી બાબત સૌથી સારી વાત તો એ હતી કે તેમની સ્વતંત્રતાનું પરમ લક્ષ્ય ઉત્તરોત્તર ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાનું હતું. એથેન્સવાસી લોકોનો એ ઉદ્દેશ હતો કે તેમને અન્નવસ્ત્રની ચિન્તા ન હોવી જોઇએ અને પોતાના સમય અને સામર્થ્યનો ઉપયોગ તેઓ વિજ્ઞાન અને કળા-કૌશલ્યની ઉન્નતિમાં કરે. એથેન્સના ઇતિહાસમાં સ્વતંત્રતાના સંરક્ષણને અર્થે જે મહાયુદ્ધ થયું હતું એ સંસારની ચિરસ્મરણીય ઘટનાઓમાંનુ મુખ્ય છે. ઇરાનના બાદશાહ, ડેરિયસ અને જરકસીજ એ ત્રણે જણે મળીને ગ્રીસની પ્રજા વિરૂદ્ધ મહા પ્રયાસ કર્યો, પરન્તુ એથેન્સના મુઠ્ઠીભર વીરોના અતુલ પરાક્રમને લીધે તેમનો દેશ પરવશતાથી ઉગરી ગયો. ગ્રીસના પ્રથમ ઇતિહાસ લેખક હીરોડોટસનું કહેવું છે કે એથેન્સ જ ગ્રીસનું રક્ષક હતું.* ગ્રીસના સ્વાતંત્ર્ય-સંરક્ષણની પવિત્ર યાદગિરી કાયમ રાખવાને અર્થે તેમણે પ્લેટી નામક વિજય ક્ષેત્રમાં પ્રત્યેક ચોથે વર્ષે તરહ તરહના ખેલ કરવાના શરૂ કર્યા. એથેન્સવાસિઓને એ વાતનું અભિમાન હતું કે તેઓ પોતે કોઇને પોતાનો માલિક નહોતા કહેતા. મહાશક્તિશાળી ઇરાનને પરાસ્ત કરવા ઉપરાંત, સ્વતંત્રતા એ એથેન્સના જીવનની સૂત્રાત્મા બની ગઈ. એ વિજયનું પરિણામ એ આવ્યું કે એથેન્સનગરે સ્વાધીન રહીને પોતાના રાષ્ટ્રીય જીવનને સર્વાંગ સુન્દર બનાવવાને માટે અથાક ઉદ્યોગ કર્યો, અને તેથી તેઓ એટલે સુધી કૃત કૃત્ય થયા કે આજ પણ સકલ સભ્યસંસાર એથેન્સની આશ્ચર્યજનક ઉન્નતિપર મુગ્ધ થઇ ગયા છે. યુરોપનું જ્ઞાન, વિજ્ઞાન અને કળા કૌશલ્યની લલિત કુસુમ-કલિકાઓનો વિકાસ એથેન્સમાં થવાની સાથે તેની સૌરભ સમસ્ત સભ્યસંસારમાં હજીસુધી પ્રસરી રહી છે. એ વાતની ઇતિહાસ સાક્ષી પુરે છે કે પરવશતાના બંધનનો અવિશ્રાન્ત યત્ન પૂર્વક-પ્રાણ-પણથી ઘોર વિરોધ કરવાથી જ એથેન્સની ઉન્નતિ થઇ છે. માનવ ધર્મશાસ્ત્ર પ્રણેતા ભગવાન મનુનો ઉપદેશ નિતાન્ત સત્ય છે કે.— '

* "The Saviour of Hellas."

सर्वं परवशं दुःखं सर्वमात्मवशं सुखम् ।
यद्यत् परवशं कर्म तत्तद्यत्नेन वर्जयेत् ॥

પરાધીનતા જેવું જગત્માં બીજું દુઃખ નથી અને સ્વાધીનતા સમાન સંસારમાં અન્ય સુખ નથી. જે સઘળાં પરવશ કર્મ હોય તેનો યત્નપૂર્વક પરિત્યાગ કરવો જ ઉચિત છે.

પરાધીન જન જગતમાં સ્વપ્ને સુખી ન થાય;
પરાધીનના ઉમળકા જવારાગ વ્હેલા જાય.

સ્વતંત્રતાના સિદ્ધાન્તમાં પરવશતાના અભાવની સાથે સાથે પ્રત્યેક સમાજના અને વ્યક્તિના યથેષ્ટ હિતસંપાદનનો અવકાશ મળવાની પરમ આવશ્યકતા છે. એટલા જ માટે સ્વતંત્રદેશમાં કોઇ પણ વ્યક્તિ કોઇ પણ સમાજ અથવા વ્યક્તિનાં અનુચિત બંધનમાં રહેવાનો સ્વીકાર કરી શકતી નથી. એટલા માટે રાજ્ય–શાસન પ્રતિનિધિ–સત્તાત્મક અથવા પ્રજાતંત્ર હોવું જોઇએ. વસ્તુસ્થિતિ જોતાં રાજ્ય–વ્યવસ્થા લોકમતને અનુકૂળ જ હોવી જોઇએ. સમાજનાં પ્રત્યેક મનુષ્ય કંઇ રાજકાજમાં ભાગ નથી લઇ શકતાં, તો પણ તેમણે પસંદ કરેલા પ્રતિનિધિ દ્વારા દેશની શાસન–પ્રણાલી રચાવી જોઇએ. તેમના પ્રતિનિધિ અવશ્ય તેમના હિતૈષિ જ હશે અને તેમના મત મુજબ જ તેઓ રાજ્ય–કાજ કરશે. આ પ્રતિનિધિ–સત્તાત્મક શાસનનો વિકાસ ક્રમે કરીને થયો. જ્યારે સ્વતંત્રતાનો વાદ સાર્વભૌમ થવા લાગ્યો, ત્યારે રાજ્ય–સમાજની અનેકાનેક વ્યક્તિઓને રાજ્યકાર્યો માટે એકત્ર થવાનું અસંભવ થવા લાગ્યું, તે કારણથી પ્રતિનિધિક પદ્ધતિનું અવલંબન કરવામાં આવ્યું. પરન્તુ સ્વતંત્રતાની જન્મભૂમિ એથેન્સમાં આ પદ્ધતિનું અવલંબન કરવાની આવશ્યકતા ન્હોતી, કેમકે એમનું રાજનૈતિક ક્ષિતિજ એથેન્સનગર પર્યંત જ સંકુચિત હતું. અર્થાત્ તેમની રાજકીય સંસ્થામાં નગરની બહારના પ્રદેશનો સમાવેશ ન્હોતો થતો. એથેન્સ એક રાજ્યનગર હતું;* જેમાં સ્વતંત્રતાયુક્ત નાગરિકોની સંખ્યા મોટી હોવાથી, સહુ જણ જાતે રાજકાજમાં ભાગ લઇ શકતાં હતાં. તેથી જ, એથેન્સની રાજ્યપદ્ધતિ શુદ્ધ–પ્રજાતંત્ર રાજ્યના ઉદાહરણરૂપ છે.× અર્થાત્ એ રાજ્યનું કામ પ્રજા પોતાની મેળે જ કરતી હતી અને તેથી તેમને પોતાના પ્રતિનિધિ ચુંટી મોકલવાની જરૂર ન્હોતી.

આ પ્રકારે એથેન્સના રાજકીય સમાજનું સંગઠન થયું. હાલની શાસન–પદ્ધતિ લોકમતના આધાર ઉપર નિશ્ચિત થઇ. "પ્રજા પ્રજાના હિતને અર્થે બનાવવામાં આવી છે, નહિ કે પ્રજા રાજાના અર્થે." એ રાજનીતિના મહત્વના સિદ્ધાન્તની આધુનિક સંસ્થાના જગતમાં પહેલવહેલી એથેન્સ વાસિઓએ કરી. પ્રજા રાજ્યકાજની નિયામક બની. એક વિશિષ્ટ વ્યક્તિ વા સમાજના અત્યાચાર પ્રજાતંત્ર–શાસન સ્થપાયા બાદ અસંભવ થઇ ગયા. અમુક એક વ્યક્તિ અથવા સમાજનું શાસન ગમે તેવું ઉત્તમ કેમ ન હોય, તોપણ જેટલું પ્રજાધીન–શાસનથી પ્રજાનું હિત સધાય છે તેટલું અન્ય કોઇ પણ સ્વેચ્છાચારી પણ પ્રકારના શાસન દ્વારા નથી થઇ શક્યું.+

*City State, ×Direct Democracy, +" A beneficent tyranny is not compared even with an unsuccessful government that is in our own hands,"

સ્વતંત્રતામાં કેવા કેવા જાદુ–તિલસ્મ ભર્યાં છે એ જાણવાને માટે આમારે એથેન્સના ઇરાન સાથેના યુદ્ધ પછીનો ઇતિહાસ અવશ્ય તપાસવો–જોવોજ જોઇએ. એક વિદ્વાનનો એવો મત છે કે: સ્વાધીનતાના સ્વર્ગીય સુખ–ભોગમાં મસ્ત બની જઇ–ફુલી જઇને એથેન્સ વાસિઓએ થોડાજ સમયમાં દર્શન, કાવ્ય અને કળામાં અનુપમ ઉન્નતિ કરી. એ ઉન્નતિમાં ભાગ લેનારા કંઇ એકલા અમુક ગણ્યાગાંઠ્યાજ વિરલી વિભૂતિને કાંઇક પ્રતિભાસમ્પન્ન માણસોજ નહતા, પરન્તુ અધમ અને મધ્યમ શ્રેણીના લોકો પણ તેમાં શામિલ હતા. સ્વતંત્રતાના પુણ્ય સંસ્કારથી તેઓ પણ સભ્ય બની ગયા, અને પોતાનાં આદર્શ કર્તવ્ય–વિલક્ષણ કૃતેઓદ્વારા તેમણે પણ સ્વદેશના–સ્વાતંત્ર્યના ઇતિહાસમાં પોતાનાં નામ સુવર્ણ અક્ષરે અંકિત કર્યાં. અન્ય સઘળી સમકાલિન જાતિયોનાં અનેક કોટી માણસોની આંખો ચકિત કરતાં સ્વાતંત્ર્ય સુખ પ્રાપ્ત કરી કૃતાર્થ થએલા બે હજાર વર્ષ પહેલાંના મુઠીભર એથેન્સવાસિઓને આજ પણ અમે પ્રેમપુષ્પાંજલિ સમર્પણ કરીએ છીએ.*

અમે આજકાલ પાશ્ચાત્ય સભ્યતાનાં અનેક ઘણાં ગુણગાન થતાં સાંભળીએ છીએ. વિજયી અને સ્વાધીન એથેન્સ એ પાશ્ચાત્ય સભ્યતાનો પ્રાણ અને સ્વાત્મા છે. એ નગરની પુણ્ય ભૂમિમાંજ તેનો અંકુરોદ્ભવ થયો. પાશ્ચાત્ય લોકોના વિકાસમાં સ્વતંત્રતાનો આદર્શજ મૂળ હેતુ છે. વિજ્ઞાન, ધર્મ, રાજનીતિ અને સમાજ ઇત્યાદિ પ્રત્યેક ઉપર તેનો જબરો પ્રભાવ પડયો છે. એથેન્સવાસિઓની માફક પ્રત્યેક પાશ્ચાત્ય વ્યક્તિ રાજકાજમાં સારી રીતે ભાગ લે છે, તેથીજ તેઓ સ્વાશ્રયી તેમજ પોતાના સ્વત્વના રક્ષક બની ગયા છે. એજ સ્વતંત્રતાના ભાવે તેમના મસ્તિષ્કને નિર્મળ–પવિત્ર બનાવી તેમાં સદ્બુદ્ધિવેકની શક્તિનું બીજારોપણ કર્યું છે. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં અનિયન્ત્રિત બુદ્ધિ–બળ–દ્વારા વિજ્ઞાનિક ક્ષેત્રમાં સત્યની શોધ કરવામાં આવી જેનું પરિણામ એ આવ્યું કે: અનેક યુગના કુસંસ્કાર, મૂઢ વિશ્વાસ, કલ્પિત વાતો, ઇત્યાદિ જેને લઇને માનવ જ્ઞાન–ચક્ષુ તિમિરાચ્છન્ન થઇ રહ્યાં હતાં એ અજ્ઞાનતાનાં સઘળાં પડળ છીન્ન ભિન્ન થઇ ગયાં. બાદ બુદ્ધિનો નિર્મળ પ્રવાહ સત્યના પ્રવાહ–પથમાં વહેવા લાગ્યો. આધુનિક સભ્યતા, આ સઘળી વિચાર શૈલિઓ અને સંસ્થાઓ પ્રાચીન યુનાનની વિચક્ષણ પ્રજા પાસેથી શીખી છે.×

---

* "For any One but a pedant this is why a handful of Athenians of two thousands years ago are more interesting than the millions of most nations our contemporaries."

Mathew Arnold Democracy.

×What we call the western spirit in our own day is really Hellenism reincarnate. "And the Political freedom to which it owes its birth, though faintly present in many Hellenic cities, had no more splendid expressiont han on Athens."

E. R. Bevan, The Houses of seleucus.

આજકાલ જે વસ્તુને અમે સાક્ષાત્ ભાવ કરીએ છીએ, એનિ-મંદિર પુનાનની પ્રાચીન સંસ્કૃતિનું પુનર્વિકસિત સ્વરૂપ છે, અને જેને લીધે એ સભ્યતાનો વિકાસ થયો તેના મૂળ મંત્ર સ્વરાજ્ય નો ઉદ્દ્ઘોષ એથેન્સ નગરની ચારે દિશામાં ફેલાયો હતો.

એ સ્વરાજ્યના હૃદય મોહન નાદથી અમારો દેશ પણ યુગ યુગાન્તરની મોહભરી પ્રમાદ-નિદ્રાથી જાગી ઉઠ્યો છે—સેંકડો વર્ષની પરતંત્રતાને લીધે ચેતન વગરના જેવો થઇ ગયો છે. તેના શરીરની નાડિયોનું રક્ત ગોળાજુ નિરંતર થયાજ કર્યું છે. દુર્દૈવના અસહનીય આઘાતથી જર્જરિત થયેલા તેના અસ્થિ પિંજરમાં ક્યાંક નામનો કેવળ શ્વાસ બાકી રહ્યો છે. તેના મહા રોગની મહૌષધિ ફક્ત એ પરમ વાંછનીય સ્વતંત્રતાજ છે. એની નૂતાથી અમારા હોઠ સુકાઇ ગયા છે. એ આદર્શ ઉપરજ અમારા મનની તન્મયતા છે—એજ અમારું અંતિમ જીવન-લક્ષ્ય છે. અમારો આત્મારૂપી ભ્રમર તેની એજ એક આશા ભરી રાહ જોઇ રહ્યો છે:—

इहि आशा अटक्यो रहै, अलि गुलाबके मूल ।
अइहैं बहुरि बसन्त ऋतु इन डारिन वे फूल ॥

મ્હારી અભિલાષા.

પ્રભુ ! મ્હારી અભિલાષા ક્યારે પૂરી કરીશ ?

"ભારતપર અનુપમનાં કષ્ટનાં કાળાં વાદળ વિખેરાય, હિંદની મમગ્ન પ્રજામાં ઐક્ય સ્થપાય, આબાલ-વૃદ્ધ સર્વના કર્ણમાં સ્વતંત્રતાનાં રણશિંગાં ફૂંકાય, અને તે અનહદ નાદથી નવું ચૈતન્ય તેમના હૃદયપટમાં પ્રેરાય, ક્ષુલ્લક ભેદ ભાવને ભૂંસીને સર્વના અંતરમાં બંધુત્વ, પૂર્ણ સમાનતા અને સ્વાતંત્ર્યનો ઉજ્વળ જ્વલંત પ્રકાશ પ્રકાશે અને માતૃભૂમિપરનો મંદ પડતો અપૂર્વ પ્રેમ સકળ ભારતવાસીના હૃદયમાં પૂર્વવત્ તેજસ્વીતા પામે, અને પ્રથમના જેવો ભારતપ્રદેશ ફરીથી સમૃદ્ધિના સુવર્ણ શિખરે પહોંચે."

"અભિલાષી."

વ્યવહારિક શિલ્પ શિક્ષણ.

[लेखक-श्रीयुत् वासुदेव रामचंद्र शेलत.]

જાતિયતા અને એકતા દેશોન્નતિની પ્રધાન સહાયિકાઓ છે. વ્યવહારિક શિલ્પ પણ એ રીતે ઉન્નતિનું એક મહત્વપૂર્ણ સાધન છે. જે દેશનું વ્યવહારિક શિલ્પ જેટલા પ્રમાણમાં વિશેષોન્નત છે તે દેશ તેટલા પ્રમાણમાં વિશેષ ધનવાન છે. આ તત્વના સમર્થક દૃષ્ટાંત તરીકે જાપાન અને ભારત વર્ષનુંજ ઉદાહરણ લઇએ. જે જાપાન થોડાક સમય પૂર્વે અત્યંત ક્ષુદ્રકોટિ અને નગણ્ય સ્થિતિ–કિંબહુના યસ્મિન્ કસ્મિન્ કક્ષામાંજ વિરાજમાન હતું, અને જેને લોકો માત્ર પૃથ્વીના નકશાની શોભાવૃદ્ધિ કરવા માટેજ નિર્મિત થએલું સમજતા હતા, તેજ જાપાન વ્યવહારિક શિલ્પની સહાયતાથી સમસ્ત સૃષ્ટિના અત્યુન્નતિશીલ રાષ્ટ્રોની સમકોટિને પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યવાન થયું છે. આ અખિલ બ્રહ્માંડ વ્યાપક યાદવાસ્થળીના દુર્દિનોમાં ત્યાંનીજ વ્યવહારિક વસ્તુઓએ સમગ્ર જગતની આવશ્યકતાઓની પૂર્તિ કરી છે. એક સામાન્ય સોયથી માંડીને તે ઠેઠ મ્હોટાં મ્હોટાં ઓઇલર અને એન્જીન સુધીની સર્વ વસ્તુઓ આપણને આ દિવસોમાં એની સહાયતાથી સુલભ થઇ શકી હતી. હવે એનાજ અદૂરવર્તિસદ્ નિવાસી ભારતની સ્થિતિનું અવલોકન કરીએ. તે વ્યવહારિક શિલ્પ શિક્ષાના અભાવને યોગે, પોતાનાં સંતાનોની દેહલજ્જાનું પણ પોતે તૈયાર કરેલાં વસ્ત્રોથી આચ્છાદન કરવા અસમર્થ છે!! સામાન્ય લેખિની માટે પણ તેજ વિદેશીય કૃપા ઉપર વિશ્વાસ રાખવો પડે છે!! આ વ્યવહારિક શિલ્પ સિવાય ભારતના સંખ્યાવધિ યુવકો, આજ દસ પંદર રૂપીઆ જેટલો ક્ષુદ્ર પગાર મેળવવા અર્થે વિદેશી વ્યવસાયિકોના કાર્યાલયોમાં આવેદનપત્રો ગ્રહણ કરીને દર્શાવના ફેરા ખાયા કરે છે!! વિશેષ શું ઉલ્લેખીએ! આ વિના ભારતની 'સુવર્ણ પ્રસવાન્વસુંધરા' દારિદ્રયની નિર્વિરોધ ક્રીડાભૂમિ થઇ રહી છે!

ત્યારે શું ભારતજનની સદા સર્વદાથીજ વ્યવહારિક શિલ્પ શિક્ષણથી વિરહિત છે! ના, માત્ર એકસો પચાસ વર્ષો પૂર્વેજ ભારત વિદેશની પાસે કોઇ પણ વસ્તુની અપેક્ષા રાખતું નહોતું. પ્રત્યુત આદિની શિલ્પ સામગ્રીથીજ કેટલાક દેશો પોતાની ન્યૂનતાઓ પરિપૂર્ણ કરતા હતા. ઢાકાની મલમલ, ભાગલપુરની મખમલ, મહેશ્વરી અને બનારસી સાડીઓ, નાગપુરી પિતાંબરો, મુરાદાબાદના પાનો, અમૃતસર અને કાશ્મીરની શાલો, ચંદેરીના દુપટ્ટા અને પાઘડીઓ ઇ. ઇ. ભારતદેશોત્પન્ન અનેક અત્યુત્કૃષ્ટ પદાર્થો મિસ્રિઆ, આફ્રિકા, દક્ષિણ યુરોપ આદિ સ્થળોના દેવાલય, પ્રતિમૂર્તિ ભૂતલના કુબેર ભંડારી તુલ્ય, દેવો પદ્માસનાના સુધામય કૃપાકટાક્ષના ભાજન થએલા ધનવાન મનુષ્યોના સુંદર પ્રાસાદ તુલ્ય ભુવનોની શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરવા સમર્થ હતા. એવા પૌર્વાત્ય પદાર્થોનિ

મહાકષ્ટે પણ પ્રાપ્ત કરવામાં એવા અતુલ ધનાધિકારી વિનપતિઓ પોતાના ગૌરવની ઉત્કર્ષ સીમા થએલી માનતા હતા. પરન્તુ જ્યાં પ્રત્યેક વસ્તુ નાશવંત છે ત્યાં ક્ષણની પ્રતિક્ષણે પરિવર્તનશીલ આ અશાશ્વત કિંવા નશ્વર સૃષ્ટિમાં પણ અનન્ત કાલચક્રના અવ્યાહત પરિવર્તનના ધર્મનો અમરનો કોણ સ્વલ્પ પણ પ્રતિકાર કરી શકે એમ છે વારુ ? અર્થાત્ સમય સરિતાના પ્રવાહના અનેદિત વહનની સાથે એક સમયે ઉન્નતિના અત્યુત્તુંગ અને ગગન ચુંબક ગિરિશૃંગે વિરાજમાન પ્રાચીન શિલ્પને પણ અધોગતિની ગહનગતિમાં ઉત્તરોત્તર વિશેષ માર્ગક્રમણ કરવાની અને તેમાં ક્રમશઃ પતન કરવાની દુર્ભાગ્યમય ઘટિકાઓ સર્વથા અદૂરસ્થ કિંવા નિકટવર્તી દૃશ્યમાન થવા લાગી. એક પક્ષ ઉપર રાજ્ય વિપ્લવ થયો અને અન્યપક્ષે શિલ્પકારો એટલા સ્વાર્થાન્ધ થઇ ગયા કે જે જે કાર્યોમાં તે નૈપુણ્યની પરાકાષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરી ચુક્યા હતા, તે તે સર્વ કલાઓથી, પોતાને ભવિષ્યમાં સહન કરવી પડવાની અધિક હાનીના ભયથી મન કલ્પિત ભયને ભોગે, પોતાના બુદ્ધિ બળ પુત્રો અને સ્વજન પરિવાર વિના અન્ય કોઇને પણ તેઓ પરિચિત કરતા ન હતા. આ પ્રકારે એક પક્ષે શિલ્પીઓની સંખ્યામાં સતત હ્રાસ થયો અને અન્ય પક્ષમાં ધનાઢ્ય અને શક્તિશાળી વિદેશી વણીકોએ દેશી નરેશોની સહપ્રતિ-સ્પર્ધાના કાર્યનો પ્રારંભ કરી દીધો. આ ઉભય પ્રયોજનોના સંમિશ્રિત પરિણામ રૂપે દેશી શિલ્પકળા સર્વથા નષ્ટપ્રાય: દશાને પ્રાપ્ત થઇ.

હુના તેથી વિશેષ વિશિષ્ટતા એક શિક્ષિત અને અશિક્ષિત ઉભય શિલ્પકારોમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તાત્પર્ય કે: યદિ શિલ્પ વિદ્યામાં ઉત્કર્ષ લક્ષ્ય કરવો હોય તો ઉચ્ચશિક્ષણ **સર્વતો ભાવથી અવશ્ય પ્રયોજનીય છે.**

વર્તમાન સમયને જો યાંત્રિક સમય કહેવામાં આવે તો તે ભાગ્યેજ અયુક્ત કિંવા અનુચિત થઇ પડશે. વિજ્ઞાન વિના વ્યવહારિક શિલ્પ શિક્ષણ કોઇ પણ પ્રકારે ઉન્નત થઇ શકતું નથી, કારણકે જે વસ્તુ વિજ્ઞાન શાસ્ત્રાનુસાર તૈયાર કરવામાં આવે છે એમાં દ્રવ્યનો વ્યય ન્યુન પ્રમાણમાં કરવો પડે છે, અને તે સાથે સાથે અધિક લાભદાયક પણ નીવડે છે. વિજ્ઞાનના સમવાયથી કેટલાક પ્રકારનાં એવાં અનુલેપન દ્રવ્યો—વાર્નિસ—તૈયાર કરવામાં આવ્યાં છે કે જેના ઉપયોગથી મૂલ્યવાન કાષ્ટોમાં વર્ષોપર્યંત સડો પડી શકતો નથી! પૂર્વે વસ્ત્રોને રંગવાનુંજ કાર્ય અત્યંત પરિશ્રમ યુક્ત અને દ્રવ્યકારી થઇ પડતું હતું. વળી કેટલાક રંગો કાચા કિંવા ફીકા નિવડતા હતા પરંતુ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રની સહાયતાથી એવા સુદૃઢ રંગોને જન્મ આપી શકાયો છે કે: જે અત્યંત મનોહર અને સાથે સાથે સુલભ પણ હોય છે. હસ્તોદ્વારા ગંજીફ્રાક, મોજા, ઇ. ના વણાટમાં કષ્ટનો પરિચય થતો હતો અને સમયનો પણ વિશેષ વ્યય થતો હતો. પરંતુ વિજ્ઞાન બળ ઉપર આપાને વિદ્યુત શક્તિથી ચાલતા એવા પ્રકારનાં યંત્રોનો નૂતન આવિષ્કાર કર્યો છે કે જેના યોગે માત્ર એક કલાક જેટલાજ અલ્પ સમયમાં કેટલાંય ડઝન ગંજીફ્રાક, મોજાં ઇ. તૈયાર કરી શકાય છે! અને આ પ્રયોજનના યોગેજ ઉપર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે: વિજ્ઞાન વિના વ્યવહારિક શિલ્પની ઉન્નતિ થવી શક્ય નથી.

વ્યવહારિક શિલ્પ શિક્ષણ માટે ગણીતશાસ્ત્રના જ્ઞાનની પણ અત્યંત આવશ્યક છે. શિલ્પ વિદ્યાર્થીઓને સંકલન, વ્યવકલન, ગુણ અને ભાગ, ઇ. ની જેટલી આવશ્યકતા છે તેટલીજ કિંબહુના તેથી અધિક પ્રમાણમાં ભૂમિતી ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ, વર્તુલ, સમાન્તર ઇ. અંગોના શિક્ષણની પણ અગત્યછે. કયી વસ્તુને ઉત્પાદન કરવા માટે કયા પરિમાણની કયી વસ્તુઓ આવશ્યકીય હશે તેનું યોગ્ય જ્ઞાન ગણીતશાસ્ત્રનું અધ્યયન કર્યા સિવાય પ્રાપ્ત થઇ શકતું નથી. એવી રીતેજ કોઇ પણ કાર્ય—કામગીરીનું કાર્ય-રેખાગણીતના જ્ઞાન સિવાય થવું બહુધા અસંભવિત છે. તેથીજ વ્યવહારિક શિલ્પ શિક્ષણ માટે જેવી રીતે વિજ્ઞાનની જેટલી અગત્ય છે તેવી રીતે ગણીતશાસ્ત્ર પણ તેટલુંજ સપ્રયોજન છે. [અપૂર્ણ.]

વસ્ત્રકાળ:—સંસારમાં લગભગ ૧૫ અબજ માણસોની વસ્તી છે. એમાંથી અર્ધાને આખા ફાટયાં તૂટયાં પાતળાં આછાં કપડાં પહેરવા મળે છે, છઠ્ઠા ભાગના માણસો તો કોઇ પણ પ્રકારનું કપડુંજ અંગે અડકાડતા નથી. એનું કારણ? કોઇ દેશમાં ફેશન કોઇ દેશમાં તાણાતાણ!

ઉસ્તાદી:—આ દેશમાંથી પ્રતિવર્ષ સાઠ કરોડ રૂપીયાનુ અનાજ વિદેશમાં જાય છે, પછી ભારતવાસિઓ ભુખાળીવાજ દેખાય ને! એ જ રીતે આ દેશમાંથી દરેક સાલ સાઠ કરોડનું રૂ પરદેશ પહોંચે છે, પછી છોકરાં સગોડી વાળે એમાં આશ્ચર્ય શું? છત્રીસ કરોડ રૂપિયાનાં તેલનાં ઘી અને પાંત્રીસ કરોડનાં ચાંમડાં જાય છે, તેની તરહતરહવારની જાસુસો ખનોની મોટકી મનફાવતાં નાણાં ઉસ્તાદ વ્યાપારિઓ ઉપજાવે છે!

સમુદ્ર ગુપ્ત.

અપૂર્વ ઐતિહાસિક ચિત્ર.

[લેખક-શ્રીયુત્ મહાશંકર સોમેશ્વર પાઠક.]

આપણા જગત પૂજ્ય પિતૃદેશ ભારતવર્ષની પ્રાચીન કાળમાં જે અનુપમ જાહોજલાલી હતી, તે જાહોજલાલીના શ્રવણ-સ્મરણ માત્રથી પરાજિત છતાં અમારો આત્મા આજપણ અલૌકિક-નિર્મળ આનંદ અનુભવે છે. પવિત્ર હિન્દવાસીના હૃદયમાં તેથી સ્વાભાવિક રીતેજ સ્વદેશાભિમાન ઉત્પન્ન થાય તો તેમાં કશું વધારે પડતું નથી-એથી તો પ્રાચીન-પવિત્ર હિન્દી તરીકેની તે સાબિતી આપે છે. માનવ સમાજમાં કંટકરૂપ-કલંકરૂપ મર્કટવત્ વર્ણશંકર જનોમાં માતૃભક્તિ-સ્વદેશાભિમાન નજ હોય એ વાતની અંતરાત્મા સાક્ષી પૂરે છે-એનો સહુ કોઇ સહેલાથી સમજી શકે એવી બાબત છે-સહેલો હિસાબ છે. આવા એક જ્વલંત આર્યદેશમાં શું છે! એવો પ્રશ્ન કરનારા અને તેને ટેકો આપનારા મતિભ્રષ્ટ મનુષ્યો ક્યાંક નજરે ચડે છે! અમે તેમને કેવળ એજ પ્રશ્ન કરીએ છીએ કે: કહો ત્યારે હિન્દુસ્થાનમાં શું હોતું અને નથી? વાત એ છે કે: અમારી સનાતન આર્ય સંસ્કૃતિને જાણે એવુંજ કંઇક પૂછજો! ભેગડ ગણે ગલપટા અને કમરપટ પરો જરાતી મોજ કરનારી માનિનિઓ કદાચ નમિત હોય અને નમૂના હાથપગ મળી આવે તો! બાકી અમારા જૂકી હૃદય કહે છે કે: તાજા નાવેતર કરતાં જુના જમાનાના સાચા ખાનદાનની વાત ન્યારી છે-જમાનાએવા હોય ખાનદાની જાય છે! એ તો "ભાગ્યું ભાગ્યું તોય ભરૂચ!" માનો કે: આજ પણ અમારો દેશ જમાનાના જેટલો-એટલોજ દરેક દેશ કરતાં નિઃશંક ચડીઆતો છે- જેને ન લાગે તેમના ભાગ્યનો દોષ ન કાઢીએ તો કહો બીજા કોનો કાઢીએ! કાળજું વશ રાખીને તેનું કારણ શોધવા શ્રમ લેશો તો કદાચ જડી પણ જાય! આજ આ દેશમાં જેને જેટલી ખોડો જણાતી હોય તેમને જણાવા દો! અમને તો કેવળ એમાં એકજ બાબતની ખાસ ખાત્રી થઈ ગએલી જણાય છે, જેને લઈને બધું આકુળ વેતરાય છે: અને તે એજ કે: હિન્દુસ્થાનનો ઇતિહાસ પ્રાચીનકાળમાં આપણા આ દેશના કોઈ ઇતિહાસકારે જેવો જોઈએ એવો સત્ય-સ્પષ્ટ લખ્યો નથી. કાશ્મીરના કવિ કલ્હણે ઇ. સ. ૧૧૪૮-૪૯ માં લખેલું "રાજતરંગિણી" નામક એક પુસ્તક છે, જેને સાચો-જેવો જોઈએ એવો ઇતિહાસ-ગ્રંથ કહી શકાય. તેમ જ્યાં જુના વખતના તામ્રપત્રો, શિલાલેખો, સિક્કાઓ વગેરે અનેક સ્થળેથી આજપણ મળી આવે છે, જેની ઉપર રાજાનાં નામ, તેમની વંશાવળી અને

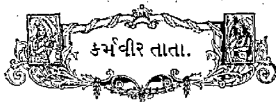
સાલ લખેલાં પ્રત્યક્ષ થાય છે. જો યથોચિત્ શ્રમ લેવામાં આવે તો એ ઉપરથી આ પ્રાચિન દેશનો સત્ય ઇતિહાસ આપણે ગુંથી શકીએ એમ છે. વળી હયુએનત્સંગ, સુમાચિયેન, ફહિયેન, વગેરે ચીની અને ગ્રીક આદિ મુસાફરોએ હિન્દુસ્થાનમાં આવીને ઠેર ઠેર ફરીને કરેલી નોંધ પણ આપણને ખપમાં લાગે એમ છે. આપણા હાથની આપણી નોંધની વાત તો ન્યારીજ! અસ્તુ કલકત્તાના હિન્દી અજાયબખાનામાં આશરે ૨૦૦૦૦ સિક્કાઓ છે, તે પણ આપણો પ્રાચીન ઇતિહાસ ગુંથવામાં ઘણાંજ મદદરૂપ થઇ પડે એમ છે.

આવાં પુરાણાં સાધન–કથન અને શિલાલેખો તપાસતાં એવું લાગે છે કે હિન્દ એક વખત જગતના અનેક સભ્ય–અસભ્ય દેશોમાં તે વખતે વિરહાક વગાડતો હોવો જોઇએ. કવિઓએતો એ વાત વિરરસવાણીમાં સ્વતઃ સિદ્ધ કરી આપી છે. તેમ છતાંય એના સમર્થનમાં અમે એક ફકરો ઇતિહાસ પ્રેમીજનોની જાણને અર્થે નીચે રજુ કરીએ છીએ.

"શ્રીગુપ્ત અને ઘટોત્કચ થઇ ગયા પછી પહેલો ચંદ્રગુપ્ત ગાદિએ આવ્યો, તેણે ઇ. સ. ૩૨૦ માં ગુપ્તવંશ સ્થાપ્યો એમ કહેવાય છે. તે ઇ. સ. ૩૨૦ ની ૨૬ મી ફેબ્રુઆરીને ... ગાદીએ બેઠો, તેની યાદગિરીમાં તેણે ગુપ્તવંશ શરૂ કર્યો હતો. તેની પછી તેની મરજી પ્રમાણે તેનો પુત્ર [આપણા આ ટુંક ઐતિહાસિક લેખનો મુખ્ય નાયક કર્મવીર] **સમુદ્રગુપ્ત** ગાદિએ બેઠો. **મી.** વિન્સેન્ટ સ્મિથે એક સ્થળે તેને "**હિન્દુસ્થાનનો નેપોલિઅન**" કહ્યો છે, એથી નિઃસંશય એ વીરની વીરતાનો ખ્યાલ આવી શકે એ બાબત સત્ય છે, પરંતુ ખાસ્ખી રીતે ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ જોવા જઇએ તો નેપોલિયન નેજ "**ફ્રાન્સનો સમુદ્રગુપ્ત**" કહેવો જોઇએ. કારણ એજ કે સમુદ્રગુપ્ત, નેપોલિયન **કરતાં લગભગ દોઢેક હજાર વર્ષ અગાઉ** થઇ ગયેલ છે. તેણે અપૂર્વ દિગવિજય કર્યો હતો એમ કહીએ તો પણ તે કદાચ અસ્થાને નહિ ગણાય. તેણે એ વખતની રૂઢીને અનુસરીનેજ મુલ્કગિરી માંડી હતી. વધારે આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે તે પોતે સમર્થ કવિ પણ હતો, એમ ધારવામાં આવે છે. દુર્ભાગ્યે અદ્યાપિ પર્યંત તેનું લખેલું એકપણ કાવ્ય હાથ આવ્યું નથી. નહિતો આજે સાહિત્યના ક્ષેત્રમાં કંઇકવિસરૂપ નવીનતા ઉદ્ભવી હોત. તેની શૈલિ તદ્દન સરળ અને માધુર્યભરી, હતી એવી સામાન્ય કલ્પનાથઇ શકતી. તેના કેટલાક સિક્કામાં તેના હાથમાં ભાલો, બાણ, કે ફરશી જોવામાં આવે છે, તે પરથી તે કેવો ફાંકડો–અજેય સાવંથો હશે તે સમજી શકાય એમ છે.

સમુદ્ર ગુપ્તના પુત્ર બીજા કુમાર ગુપ્તના વખતમાં થયેલા કવિ હરિષેણે ઇ. સ. ૨૮૯ માં પ્રયાગમાંના અશોકના થાંભલા ઉપર લખેલો એક લેખ મળેલો છે તેમાં સમુદ્રગુપ્તની લડાઇઓનું ઘણુંજ ઉત્તમ વર્ણન આપેલું છે, એજ આપણા લેખને સિદ્ધ કરી આપે છે–યોગ્ય પુષ્ટિ આપે છે. આમાં કવિએ સમુદ્રગુપ્તની લડાઇઓની ૭ ભાગમાં વહેંચણી કરી નાખેલી જણાય છે (૧) સમુદ્રગુપ્તે આર્યાવર્તના અનેક રાજાઓને હાંકી કાઢ્યા હતા, તે પૈકી અમુક નવ રાજાઓનાં નામ કવિએ આપ્યાં છે. (૨) તેણે અરણ્ય પ્રદેશોના રાજાઓને પોતાના આશ્રિત નોકર બનાવ્યા હતા (૩) દક્ષિણના અનેક રાજાઓને જીતી પાછળથી તેણે તેમને છોડી મુક્યા હતા, એ પૈકી બાર રાજાઓનાં નામ

॥ श्रीगुरु समर्थ ॥

કર્મવીર તાતા.

[લેખકઃ—શ્રીયુત્ વામળકુમાર.]

જન્મ અને આરંભકાળ.

વિ ગયી શતાબ્દીમાં ભારતવર્ષમાં થએલા અનેક કર્મવીર મહાપુરૂષોમાં અગ્ર સ્થાન મેળવનાર ધર્મવીર, કર્મવીર, દયાવીર, રાજભક્ત, દેશભક્ત મહાત્મા જમસેદજી નસરવાનજી તાતાનું આદર્શ—પરમ પવિત્ર જીવનચરિત્ર લખી તે દ્વારા કર્મવીર માસિક પત્રનાં ગ્રાહક નર–નારીની સેવા કરવાનો મળેલો શુભ યોગ કેમ જવા દેવાય! આજ જે ભારતભૂષણ નરમણીનુ જીવનચરિત્ર અમે આ સ્થળે રજુ કરવા પ્રવૃત્ત થયા છીએ તેમનો શુભ જન્મ ઈ. સ. ૧૮૩૬ માં ગરવી ગુજરાતના ભૂષણરૂપ વડોદરા રાજ્યના બેનમૂન નવસારી ગામમાં થયો હતો. ધન્ય! તે દિવસ! અને ધન્ય! તે ઘડી! પરન્તુ સહુથી વધારે ધન્ય તો વડોદરા રાજ્યને કહેવાય! હિન્દુસ્થાનની કળા–કારિગરીમાં, તેના ઉદ્યોગ અને આર્થિક ઉન્નતિમાં નવજીવન રેડનાર એક અદ્વિતીય કર્મવીર નામે તો નવ–સારી–ઠીક નહિ, પરન્તુ વાસ્તવિક જોતા જતાં તો રાજ્યનગર વડોદરા કરતાંય નવ ઘણી સારી એવી નવસારી નગરીમાંથી નીપજાવી, ભૂમિ–ભારતિમૈયાના ચર્ણે સમર્પણ કરનાર વડોદરા રાજ્યે અમારા ઉપર કરેલા અનન્ત ઉપકારમાં ઉમેરો કરી અમને સવિશેષ ઉપકૃત કર્યા છે. સાચા આર્યજનો કાળાંતરેય ઉપકાર કેમ ભૂલે!

લગભગ એક હજાર કરતાંય વધારે વર્ષથી નવસારી એ પારસી પુરોહિતોનુ કેન્દ્રસ્થાન મનાતું આવ્યું છે. ઇરાનમાં મુસલમાનોના અત્યાચારથી કંટાળી હેરાન થઇ પારસિઓ પ્રાણોપમ સ્વદેશનો ત્યાગ કરી જે સમયથી હિન્દુસ્થાનમાં આવ્યા, તે સમયથી નવસારી એક પ્રસિદ્ધ પારસીનગર થઇ રહ્યું છે. ધર્માચાર્યો, પંડિતો અને પુરોહિતોમાં હમેશાં ઠેરેઠેર વાદવિવાદ થતા રહે છે તેમ નવસારીમાં પણ એવા ધાર્મિક વાદવિવાદ થયા કરતા હતા. નીતિ રીતિની અનેક પ્રકારની ભાંજગડો ચાલુ જ રહેતી. તેમના પૂજ્ય ધર્મગ્રંથ ઝેંદાવસ્તાનો સ્પષ્ટ અર્થ—તેનું આંતર રહસ્ય શું છે, પુરાણા રીત–રિવાજ શા છે વગેરે સિદ્ધાન્તોપર સમયે સમયે રમુજ ભર્યા શાસ્ત્રાર્થ થતા હતા.

ઇશ્વર નિરાકાર છે કે સાકાર! જીવતા અને જાગતા પિતૃઓનાં શ્રાદ્ધ થવાં જોઇએ કે મરેલાઓનાં! એ ગૂઢ પ્રશ્નો સબંધી આર્યસમાજીઓ અને સનાતનિઓ વચ્ચે દાંત કચકચાવીને ચાલતા ઝઘડા જેઓએ જોયા–સાંભળ્યા છે તેઓ અમારા પારસી શહાચાર્યોની

મુંબઈમાં મચેલી ધમાલની પણ ઘડીભર આંખ મીંચીને કલ્પના કરી લેજો !

ભગવાનની સૃષ્ટિમાં જ્યાં નિરંતર અનેક પ્રકારની અકલ્પીત-આશ્ચર્યજનક ઘટનાઓ થએ જાય છે, તેમાં આ પણ એક મહા અચંબો પમાડે એવી વાત બની ગઇ છે કે નવસારીના વતન વીર ગણાતા પારસી પુરોહિતમાં કર્મવીર જમશેદજી નસરવાનજી તાતાએ જન્મ લીધો ! તાતાના પિતા પણ એક સામાન્ય કોટિના પુરોહિત જ હતા.

એ સમયે નવસારી ગામમાં એકે અંગ્રેજી નિશાળ ન્હોતી. તેથી બાળક તાતાએ એક ઓલીયા ગુરૂની પાસેથી લખવા-વાંચવાનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવ્યું. થોડો ઘણો હિસાબ કિતાબ પણ તેઓ તેમની પાસેથી જ શિખ્યા હતા. પરન્તુ જેને હાથે મહાકાર્ય થવાનું નિર્માણ થયું હોય તેને એટલી સામાન્ય જ્ઞાન-શિક્ષા ક્યાંથી પુરતી થાય ? એટલા માટે બાળક તાતાને ઉચ્ચ શિક્ષણ લેવાને અર્થે સને ૧૮૫૨ માં મુંબઇ મોકલવામાં આવ્યા. અહીં એ મહાભાગ બાળકે અનેક મહાપુરૂષો પેદા કરનાર એલ્ફિન્સ્ટન કૉલેજમાં અભ્યાસ શરૂ કર્યો. આ ગામડીયા બાળકને મોહમયી નગરી તદ્દન નવી અને નિરાળી સ્થિતિની જગા જણાવા લાગી. કારિગરી, રોજગાર, કૉલેજ, કચેરી, નાટકશાળા, આ બધી વસ્તુઓ તેને અમુક સમય આશ્ચર્યજનક લાગે એમાં આશ્ચર્ય પણ શું ? સને ૧૮૫૮ મા પુરા ૧૯ વર્ષની વયે તાતાએ ભણવાનું પડતું મુકી કૉલેજ છોડી દીધી. એજ વર્ષમા સરકારી યુનિવર્સિટિઓ ઉઘડી અને બી. એ, એમ. એ, આદિ ડીગ્રીઓ અપાવા લાગી. પુચ્છ આપનારા એ શરૂ થતા કાળમાં જો તાતાએ ધાર્યું હોત-એ મોહજાળમા ફસાયા હોત તો એ ચાર વર્ષમાં ગ્રેજ્યુએટ થાત, પરન્તુ પરમાત્માએ તેમને કોઇ એક એથીય ગરવા-ઉત્તમ કાર્યાર્થે પેદા કર્યા હતા, અને ભગવતી ભારતજનની એ સપૂતના હળવા હાથથી મહાન અલૌકિક ઉન્નતિનું સ્વપ્ન જોઇ રહી હતી.

જેને પાપિ પેટનો ખાડો પૂરવાને અર્થે એક મનુષ્ય તરીકેની પોતાની જન્મસિદ્ધ સ્વતંત્રતા વેચી-ગુમાવીને-જી, સાહેબ, ન્હોતું કહેવું, જેને વકીલ બનીને પોતાના જ દેશવાસિઓ-અજ્ઞાન-ચિંથરે હાલ ભાઇઓને ભણતરનો ઉપયોગ કરી-લડાઇ મારવામાં-નાણાંને નીચોવી લેવાની, તેમનાં હાડકાં અને ચામડાં સુધી-તેમનું લોહી પીને મસ્ત બનીને ફરવાનું પસંદ ન્હોતું, જેને જમિનદાર થઇને દીન ખેડુતોની હાય-નિસાસા ન્હોતા લેવા, પુરોહિત-ગોરપદું કરીને જે પરમાત્માની દલાલી કરવાનું-યજમાનને ઠગવાનું ન્હોતા ઇચ્છતા, જેને પરદેશી વ્યાપારિઓના લાભને અર્થે ન્હાની પેઢી ખોલિ દેશને ભીખ મગાવવાનું મન ન્હોતું. જે ગુલામીના સાથમાં ભારતની કારિગરીના ઉદ્ધારનો પરમ પદ વખતો હતો, પોતાના દેશના અશિક્ષિત-ઉછરતા યુવાનોને વિજ્ઞાનનું ગરવું જ્ઞાન આપવાનું જેના આત્મામાં સુઝાયું હતું, નિરધની ભારતના ગૌરવ-બાપનને અર્થે જગામાંથી વિજળી પેદા કરી કોઇ અપૂર્વ-અદ્ભુત સાહસ અને આનંદનું જેને દર્શન કરવું હતું, તેને કોઇ એક અનેરી જ્ઞાન- વિદ્યાની આરાધના હતી. એજ કારણથી યુવક-તાતાએ સરસ્વતી મંદિરનું પૂજન સમાપ્ત કરી લક્ષ્મી મંદિરમાં નૈવેદ્ય ધરાવવાનો સંકલ્પ કર્યો. ધન્ય ! યુવક ! ધન્ય ! ત્હારી ઇચ્છાશક્તિ !

તેમના પિતાની પાસે કંઇક થોડી ઘણી પૂંજી હતી જેથી તેઓ ચીનની સાથે વ્યાપાર કરતા હતા. એ વખતે અફીણનો વ્યાપાર અમુક ગણ્યા-ગાંઠ્યા લોકોના જ હાથમાં હતો.

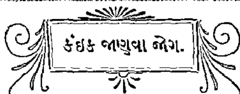
તાતાએ લાંબો વિચાર કરીને નાગપુર પસંદ કર્યું. અને તેમને એ કામમાં જેવી જોઈએ એવી સફળતા પણ પ્રાપ્ત થઈ. તેનું કારણ એજ કે તેમણે જગ્યા ઉત્તમ પસંદ કરી હતી. ત્યાં તેમણે જે કંપની સ્થાપન કરી તેનું નામ "સેન્ટ્રલ ઇન્ડિયન સ્પિનિંગ એન્ડ વીવિંગ કંપની" પાડ્યું.

તા. ૧ લી જાન્યુઆરી સને ૧૮૭૭ને દિવસે મીલ ચાલુ થઇ. એ દિવસનુ મહાત્મ્ય ઓછું નથી. એ એજ દિવસ હતો કે જે દિવસે શ્રીમતી મહારાણી વિકટોરિયા આ દેશનાં રાજરાજેશ્વરી થયાં. એજ પરમ મંગલ દિવસે મીલ ઉઘાડીને તાતાએ માનો કે એ સિદ્ધ કર્યું કે સુરાજ્યને લીધે ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને એક પણ દિવસ મોડી કરી– અટકાવવી એ સર્વથા અનુચિત છે. કારખાનાનું નામ "ધી એમ્પ્રેસ મીલ" રાખવામાં આવ્યું. શ્રી ગણેશ તો થયા પરંતુ કામ જેટલું મહત્વનું હતું તેટલું જ કઠિન પણ હતું.

ગમે તેમ પણ તાતા એથી કંઈ ડરી જાય એમ ન્હોતું, જમીન ખરીદવામાં આવી. ઇમારત તૈયાર થઇ ગઇ, અને કામ ચાલવા લાગ્યું. એમ્પ્રેસ મીલને માટે સૌથી વધારે ભાગ્યની વાત તો એમાં એ થઇ કે સર બેજનજી દાદાભાઇને તેના મેનેજર તરીકે રોકવા માં આવ્યા. તે અગાઉ તેઓ પોતે જી–આઇ. પી રેલ્વેના ટ્રાફિક મેનેજર હતા. જો કે કાપડના કારખાનાનો તેમને જેવો જોઇએ એવો અનુભવ ન્હોતો. તોપણ એવા પરિશ્રમી, ચતુર અને પ્રમાણિક વ્યવસ્થાપકને તેમાં ક્યાંથી અગવડ જણાય ! આજ એમ્પ્રેસ મીલ– ની જે ઉન્નતિ જણાય છે તે ઉપરથી સાફ માલુમ પડે છે કે મેનેજરની પસંદગીમાં મહા– નુભાવ તાતાની બુદ્ધિ કંઇક અજબ કાર્ય કરતી હતી. આ દેશની કારિગરીની ઉન્નતિ ચાહનાર સદ્ગૃહસ્થોએ જાણી લેવું જોઇએ કે ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને અર્થે તાતા જેવા સાહસી અને દૂરદર્શી પૂંજીવાળાની જેટલી અગત્ય છે તેટલી જ સર બેજનજી જેવા કાર્યદક્ષ મેનેજરની પણ છે. તાતાના મગજમાંથી રોજ નવા નવા વિચાર નીકળતા હતા અને બેજનજી તેને કાર્યના રૂપમાં–અમલમાં મૂકતા હતા. કારખાનુ શરૂ થયુ અને કપડ તૈયાર થવા લાગ્યુ પણ તેથી વધારે મહત્વનુ કામ કાપડ વેચવાનું હતું. જો જરા પણ બેદરકાર રહ્યા તો વિદેશી કારખાનાંના મુકાબલામાં અહીંનુ કાપડ પડ્યું પડ્યું સડી જાય અગર તો સસ્તા મૂલ્યે કાઢી નાખી ઉલટી નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ પરમાત્માએ એક સાથે એવા બે કર્મવીર પેદા કર્યા કે જેઓ નિત્ય નવાં નવાં વસ્ત્રોથી ભારતમાતાની લાજ રાખી, તેનાં લાખો નિરસહાય સંતાનોને અન્ન–વસ્ત્રથી પોષે. કાપડ ખપાવવાને અર્થે ઠેર ઠેર જબરજસ્ત આડતો બાંધવામાં આવી–ગુમાસ્તાઓ મોકલવામાં આવ્યા, એજંટો નિમવા– માં આવ્યા અને એ પ્રમાણે કર્મવીર તાતાએ મીલઉદ્યોગને ચમત્કાર બતાવ્યો. અત્યારે જગતની દ્રષ્ટિ તાતા પર ઠરી કે હવે આ સાહસિક કર્મવીર હવે આગળ શું કરે છે ? !

તા. ૨૦–૭–૨૧. ભરૂચ. (અપૂર્ણ)

સાચું શું ? :—રાજા કહીને રાજા તેના બદલામાં પોતાના ખર્ચને અર્થે પ્રજા પાસેથી કર લે છે, જેથી રાજા એ પ્રજાનો દાસ છે. જ્યાં સુધી એ પ્રજાનું પાલન સંરક્ષણ સારી રીતે કરે ત્યાં સુધી જ તેને રાજ્યપદ શોભાવવાનું છે. એ વગર બીજા કોઇપણ વખતે એ પ્રજાનો માલિક નથી. રાજા કે નોકર એમાંથી સાચું શું ? 'શુક્રનીતિ'

પ્રદર્શન :—એક વખત એક જણા આદમીએ એક એવી જાહેરખબર છપાવી હતી કે: ફલાણી તારીખે અમદાવાદમાં રોનતખાનામાં દેશી વિદેશી અને વર્ણસંકર ગધેડાંઓનું પ્રદર્શન ભરાશે. વકીલ બેરીસ્ટર અને ડાક્તરોએ ખાસ પધારવું. "મુકરર તારીખે નોતરેલાં લોક એક પછી એક ત્યાં જમે થયાં, પણ પરિણામે તેમના પોતાના વગર ત્યાં અન્ય કોઈ તેમના જોવામાં ન આવ્યું." આખર "આજ આતે ગધેડાંનું પ્રદર્શન !" એમ માંહોમાંહે પ્રશ્નો કરતા સૌ ઘેર પહોંચ્યા.

ભારતીય નૌકા:—ભારતવાસિઓએ અગાઉના વખતમાં દરિયો ઓળંગેલો ખરો કે ? જો હોય તો ઓળંગેલો-દરિયાની મુસાફરી કરેલી કે ? કરી હોય તો શા રીતે ? યુક્તિ કલ્પતરૂમાં જુદાં જુદાં ભારતીય જહાજ-નૌકાઓની જે લંબાઇ પહોળાઇ આપી છે એ ઉપરથી સહેલાઇથી સમજી શકાશે કે: ભારતવાસિઓએ દરીઓ ઓળંગેલો તો શું પણ ડાળી નાંખેલો ! મુસાફરી તો શું પણ દરિયાઇ માર્ગ અથાક વ્યાપાર ખેડેલો ! જે વખતે ભારતવર્ષ ઉન્નતિના શિખરપર વિરાજતું હતું તે વખતે વ્યાપારિક-ઔદ્યોગિક ઉન્નતિનો ખરો મધ્યાહ્ન હતો. ભારતીય નૌકાઓની વિગત જુવો જોઇએ:—

નૌકાનાં નામ	લંબાઇ-ક્યુબિટ્સમા	પહોળાઇ-ક્યુબિટ્સમાં	ઉંચાઇ-ક્યુબિટ્સમાં
ક્ષુદ્રા	૧૬	૪	૪
મધ્યમા	૨૪	૧૨	૮
ભીમા	૪૦	૨૦	૨૦
ચપલા	૪૮	૨૪	૨૪
પટલા	૬૪	૩૨	૩૨
ભયા	૭૨	૩૬	૩૬
દીર્ઘા	૮૮	૪૪	૪૪
પત્રપુટા	૯૬	૪૮	૪૮
ગર્ભરા	૧૧૧	૫૬	૫૬
મન્થરા	૧૨૦	૬૦	૬૦
જલપાલા	૧૨૮	૧૬	૧૨૬
ધારિણી	૧૬૦	૨૦	૧૬
વેગિની	૧૭૬	૨૨	૧૭૬

પંજાબમાં ઉપર જણાવેલી નૌકાઓ સિન્ધુનદિ પર વિહાર કરતી હતી. ત્યાંથી એ વખતે નૌકાઓ એકઠી કરીને સિકંદરે અખિલ ભારતવર્ષ પર આક્રમણ કર્યું હતું.

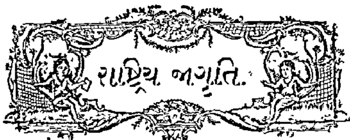
રાજધર્મ :—મહાભારતનું શાન્તિપર્વ એજ રાજનીતિનો આધાર માનવામાં આવે છે, તેમાં રાજાનાં નીચે મુજબ કર્તવ્યો ગણાવ્યાં છે.

(૧) પ્રજાને પ્રસન્ન રાખવી. (૨) પ્રજાની રક્ષા કરવી. (૩) હમેશાં પ્રજાનું ભલું કરવું. (૪) પ્રજાને પોતપોતાના ધર્મ-કર્મમાં જોડવી. (૫) અપરાધિ જનોને દંડ દેવો. (૬) પોતે આ સાથેના સઘળા ગુણો પ્રાપ્ત કરવા. ૧–ઉત્સાહ. ૨–ઉદ્યોગ. ૩–સત્ય. ૪–ઇન્દ્રિયદમન. ૫–નમ્રતા. ૬–સાહસ અને ૭–દયા.

તમારી ફરજ બજાવો ! કોઇ એક ગૃહસ્થને ત્યાં ત્રણ છોકરાં હતાં. બાળકોના આનંદની ખાતર તેમને પ્રસન્ન રાખવા એ ગૃહસ્થે પોતાને ત્યાં એક પોપટ અને એક ઝાફરીયું–ગુરખું કુતરૂં પાળ્યું હતું. આ બે જનાવર ઉપર બાળકોને અથાક પ્રેમ હતો. તોપણ બોલતું છોકરૂં સહુને વ્હાલું લાગે એ ન્યાયે પેલા પોપટને જરીક જરીક બોલતાં શીખવેલું એટલે બાળકો અને ઘરનાં સર્વ સ્વાભાવિક રીતે પોપટ તરફ કંઇક વધારે આકર્ષાતાં. ધીમે ધીમે બાળકોએ મહા માથાકૂટ કરીને પોપટને **"તમારી ફરજ બજાવો"** એ વાક્ય ઘણી જ સારી રીતે શીખવી દીધું. હવે પછી પોપટ વારે વારે એ પ્રમાણે બોલી સહુને અત્યંત આનંદ આપવા લાગ્યો. હવે કુતરૂં ? એ તો બિચારૂં નિમકહલાલ છતાં મુગું પ્રાણી એટલે એની તરફની લોકોની કાળજી દિવસે દિવસે ઓછી થતી ગઇ. એક દિવસ તે ત્રણે છોકરાં ઘરથી થોડેક છેટે એક બાગ હતો ત્યાં પોપટને લઇને ફરવા–રમવા ગયાં. આ બાગની એક દિશાએ વહેતા પાણીનો એક સુંદર–નિર્મળ ઝરો હતો. તેની પાળપર–કિનારે પોપટ અને કુતરા સાથે રમતાં–કુદતાં કુદતાં સહુથી ન્હાનું બાળક હતું તે ભોગજોગે ઝરામાં ગબડી પડ્યું. પાણીમાં તણાતા બાળકને જોઇને બાળકોની સાથે પોપટ પણ જાણે ગભરાઇ ગયો હોય એવો ભાવ કરીને ઉતાવળથી બૂમો પાડીને બોલવા મંડી ગયો **"તમારી ફરજ બજાવો, તમારી ફરજ બજાવો"** પેલાં બાળકો બિચારાં હમેશની માફક આજ પણ રમવા આવ્યાં હતાં તે ન્હાના ભાઇને પાણીમાં પડેલો જોઇ મહા આક્રંદ કરવા મચી ગયાં. ડસકે ડસકાં લેતાં તેઓ આંખો ચોળવા લાગ્યાં, પણ શું કરે ? એટલામાં જ પાણીમાં એક જબ્બર ધડાકો થયો, તેની સાથે જેઓ આ બાળકોના રડવાનો અવાજ સાંભળીને ત્યાં આવી પહોંચ્યાં હતાં તે સહુએ ચમકીને તે તરફ દ્રષ્ટિ કરી તો જણાયું કેઃ "એક કુતરો ન્હાના બાળકને પોતાના મ્હોંમાં ઘાલી કિનારા પર આવી પહોંચ્યો." આ જોઇને સહુ કોઇ ખુશી થઇ ગયાં. બેશક કુતરો કંઇ પોપટજીની માફક "તમારી ફરજ બજાવો" કે એમાંનું કંઇ બોલી શકતો ન્હોતો પણ તેણે તો બોલ્યા વગર સમયે તે પ્રમાણે કરી બતાવ્યું–ફરજ બજાવી. સારાંશ કેઃ કહેનાર કરતાં વર્તનારની જગતમાં બલિહારી છે. હવે પછી કુતરો પણ તેમનો માનીતો થઇ ગયો,

ઉપાધીના પોટલાઃ—ઇંગ્લેન્ડથી જાળીવાળું કાપડ દર વર્ષે આ દેશમાં કેટલું આવે છે ! ખરેખરા ઉન્હાળામાં આ કાપડની ખપત બેસુમાર હોય છે, એ જાણીતી વાત છે. એટલું ૨,૫૦,૦૦૦ અઢી લાખ રૂપિયાનું જાળીવાળું કાપડ મદ્રાસ બાઇ જાય છે. સમજી જાઓ કેઃ આખા હિન્દુસ્થાનમાં એ જાળીવાળું કાપડ કેટલું વપરાતું હશે. ગાંધીજીએ વિલાયતી કાપડની હોળી તો કરાવી પણ ખરા ઉનાળામાં મુખ્યત્વે મદ્રાસી અને બાકીના સહુ ખાદીથી કેમ ખુશ થશે ? મહા ઉપાધિ ! અરે ! આનો ઉપાધીના પોટલા !

(અપૂર્ણ)

[लेखक.—श्रीयुत शंकरलाल. ज. जानी.]

ષ્ટ્રીય જાગૃતિના વિરોધી લેખો વર્તમાન સર્વવ્યાપી અને મહાન ચળ-
વળને પ્રથમથીજ વિદ્વેષના કારણરૂપે દર્શાવવા આવ્યા છે. અને તે
પ્રમાણે ત્હેમનું અનુકરણ કરનાર આપણા કેટલાક ભારતવાસીઓ
પણ ત્હેમનાજ મતને અનુસરવામાં બુદ્ધિનો જરાયે ઉપયોગ કરતા નથી.
રાષ્ટ્રીય જાગૃતિ એ ધર્મનું મુખ્ય અંગ છે એમ સાબીત કરીને ત્હેમાં
આપણે આપણી શક્તિનો ઉપયોગ કરીએ છીએ, અને તે હાલજ ધાર્મિક પ્રચાર માટે
મથી રહીએ છીએ. જો એ ચળવળ વિદ્વેષના કારણરૂપે હોય તો ત્હેને ધર્મનું અંગ
બનાવીને ત્હેનો પ્રચાર કરવાનું સાહસ આપણે કદિ પણ કરીએ નહી. વિરોધ અને યુદ્ધ
ધર્મનાં અંગ હોઇ શકે, પરન્તુ વિદ્વેષ અને તિરસ્કાર ધર્મમાં કદિયે સમાઈ શકે નહિ.
ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે કે સંસારની કોઇ ઉન્નતિ વિદ્વેષ અને તિરસ્કારથી થઇ શકતી નથી
અને તેથીજ તે ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. જેઓ આ વૃત્તિઓને પોષે છે, અને રાષ્ટ્રમાં ત્હેનો
પ્રચાર કરવા પ્રયત્ન કરે છે તે અજ્ઞાનથી મોહમાં પડીને પાપને પ્રકટાવે છે. આપણે
એટલું તો નહિજ કહી શકીએ કે, આ ચળવળમાં પ્હેલેથી તે અત્યાર સુધી વિદ્વેષનો
અંશ કદિયે આવ્યો નથી. જ્યારે એક પક્ષ વિદ્વેષ અને તિરસ્કાર દાખવે છે, ત્યારે
બીજા પક્ષમાં તે ત્હેના પ્રત્યાઘાતરૂપે આપોઆપજ ઉત્પન્ન થાય છે. આવી પાપમય
ઘટનાને માટે કેટલાંક એંગ્લો ઇન્ડીયન પત્રો અને નોકરશાહી અમલદારોનાં આચરણજ
જવાબદાર છે. આવાં વર્તમાનપત્રોની નિયમિત ઉપેક્ષા, ઘૃણા અને વિદ્વેષ ભર્યો તિર-
સ્કાર ઘણા દિવસ સુધી સહીને, તેમજ રેલ્વેમાં, રસ્તામાં, બજારમાં, અને બીજા વ્યવ-
હારમાં, ગોરા લોકોની અપમાન વર્તણુંક ગાળો, અપમાન, મારપીટ તથા બીજા ઘણાએ
અત્યાચારો અનેક દિવસો સુધી સહીને શાન્ત સ્વભાવના ભારતવાસીઓ પોતાનો શાન્ત
સ્વભાવ ભુલીને અધીરા થઇ ગયા. અને ગાળોને બદલે ગાળો તથા મારને બદલે માર
દેવા લાગ્યા [illegible] દેશભાઇઓના દ્વેષ અને અશુભ વર્તનનો લાભ લઇ રાજ-

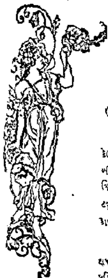
* [illegible] નામક પત્ર [illegible] ને ૧૯૧૦માં પ્રસિદ્ધ થયેલ શ્રીઅરવિન્દ ઘોષના લેખ ઉપરથી—લેખક.

સત્તા અને ધન લોભમાં છકી ગયેલા ઘણાએ અંગ્રેજોએ એવા ઘોર અત્યાચાર આદરવા માંડયા કે જેથી પ્રજામાં સર્વત્ર અતિશય અસંતોષ ફેલાઈ ગયો છે. પ્રજાને ત્હેની મર્મ-વેદના સ્હમજાઈ છે, અને પોતે કરેલી ભૂલોનું અનિષ્ટ પરિણામ ત્હેને મળ્યું છે.

મનુષ્યનો સ્વભાવજ ક્રોધ યુક્ત છે; એટલે સ્વાર્થમાં આઘાત પડવાથી, અપ્રિય આચરણથી અથવા પ્રિય વસ્તુ કે પ્રિયજન પ્રત્યે દુષ્ટતા જોવાથી જે ક્રોધાગ્નિ સર્વે પ્રાણીઓમાં ઓછાવત્તા અંશે પ્રવર્તી રહે છે તે પ્રજ્વલિત થઇ જાય છે. અને ક્રોધના વધવાથી તથા ત્હેની અન્ય ગતિથી વિદ્વેષ અને વિદ્વેષ સૂચક આચરણ પણ સહજ જ થઇ જાય છે. અંગ્રેજોના અન્યાયથી અને ઉદ્ધત આચરણને લીધે તથા વર્તમાન રાજ્ય પદ્ધતિમાં પ્રજાનો કોઇપણ રીતે વાસ્તવિક અધિકાર અને શક્તિ ન હોવાથી ઘણાએ દિવસોથી ભારતવાસીઓના હૃદયમાં અપ્રકાશિત ભાવથી અસન્તોષની વૃદ્ધિ થતી રહી. લોર્ડ કર્ઝનના અધિકાર સમયમાં આ અસન્તોષે તિવ્રરૂપ પકડયું. અને બંગભંગની તિવ્ર અસહ્ય વેદનાથી પીડાઇને સમસ્ત દેશ અસાધારણ ક્રોધથી પાગલ ઉઠયો; અને છેવટે નોકરશાહીની દમન નીતિનું એ ફળ આવ્યું કે તે અસંતોષ વિદ્વેષરૂપે બદલાઈ ગયો. આ સ્થળે આપણે એટલોએ સ્વીકાર કરવો જોઇએ કે ઘણાએ હિન્દવાસીઓ આ ક્રોધથી અધીરા બનીને આ વિદ્વેષાગ્નિની ભભૂકતી જ્વાળાઓમાં ભસ્મીભૂત થઇ ગયા છે. ભગવાનની લીલા અતિ વિચિત્ર છે. એમની સૃષ્ટિમાં જગતની ક્રમોન્નતિ શુભ અને અશુભદ્વારા જ થઇ રહે છે; અને અશુભ ઉલટું શુભને સહાય કરે છે, તથા ભગવાનને જે અભિષ્ટ છે તેજ મંગળમય ફળને ઉત્પાદન કરે છે. એટલે વિદ્વેષની સૃષ્ટિ પરમ અશુભ છે, પરન્તુ તેથીએ એવું ફળ આવ્યું કે તમોગુણથી અભિભૂત ભારતવાસીઓમાં ઉત્કટ રાજસી પ્રેરણા ઉત્પન્ન થઈ, કે જે રાજસી શક્તિને ઉત્તેજન આપવાને અત્યન્ત ઉપયોગી છે. આથી એમ સ્હમજવાનું નથી કે અશુભ અને શુભ કાર્ય કરનારાઓ પ્રશંસનીય છે. જે લોકો રાજસી અહંકારને વશ થઇ અશુભ કાર્ય કરે છે ત્હેમનાં કાર્ય ઇશ્વર નિર્દિષ્ટ શુભ ફળનાં સહાયક થાય છે, એમ કહેવાથી ત્હેમની જવાબદારી તથા ફળભોગરૂપ બન્ધન લેશ માત્ર પણ ઓછાં થતાં નથી. જે લોકો જાતિગત વિદ્વેષનો પ્રચાર કરે છે, તે ભ્રમમાં ભૂલે છે; ખરી રીતે વિદ્વેષનો પ્રચાર કરવાથી જેટલું ફળ મળે છે, તેથી દસ ગણું ફળ નિઃસ્વાર્થ ધર્મનો પ્રચાર કરવાથી મળે છે; અને તેથી અધર્મ અને તે દ્વારા મળતા પાપ ફળના પણ ભોગ ભોગવવા પડતા નથી, તથા ધર્મની વૃદ્ધિ અને શુદ્ધ પુણ્યની સૃષ્ટિજ બની રહે છે. માટે આપણે જાતિગત વિદ્વેષ અને ધૃણાની વાત નહિ વિચારીએ, અને બીજાઓને પણ તેમ કરતાં અટકાવીશું.* જ્યારે બે જાતિઓમાં પરસ્પર સ્વાર્થ વિરોધ થાય અથવા તે સ્વાર્થ વિરોધ વર્તમાન સ્થીતિનું અપરિહાર્ય અંગ થઇ ગયો તો આપણે શાસ્ત્ર અને ધર્મનીતિ અનુસાર પરજાતિના સ્વાર્થનો નાશ કરી શકીએ, અને સ્વજાતિનો સ્વાર્થ સાધી શકીએ. સમાજ વ્યવસ્થા કે રાજ્ય વ્યવસ્થામાં અત્યાચાર અને અન્યાય થાય તો આપણે શાસ્ત્ર અને ધર્મનીતિની દૃષ્ટિએ તિવ્ર ઉલ્લેખદ્વારા, તથા જાતીય શક્તિનો સંચય કરીને અને સર્વ પ્રકારના સાત્વિક ઉપાય અને સાત્વિક પ્રતિરોધથી એ અત્યાચાર અને અન્યાય દૂર કરવાનો આપણો અધિકાર છે. જો કોઇ વ્યક્તિ ગમે તો તે રાજપુરૂષ હોય,

* આ સિદ્ધાન્ત ઉપરજ સ્વદેશી અને અસહકારના સિદ્ધાન્ત રચાયા છે—લેખક.

સ્વયં પ્રાણ ત્યાગ પણ કરી શકે છે. ત્હેમને સુખ પ્રિય હોય છે, અને દુઃખ અપ્રિય હોય છે, પરન્તુ તે સુખમાં અધીર બનતા નથી અને દુઃખમાં પણ ત્હેમનાં ધૈર્ય અને સંતોષ ગળતાં નથી. તે પાપનો પરિત્યાગ અને પુણ્યનો સંચય કરે છે, પરન્તુ પુણ્યકર્મ કરવાથી ત્હેમને ગર્વ થતો નથી અને પાપમાં પડીને તે દુર્બળ બાળકની પેઠે રોતા નથી. એ તો એ કાદવમાંથી સત્વર ઉઠીને પોતાના મેલા શરીરને શુદ્ધ કરી ફરીને આત્મોન્નતિ કરવા પ્રવૃત્ત થાય છે. આર્ય લોકો સિદ્ધિને અર્થે અથાક પ્રયત્ન કરે છે. હજારોવાર પરાજીત થવા છતાંય તેઓ પોતાના કાર્યથી લેશ પણ વિચલિત થતા નથી—પાછા પગ નથી માંડતા. ત્હેમાં નાસિપાસ થવા છતાં પણ દુઃખી થવું, અસન્તુષ્ટ અને વિરક્ત રહેવું, વગેરે ભાવને તેઓ પોતાના મનથી મહા અધર્મ ગણે છે. એતો નિઃસંદેહ વાત છે કે: જે માણસ યોગારૂઢ થઈ ગુણાતીત ભાવથી કર્મ કરવા સમર્થ થાય છે ત્હેમના દ્વંદ્વનો નાશ થઈ જાય છે. જગન્માતા ત્હેને જે કાર્ય સોંપે છે, તે કાર્યને શ્રદ્ધા ભક્તિ પૂર્વક વિના વિચાર્યે કરી જાય છે. અને તે જે ફળ આપે છે, ત્હેનોજ તે આનંદ પૂર્વક ઉપભોગ કરે છે, સ્વપક્ષ કરીને જેને માતા નિર્દિષ્ટ કરે છે, એજ પક્ષની સાથે તે માતાનું કાર્ય સાધે છે. અને જેને તે વિપક્ષ કરીને ઓળખાવે છે ત્હેનું તે ત્હેના આદેશાનુસાર દમન કરે છે—સંહાર કરે છે. આજ શિક્ષા સાચી આર્યશિક્ષા છે. આ શિક્ષામાં વિદ્વેષ કે ઘૃણાને સ્થાન નથી. નારાયણ સર્વત્ર વિદ્યમાન છે. આપણે કોની સાથે વિદ્વેષ કરીએ અને કોના ઉપર ઘૃણા કરીએ. જો આપણે પાશ્ચાત્ય ભાવથી રાજનૈતિક આન્દોલન કરીએ તો તેવા ભાવથી વિદ્વેષ અને ઘૃણાનો ઉદ્ભવ જરૂર થાય. અને તે પાશ્ચાત્ય મતાનુસાર નિંદ્ય પણ નથી, કારણકે: ત્હેમના અને આપણા સ્વાર્થમાં વિરોધ છે; એક પક્ષ જ્યારે જાગૃત થવા ઇચ્છે છે, ત્હારે બીજો પક્ષ ત્હેને દબાવવા ઇચ્છે છે. ત્હોપણ આપણી જાગૃતિ એ માત્ર આર્ય જાતિની જાગૃતિ નથી. તેતો આર્ય ચરિત્ર, આર્ય શિક્ષા અને આર્ય ધર્મની જાગૃતિ છે. આપણા આન્દોલનની પ્રથમ અવસ્થામાં પાશ્ચાત્ય રાજનીતિનો પ્રભાવ ઘણોજ પ્રબળ હતો, તો પણ તે સ્થિતિમાંયે એટલું સત્ય તો જણાયું છે કે: આર્યોચિત અભિમાનના તિવ્ર અનુભવ દ્વારા માતૃપૂજા અને માતૃપ્રેમ સ્વરૂપ બીજી અવસ્થા પ્રકટી છે કે જેમાં ધર્મ પ્રધાન છે, રાજનીતિ ધર્મનું અંગ છે, પરન્તુ ત્હેમાં આનિશ્ચિત અને આર્યધર્માનુકૂળ ઉપાયો ઉતારવા જોઇએ. હું ભવિષ્યની આશા સ્વરૂપ યુવક વર્ગને કહું છું કે: “ જો ત્હમારામાં વિદ્વેષ હોય તો જરૂર ત્હેનો વેગોસર ત્યાગ કરો ! વિદ્વેષના તિવ્ર ઉત્તેજીત ભાવથી ક્ષણિક રજોગુણ બળ મુહર્તમાં જાગે છે, અને તરતજ તે નષ્ટ થઇને દુર્બળતામાં પરિણમે છે. જો ત્હમે દેશોદ્ધાર માટે પ્રતિજ્ઞા કરી છે, અને પોતાના પ્રાણનો ઉત્સર્ગ કર્યો છે, તો ત્હમારા હૃદયમાં ત્હમે પ્રબળ ભાતૃભાવ, અવિશ્રાન્ત ઉદ્યોગ, વજ્ર સમાન દ્રઢતા અને અગ્નિ તુલ્ય તેજના ભંડારનો સંચાર કરો ! એજ શક્તિથી આપણે અનંત બળ પ્રાપ્તીને વિજયવંત થઇશું.” ઇત્યલમ.

ટહુકાર.

(સુરતાની વાડીના મીઠા મેવલા , એ રાગ)

(૧)

કોયલડી ટહુકેરે આંબા બાગમાં,
મીઠા ટહુકે પ્રેમીજનને ઉરજો!
વિશુદ્ધ ઉર સાગરનેરે રેલાવતી,
ટહુકે, ઉગે મધુર સરિતા પૂરજો!
કોયલડી ટહુકેરે આંબા બાગમાં.

(૨)

રસનાથ બિમ્બ વ્યોમે પૂર પ્રસરતા,
પરિમલ પુષ્પતણી મીઠી પથરાવજો!
શીતળ સમીરની લ્હેર અનેરી આવતી,
તેમાં કૂજન મીઠું એ સંભળાવજો!
કોયલડી ટહુકેરે આંબા બાગમાં.

(૩)

કવિ અને કુદરતનો નાતો શો હશે!
અણુનો ભાગ દિવ્ય વરિષ્ઠ નાદજો!
સત્ય કલાની અદ્ભુત શક્તિ રેલતી,
પમરતી ઉર 'શાન્તિ'ને 'આલ્હાદ'જો!
કોયલડી ટહુકેરે આંબા બાગમાં.

૧૯૮૭ અષાડ સુદ ૨
[illegible]પુર, અમદાવાદ. } માણેકલાલ હરિનારાયણ પરીખ.

લેખકઃ–રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.

॥ શ્રી સદ્‌ગુરવે નમઃ ॥

ભયંકર ભૂલ અથવા

મજૂર કે આલમનું નૂર?

એક સુબોધક, મનોરંજક, શૃંગાર, કરૂણારસપૂર્ણ
સામાજિક નવલકથા.

અષ્ટમ્ પરિચ્છેદ.

એ હસનાર કોણ?

વેપારી રહીમ શેઠ જેવા દોસ્તનો હાથ મળ્યા પછી ધન–માનનો હડકાયો સુલેમાન મન ફાવતો માલ મારવામાં શા સારૂ બાકી રાખે! તે સારી રીતે જાણે છે કેઃ પળ વિત્યા પછી કોઇ કંપનીના કમ્પાઉન્ડમાં પગ સરખો નહિ મૂકવા દે અને તેથીજ સુલતાને માથું કોરાણે મૂકીને હાથ આવેલી સાર્વભૌમ સત્તાનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ દ્વારા ટૂંક સમયમાં પોતાની સાત પેઢીનું દળદાર કાઢી નાખ્યું! અમણેનો તો કેટલાક સમયથી તે રહીમ શેઠનેય ભાગ્યેજ ગણે છે, હવે તેને રહીમ શેઠની કેઃ તેની કંપની–મીલની જરાય પરવાહ નથી. લક્ષ્મીના મદને લીધે આજ તે જ્યોક છકી ગયો છે, એ વાત સુણાવી, સહજ મશ્કરીમાં ઉડાવ્યા છતાંય રહીમ શેઠ પોતે એ સઘળું સમજે છે તો પણ તે સઘળું કાન તળે કાઢી નાખી મરીયમ સાથેનો સબંધ મહા પ્રયાસે જાળવી રહ્યા છે. સુલતાન આમણેનો તો કારખાનામાં દિવસમાં ન છૂટકે બેચાર કલાક જઈ હેરે ફેરે પોતે મતુ મારી આવે છે–મન ફાવે ત્યાં ફાવે તેવી રીતે મતુ મરાવતાં અમલદારો અને કારકુનો જરાય અચકાતા નથી. આવા પોપાબાઇના રાજકારભારને લીધે કેવળ સાચાનું જૂઠું અને જૂઠાનું સાચું થાય છે. કંઇક નિર્દોષ કામદારો માર્યા જાય છે, અને કેટલાક ઉડાવગીર ફાવી જાય છે. સ્ત્રી કામદારોને મર્યાદા–ધર્મનું રક્ષણ કરી–મજૂરી કરી પેટ ભરવાનું કઠિન થઇ પડયું છે. પળે પળે પાપી જનોના સંસર્ગમાં આવી ધર્મ ભ્રષ્ટ થવાની ભીતિ મયરતાંને યથરતાં રહેવું પડે છે. તેમાંયે ગુસ્તાદ અને નરગિસના ઝગડા પછીથી આખું કારખાનું હિલોળે ચઢયું છે. કંપનીના બેચાર વિશ્વાસુ–નિમકહલાલ નોકરો અને કામદારોએ સાથે મળી કારખાનાનું સુકાન પોતાના હાથમાં લેવાને અમીનાને એક વિજ્ઞપ્તિ પત્ર લખી મોકલ્યું, તે મળતાંજ અમીનાએ તેમને પોતાની પાસે દફતરમાં બોલાવ્યાને કંપનીના કાર્યભાર સબંધી

ધીરજ અને શાન્તિથી સાંભળી લીધી. અને તે સબંધી પોતે જાતે ઘટતા પગલાં લેવાને કબુલાત આપી-તેમને મનોગી સાન્ત્વના આપી વિદાય કર્યા.

તેણે પોતાના મનથી નિશ્ચય કર્યો કે: જો આ વખતે કાર્યભાર મોટો વખત ચાલુ રહેશે તો શેરહોલ્ડરોમાં અસંતોષ ફેલાતાં ડિરેક્ટરો મીટીંગ મેળવી રહીમશેઠને નાલાયક ઠરાવી તેમની પાસેથી એજન્સી ખુંચાવી અન્ય કોઈને તે સુપ્રત કરશે અને પતિનું તેથી રહ્યુંસહ્યું અભિમાન ઉપર પણ છેવટ પાણી ફરશે. એથી તેણે એક છેલ્લાઈ જ્યા છતાં પતિને સન્માર્ગપર લાવવાના છેવટના-અન્તિમ માર્ગ તરીકે એક અમોઘ પત્ર લખી મરી-યમને ઠેકાણે લાવવા ઉચિત ધાર્યું. તેણે માન્યું કે મરીયમ ઠેકાણે આવીને જો તેમનો ધંધો ન કરે, અને એ શબ્દો ઉંચે સાદે કહે તો તેમની સાન કદાચ ઠેકાણે આવે અને પડેલાં એ પાપ-બલાથી છૂટે તો ઠીક ઠીક થશે.

આમ વિચાર કરીને તેણે મરીયમપર જે પત્ર લખ્યો હતો તે અને તેનું પરિ-ણામ વાંચક વર્ગથી લેશ અજાણ્યું નથી. એ ઉપરાંત શેઠની સાફ ગુસ્સાને પણ મિત્ર-પત્ની તરફ દ્રષ્ટિ કરી તેને વશ વર્તાવવા જતા તેમાં ન ફાવવાથી તેણે પરિણામે કપ-ની અને કામદારોના સાચા મિત્ર નરિમાનને મજબુ માર મારી નોકરીપરથી બરતરફ કર્યો સબંધી વાત પણ તેમણે અમીનાને જે તે સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જણાવી દીધી. છેલ્લા દિવસોમાં વળી એક ભલા માણસે ઠાણુ ત્યાંજ કર્યાથી વળી એક ગપગોળો હાંકીને વચમાં ફેંક્યો કે: "શેઠ ના નહોતા પણ મ્હેં આજ આ તરફ આવતા યુસ્તાદ અને કાઈ એવાજ બીજા ગુંડાઓને હાથ હડી કરી..........તરફ લઈ જતાં જોયા છે." આ *સાંભળીને તેઓ જેટલી ખરી અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયા "શું આ કહે છે એ ખરી વાત છે?" કહેતાં* પરસ્પર એક બીજાના કાન ફૂંકવા મંડ્યા. અમીનાના આશ્ચર્યનો પણ આથી પાર ન રહ્યો. તેણે તેનું કારણ પૂછ્યું પણ તેનો કંઇ સંતોષકારક જવાબ મળ્યો નહિ. તેણે

તોફાનનું મૂળ, સ્વયં શયતાન અમીનાજ છે. મરીયમ ન્હાય તો હવે મ્હને પુનઃ ન્હાય કે ન ન્હાય, તૂટેલો સ્નેહ સબંધ ફરી સુલતાન સાથે સંધાય કે ન સંધાય, જગતની દ્રષ્ટિએ સારા અથવા નઠારા ગણાતા મ્હારા સંકલ્પની સિદ્ધિ કરતાં મેળવેલી સઘળી પ્રતિજ્ઞાનું પાણી ભલે થાય કે ન થાય પણ મ્હારા સુખના માર્ગમાં સ્વચ્છંદરીતે સમયે સમયે જ્યાં ત્યાં કાંટા વેરતી–હેરાન–ગેરીજ્જત કરતી અમીનાને આજ ઉંવરે સમજાવતાં સમજે તો ઠીક નહિ તો તેને કોઈપણ ઉપાયે હમેશને માટે આ દુનીયાંમાંથી વિદાય કરવી. અરે પશુનેયે જેવી અક્કલ હોવાની–કેટલે સુધી હિમ્મત ચલાવી ! તે એવફા વૈરીએ આજ મ્હને સખ્ત અપમાન પહોંચાડ્યું છે. અમીના ! ભયંકર જાળ પાથરી ત્હારે હાથેજ ત્હેં મ્હારા કરાવેલા અપમાનનો યોગ્ય બદલો હું ત્હને આજ પ્રાણાન્તેય આપ્યા વગર રહેનાર નથી.

આ પ્રમાણે મન માને તે પ્રમાણે વિચારમાળાના મણકા ફેરવી રહ્યો હતો તે સમયે અચાનક એ વિશાળ દિવાનખાનામાં કોઈના અટ્ટહાસ ખડખડાટ હાસ્યનો ધ્વનિ થયો ! ચારે બાજુ ઉંચે નીચે નજર ફેંકવા છતાં રહીમ શેઠના કળ્યામાં ન આવ્યું કે: એ હસનાર તે કોણ ?

એજ સમયે એક નોકરે આવીને જમવાનો સમય થયો છે કહી મૂંગે મ્હોડે ત્યાંથી ચાલતી પકડી, ત્યાં તો વચમાંજ તેમણે હાંક મારી " અલ્યા એ ! પહેલાં એકવાર ન્હા આપી જા, અને પછી જે કંઇ કર્યું હોય તે ભાણું પીરસીને અહીંજ મુકી જજે !"

" જી " કહીને નોકર ચાલ્યો ગયો.

કર્મવીરના નિયમો

૧. ત્રણ પાઇની ટીકીટ અગર રીપ્લાય કાર્ડ લખનારને નમુનો મફત મોકલવામાં આવશે.

૨. વી. પી. પોસ્ટેજ સહિત આ માસિકનું વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૩–૦–૦ છે. મનીઑર્ડર કરનારે રૂા. ૨–૧૪–૦ મોકલવા. વર્ષ શ્રાવણ મહિનાથીજ ગણવામાં આવશે. છુટક નકલની કિમ્મત મુખપૃષ્ઠપર જોઇ લેવી.

૩. ગ્રાહકોએ પોતાનું ઠેકાણું બદલાતાં અમને તુરત ખબર આપવી. જવાબ માટે રીપ્લાય કાર્ડ અથવા ટીકીટ બીડવા ભૂલવું નહિ.

૪. આફ્રિકાના ગ્રાહકોએ રૂા. ૪–૮–૦ નો મનીઑર્ડર કરવો.

૫. મનીઑર્ડર તથા સર્વ પ્રકારનો પત્ર–વ્યવહાર વ્યવસ્થાપકને શિરનામેજ કરવો.

લેખકોને સૂચના:—૧. કૃપા કરીને લેખક બંધુઓએ પોતાના લેખ, કવિતાઓ, વ. કાગળની એકજ બાજુએ ચોકખા અક્ષરે લખી મોકલવા. લેખમાં અંગ્રેજી નામ માટે પૂરૂં શિરનામું લખવું.

૨. વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગિક વિષયો સંબંધી લેખોને આ માસિકમાં પ્રથમ સ્થાન મળશે.

૩. લેખકોના વિચાર સાથે હમેશાં અમારૂં મળતાપણું ન સમજવું.

૪. અગાઉ મળેલા લેખ પસંદ પડેથી સવડે પ્રકટ થશે. કૃપા કરી અશુદ્ધ લેખો ન મોકલવા. પત્ર વ્યવહાર નીચેના શિરનામેજ કરવો:—એજન્ટોની તાકીદે જરૂર છે.

વ્યવસ્થાપક:–" કર્મવીર " અમદાવાદ.

॥ नमामि त्वां मातरम् ॥

वर्ष १०–अंक ६
भाद्रपद–सप्टेम्बर
१९६६–१९६७.

न यदी वर्णां मधुरा वाणि चौरान् ।
बलाभिजेतादृ निर्दिशन्तीं दृशानि ॥
विवेकि वाणं विश्व मरी न देव. ।
न मे दुरन्तानुतया संगुमन्तु ॥

કર્મવીર માસિક પત્રની પહેલા વર્ષના બારે અંકોની સુંદર ફાઇલ પ્રત્યેક લાઇબ્રેરિઓ અને સાહિત્ય પ્રેમી બંધુઓના ઘરમાં હોવીજ જોઇએ. હિન્દમાતાની મનોહર છબી પણ સાથે ભેટ મળશે ! આજેજ મંગાવી લ્યો ! મૂલ્ય ફક્ત રૂ. ૨-૪-૦ કર્મવીરના નવા થનાર ગ્રાહકોને પોસ્ટેજ સાથે ફક્ત રૂ. ૨-૦-૦ માં મળશે.

જાહેર ખબર આપનારને અમૂલ્ય યોગઃ—કર્મવીર માસિક પત્ર વ્યાપારિક અને ઔદ્યોગીક વિષયોને લગતું હોવાથી તે ખાસ કરીને સુશિક્ષિત વ્યાપારિ-કારખાનાદારના હાથમાં જરૂર જવાનું, જેથી તેમાં પોતાની જાહેર ખબર આપનારને ઘણોજ લાભ થાય એમ છે. આટલું છતાં ભાવ તદ્દન સસ્તા છે વિલંબ કર્યા વગર આજેજ એક પત્ર લખી ભાવ પૂછાવી તુરત નામ મોકલી આપો ! પૂછાવોઃ—કર્મવીર કાર્યાલય, અમદાવાદ.

અગત્યની સૂચના.

(૧) સ્વપ્નેય ખ્યાલ ન્હોતો એવા એવા નામવર સજ્જનોએ અમે અગાઉથી ખબર આપ્યા છતાં વી. પી. રીફ્યુઝ કરીને અમને નિરર્થક સવા બબ્બે આનાના પોસ્ટ ખર્ચમાં ઉતાર્યા છે. ગયા વર્ષનો છેલ્લો અંક મળતાંજ તેમણે ફક્ત એક પૈસો બગાડી એક કાર્ડ દ્વારા નવા વર્ષનો અંક ન મોકલવાની સૂચના કરી હોત તો ઉપકાર થાત !

(૨) બહાર ગામના ગ્રાહકબંધુઓ જેમને નવા વર્ષનો પ્રથમ અંક અમે બુક પોસ્ટથી રવાના કર્યો છે તેમણે આ અંક મળતાં નવા વર્ષના લવાજમના રૂ. ૨-૧૪-૦ અવશ્ય મનીઓર્ડરથીજ મોકલી આપવા કૃપા કરવી.

(૩) અમદાવાદના ગ્રાહક બંધુઓએ કાળજી રાખી આ અંક હાથમાં આવતાં, લવાજમના રૂ. ૨-૮-૦ વિશ્વાસુ માણસ દ્વારા અથવા તો પોતે જાતે ઓફીસે રૂબરૂ આવીને સવડે ભરી જઇ પહોંચ અને હિન્દમાતાની ભેટ મેળવવી.

(૪) પ્રત્યેક ગ્રાહક બંધુઓને અમારી ખાસ પ્રાર્થના છે કે તેમણે પોતાના મિત્રો અને સગાં-સમ્બંધીને કર્મવીરના ગ્રાહક થવા ભલામણ કરવી. ફક્ત એક એક ગ્રાહક વધારવાથી પણ ઘણો ઉપકાર થઇ શકશે. નવા થનાર ગ્રાહકોએ લવાજમ મનીઓર્ડરથીજ મોકલી આપવું.

(૫) જુના ગ્રાહકોએ જેમણે ગયા વર્ષનું લવાજમ નથી ભર્યું તેમણે તુરત પહોંચાડવા કૃપા કરવી.

(૬) આ વર્ષનું ભેટનું પુસ્તક હાથમાં આવતાં જરૂર પ્રસન્ન થશો ! ગ્રાહક થનારે વાર ન કરવી !

પ્રકાશકઃ—
રણછોડલાલ હરિલાલ ભટ્ટ.
ઠે. રાયપુર, ખાડીઆની પોળ,
અમદાવાદ.

મુંબઈ, સુરત, કરાંચી, રંગુન, ભરૂચ, વડોદરા, વગેરેમાં એજન્ટોની જરૂર છે.

આ માસિકપત્ર શીમનલાલ છગનલાલે પોતાના રાયપુર, ગામઠાની પોળ પાસે આવેલા 'વસંત' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું અમદાવાદ.

દરેક લગ્ન દીઠ રૂ. ૧) પ્રમાણે રકમ નહિ મોકલનારનું નામ અત્રેથી કમી કરવામાં આવે છે. એટલે તેનો હક લગ્ન થએ મળવાના લાભ ઉપરથી ઉઠી જાય છે.

અત્યાર સુધીમાં પાંચસોથી વધારે નામો દાખલ થઇ ગયાં છે. ને હજુ થતાં જાય છે. જેથી હાલ તુર્તજ દાખલ થનારને જો હાલ તુર્તજ તેનું લગ્ન થઇ જાય તો દાખલ થએલાં નામ જેટલા રૂપિઆ મળી જવા સંભવ છે.

આ યોજનાનો લાભ જેનું લગ્ન થવાનું છે તેવો પુરૂષ કે કન્યા-લગ્ન થવાની ઇચ્છાવાળો (વાંઢો) પુરૂષ કે જેણે લગ્ન થવા પહેલાં એક માસ અગાઉથી રૂ. ૩) ભરી પોતાનું નામ દાખલ કરાવેલું છે તેજ મેળવી શકે છે. લગ્ન થઇ ગયા પછી લાભ મેળવ્યા બાદ ઉમેદવારનું નામ કમી કરવામાં આવે છે. એટલે તેને ફરીથી કંઇપણ ભરવાનું રહેતું નથી. લગ્ન વખતે મળતાનો લાભ લગ્ન દિવસેજ ઘેર બેઠાં પહોંચાડવામાં આવેછે.

દાખલ થનાર સજ્જનોને પુષ્કળ લાભ લગ્ન થતાંજ મળી જાય છે. તેમજ ઘણા જણ લાભ લેતાજ જાય છે, માટે વધુ લાભ મેળવવાની ઇચ્છા વાળાએ વધુ નામો દાખલ કરાવવા પ્રયાસ કરવો જોઇએ.

આ યોજનાના પ્રચારક એજન્ટો ગામે ગામ જોઇએ છીએ. ખુલાસા માટે નીચે ને પત્તે લખવું.

આ યોજનાના જનકથી અત્રેના જાણીતા પરોપકારી તથા બોર્ડીંગવાળા દોલતલાલ એમ. શાહ છે.

દરેક વિચારશીલ સજ્જનોને આ યોજનામાં દાખલ થવા વિનંતિ છે.

દાખલ થવાની ઇચ્છા રાખનારે રૂ. ૩) નીચેને ઠેકાણે મોકલી આપવા જેથી તેમને છાપેલું સરટીફીકેટ (લાભ મળતી વખતે રજુ કરવાનું) આપવામાં આવશે.

શ્રી ગુજરાત લગ્ન લાભ પ્રવર્તક મંડળી-કાણીસા પો. સાયમા.
વાયા આણંદ.

॥ श्री गुरु समर्थ ॥

મધુરી ! રેંટીઓ લોને !

(ભૈરવી ગઝલ.)

રસિક ગુણિયલ અહો રમણી !
મધુરો રેંટીઓ લોને !
હૃદય દિલદાર ઓ સજણી ! મધુરો રેંટીઓ લોને !
રૂડા શણગાર કે શૃંગાર, હશે મિથ્યા ગણો લાડલી !
હૃદય અધિદેવી ! આજે આ, અનુપમ રેંટીઓ લોને !
ગુલામી તમ થકી નહે, ઘરોઘર રેંટીઆ મુકે,
વિભવ વિલાસને રોકી, કૃપાળો રેંટીઓ લોને !
મોંઘાં પકવાન મેવાઓ, ક્યાં એ ખર્ચ ના લાજે;
શરણ પ્રભુને રહી સ્નેહે, સખીરી ! રેંટીઓ લોને !
અરે ! આ વસ્ત્ર લીધાં જે ! ભટકતાં હિન્દ સંતાનો—
તાણી કહું ઢાંકવા લાજ, હે, લલના ! રેંટીઓ લોને !
અરર ! કે કમ્પતાં ગાત્રો, મુખે નિઃશ્વાસ લેવરતો,
નિહાળી એ દશા દીનની, સુશ્રેણી રેંટીઓ લોને !
સુતરના તાંતણે સત્તા, ફીકર નહિ, ના મળે લ્હાયે,
શીશા રેશની લાજ, ખુશી છું ! રેંટીઓ લોને !
હમારૂં દિલ ગયાં મોહ્યું, અજબ નહુ હું ત્યાં લાગ્યું,
સુદર્શન કૃષ્ણનું આવ્યું, સખિ સ્નેહે સ્વિકારોને !
અહા ! કે પારસી, હિન્દી, મુસલમીન ઘરઘરે વ્યાપ્યો;
તમે પણ સંભરી, દીક્ષા—પદને થયું માનિની લોને !
ધુરંધર કર્મવાદીએ, 'વિપત્તિ ધર્મ' માનેલો !
ફરીને થઈ સ્વિકારેલો, સજણી ! રેંટીઓ લોને !
નરસૈ કે દયતી હાથે, ભગિની બન્ધુઓ સાથે;
પિતા માતાએ કાંતેલો, સુપોષિત રેંટીઓ લોને !
અખંડ સ્વરાજની શક્તિ, અનુપમ છે ભરી એમાં,
નવલ આલ્હાદકર મોંઘો, મધુરી ! રેંટીઓ લોને !

"લલિતકાન્ત."

ભગિનીના હાથે અત્યારે ... ! આજ દ્વિ સર્વ બારે ... ! સગુણી ...

... "આપણે" ... ઘરમાં રેંટીઆને પ્રવેશ કરો ...

प्रार्थना.

વિનતિ ઉર ધરો, દયાનિધિ, વિનતિ ઉર ધરો,
બ્રહ્માંડનો ભેદ કરનારા, ભેદ તણા જાણનાર
નાથ અખિલ બ્રહ્માંડ તણા છો, આશ પુરી કરો; દયા.
ભક્ત સૃષ્ટિના સંરક્ષકને ગુણાકર, ભર્તા,
સૌનું શુભ અમારી માગું, સૌખ્ય સુધાથી ભરો. દયા.
દીન થઈ શરણે હું આવ્યો હરજી કૃપા પ્રભુ આપ,
અનુરક્તોદ્ધારક ઓ વિભુજી! કદ મમ હરો. દયા.
પ્રહ્લાદને ધ્રુવ જેવાના પ્રભુ આપે નિવાર્યા તાપ,
નાથ ભુલ્યા છો કેમ હવે મને સત્વર સહાય કરો, દયા
તમ કૃપાથી નભ જગમગતા ભાનુ શશી મહા તેજ,
ઋતુઓનાં ગમનાગમ અદ્ભુત વાર હવે ન કરો, દયા
વચનો ગીતાનાં સંભારીને, ડગમગતો નીજ ધર્મ-
તેને જડમૂળથી ઉદ્ધરવા, પ્રભુ! અવતાર ધરો! દયા
ભક્તનું આર્જવ દીલ ધરીને, વિભુજી કરૂણા કરો,
મોકલો સત્વર વંદનો મ્હેરો, આપ કૃપાનો ઝરો, દયા
ના જવું કંઇ કરવું પડે તમને અનંત શક્તિ વિભુ,
શંખ ચક્ર ગદા ધરી કરમાં, રૂપ બધાને ભરો. દયા
અનિશ નિરાશ બનીને હરિ, દીન દ્વાર ઉભો,
સત્વર આવો કૃપાળુ, નહિ તો છે જ મરો; દયા.
પરમ દયાનિધિ, કરૂણા કરે છે નમ શક્તિ અમાપ,
"વાસુદેવ" વિનતિ શું કરે છે, દેવ નિદ્રા તજો." દયા.

તા. ૧-૧-૨૧. } શ્રીમાન વાસુદેવ રામચંદ્ર.

---

૧. "જ્હાનાની ખબર" એ રાગમાં ગાઈ શકાશે.

(લેખકઃ-વેદાન્તકોવિદ શ્રીયુત મ. મ. અયાચી-પાટણ.)

ॐ श्री

सुभाषित मणिमाळा.

(समश्लोकी भाषांतर सहित.)

दायादाः स्पृहयन्ति तस्करगणा मुष्णन्ति भूमीभुजो ।
गृह्णन्ति छलमाकलय्य हुतभुक् भस्मीकरोति क्षणात् ॥
अम्भः प्लावयते क्षितौ विनिहितं यक्षा हरन्ति ध्रुवं ।
दुर्वृत्तास्तनया नयन्ति निधनं, धिक् धिक् धनं तद्वहु ॥१४॥

સગાંઓ ચહતા, હરે નરપતી, કે ચોરટાઓ હરે
દેવી અગ્ન દહે દમી, જળ વિષે નાખી વિષે પ્રાળતે,
કે ભૂમિ ધરતમાં, વળી ધરતમાં દાટ્યું અને યક્ષને
પુત્રો દુષ્ટ કરે વિનાશ ધનનું, ધિક્કાર એ દ્રવ્યને.

लोभक्रोधवशो महोन्मत्तः मधुपानमानपदेषि द्विजः ।
सिद्धान्तान्यविपृष्टः कथितुं व्याधूय विधिविधा ॥
विवादमूलप्रश्नस्य दाम्भ पद्मादौत्क्तो वर्धितः ।
विनाशो विपरीत हेतुनिर्मितव्यापारोपयोगिभिः ॥ १५ ॥

अभिष्यास्यन्ति कदास्य पथ तरला गत्यन्तरं योषितो ।
योगक्षेम कथाभिरान्तिकगता पश्वात्मजाः कुर्वते ॥
अन्येषां शतशोऽवसान समये चर्चा विचार्यतो ।
स्त्रीपुत्रादिकृते कुकर्मभिरणं! संचिन्वतेऽधं जडाः ॥ १६ ॥

ઘારે છે રડી સ્ત્રિયો અપર ગો અન્યાશ્રયો મત્વરે,
યોગ ક્ષેમ કથા પિતા અન્યનાં પુત્રો સ્મશાને કરે,
એવી અન્ય દશા અનેક જનની દેખે, કરે ડાંપણ,
સ્ત્રી પુત્રાદિક કાજ લોય મુરખા સર્વે કુકર્મે ધન.

कुन्दोदन घृत चंपक वने, रक्षापिशाम्रोटके ।
हंसा दंस मयूर कोकिलकुले, काकेषु लिम्यादरः ॥
मातंगेन खरक्रयः समतुला कर्पूर कार्पासयो
रेणा यत्र विचारणा गुणिगणे देशाय तस्मै नमः ॥

હાથી ચંદન આમ્ર ચંપક વનો, રેશાય જ્યાં આવળો,
હિંસા હંસ મયૂર કોકિલતણી, પોષાય જ્યાં કાગડો,
જ્યાં હાથી ખરનો બજાર સરખો, કર્પૂર કપાસનો,
જ્યાં મૂર્ખો ગુણિની સમાન ગણના તે દેશ શા કામનો.

मतःश्चिद निर्धनमना च सोत्कान ।
स्वर्गेर्गिषां हानशने. मुनिवैः ॥
क्षणेन यान् यान्ति रणेषु धिराः ।
प्राणान्स्तयुजन्ति हि ये सुधीन्द्राः ॥ १८ ॥

પ્રાપ્તિ નહીં ઘણી સ્વર્ગની મહા નિર્ધનાત્મઓ કરે,
વળી કંઈક વર્ષ ઘણી કરે તપ લોય ના મુનિ વરે,
નરવીર જે પ્રિય દેશ રક્ષણ કાજ કાયા યોગતા–
ક્ષણ માત્ર રક્ષણ આમમાં, તે સ્વર્ગ નિશ્ચે પામતા.

કર્મવીર.

અમારી આશા—ગયા વર્ષના પહેલા અંકની માફક બીજા વર્ષનો પહેલો અંક પણ વિદ્વાનો અને વાંચક સમુદાયના સ્નેહ-સત્કારને પાત્ર થયો છે એથી અમે અમારા શ્રમની યત્કિંચિત્ સાફલ્યતા માનીએ છીએ, અને હવે પછી તેથી પણ વધારે સારી રીતે કર્મવીર દ્વારા વાંચક-સમુદાયની સેવા કરવા તત્પર થઇએ છીએ. જે જે સહયોગી પત્રકાર બંધુઓને કર્મવીરનો પ્રથમ અંક બદલા તરીકે તેમજ અવલોકનાર્થે પહોંચતો કરવામાં આવ્યો છે તેમાંથી જેમણે કર્મવીર સંબંધી જે બે શબ્દો યોગ્ય-પ્રીતિપૂર્વક પ્રકટ કરી વિવેક દાખવ્યો છે તેમના અમે ઉપકૃત છીએ, બાકીના સજ્જનો પણ યોગ્ય ઇન્સાફ આપશે એવી અમને સંપૂર્ણ આશા છે.

રેંટિયો:—મહાત્મા ગાંધીજીનો મુખ્ય ઉપદેશ એજ છે કે: હિન્દુસ્થાનના મોટા ઉમરાવ-રાજા મહારાજાના મહાલયથી તે દીન-દરિદ્ર રાંકની ઝુંપડી સુધી પ્રત્યેક સ્થળે-ઘેર ઘેર રેંટિયાનો પ્રચાર થવો જોઇએ. પ્રત્યેક ગૃહસ્થ સ્ત્રી પુરૂષ પોતપોતાના ઘરમાં હાથેજ સુતર કાંતી-વણીને તે શુદ્ધ સ્વદેશી વસ્ત્ર પહેરી ભાગ્યશાળી થાય, તોજ આપણા દેશનું સૌભાગ્ય સાચવી શકાય. મહાત્માજીએ આ ઉદ્યોગ તરફજ પ્રજાનું ખાસ લક્ષ કેમ ખેંચ્યું એ ઘણીજ વિચાર કરવા-સમજવા જેવી વાત છે. જગતના પ્રત્યેક મહાપુરૂષોએ કહ્યું છે કે: ઔદ્યોગિક ઉન્નતિ વગર કોઇ પણ કાળે કોઇ પણ દેશનું સ્વત્વ ટકી રહ્યું નથી, અને નહિ રહે; તદનુસાર ગાંધીજી પણ એજ સૂચવે છે કે: સ્વરાજ્ય સુખની મંગળ કામનાવાળા-દેશમાંથી દુઃખ દારિદ્રને દેશવટો આપવાની ભાવનાવાળાં પ્રત્યેક સ્ત્રી પુરૂષે એક પળ પણ નકામી ગુમાવ્યા વગર આજથીજ અવિશ્રાન્ત યત્નપૂર્વક હાથમાં રેંટિયો પકડી સૌએ સાથે મળી એ અમોઘ સુદર્શનચક્ર દ્વારા ઇષ્ટ સાધ્ય કરવું જોઇએ. સ્નેહ, શ્રદ્ધા અને ઉત્સાહપૂર્વક જો ગૃહસ્થના ઘરમાં રેંટિયાને સ્થાન મળે તો દિવસે દિવસે ઘરનાં પ્રત્યેક માણસોને તેની અજબ મોહિની લાગે છે, ગમત ગમતાં એ રેંટિયો બાળકોની આંખે એક રમતના રમકડા જેવો બની જાય છે, યુવાનને એ સ્વદેશનું ગૌરવ સાચવવાનું અમોઘ શસ્ત્ર જણાય છે, વૃદ્ધોને જગતની લાજ ઢાંકવાનું-કુટુંબ નિર્વાહનું નમુનેદાર સાધન પ્રત્યક્ષ થાય છે. એકજ વસ્તુ છતાં એમાં અનંત શક્તિ ભરી છે, તેથીજ તે અનેક રૂપે પ્રતીત થાય છે.

પ્રભુનો વાસ.

" નામદાર ! અનંતાનંદ નામના મહન્ત આપના દેવાલયમાં રહેવાને બિલકુલ ઇચ્છતા થી. " આ પ્રમાણે એક પરિચારકે કોઇ નરેશને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

" મુક્ત પણ શાન્ત રસ્તાપર બેસીને, લગાવે છે તેતો આત્મની ધુન નીરંતર; અને પડી રહ્યું છે દેવાલય પૂજારીઓ વિહોણુંજ. "

" મધથી ભરેલા વાસણ તરફ દષ્ટિ સરખી પણ નહિ ફેંકતાં લોક સમુદાય, સુંદર વેત કમળની આસપાસ ગુંજતા ભ્રમરોની જેમ વીંટાળે છે તેને. "

નરેન્દ્ર મનમાં ધુંધવાયો, અને તે જ્યાં પેલા મહાત્મા લીલાછમ ઘાસ ઉપર આસનવાળી બેઠા હતા ત્યાં જઇ પ્રણામપૂર્વક કહેવા લાગ્યો " પિતા તુલ્ય મહાત્મા ! કનક કળશથી દેદીપ્યમાન મારૂં દેવાલય તજીને આપ રેતીપર આસનવાળીને પરમાત્માનું કેમ ધ્યાન ધરો છો વારૂ ? "

" ત્હારા સુવર્ણ મંદિરમાં પ્રભુનો વાસ નથી. " મહાત્માએ જવાબ આપ્યો. "

રાજાનો ચ્હેરો ક્રોધથી લાલચોળ થયો અને તે બોલ્યો:

" પ્રભુ ! આપ જાણો છો કે આ મંદિરના સ્ફટિક-કોતરણી કામમાં મેં ત્રીસ લાખ પીઆ ખરચ્યા છે, અને સમર્પ્યું છે તે મેં પ્રભુના ચરણારવિંદમાં, મોટી ધામધુમથી હાન્ ધર્મક્રિયાઓ કરીને ! "

" વિદિત છે તે સઘળું મ્હને, " મહાત્મા બોલ્યા. ગયે વર્ષે જ્યારે હજારો લોકો ચંડ અગ્નિના ભોગે ઘરબાર વિનાના રખડતા થઇ ત્હારે દ્વારે યાચતા ઉભા હતા ત્યારે તેમની અરજ રાઇ સરખી પણ ધ્યાનમાં લીધી નહોતી—આંટ સરખી પણ માંડી નહોતી. "

પરમ કૃપાળુ પ્રભુએજ વિસ્મય થઇને મને કહ્યું: " કે જે અનાથ ઘરબાર હોણાં રખડતાં રંક જનને આશ્રય આપી શકતો નથી, તે મારા કાજે સુંદર આલય બંધાવવાનો શી રીતે હક ધરાવી શકે ? "

" અને તેથીજ વસ્યો છે તે જગતને અસહાય, ઘરબાર વિહોણું જનસમુહ સાથે વૃક્ષ ળે શાન્તિનું સામ્રાજ્ય પથરાએલા રસ્તા પર "

" શૂન્ય છે ત્હારૂં મદથી ભરપુર સુવર્ણમંદિર, નરેશ ! "

મહારાજા કોપને દાબી શક્યા નહિ, અને પગ પછાડીને તે બોલી ઉઠ્યા કે: "હમણાંજ મે મારી સરહદ છોડીને ચાલ્યા જાઓ."

" જ્યાં ત્હેં મારા પ્રભુને મોકલ્યા છે, તેજ સ્થળમાં સત્વર મોકલ મને ઓ નરેશ ! મહાત્માએ શાન્તિથી જવાબ આપ્યો. " કનક કળશથી ઝળકતા આકાશ વિહારી મહાલો કરતાં રંક અભિલાષીની નિર્જન વનમાં બાંધેલી મઢુલી પ્રભુને વધારે વ્હાલી છે."

૧૯૭૭ શ્રાવણી પૂર્ણિમા. અનુવાદક—" અભિલાષી. "

---

* રવિન્દ્રનાથ ટાગોરના " ૮૬ ગોપીમાંથી."

સમજી જાય છે, અને સાથે સાથે પ્રેમ મુરાતની પરમોત્કૃષ્ટ દશ્ય પણ તેના નયન સમ્મુખ ખડું થાય છે.

અદ્યાપિ પર્યંત ઘનશ્યામ અવિવાહિત છે. અગાઉ તો તેણે એવો જ દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો કે લગ્ન કરવું જ નહિ. પણ મિત્રોના આગ્રહથી તથા સ્વયં પોતાના એવા કોઈક અનુભવ પરથી તેણે લગ્નને મહત્વ આપ્યું છે—લગ્નની આવશ્યકતા સ્વીકારી છે, અને જુના વિચારને નવગજના નમસ્કાર કરી તિલાંજલિ અર્પિ છે! હવે એ લગ્ન કરવાને ઉત્સુક છે; પરન્તુ હજી સુધી એવી કોઈ મનપસંદ કન્યા તેની નજર તળે આવી નથી—મળી નથી.

× × × × × ×

જ્યેષ્ઠ માસ ચાલે છે. આખો દિવસ અગ્નિ વર્ષાવતા તાપની પછી હવે કંઇ સંધ્યાસ્તનો અત્યંત સુખકારક સમય પ્રતીત થાય છે. આ સમયે ઘનશ્યામ પોતાના એક નાહાનકડા પુષ્પોદ્યાનમાં મિત્રો સહિત બેઠો બેઠો મંદમંદ વાતા શિતળ સમિરની અપૂર્વ લિજ્જત અનુભવી રહ્યો છે. મિત્રોમાં પરસ્પર હાસ્ય વિનોદ ચાલી રહ્યો છે. વાત કરતાં કરતાં એક મિત્રે વચ્ચે કહ્યું. "યાર! અમરકુમાર હજી સુધી કેમ ઝળક્યા નહિ? બડા તોફાની!"

ઘનશ્યામ: "ભાઈ! એતો મનમોજી પુતળું છે. વળી ક્યાંયે કોણ જાણે લ્હેરપાણી ઉડાવતા હશે."

કલ્યાણ: "નહિ, લ્હેર લ્હેર કહીને યાર એમ વાત અદ્ધર ના ઉડાવી મારો! કહો ના કહો પણ આજકાલ એ આપ ખુદ ખુદાવિંદને માટે કોઇ રૂપ-યૌવનસંપન્ન સુંદર કન્યાની શોધમાં પૂર્ણ ઉત્સુકતાથી જ્યાં હોય ત્યાં અથડાતો-ટીચાતો-ગોથાં મારતો જણાય છે!"

ઘનશ્યામ: "વાહ! તમે પણ ખરા ઉસ્તાદ જણાઓ છો. કીસ્સો લડાવવાના કામમાં આપ પણ કુશળતા તો પુરેપુરી ધરાવતા લાગો છો!"

કલ્યાણ: "જી! એમાં કંઇ નવાઇ જેવું કે ઉસ્તાદી નથી. અને કીસ્સો ખરો કે ખોટો તે તો આપની ઇચ્છા હશે તો સેવક હમણાંજ પછી પુરવાર કરી આપશે. બોલો સાહેબ! પછી?"

રાધેશ્યામ: "હાં......એક બે દિવસ પર એજ મ્હને કહેતા હતા કે ઘનશ્યામનો વિવાહ થઇ જાય તો મ્હને કંઇક ચેન પડે. કલ્યાણે કહ્યું તેમાં કંઈ શક જેવું તો નથી જ કદાચ ઘનશ્યામ શેઠ તેથી અજ્ઞાત હશે. ચાલો, પછી?"

સ્નેહવિનોદની સમાપ્તિ થાય તે પહેલાં તો વચમાં અમરકુમારે આવીને અડિંગો નાખ્યા જ છે તો!

ઘનશ્યામ: "પધારો સરકાર. યાર! જણાય છે તો દિર્ઘાયુષિ! ત્હારા સમ, આજ ઘડીએ ત્હારૂં સ્મરણ કર્યું. અત્યારસુધી આપ નામવરનાં જ ગુણગાન ગવાયાં!"

અમર: "મ્હને મૂર્ખ સમજીને મ્હારી મશ્કરી કરવાની તમને બધાને જે ટેવ પડી છે તે યાદ રાખજો! દોસ્ત ઘડીના છઠ્ઠા ભાગમાં ધૂળધાણી કરી દઉં! બનાવના ખોટા ચાલ્યા વિના રીતસર જે વાત કરવી હોય તે કર્યા કરો, નહિતો એકાદની ચટણી કરી નાંખીશું!"

કલ્યાણ: "ઘનશ્યામભાઈ! જણાય છે કે આજ સાહેબની કંઈ પિત્તી ચઢી છે ભારી! ભલા થઈ!" સામેની દાઢ વધું ઉપર એ ધાગો-ઘાટ ના કરતા!"

અમર: "હવે ના કહ્યા છતાં ફરી ભડકા-કરો-કેમ!"

કલ્યાણ: "સાહેબ! બહુ દમ ના કરતા, આ હાથ જુઓ છો ને મહેરબાન! એ પણ ઘરાકો હતા તે હવે જ ઉપાડ્યા છે! કદાચ પ્રસંગ આવશે તો તારું જ અજમાવશું પછી."

અમર: ઘનશ્યામશેઠ! જુઓ! તમારું કલ્યાણ કરવા જતાં આ કલ્યાણનું અકલ્યાણ થઈ જશે હોં!"

કલ્યાણ: "જાણીએ છીએ કે આપ શેઠનું કલ્યાણ કરવાના કારભારમાં જ પડ્યા છો, બાપુ! એમ હોય તો લે માફ કરજો પણ એકવાર કહી નાખ કે તેં શું કર્યું?"

સૌ ઉત્સુકતાથી બોલ્યા:—"અમરકુમાર! કહો જોઈએ!"

અમર: "ત્યારે-વાર એમ શાન્ત રહીને છાનામાના સાંભળોને. વાત કે બાબત વિચાર કરવા જેવી છે. (ઘનશ્યામ તરફ જોઈને) દોસ્ત! ત્હારે સારુ એક કન્યા તો શોધી લાવ્યો છું."

સૌ: (એક અવાજે) "વાહ, જી! વાહ!

અમર: "તમે ચાર નકામી લાકડી છોડો. મ્હારા સમ જો ખરું પૂછો તો એક એક અડબંગ જેવા છો. જરી સાંભળો તો ખરા!"

રાધેશ્યામ: "ઠીક, ભાઈ! કહો જોઈએ, ક્યાંથી શોધી લાવ્યા?"

અમર: "આટલામાં ને આટલામાંથી."

કલ્યાણ: "આટલામાં એટલે આજ ગામની કે પરગામની! જાન પરગામ જવાની કે આ ગામમાં જ બધો જલસો ઉડવાનો!"

અમર: "ખુદ રાજનગરમાં જ. વળી બીજે કંઈ તે હોય કે?"

રાધેશ્યામ: "એ છોકરીનો બાપ શું કરે છે?"

અમર: "તેને બાપ નથી—પિતૃહિન છે."

રાધેશ્યામ: "એ ઠીક નહિ જ તો."

અમર: "છે માત્ર એક છોકરી અને તેની મા! બસ બીજું કોઈ ના મળે. લગ્નમાં સાસરા તરફની કંઈ આશા રાખો તે પણ ભાઈને કહું કે સીતારામ! સીતારામ! છોકરીની મા બહુ જ ગરીબ છે."

કલ્યાણ: "આ વળી સહુથી ખરાબ."

રાધેશ્યામ: "ઘર પણ શોધ્યું તો ગરીબ! ક્યાં અમારા ઘનશ્યામભાઈ આવા ધનાઢ્ય, અને ક્યાં તેમનાં સાસરિયાં આટલાં બધાં દરિદ્ર! દુનિયા શું કહેશે!"

અમર: "અરે! કહેનાર છે કોણ? આપણે કે બીજા? અહીંયા એમનું કોણ કોઈ કરે એવું બેઠું છે?"

ઘનશ્યામે એક ઊંડો નિશ્વાસ મૂક્યો.

આમ દિલ્હી પ્રકટ કરી વાતો ધોળેલી એક દિવાલપર પધરાવી દીધો. અને આશ્ચર્ય તરફ મ્હોં કરી ફેને મર્યાદાપુરઃસર જમીનપર પાથરેલી સાદડી પર બેઠી. પરન્તુ જ્યાં તેણે મૂર્તિરૂપને જોવાની આતુર ઘનશ્યામ તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી ત્યાં તો આહાહાહા ! ને એક હૃદયભેદક ચીસ પાડી જ્ઞાનશૂન્ય થઈને જમીનપર ગબડી પડી !

'ઢ' "નિમાજ પઢતાં મસ્જિદ કોટે વળગ્યા" જેવો ઘાટ બન્યો. પણ શું કરે ! પોતાના દિલનો ઘનશ્યામ તેને મશ્કેર કરવાને જાઢ પગથી ઉભો થઈ તેની નજીક જઈ બેઠો, પણ જ્યાં તેણે તેનું શિર ઉંચું કર્યું અને દિવાનો પ્રકાશ તેના મ્હોં પર પડ્યો તેજ પળે આશ્ચર્યચકિત ઘનશ્યામના મુખમાંથી નિકળી ગયું. " હા ! તુંજ મ્હારી જનેતા ! ! ! " એટલું કહેતાં જ તે પણ " હું આ શું જોઉં છું " એવો વિચાર કરતો આબે અચાનક આવેશથી મહીબર નિશ્ચેષ્ટ પત્થરની મૂર્તિ સમાન બેસી જ રહ્યો. ને આગળ કંઇ પણ બોલી શક્યો નહિ."

અમરકુમાર વિસ્મિત બની કાષ્ટના પુતળાની પેઠે આ પ્રસંગ સમાચાર જોઇજ રહ્યો. એટલે થોડીવાર પછી બોલ્યો : " ઓહ ! ઇશ્વરનો મહિમા કેવો અલૌકિક છે ! જેને માટે તમે અથાક પરિશ્રમ વેઠ્યો તે અંતમાં તમને આ પ્રકારે—આ સંજોગોમાં પ્રાપ્ત થતાં ! ધન્ય ! પ્રભુ !"

છોકરીએ આ સઘળું દ્રષ્ય જોઇ ઘુમટો દૂર કર્યો, અને ભાઇ ! ભાઇ ! કહેતી ધનશ્યામને વળગી પડી ! વાહ ! બન્ધુ પ્રેમની તે કંઇ વાત !

વાંચક ! આ છોકરી તે બીજી કોઇ નહિ, પણ એજ બાલિકા છે કે જેણે આજથી પાંચ વર્ષ પૂર્વે રસ્તે જતાં એને રક્ષા—બન્ધન કેર્યું હતું, અને જેનું તેને હંમેશ સ્મરણ થયા કરતું હતું !

× × × × × ×

શ્રાવણ માસ ચાલે છે. શ્રાવણી–બળેવનો પરમોત્સવ આજ પણ પ્રત્યેક સ્થળે ઉજવાય છે. ધનસ્યામનું ગૃહ ખૂબ શણગારવામાં આવ્યું છે. ધનસ્યામ પોતાના એકાન્તગૃહમાં બેઠા બેઠા એક પુસ્તકનું અવલોકન કરી રહ્યો છે. એટલામાં એક દાસીએ આવીને વિનિત ભાવે કહ્યું: “ શેઠ ! અંદર ચાલો ! ” ધનસ્યામ ઉઠીને અંદર ચાલતો થયો. માતાએ નિયત કરેલા આસન પર તેને બેસાડયો. તુરતજ મલકાતે મુખડે તેની ભગિનિ—આપણી પૂર્વ પરિચિત પેલી દિન બાલિકા–સરસ્વતીએ ધનશ્યામભાઇને કુમકુમ તિલક કરી અનેરા ભ્રાતૃસ્નેહથી રક્ષા–બંધન કર્યું, તેજ સમયે ધનસ્યામે બે સુવર્ણ મૂદ્રિકા સરસ્વતીના કર કમળમાં મુકી દીધી. સ્મિતહાસ્ય કરતાં ભાઇએ બ્હેનને પ્રશ્ન કર્યો: “ કેમ ! મ્હારે પૈસા પણ હું ધારે છું આપવા જ પડશે ? ”

સરસ્વતિ હાસ્ય ભરિત વદને બોલી: “ ના, વ્હાલા ભાઇ ! આ સુવર્ણમૂદ્રિકા એ પૈસા કરતાં ખરેખર ઉત્કૃષ્ટ છે, તેના હું બહુ જ પૈસા મેળવી શકીશ ! ”

વાંચક ! આજનું “ રક્ષા–બન્ધન ” લક્ષ્યમાં રહેશે કે ?

ન્યારી વાતઃ—મુંબઇની વસ્તી લગભગ બાર લાખની ગણાય છે. એટલાં માણસોમાંથી ૮,૧૨,૦૦૦ માણસોને તો ફક્ત ન્હાની ન્હાની એક એક Room–કોટડીમાં જ નિવાસ કરવો પડે છે. જો આપણે ચાર માણસ દીઠ એક ઘરની આવશ્યકતા ગણીએ ત્હોયે ૨,૨૩,૦૦૦ ઘર જોઇએ. હવે તેમાં ૧૫૦૦૦ તો એવાં ઝુંપડાં છે કે જેમાં આદમીનો સમાવેશ જ નથી થઇ શકતો, ત્હોય તેમને બિચારાઓ–ગરીબલોકોને એવાંજ ઝુંપડાંમાં દિવસો ગુજારવા પડે છે. ૧,૭૪,૦૦૦ ઘર તો એમાં એવાં છે કે જેમાં બે ત્રણ માણસોનું કુંટુંબ રહી શકે. આ હિસાબે બીજાં ૬૪૦૦૦ ઘર હોય તો સહુ લોકોને રહેવાની કંઇક સુગમતા થાય. ઘર વગરનાં માણસોની મ્હોટી સંખ્યા મોહમયીમાં કેવી રીતે એના વગર નભાવી લે છે આ એક મહા આશ્ચર્યની બાબત છે. આથી જ સમાજમાં અસંતોષ અને પાપનો ફેલાવો થાય છે—અને તેની અસર સમસ્ત દેશપર થાય છે. આટલું છતાંય આટલુ લોકો પણ કહેશે કે: દોસ્ત મુંબાઇની વાત ન્યારી !

વાતઃ—એક માણસે એવી ગણત્રી કરી છે કે સરેરાસ દરેક માણસ એક મિનિટમાં ૧૦૦ બોલને હિસાબે દહાડાના ત્રણ કલાક વાત કરે છે. એ રીતે જોતાં જણાય છે કે દરેક માણસ એક અઠવાડીઆમાં આ માસિકના આશરે ૨૦૦ પાનાં ભરાય એટલી અને એક વર્ષમાં ૧૦૦૦૦ થી પણ વધારે પાનાં ચિતરાય એટલી વાત કરે છે. ખરી વાત !

વ્યવહારિક શિલ્પ શિક્ષણ.

[લેખકઃ-શ્રીયુત વાસુદેવ રામચંદ્ર ગોરત.]

પાશ્ચાત્ય સભ્યદેશોમાં સમસ્ત વ્યવહારિક શિલ્પ શિક્ષણના ક્રમને ત્રણ ખંડો, કિંવા વિભાગોમાં વિભક્ત કરવામાં આવ્યો છે. પ્રથમ વિભાગમાં આરંભિક શિલ્પ-વિદ્યાલય, દ્વિતીયખંડમાં માધ્યમિક શિલ્પવિદ્યાલય અને તૃતિયભાગમાં 'ઉચ્ચ શિક્ષણ વિદ્યાલય (College) ઈ. નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રારંભિક શિલ્પવિદ્યાલયમાં નકશા કેમ બનાવવા, યંત્ર કેમ ચલાવવું ઈ. વિષયોનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. માધ્યમિક શિક્ષાલયમાં વિજ્ઞાન શાસ્ત્રાનુસાર યંત્રોનો ઉપયોગ કેમ કરવો ઈ. નું અનુશીલન કરાવવામાં આવે છે. તૃતીયશિલ્પ શિક્ષાલય કિંવા શિલ્પ-કોલેજમાં વ્યવહારિક શિલ્પશિક્ષણને સર્વોપયોગી બનાવવા માટે દેશી અને વિદેશી સાહિત્ય, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ઉચ્ચગણિત, યંત્રવિદ્યા, વિદ્યુત્કળા, પદાર્થ અને ભૂવિદ્યા, ખનિકાર્ય, નાવિકાર્ય, સ્થાપત્યકાર્ય તથા વાણિજ્યવિદ્યા આદિનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે આ સર્વે શિક્ષણથી શિલ્પવિદ્યાલયમાં પરિચિત થઇને પાશ્ચાત્ય સભ્ય જાતિઓનિ ક્રમોન્નતિ સાથે કેટલાક પ્રકારના નવન શિલ્પની ઉત્પત્તિ થઇ છે

નાનકડા પેલા સ્વીટ્ઝરલેન્ડમાં પણ આ પ્રકારે ૩૦૦ વિદ્યાલયો છે. જે દેશમાં એક માત્ર શિલ્પ–કળા માટે જ આટલાં બહુત્ સંખ્યક વિદ્યાલયો છે તે દેશ યદિ ઉન્નતિના ઉન્નતતમ શિખરે વિરાજતો હોય તો તે કંઇ ગજબ આશ્ચર્યની ઘટના છે ? વાર? સમુદ્રમંથન સમયે ઉત્પન્ન થએલાં દેવી ઇંદિરા એ દેશવાસીઓના ગૃહમાં ચીરકાળ માટે નિવાસવૃત્તિ કેમ લાલાયિત ન થાય વાર ? આ પાશ્ચાત્યોના અપરિમિત ઉદ્યમનું જ પરિણામ છે; એમના અદમ્ય ઉત્સાહપરાયણતાનું જ ફળ છે; એમની કઠોર તપસ્યાનો જ પુરસ્કાર છે. આવા અનેકાનેક વ્યવસાયોમાં સર્વથા ઉદ્યુક્ત રહેવાના યોગે જ. તેઓ આજે મુષ્ટિભર મનુષ્યોવડે કોટિક જનો ઉપર અને સાગરાન્તર વસુંધરા ઉપર સગર્વ આધિપત્ય ચલાવે છે.

આરંભમાં જ ઉલ્લેખ કર્યો મુજબ ભારતવર્ષ–એક સમયે સુધારાના ઉત્તુંગ શિખરે વિરાજતો દેશ, આજ વ્યવહારિક શિલ્પના અભાવેજ દિનપ્રતિદિન હીનાવસ્થાની ગહનગર્ત્તામાં ગબડતો જાય છે. ભારતની આપત્તિ દુર્દશાનું નિરીક્ષણ કરી મહાશય સરકારે આ પ્રશ્ન તરફ પોતાનું લક્ષ્ય આપ્યું છે. આ દેશની ન્યૂનતા પૂર્તિને માટે રૂડકી અને શિબપુરમાં ઇનજીનીઅરીંગ–કૉલેજની સૃષ્ટિ નિર્માણ કરવામાં આવી છે. હવે મદ્રાસ અને મુમ્બાપુરીમાં પણ એક એવા પ્રકારની કૉલેજ ખોલવાની યોજના ચાલે છે. તોપણ કૃષિ, વિદ્યુત, અને ખનિવિદ્યાઓનું શિક્ષણ આપવાની યોજના પણ અત્યંત આવશ્યકીય છે. પૂનાની વિજ્ઞાન કૉલેજમાં પણ વ્યવહારિક વિજ્ઞાનની ચર્ચા કરવામાં આવે છે. એનાથી અતિરીક્ત સરકારે ઢકા, શ્રીરામપુર, આદિનગરોમાં ટેકનીકલ સ્કુલો અર્થાત્ કળાની શિક્ષા પ્રદાન શાળાઓનો પ્રારંભ કર્યો છે., રાજશાહી અને મેદનીપુરની શાળામાં રેશમના કામનું ખાસ શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. શ્રી રામપુરમાં વસ્ત્ર વણવાનું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. બિહારના પુસાનગરમાં વિશાલ કૃષિવિદ્યાલયની સંસ્થાપના કરવામાં આવનાર છે. યદિ સમસ્ત જગત્ વ્યાપિ બીપણ મહાવાસ્યગીએ મધ્યમાં વિક્ષેપ ન કર્યો હોત, તો હજી પણ વિશેષ વિદ્યાલયોની સંસ્થાપના થવાનો સંપૂર્ણ સંભવ હતો.

હડતાલ.

लेखक-श्रीयुत् " रामनाथ " एम. ए.

જ્યારે કોઈ પણ કારખાનાના કામદાર-મજૂર આપસમાં સલાહ-મસલત કરી પોતાની મજૂરી સંબંધમાં અથવા તો કંઈક સગવડને અર્થે, અગર તો અન્ય-કોઈ કારણથી પોતાનું કામકાજ બંધ કરી બેસે છે તેનું નામ 'હડતાલ' છે.

પોતાની શરતો કબૂલ કરાવવા અને પોતાની પ્રાર્થનાઓનો સ્વીકાર કરાવવા માટે માલિક-શેઠને કંઈક વિચાર કરતા કરવાનો મજૂરોનો આ એક વ્યવસ્થિત-પ્રયાસ છે. મુડીવાળા-અધિકારિઓની સાથે યુદ્ધમાં ઉતરવાનું મજૂરોનું આ બેધારી હથિયાર જેવું અજેય અને સબળ ઔદ્યોગિક શસ્ત્ર છે.

કેટલાક સમયથી આ હડતાલ રૂપી શસ્ત્ર (અર્થાત્ કામ બંધ કરવાની રીત) નો ભારતવર્ષમાં રાજનૈતિક દ્રષ્ટિએ પણ ઉપયોગ થતો જાય છે. સંવત ૧૯૭૫ ના ચૈત્ર સુદ ૬ સને ૧૯૧૯ ના એપ્રિલની ૬ ઠી તારીખની હડતાલ જે મહાત્મા ગાંધીજીના આદેશથી સમગ્ર ભારતવર્ષમાં પાળવામાં આવી હતી કે જે ઉપરથી રૉલેટ એક્ટ વિરૂદ્ધ ભારતવર્ષની સમસ્ત પ્રજાનો વિરૂદ્ધ ભાવ સરકાર સારી રીતે જોઈ શકે અને સરકારને એ કાળો કાયદો રદ કરવાની આવશ્યકતા અને ઉપયોગિતા જણાઈ આવે. ફરી પાછી કાર્તિક વદી ૯ એટલે ઓક્ટોબરની ૧૭ મીની હડતાલ-ખિલાફત દિવસ-નું લક્ષ્ય પણ રાજનૈતિક જ હતું. એ હડતાલ ખિલાફતના મામલા સંબંધી ભારતવાસિયોના હૃદયમાં થયેલા જખમ-દુઃખ અને લાગણી પ્રકટ કરવાના ઉદ્દેશથી પાળવામાં આવી હતી.

આ લેખમાં અમારો ઉદ્દેશ કેવળ જે હડતાલનો સંબંધ ઔદ્યોગિક-વ્યાપાર-રોજગાર સાથે છે તે સંબંધી અર્થાત્ મજૂરો-કામદારોની હડતાલ સંબંધી પ્રકટ કરવાનો છે. હડતાલનો સાધારણ અર્થ પણ આજકાલ સંસારમાં મજૂરો અને કામદારોની કામ ઉપરથી એક્ય કરીને એકાએક ખસી જવાની પ્રવૃત્તિ જ સમજાય છે. કામગારોએ કામ બંધ કર્યું એટલે માનો કે હડતાલ થઈ!

હડતાલનાં કારણ.

માલિક અને મજૂરોની વચ્ચે ઉપસ્થિત થતા પ્રશ્નોની માફક હડતાલના નાના પ્રકારનાં કેટલાક તાત્કાલિક કારણો પણ છે. ઘણે ભાગે હડતાલનાં 'સામાન્ય' કારણોમાં કાં તો મજૂરીના દરમાં વધારો-ઘટાડો થાય તેથી, અથવા તો કામગિરીના વખત સંબંધી, અગર તો તંદુરસ્તી બગાડે એવાં કારણોને લીધે નહિ તો ઉપરી-અમલદારના અણગમતા દોર-દમામ-મારપીટના પ્રતાપે. ભારતવર્ષમાં જેટલી જેટલી જબરજસ્ત હડતાલો થઈ છે તેમાં દાખલા તરીકે અમદાવાદની મીલના કામદારોની હડતાલ, કલકત્તાની

અમદાવાદની મીલોની હડતાલ વગેરે મોટે ભાગે મંજુરીના દર વધારવા-મોંઘવારી મેળ સબંધીજ પાડવામાં આવી હતી.

સમયપર મજૂર મંડળો પણ પોતાની અવસ્થાને પગભર-મજબૂત બનાવા, અ તો પોતાના સમગ્ર બળને સ્થિત-કાયમ રાખવાને માટે, કાં તો મજૂર મંડળની બહાર મનુષ્યોની વા સ્ત્રીઓ અને બાળકોનો વચ્ચે પગપેસારો થતો અટકાવવાને અર્થે હડતાલ પાડેછે. કોઈ કોઈ વખત માલિક, મેનેજર અથવા પોતાના ઉપરીનાં ખોટાં દૃષ્ટિ કટુવચન અને તોછડાઈ ભર્યો વ્યવહાર પણ હડતાલોનું મુખ્ય કારણ બને છે.

ક્વચિત એવું પણ બને છે કે એક કારખાનાના મજૂરો પોતાને માટે નહિ પણ બીજી મીલોમાં કામ કરતા અન્ય સઘળા કારિગર બંધુઓ જેઓ દુઃખ-ત્રાસ ભોગવી થાકી, જીવ ઉપર આવી હડતાલ પર ચડ્યા હોય તેમને મદદ કરવા-તેમની તરફ સહાનુભૂતિ બતાવી તેમને યોગ્ય ન્યાય અપાવવા પણ પોતે હડતાલમાં શામિલ થાય. આ પ્રકારની હડતાલને સહાનુભૂતિ અર્થાત્ સિદ્ધાન્ત વિષયક હડતાલ કહેવામાં આવે.

ક્વચિત્ ભ્રાન્તિવશ થવાથી અણસમજણને લીધે પણ હડતાલ થતી સાંભળવા આવે છે, પણ એ હડતાલ માત્ર નામની જ હોય છે. એવી વિવેક વગરની હડતાલ કારિગરોને પોતાને જ નુકસાનમાં ઉતરવાનું થઈ પડે છે. સમજણપૂર્વક અગર વિ સમજે હડતાલ પડે તો પણ તેથી કંપનીને પણ નુકસાન તો થઈ જ. એક સાંચો જે થડી બંધ રહે તેટલું નુકસાન કંપનીને દેખાતું છે. એ નુકસાનનો હિસાબ શેઠિયાઓ નથી હોતો, કંપનીના સામાન્ય વર્ગના ભાગિદારો પણ એ નુકસાનનો વિચાર નથી કરતા લાખો લેખાં ત્યાં પછી બણ દહાડા કારખાનું બંધ રહે તેમાં હરકત શી છે! એ દિવસ કારખાનું બંધ રહેવાથી શેઠના ગાડી ઘોડામાં જરાય હરકત ન આવે પણ એ દિવસની ખોટ મજૂરોને જણાયા વગર ન રહે.

ઉપર સૂચવેલા તાત્કાલિક કારણોમાં એક અંતર્ગત વ્યાપક કારણ પણ છે. આ મુડી અને મજૂરનો પ્રશ્ન-માલિક અને મજૂરનો પરસ્પર વિરોધ. કદિ જો અમે ધ્યાનપૂર્વક ઉંડો વિચાર કરીએ તો અમને જણાય કે આ સઘળા ઔદ્યોગિક ઝઘડાઓ કેવળ એકજ કારણ છે, અને તે એજ કે આજની અસારની નિઃસહાય દુઃખી દશા માંથી નીકળવાનો તથા વધારે લાભ મેળવી ઉદ્યોગ-ધંધામાં કંઈક વધારે આગળ પડતો ભાગ લેવાને મજૂરો મહા પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. આંખ ઉઘડ્યા પછી અંધારૂ કયમ સહી શકાય? આજ દિન સુધી તો ઉદ્યોગ-ધંધાને અંગે દરેક બાબતની સઘળી સત્તા-સા મુડીવાળાઓના હાથમાં છે. તેને લીધે તેઓની મહાશક્તિનું માપ કાઢવું કંઈક મુશ્કેલી છે. હડતાલ એ મહાશક્તિને હદમાં રાખવાનું અગર તો માનો કે ચૂર્ણ-વિચૂર્ણ કરવા હૈયી શસ્ત્ર છે-રામબાણ છે!

હડતાલનો સંગઠિત પ્રયોગ.

હડતાલ એ કેવું મન ધાર્યું તે વખતે સામાન્ય રીતે અજમાવી શકાય એવું નહ શસ્ત્ર નથી. વળી જે સાવધાની અને સંપૂર્ણ બુદ્ધિપૂર્વક ન હોય વાપરવાનું એ અદ્વિતી શસ્ત્ર છે. જ્યાંસુધી અન્ય સઘળા ઉપાયોથી કામ સરે એવું હોય ત્યાં સુધી એ શસ્ત્રને

ઉપયોગ કરવો એ તદ્દન અનુચિત છે. જો શરુઆતમાંથી પડેલું નુકસાન, મજૂરોને પડેલું કષ્ટ અને હાનિ મજૂરોને વેઠવી પડે છે. જ્યાંસુધી હડતાલ ચાલુ રહે છે ત્યાં સુધી રોજી હડતાલિયાઓ ગુમાવે છે—અમદાવાદ એટલા દિવસની મજૂરી તેઓને ખોવી પડે છે, અને એને લીધે ખમવી પડેલી આર્થિક ખોટનો, મોટે ભાગે ઘણો જ દુ:ખ ભોગવે છે. આગળ કહ્યું તેમ ગરીબોને એથી સહન કરવાનું કંઈ જ નથી, અને એ તેઓ તેથી મજૂરોના મોટા ભાગનું નુકસાન પણ તેમને નથી થતું—થાય તો જણાતું નથી. ચાલુ રોજી જ્યાં કુટુંબ નિર્વાહ કરવામાં મહા કષ્ટ ઉઠાવવું પડતું હોય ત્યાં પછી રોજી બંધ થએલા દિવસોની ઉપાધિનું તો પૂછવું જ શું? તેમ જ્યાં કદિ જો હડતાલનું પરિણામ સારૂ આવે અર્થાત્ તેમના એ હાથમાં તેઓ સફળ થાય તો તેમનું કંઈક બહેતર-કલ્યાણ થવાનું છે. જેઓ મોટા એજંટ અર્થાત્ કંપનીના એક નિમકહલાલ અમલદાર તરીકેનો પોતાનો ધર્મ સમજે છે તેઓ તો સારી રીતે સમજે છે કે હડતાલથી કંપનીને નુકસાન થાય છે નથી—ઉલટી કંપની ખોટમાં જ ઉતરે છે. અને લીધે વિવેકી એજંટ-માલીકની ચિન્તાનો પાર નથી રહેતો, તેને ભુખે ઉંઘ પણ નથી આવતી. કર્તવ્ય-પરાયણ અવસ્થાઓ બનતા સુધી હડતાલ પડવાનો વખત જ નથી આવવા દેતા, અને કદાચ એવો પ્રસંગ નથી તે આવે તો તેઓ વિવેકપૂર્વક કુશળતાથી એ તોફાનનો સત્વર અંત લાવવા યોગ્ય માર્ગ લે છે. આથી એક બીજી અગત્યની આમાં જાણવા જેવી બાબત તો એ છે કે હડતાલથી કેવળ માલિક અને મજૂરને જ હાનિ ઉઠાવવી પડે છે એમ નથી, જનતાને પણ તેથી કંઇક ભોગવવું પડે છે. સઘળી વસ્તુઓને પરિણામ, અર્થાત્ અંતિમ લક્ષ્ય તો જનતા જ છે ને! એટલા માટે એ એક સ્વાભાવિક બાબત છે કે કામકાજ બંધ કરીને એમનાથી જે સમય, દ્રવ્ય, શક્તિ વગેરેનો દુરુપયોગ—લુચ—નુ-કસાન—બેઉપયોગ થાય છે તેનો પ્રભાવ જનતા ઉપર પણ પડે છે. અને તેથી તેમને પણ અમુક પ્રકારનું કષ્ટ ઉઠાવવું પડે છે એ નિર્વિવાદ છે. જનતાને હડતાલથી કેટલું કષ્ટ ભોગવવું પડે છે તેનો પૂરો ખ્યાલ તો જ્યારે રેલ્વે અને એવી જ અમુક લોકોપયોગી સંસ્થાઓમાં હડતાલ પડે છે ત્યારે પ્રત્યક્ષ જણાય છે. આ સઘળું કષ્ટ અને હાનિ ઉઠાવેલી, જ્યારે હડતાલ મજૂરોની દશા સુધારવામાં બરાબર સફળ નિવડે છે ત્યારે જ સાર્થક થાય છે. મનુષ્ય સમાજના એક મુખ્ય અંગને સુખ—શાન્તિ અને સંતોષ મળે એ જનતાને માટે બેશક આનંદની બાબત છે, માટે જ કહ્યું છે કે હડતાલ એક ભયંકર—ભયંકર શસ્ત્ર છે. ખરા-ખમીના વખત વગર કેવળ કામગાર-મજૂરોની દશા સુધારવાના અંતિમ સાધન તરીકે તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. હમણાં વર્ષના જડ-મૂળ પાયાને, મોટી કહેવતોને જમિનદોસ્ત કરી ઉખાડી કેવી સહાય એના શસ્ત્રો સામાન્ય શબ્દ કેમ કરી શકે! ભગવાન્ દેશ તો પ્રાર્થનાપૂર્વક કરતાંય વારે ઘડી વગર વિચારે એવો અસહ-યોગ કેમ થાય!

ખાઉંવાને માટે પણ અનુકૂળતા થઈ શકે એમ છે. તેમની માન્યતા એવી છે કે હડતાલદ્વારા મુડીવાળાઓનો અન્યાયનો અંત લાવી મજુરોનું રાજ્ય-અધિકાર સ્થાપિ શકાશે. એઓ ધારે છે કે મજુરોના રાજ્યમાં પ્રત્યેક માણસને સંસારના ઉત્તમમાં ઉત્તમ પદાર્થો ભોગવવાનો સમાન હક્ક-અધિકાર-અવસર પ્રાપ્ત થશે, અને સહુ જણ સુખી જીવન ગાળી શકશે. આ વિચારને સંપૂર્ણ રીતે માનનારા માણસોની સંખ્યા ફ્રાન્સમાં મુખ્ય છે. એ ભાવની પ્રમાણમાં એ પવન આજકાલ અન્ય સઘળા દેશોમાં વ્હાવા માંડ્યો છે.

સફળતાનું સાધન.

હડતાલોની સફળતાને અર્થે સઉથી પહેલાં મજુરોમાં સંપની મુખ્ય અગત્ય છે. મજુર મંડળોમાં જેટલી વધારે સુંદર વ્યવસ્થા-જેટલો વધારે સંપ તેટલાજ તેઓ લાંબા સમય સુધી માલિકની સ્હામે બળપૂર્વક ટકી શકશે. જો અમે ઔદ્યોગિક ઝગડાઓના ઇતિહાસ તરફ નજર કરીશું તો અમને જણાશે કે ફાટફૂટવાળાં નામનાં મહાજનો-મંડળોની હડતાલ કરતાં વ્યવસ્થિત-એકદિલવાળા-બંધારણપૂર્વક કાર્ય કરનારા મજુરોનાં મંડળો દ્વારા શરૂ થએલી હડતાલનાં પરિણામ ઘણે ભાગે મજુરોના લાભમાં જ આવ્યાં છે. સાથે સાથે એ પણ જણાશે કે મજુર મંડળોમાં મંજુરોની સંખ્યા અને દ્રવ્ય સંચય ઉપર પણ કેટલો બધો આધાર છે.

જેમ જેમ ઉદ્યોગે-ધંધામાં પ્રવિણતા વધતી જાય છે, અને જેમ જેમ માલિક અને મજુરોની સંસ્થાઓ મજબૂત થતી જાય છે તેમ તેમ હડતાલને સફળ અથવા નિષ્ફળ બનાવવામાં લોકમતના પ્રતાપની મહત્તા પણ વધતી જાય છે. આજકાલ કોઇ પણ ઉદ્યોગ ધંધામાં હડતાલ પડવાનું કારણ મનુષ્યોના એક મુખ્ય ભાગને હદથી વધારે અન્યાય અત્યાચાર તથા ઔદ્યોગિક જીવનમાં મહા ખળભળાટ મચી જાય એ છે. એવે વખતે પ્રજાના આત્માને પણ શાન્તિ નથી હતી. પ્રજાનું ધ્યાન પણ સ્વાભાવિક રીતે એ તરફ આકર્ષાય છે. લોક લાગણી દ્વારા મજુરોના ઇષ્ટ કાર્યની સિદ્ધિ થતી અનેક વખત જોવામાં આવી છે. એ લોક લાગણી પોતા તરફ ખેંચવા મુંડીવાળા અને ગજુરો આપાક દ્રવ્યનો વ્યય કરી મન માનતાં પત્ર અને પત્રિકાઓનો પ્રતિદિન વરસાદ વરસાવી મુકે છે.

આ પ્રમાણે અમે જોઇ શકીએ છીએ કે હડતાલની સફળતાને માટે મુખ્યત્વે બે વાતોની ખાસ આવશ્યકતા છે. એક તો સુદ્દઢ સંગઠન અર્થાત જબ્બર એકતા અને બીજી પોતાના પક્ષની સત્યતા જનતા-પ્રજાના હૃદયમાં પુરેપુરી ઠસાવી તે દ્વારા લોકમતને પોતાના પક્ષમાં લઇ તેની પૂર્ણ સહાનુભૂતિ મેળવવી.

હડતાલને માટે જેનો ભોગ-લાગ શોધવામાં આવે છે એ ઉપર પણ ઘણો જ આધાર રહે છે. જ્યારે વ્યાપાર ધમધોકાર ચાલતો હોય-માલની ખપત કરતાં માલની પેદાશ ઓછી જણાતી હોય એવે વખતે હડતાલ સફળ થવાનો કંઇક વધારે સંભવ હોય છે, કેમકે એ વખતે મજુરીનો ભાવ વધારવાથી અથવા કારિગરોની વાત તરફ ધ્યાન આપવાથી મુડીવાળાઓને જે હાનિ થાય તેના કરતાં સમૂળગું કામ-કારખાનાં બંધ થવાથી વધારે હાનિ એ તો દેખીતી જ બાબત છે. હવે મજુરોના આગેવાનોના મગજમાં આ સઘળી બાબતો સારી રીતે ઠસી ગઈ છે-હવે તેઓ ખરો વખત પરખી શકતા થયા છે, અને તેથીજ તેઓ

પોતાની સાથેના સઘળા સાથિઓને એજ ઉપદેશ-શિખામણ આપતા રહે છે કે: હડતાલને માટે હમેશાં એવો લાગ શોધવો જોઇએ કે: જેથી શેઠિઆઓ વગર આનાકાનીએ તેમની સઘળી વાતો સાંભળી—તે ઉપર ધ્યાન આપી શકે, અને સાથે પ્રજા પણ મજુરો તરફ પોતાની સહાનુભૂતિ સારી રીતે પ્રકટ કરી શકે.

હડતાલોનો સૂક્ષ્મ ઇતિહાસ.

પશ્ચિમના દેશોમાં લાંબા વખતથી Labour Party અર્થાત્ મજુર સંઘ આ બાબતનો નિરંતર પ્રયાસ કરતો રહ્યો છે કે: મુડીવાળા અને મજુરની વચ્ચે વ્યક્તિગત કરારપત્રની જગાએ સામુદિક ક્રય વિક્રય નિયમની સ્થાપના કરવામાં આવે. એ દેશની હડતાલોનો ઇતિહાસ મજુરસંઘોના એ પ્રયત્નોના ઇતિહાસનો જ એક ભાગ છે. અગર જો અમે ઔદ્યોગિક ઝગડા સંબંધી ઇંગ્લેન્ડની વ્યાપાર પરિષદે પસાર કરેલા ઠરાવના સંબંધમાં, હડતાલોની સંખ્યા, કેટલો વખત હડતાલ રહી વગેરે ઉપયોગી બાબતોની તપાસ કરીએ તો એમાંથી ઘણી એક જાણવા જેવી બાબતોનો મદદગારીથી પતો લાગી જાય એમ છે. ઓગણીસમી શતાબ્દીનાં અંતિમ દસ વર્ષોમાં જે વખત મજુર સંઘોના સંગઠનનો ઉન્નતિકાળ હતો તે સમયે ધીમે ધીમે હડતાલોની સંખ્યામાં તો અમુક ઘટાડો થયો, પરન્તુ હડતાલિઆઓ-મજુરોની સંખ્યા ઘટવાને બદલે ઉત્તરોત્તર વધતી જ ગઇ. કેમકે દિવસે દિવસે મજુરોનું કાર્ય સુંદર વ્યવસ્થિત થતું ગયું. સ. ૧૯૦૧ ના ટાફવેલ મુકદમાના વખતથી જ જેમાં એવો નિર્ણય થયો હતો કે: મજુરસંઘોની હડતાલોને લીધે માલિકોને જે નુકસાની થાય છે તેને માટે તેમની પાસેથી નુકસાની મેળવી શકાશે. આથી હડતાલો ઘણી જ ઓછી પ્રમાણમાં પડતી હતી; પરન્તુ એ નિર્ણય-ઠરાવનો અમલ લગભગ ૧૯૦૬ માં પસાર થયેલા વ્યાપાર સંબંધી ઝગડાના કાયદા (Trade Dispute Act) પછી અટકી ગયો.

ઔદ્યોગિક શાન્તિનાં સાધન.

પૂર્વ કથિત ઉદેશ્ય સાધનને અર્થે કોઈ સામ્યવાદ કોઈ સામાન્યવાદ અને કોઈ અરાજકતાવાદના પ્રસ્તાવ કરી રહ્યા છે. હવે તો સૌ કોઈ એ વગર દુરબિને જોઈ શકે છે કે: સમાજની વર્તમાન અવસ્થા ઘણીજ દોષપૂર્ણ અને લગભગ અસહનીય જેવી છે, અને તેમાં ઘામધીક ફેરફાર થવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. કેટલાક લોક રાજ્યક્રાન્તિ અને મૌલિક પરિવર્તનના પક્ષપાતી છે. બીજા લોકો એટલે સુધી આગળ વધવા નથી ચ્હાતા, પરન્તુ વર્તમાન સમય અને સ્થિતિને અનુકૂળ અમુક જનહિતોપયોગી નવિન સુધારાઓથી સંતુષ્ઠ થાય એમ છે. અમે આ સ્થળે કંઈક એવાં સાધનોની ચર્ચા કરવા માગીએ છીએ કે: જે સાધનોદ્વારા વર્તમાન સામાજીક વ્યવસ્થાને સ્થિત રાખતાં પૂંજીવાળા અને મજૂરોના હાલના નીરંતર-ચાલુ સંગ્રામને રોકવાના ઉદેશ્યથી કરવામાં આવે છે.

એ સાધનોની બે ભાગમાં વ્હેંચણી કરી શકાય છે.

(અ) જેનો સબંધ વિવાદ ઉપસ્થિત થતાં તેના સમાધાન સાથે છે.

(બ) જેનો ઉદેશ્ય વિવાદોનું નિવારણ કરવાનો છે.

(૧) સન્ધાનુક પરિષદ:—આ પરિષદ સરકારી અને બિન સરકારી બે પ્રકારની થાય છે. આ પરિષદો એ કાર્ય કરે છે કે: માલિક અને મજૂરોમાં કોઈ બાબતમાં મતભેદ પડતાં તેનું સમાધાન કરવું. આ પરિષદ કોઈ કોઈ વખત ઉભય વચ્ચેના વિવાદ શાન્ત કરવામાં તેમને લોકમતની સહાયતા મળે તેની ખાતર તેઓ પોતાના તરફથી રિપોર્ટ બહાર પાડે છે.

(૨) માધ્યસ્થ:—આ પણ સરકારી અને બિન સરકારી બે પ્રકારનું બને છે. બિનસરકારી મધ્યસ્થ પરિષદ પોતપોતાની સંમતિથી સ્થાપિત થાય છે એમની સફળતાનો આધાર મજૂર સંઘની મજબુતિ પર છે. કોઈ કોઈ ઠેકાણે સરકારી પરિષદ પણ હોય છે, કે જે પોતાની પાસે આવેલા વિવાદાત્મક પ્રશ્નોનો નિર્ણય કરે છે. ન્યુઝીલેન્ડમાં મધ્યસ્થ પરિષદોની સન્મુખ વિવાદ વિષયક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત કરીને તેના નિર્ણય માનવા પડે છે.

સ્થાનાભાવને લીધે આ લેખમાં એ ઔદ્યોગિક શાન્તિનાં સાધનોના ગુણ અને લાભ ઇત્યાદિનું સગુંફિત વર્ણન થઈ શકે એમ નથી, જેથી કેવળ તેનો ઉલ્લેખજ કરવામાં આવે છે.

વિવાદ નિવારણનાં પ્રધાન સાધન નિમ્ન લિખિત છે.

(૧) લાભ વિભાગ:—અર્થાત્ વ્યાપારના નફામાંથી અમુક અંશ મજૂરોને મળે. એનો ઉદેશ્ય એ છે કે: મજૂરોને ઉદ્યોગ-ધંધાની સફળતાના પક્ષપાતિ બનાવવા તથા માલિક મજૂર વચ્ચેના ભેદભાવને નિર્મૂળ કરવા.

(૨) સમ્મિલિત સમુત્થાન અથવા સગાંશિતા.

આ એક બીજા વચ્ચે સહકાર અને સંયોગ સૂચક છે.

(૩) આરોહાવરોહ યુક્ત વેતન પરંપરા:—અર્થાત્ કારખાનાંના લાભની વધઘટ અનુસાર મજૂરીના દરમાં વધઘટ.

(૪) સહકારિતા:–અથવા સહયોગ–સદ્યોગ.

સાચું પૂછીએ તો આ, વિવાદ નિવારણનું એક પ્રધાન સાધન અવશ્ય છે. પરન્તુ તેનું કામ માલિક અને મજૂરોમાં સદ્વ્યવહાર સ્થાપન કરવાનું નહિ પરન્તુ પુંજીવાળા માલિકનું નિરાકરણ છે.

(૫) શિક્ષા પ્રચાર:–ઔદ્યોગિક શાન્તિનું એક પ્રધાન સાધન શિક્ષા–પ્રચાર પણ છે. મજૂરોને સુશિક્ષિત બનાવવા તથા સુશિક્ષાદ્વારા પોતાના માલિક તરફ સદ્ભાવ રાખનાર કરી માલિકનો સ્નેહ મેળવવા અધિકારી બનાવતાં પણ આ પ્રશ્નનો કંઇક નિવેડો કદાચ આવી શકે ખરો. આ કાર્યની જવાબદારી માલિકનેજ શિર છે રાત્રિશાળાઓ, પુસ્તકાલય, તથા એવીજ અન્ય સઘળી મજૂર હિતકારિણી સંસ્થાઓ સ્થાપન કરી માલિક શાન્તિ સ્થાપન કરવામાં અધિક સુગમતા બનાવી શકે છે

સારાંશ એ છે કે: અમે જે પ્રમાણે ઉપર લખી ચૂક્યા છીએ તે પ્રમાણે હડતાલ એ કોઇ પણ વ્યાપારમાં મજૂરો અને માલિકની વચ્ચેનો નિર્ગુણ સંગ્રામ છે, જેને લીધે અનેકાનેક ઉપયોગી શક્તિઓનો વ્યર્થ નાશ થાય છે. કલ્પનાને અમે તેનો ઉપયોગ અવશ્ય ઉચિત કહી શકીએ છે, તો પણ ઉત્તમ વાત તો એજ છે કે: જે રસ્તે મુડીવાળા અને મજુરો વચ્ચે શાન્તિ–સ્નેહનું સ્થાપન થાય અને ઉભય સહયોગ કરી ભારતવર્ષની વર્તમાન ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને શોભાવે–સહજ બનાવે એ સર્વથા ઇષ્ટ છે.

સ્વીકાર.

નીચેનાં વર્તમાનપત્ર, માસિકપત્ર, અને પુસ્તકો વગેરે અમને બદલામાં અવલોકનાર્થે મળ્યાં છે, જે આભાર સહિત સ્વીકારીએ છીએ.

૧–હિન્દી નવજીવન (અઠવાડિકપત્ર). ૨–ગરવી ગુજરાત (માસિકપત્ર). ૩–પ્રભાત (માસિકપત્ર). ૪–વિનોદ વાટિકા (હસ્ત લિખિત માસિકપત્ર).

પુસ્તકો: ૧–શ્રી કૈલાસ માનસ સરોવર દર્શન. ૨–મહાત્મા ગાંધી. ૩–રાજયોગ. ૪–જ્ઞાનમણિ પ્રકાશ. ૫–મણિશંકર કાવ્ય. ૬–યશોગતી. ૭–સ્ત્રિઓનો સાચો દેવ યાને પતિવ્રત ગીતા. ૮–મહાત્મા ગાંધીજીને ખુલ્લો સદેશો (લેખક: શ્રીમાન્ ભારતયોગી) ૯–સતિ સાવિત્રીનો ગ્રં. વગેરે (અવલોકન હવે પછી.)

કંઈક જાણવા જોગ.

અજાયબ આંકડા:—સંવત ૧૯૭૪-૭૫ અને ૭૬ આ ત્રણે સાલોમાં હિન્દુસ્થાનમાંથી જેટલા રૂપિયાનો માલ પરદેશ ગયો, અને એજ ત્રણે સાલમાં પરદેશથી જેટલી કીમ્મતનો માલ આ દેશમાં આવ્યો તેનો આંકડો તપાસો:—સંવત ૧૯૭૪માં ૧,૬૪,૩૫,૪૯,૯૪૯) રૂપિયાની કીમ્મતનો માલ આ દેશમાં આવ્યો અને ૨૪૪૭૯૪૫૨૧૯) રૂ૦ ની ચીજો અહીંથી બહાર ગઈ. એજ પ્રમાણે ૧૯૭૫માં ૧૮૮૫૬૨૪૩૧૭) રૂ૦ ની વસ્તુઓ બહારથી અહીં આવી અને ૨૫૫૩૨૨૬૧૦૩) રૂ૦ ની ચીજો ગઈ. એવી જ રીતે સંવત ૧૯૭૬ માં ૨૨૧૭૨૯૬૦૦૮) રૂ૦ ની કીમ્મતનો માલ આવ્યો અને ૩૩૨૧૪૧૮૦૭૬) રૂ૦ નો માલ વિદેશ ગયો. માલ ગયો. તેના મ્હોટા આંકડા જોઈને મલકાશો નહિ, એજ માલ નવા રૈવરૂપમાં આ દેશમાં આવતાં ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે ચૂકવશો.

અંગ્રેજી રાજ્ય થયા બાદ જ ભારતીય શિલ્પ અને ચિત્રણ વ્યવસાય ભાંગી પડ્યો. અશોકસ્તમ્ભ, તાજમહેલ, દિલ્હી–આગ્રા વગેરેના કિલ્લાઓ ભારતીય શિલ્પશાસ્ત્રિઓની કારિગરીના અપૂર્વ નમુના છે. શિલ્પની સાથે પ્રાચીન કાળમાં ભારતીય ચિત્રણ વ્યવસાયે પણ હદ વાળી છે. શહેનશાહ અકબરના રાજ્ય દરબારમાં નિમ્નલિખિત ચિત્રકાર મુખ્ય હતા.

(૧) તાબ્રીજના મીરસૈયદઅલી.	(૭) જસ.	(૧૩) બસેશ.
(૨) ખ્વાજા અબદુસ્સમદ.	(૮) મુશ્કિન.	(૧૪) ક્ષેમકરણ.
(૩) દશ્વન્થ.	(૯) ફરૂખ.	(૧૫) તારા.
(૪) વસવાન.	(૧૦) હાલ્મક.	(૧૬) સન્નુલાહ.
(૫) કેશુ.	(૧૧) મધુ.	(૧૭) હરિવંશ.
(૬) મકુન્દ.	(૧૨) જગન.	(૧૮) રામ.

આ ચિત્રકારોની આમદાની સંબંધી તપાસ કરતાં જણાય છે કે: અકબરે રઝમનામા નામનું પુસ્તક ૬,૦૦,૦૦૦) રૂપિયા ૭ લાખ આપીને ખરીદ્યું હતું! અકબર કરતાં જહાંગીરને વળી ચિત્રકળાનો કંઈ ઓરજ શોખ હતો. હિન્દુ રાજાઓના સમયમાં શિલ્પિઓ અને ચિત્રકારોનું અત્યંત માન હતું: તેમને મ્હોટાં મ્હોટાં રાજ્યપદ સોંપી દીધાં હતાં. કલકત્તાના રાજકીય પુસ્તકાલયમાં એક હસ્તલિખિત ફારસી પુસ્તક છે: જેમાં તાજમહેલ બનાવનાર જુદા જુદા શિલ્પિઓને નીચે મુજબ પગાર મળતા હતા એમ જણાય છે.

પહેલા વર્ગના શિલ્પીને	૧૦૦૦ રૂપિયા	માસિક પગાર
બીજા " "	૮૦૦	"
ત્રીજા " "	૬૦૦	"
ચોથા " "	૩૦૦	"

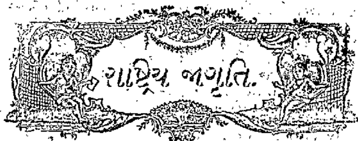
અમદાવાદના જાણીતા શેઠ શ્રી અંબાલાલ સારાભાઇએ ગુજરાતના લોકપ્રિય ચિત્રકાર શ્રીયુત રવિશંકર મહાશંકર રાવળને માસિક રૂ. ત્રણસો [illegible] દરમાયાથી પોતાના ફેમિલી આર્ટિસ્ટ તરીકે રોકી ચિત્રકળા તરફનો પોતાનો અનુરાગ પ્રદર્શિત કરી આજ પણ ચિત્રકારની કદર જગતમાં થાય છે એ સાબિત કરી આપ્યું છે. માણસરત્નની પરીક્ષા કરી શ્રીમાન્ અંબાલાલ શેઠે માનવ-રત્ન શોધી મંગલવાની પરીક્ષા પાસ કરી છે. અનેક ધન્યવાદ !

પ્રશ્ન—એક વખત એક ફારસી શાયરે પૂછ્યું કે —

એકી ઔરત દિદમ ન પાવ ન પર, ન અજ શીકમે માદર ન પેશને પદર;
ન બર આસમાનો નક્શે જમી, હમીશો ખુરદ ગુશ્તે આદમી,

અર્થાત્ એક સ્ત્રી એવી જોવામાં આવી કે: ન મળે તેને પગ કે પાંખ, ના તે પેટ જનમેલું કે નહિ બાપની પીઠથી, નથી તે આસમાનમાં કે જમીનપર. તે હમેશાં માણસનું માંસ ખાધા કરે છે. (ઉત્તર આવતા અંકમાં)

ઠગાઇ:—લંડનમાં એક વખત રીજન્ટ સ્ટ્રીટમાં બે લેડીઓ ફરતી હતી. તેટલામાં ત્યાં એક પુરૂષ તેમની આગળ આવીને ઉભો રહ્યો તેના હાથમાં ગુંછાદાર મ્હોટા વાળ વાળો એક ન્હાનો કુતરો હતો, તે ખરીદવા માટે અનેક પ્રકારની આજીજી કરવા લાગ્યો. પહેલાં તો લેડીઓએ તે ખરીદવાને ના પાડી, પણ પેલાએ ગરીબીનું બ્હાનું બતાવી નમી નમીને કહ્યું એટલે તેમણે એ કુતરો ખરીદી લીધો, અને પૈસા આપ્યા. પેલાને રસ્તો પકડ્યો. કુતરો લઇને ઘેર ગયા બાદ લેડીઓને લાગ્યું કે કુતરો તો ધીમે ધીમે બેચેન થતો જાય છે. તેથી તેમણે તુરત જ હાથમાંથી જમીન પર મુક્યો, તેની સાથે જ તે કુદકા મારવા અને અજાયબ રીતે દોડવા લાગ્યો. આ જોઇ ઉપલી સ્ત્રીઓને મદદ આપવા લાગી એટલામાં તો કુતરો ખુરસી ઉપરથી ટેબલપર અને ત્યાંથી કબાટપર જઇ બેઠો ! આખરે સાંજ પડતાં તેમના ધરવાળા ઘેર આવ્યા ત્યારે તેમણે કુતરાને પકડી ચામડું કાપ્યું ત્યાંતો સહુની અજાયબી વચ્ચે તેમાંથી મ્હોટો ઉંદર નીકળ્યો ! ઉંદરને કુતરાના ચામડાથી મઢનાર મહાબુદ્ધિશાળીજનો યુરોપમાં પાકે છે ખરા ! સ્ત્રીઓએ ઠગાઇની ફરીયાદ કરવાનું કહેવા છતાં ધણીએ ન માન્યું એ ઓછું અપમાન ! અઘેલી ઔરતોએ તુરત અપમાન-અદાલતની ફરીયાદ માંડી એવા આજ્ઞાભંગકારી ભરથારથી છુટાછેડા લેવાનું જાહેર કરી દીધું ! પરિણામ પ્રભુ જાણે ! પણ બિચારી અબળાઓ નિઃશંક ઠગાઇ !

[લેખક:—શ્રીયુત શંકરલાલ જ. જાની.]

(૨)

ભૂતકાળની સમાલોચના.

શિક્ષિત વર્ગ ઉપર આજ સો વર્ષથી પાશ્ચાત્ય વિચારોનું સમ્પૂર્ણ આધિપત્ય થવાથી ભારતવાસીઓ આર્ય જ્ઞાન અને આર્યભાવથી અજ્ઞાન રહી શક્તિહીન, પરાશ્રયી અને અનુકરણ કરનારા થઈ ગયા હતા. હવે તે તામસી ભાવ સમાજમાંથી ઘણે અંશે દૂર થતો જાય છે. તેનો ઉદય કેમ થયો તે વિષે એકવાર વિચાર કરવો તે ઘણું જરૂરનું છે. અઢારમી સદીમાં ભારતવાસીઓ તામસી અજ્ઞાન અને ઘોર રાજસી પ્રકૃતિમાં પડી ગયા હતા. દેશમાં હજારો સ્વાર્થી, કર્તવ્યશૂન્ય, દેશદ્રોહી અને શક્તિહીન અસુર પ્રકૃતિના લોકો હતા; અને તેમણે પરાધીનતાને અનુકૂળ સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી હતી. એ સમયે ભગવાનના ગૂઢ ઉદ્દેશ્ય પાર પાડવાને ભારતમાં દૂરદેશી અંગ્રેજ વ્યાપારીઓ આવ્યા. પોતાના ભારથી દુઃખી ભારતવર્ષ અધીન રહેવાથી વિદેશીઓના હાથમાં જઈ પડ્યો. આ અદ્ભુત ઘટના ઉપર વિચાર કરતાં આજે પણ સારો સંસાર આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ જાય છે, તે વિષે કોઈ પણ વ્યક્તિએ સન્તોષકારક ખુલાસો ન કરવાથી ઘણાએ લોકો અંગ્રેજ જાતિની બહુવિધ પ્રશંસા કરવા લાગ્યા. અંગ્રેજ જાતિમાં અનેક ગુણ છે, અને જો તેમ ન હોત તો તે

રમી સદીના અંગ્રેજોમાં આવો સ્વદેશ પ્રેમ નહોતો, અને હેનો ભાવ કોઈ પણ જડવાદી પાશ્ચાત્ય જાતિના સ્વભાવમાં કદિયે સ્થાયી થતો નથી. તે સમયે અંગ્રેજ લોકો કાંઇ સ્વદેશના હિતને માટે ભારતવર્ષમાં આવ્યા નહોતા, એતો માત્ર વ્યાપાર અને કંપોતપોતાના ધન લાભને માટેજ આવ્યા હતા. હેમણે કાંઇ સ્વદેશના કલ્યાણને માટે ભારતવિજય કર્યો નહોતો, પરન્તુ હેમણે તો વધારે ને વધારે પ્રમાણમાં અર્થ લાભ સિદ્ધ કરવાનેજ ભારતવિજય કર્યો હતો. જો કે તે લોકો સાચા સ્વદેશ પ્રેમી તો નહોતાજ પરન્તુ હેમનામાં જાતીયભાવ જોગણી રહ્યો હતો. હેમનામાં એટલું તો અભિમાન હતું કે અમારો દેશ શ્રેષ્ઠ છે, અને અમારી જાતિના વિચાર, ધર્મ, ચારિત્ર્ય, નીતિ, બળ, વિક્રમ, બુદ્ધિ, માન્યતા અને કર્મ અનુપમ અને ઉત્તમ પ્રકારનાં છે કે જે બીજી જાતિઓમાં જરાપણ નથી. સાચા જાતીયભાવનું મુખ્ય લક્ષણ તો એ છે કે દેશની પ્રત્યેક વ્યક્તિ એમ માને કે દેશના હિતમાંજ પોતાનું હિત છે, દેશના ગૌરવમાંજ પોતાનું ગૌરવ છે, અને દેશબાંધવોની મ્હોટાઈમાંજ પોતાની મ્હોટાઈ છે; વળી હેમનામાં એટલે કર્તવ્ય બુદ્ધિ હોવી જોઇએ કે માત્ર પોતાનોજ સ્વાર્થ સાધવા તત્પર રહે, તથા દેશનાં માન, ગૌરવ અને બુદ્ધિને માટે જો કદાચ યુદ્ધ કરવું પડે તો પ્રાણ આપતાં પાછી પહાની ન કરે. જાતીયભાવ એ રાજસીભાવ છે, અને સ્વદેશ પ્રેમ એ સાત્વિકભાવ છે. જે મનુષ્ય પોતાના ' અહં ' ને દેશના ' અહં ' માં વિલીન કરી શકે છે તે એક આદર્શ સ્વદેશપ્રેમી થાય છે, અને જે મનુષ્ય પોતાના ' અહં ' ને કાયમ રાખીને પોતાના દેશના ' અહં ' ને વધારે છે તે સાચો જાતીયભાવ વિશારદ થાય છે. અઢારમી સદીના ભારતવાસીઓમાં જાતીયભાવ નહોતો; એટલે એમ તો નજ કહી શકાય કે તે લોકો કદિયે જાતિનું હિત સંભાળતા નહોતા, પરન્તુ જ્યારે જાતિના અને પોતાના કલ્યાણમાં કાંઇ પણ વિરોધી પ્રસંગ આવે તો તેઓ તરતજ જાતિના હિતાહિતનો વિચાર કર્યા વિના પોતાનુંજ હિત સાધવામાં મશગુલ રહેતા હતા, એટલે ઐક્યનો અભાવ એ રાષ્ટ્રીયત્વના અભાવનોજ દૃષ્ટાન્ત હોય છે.

બહાર નથી એવો ઠરાવ કરી શેરહોલ્ડરોએ ગુસ્તાદ તેની પોતાની મીલકત રેકેદે કરી પોતાને થએલું નુકસાન કંપનીને માથે ન ઓઢાડે તેની ખાતર જેલ જાત્રા દરમિઆન કોર્ટદ્વારા તેના મકાનને શીલ મરાવી દીધું છે. નરિમાનના કાને આ વાત આવતાંની સાથે તેણે ગુસ્તાદની ન્હાની બ્હેન નાજાંને પોતાને ત્યાં બોલાવી ચઢતી મીરજા—હિમ્મત આપી, અને કેટલાક વખત પોતાને ત્યાં રહેવા જણાવ્યું. ગુસ્તાદે નરિમાનપર કરેલા અપકારને યાદ કરી શરમાતી નેક બાળા નાજાં નરિમાનની આગળ મન મેલીને રડી અને ગુસ્તાદે જાણે અજાણે કરેલા અપરાધની આ દુઃખની વેળાએ ભાઇની વતી બ્હેને એક લાખવાર માફી માગી લીધી. ગુસ્તાદના અપકારને વિસારી જઇ પિરોજાએ પણ પ્રેમ પૂર્વક નાજાંને પોતાના હૃદય સાથે ચાંપી ગિલકુલ બેફીકર રહેવા જણાવ્યું. અને ગુસ્તાદ સજા પૂરી થએ ઘેર આવે ત્યાંસુધી પોતાને ત્યાં રહેવામાં તેને કોઇ પણ પ્રકારનો બાધ નથી કહી તેના વ્યાકૂળ ચિત્તને ઉચિત્ત આશ્વાસન આપી પીરોજાએ નાજાંનો અનહદ પ્રેમ મેળવ્યો !

જેલમાંથી છુટતાની સાથે ગુસ્તાદ ભાડાની ગાડી કરી વિચિત્ર વેશમાં ઘેર આવ્યો. નાજાં પણ પિરોજાની પાસેથી રજા લઇ, આજ ભાઇ છૂટા થશે એમ માની, આવીને ક્યારની એ કલાકથી આંસુભરી આંખે વીરાની વાટ જોઇ રહી છે. આંગણામાં આંસુ ભરી આંખે નાજાંને જોતાં જ ગુસ્તાદની આંખમાં પણ પાણી ભરાઇ આવ્યું. કેટલાંય વર્ષોનો વિયોગ ન હોય એવી રીતે ઉભય ભાઇ—બેન ધ્રુસકેને ધ્રુસકે રડવા મંડી ગયાં.

ભુતકાળના એક બે ખુશામતિઆઓ મર્કટરાવ, તર્કટરાવ વગેરેએ આવીને એકાંતમાં લઇ જઇ ગુસ્તાદને તેની જેલયાત્રા દરમિઆન બનેલી સઘળી બીના એક પછી એક કહી સંભળાવી. આથી ગુસ્તાદના દુઃખનો પાર ન રહ્યો. કોર્ટના શીલને કરડી ખાધું હોય એમ અકળાએલા ગુસ્તાદે મનવાર મીલમાં પૂરાં દશ વર્ષ નોકરી કરી મેળવેલ પ્રતિષ્ઠામાંથી વધી ઘટી પણ સાચવાય તો નસિબ એમ માની બોલ્યા ચાલ્યા વગર શીલને તોડી ફેંકી દઇ અમીનાના આદેશ મુજબ એને એજ ઘડીએ બંગલો ખાલી કરી, અ કનાના પગમાં માથું મુકી, મહા આક્રંદ કરતાં આભારપૂર્વક, રૂબરૂમાં બંગલો સોંપી અનેક અપરાધની ક્ષમા યાચતાં રજા માગી.

ગુસ્તાદની આવી દયા જનક સ્થિતિ જોઇ સહૃદય અમીનાએ તેને બંગલાના એક ભાગમાં લઇ જઇ તેના લાભની એક બે વાતો કહી અને ઇચ્છા હોય તો અમુક ઓછા વત્તા પગારથી પણ પોતે ફરી તેને મનવાર મીલમાં સ્થળ આપવાની પોતાની સદ્વૃત્તિ જણાવી. એને થયું કેઃ લાખને હવે જગતમાં કોઇ ઠેકાણે આપણો હવે ઘડો નથી થાય એમ માટે હળવે રહીને હા કહી દઉં ! પણ એજ સમયે બંગલાના એક ભાગમાંથી અવાજ આવ્યોઃ "નહિ ! હરગીજ નહિ ! માતા ! તમારે જો જગતની સેવાજ કરવી હોય તો અકૃતગ્નીને તેવું કર્મ-ફળ આપતા લેશ અચકાશો નહિ—આ શયતાન પુનઃ એની શયતાનીયતથી ભવિષ્યની તમારી ઉજળી કારકિર્દિને કલંક લગાવશે—મ્હારા જેવા કેટલાનાં સત્યનાશ કાઢશે. એના સ્થાનપર ગુસ્તાદે અપમાનિત કરી કંપનીમાંથી દૂર કરેલા કંપનીના સાચા વફાદાર—કારિગરોના ભલા દોસ્ત નેકનામ નરિમાનને તેની જગ્યા મળવી જોઇએ. કંપની કામદાર અને આપ નામદારની એના આવવાથી શોભા વધશે. એમાં શક ન રાખશો. આમિન !"

બસ થઇ ચૂક્યું ! અમીના ના કહે તે અગાઉજ ગુસ્તાદ ઉઠીને ઉભો થયો અને નાજાં સહિત તે પોતાના બાપ—દાદાના જુના—પુરાણા ઘરમાં જઇ રહ્યો, પણ તેના હૃદયને

કર્મવીરના નિયમો:—(ગ્રાહકોને) ૧ નમુનો પાઈની ટિકિટ બીડવાથી નમુનો મફત મળશે. ૨–વાર્ષિક લવાજમ વી. પી. પોસ્ટેજ સાથે રૂ. ૩–૦–૦ છે, મનીઓર્ડર કરનારે રૂ. ૨–૧૪–૦ મોકલવા. ૩–વર્ષ શ્રાવણ–માસથીજ ગણાશે. ૪ ગ્રાહકોએ શિરનામું બદલાતાં તુરત ખબર આપવી. ૫–રીપ્લાઈ કાર્ડ અગર ટિકિટ બીડી હશે તોજ જવાબ મળશે.

લેખકોને:—૧ લેખકોને માસિક વિના મૂલ્યે મળે છે. ૨–લેખકોએ કાગળની એકજ બાજુ સ્વચ્છ અક્ષરે લખીને લેખો–કવિતાઓ વગેરે મોકલવાં અને અમારી જાણ માટે શિરનામું સ્પષ્ટ જણાવવું. ૩–લેખકોના વિચાર સાથે હમેશાં અમારે મળતાપણું ન સમજવું કેમકે કેટલાક લેખો સત્રકે પ્રકટ થાય છે. ૫–પ્રકટ ન થએલા લેખો ટિકિટ બીડી હોય તોજ પાછા મોકલાય છે. ૬–અમને ઉપાડી જેવા ગોટાળાભર્યા અને અધુરા લેખો મોકલવા તસ્દી ન લેવી. પત્ર વ્યવહાર નીચેના શિરનામેજ કરવો:—એજન્ટોની તાકીદે જરૂર છે.

વ્યવસ્થાપક:—**"કર્મવીર" અમદાવાદ.**

કર્મવીર કાર્યાલયમાંથી મળતાં પુસ્તકો.

સંખ્યા		મૂલ્ય
૧	લક્ષ્મીકાન્ત (સામાજીક)	૧–૦–૦
૨	સતી ત્રિવેણી (ઐતિહાસિક)	૧–૮–૦
૩	પ્રભાતરમાળા (ધાર્મિક)	૧–૪–૦
૪	રૂપવિદ્યા (અપૂર્વ ચમત્કારિક)	૨–૮–૦
૫	શ્રીશંકરાચાર્યના અષ્ટાદશ રત્નો	૨–૮–૦
૬	આનંદ લહરી	૨–૮–૦
૭	શ્રીદાસ. સંસ્થાપાપી (ધાર્મિક)	૧–૬–૦
૮	બ્રહ્મચારી (,,)	૦–૪–૦
૯	બ્રહ્મચર્ય મહાત્મ્ય (,,)	૧–૪–૦
૧૦	શ્રી મનસુખરામ શર્માની દિવ્ય વાણી ભાગ ૧–લો	૦–૮–૦
૧૧	ભાઈ પ્રેમનું દિવ્યચરિત (,,)	૦–૫–૬
૧૨	શ્રી અંબિકા સ્તુતિ (કાવ્યો)	૦–૬–૦
૧૩	સંગિત રામલીલા (કાવ્યો)	૧–૦–૦
૧૪	યોગીની અગાધશક્તિ (ધાર્મિક)	૦–૫–૬
૧૫	શ્રી કૃષ્ણલીલા કથા કાવ્ય (,,)	૨–૦–૦
૧૬	જ્ઞાનમણિ પ્રકાશ (કાવ્ય)	૨–૦–૦
૧૭	મણિશંકર કાવ્ય (,,)	૧–૮–૦
૧૮	પ્રશ્નોત્તરી (ધાર્મિક)	૦–૧–૬
૧૯	સ્વાર્થ સ્વર્ગ	૦–૧–૬
૨૦	Management of Dynamo અથવા ડાયનેમોની વ્યવસ્થા (યાંત્રિક)	૨–૮–૦
૨૧	લક્ષ્મીકાન્ત (ભાગ ૨ પ્રકટ થશે)	૧–૦–૦
૨૨	દંપતી મોહમંદીર (,,)	૧–૦–૦
૨૩	કર્મવીર વર્ષ ૧ની કાચંપ બાંધેલી	૨–૮–૦
૨૪	હિન્દમાતાનો ત્રિરંગી ફોટો	૦–૪–૬

ઉપરનાં સઘળાં પુસ્તકોનું પોસ્ટેજ જુદું પડશે. નાણાં મનીઓર્ડરથી મોકલવાથી બે આનાનો ફાયદો થશે. ઉપરનાં પુસ્તકોમાંથી સામટાં દશ રૂપિયાનાં પુસ્તકો મંગાવનારને રૂપિયા ૧) ની કિંમતનું પુસ્તક ભેટ મળશે. ઓર્ડરોજ મંગાવો.

કર્મવીર કાર્યાલય–અમદાવાદ.